

The Project Gutenberg eBook of Naiskohtalo: Romaani, by Marja Salmela

This ebook is for the use of anyone anywhere in the United States and most other parts of the world at no cost and with almost no restrictions whatsoever. You may copy it, give it away or re-use it under the terms of the Project Gutenberg License included with this ebook or online at www.gutenberg.org. If you are not located in the United States, you'll have to check the laws of the country where you are located before using this eBook.

Title: Naiskohtalo: Romaani

Author: Marja Salmela

Release date: December 10, 2014 [EBook #47622]

Language: Finnish

*** START OF THE PROJECT GUTENBERG EBOOK NAISKOHTALO: ROMAANI ***

Produced by Juhani Kärkkäinen and Tapio Riikonen

NAISKOHTALO

Romaani

Kirj.

MARJA SALMELA

WSOY, Porvoo, 1917.

SISÄLLYS:

Kotirannasta.
Eteenpäin.
Voimat vastakkain.
Ristituulissa.
Äiti.
Leivän puolesta.
Onnen kesä.
Seestymässä.

KOTIRANNASTA

Saaren lounaisrannalla oli syvä lahdenpoukama, jonne tuulen käydessä selältä päin lakkapäälaineet tulla vilistivät kuin hurjasti karkaava lammasmaa. Tuulen ja veden muodostama leveä, tasaisenloiva hiekkareuna kierteli kaarena veden rajaa. Sen yläpuolella alkoi mehevää nurmea kasvava tasainen kenttä, sekin poukaman tavoin kaareutuen melkein hevosenkengän muotoon. Siinä missä nurmi loppui ja metsä alkoi, rupesi maa jyrkästi kohoamaan saaren keskustaan päin. Mäentörmällä olevalta talolta rantaan johtava polku tulla luikerteli alamäkeä kuin kiirettä pitävä kevät puro. Ehtiessään nurmi-alueelle haarautui se joen tavoin kuin suistomaaksi, jonka monet pienet polut johtivat poukamassa teloillaan oleville, litteä pohjaisille saaristolaisvenheille.

Etäisin näistä, aivan uusi, nuortean voimakkaalta näyttävä venhe oli puolitiehen työnnetty teloiltaan. Se oli kuin lähdössä.

Oltiin iltapuolella. Vanhuuttaan harmaan rakennuksen takaa kuului sähisevää ääntä ja tahkon pyörintää. Joku kai siellä teroitteli työaseitaan. Tuvan ja kamarin välisessä porstuassa liikuskeleli nainen. Tuon tuostakin kuului astioiden kolinaa, välillä jyrkän voimakkaita askelia.

Pihamaalla ei näkynyt ketään. Suuri, harmaanjuovikas kissa vain venytteli he auringon paahtamalla porraskivellä, toisella, puoleksi avoimella silmällään hiukan valvoen aitan puolella raaputtelevia kanoja.

Äkkiä pistäytyi tytön pää esiin pihan toisella kupeella olevan halkopinon takaa. Tyhjä pihamaa näytti lupaavalta. Tyttö ryntäsi esiin, laski huimaavaa vauhtia alas rantaan, suoraa päätä osaksi teloiltaan työnnetyn venheen luo, jonka kojuun hän kiireisesti sukelsi. Puhalleltuaan muutaman kerran kuin päästäkseen hengästyksestään, kaivoi tyttö puseronsa alta esiin vanhan, rikkonaisen kirjan, avasi sen tietyltä paikalta, viskautui pitkäkseen penkille ja rupesi lukemaan.

Oli kulunut suunnilleen tunti. Aurinko oli alenemassa ja varjot rannalla liekkuivat pitkinä viiruina edes ja takaisin tasaisella nurmikentällä. Silloin tytön pää taas pistäytyi näkyviin kojun ovesta. Sähköähdyn vahaava hämmästyksensä kuvastui hänen kasvoillaan. Hän vetäytyi paikalla takaisin kojuun, otti penkille viskaamansa kirjan käteensä, sulki sen huohtaen kuin vastenmielisesti hyvästelevä ja pisti sen sitten poveensa.

Sen tehtyään näytti hän hetken arvelevan. Ei kuitenkaan vielä tehnyt mieltä lähteä. Hän painautui takaisin penkille ja jäi ajattelemaan lukemaansa.

Miksipä ei hänellekin joskus voisi tapahtua tuollaista ihmeellistä, ei nyt aivan samanlaista, — ei hän sitä pyytänytäkään — eipähän hän ollut mikään kadonnut kuninkaanlapsi tai lumoava merenneito. Mutta kun vain sattuisi jotain kaunista ja erikoista, tai jotain sellaista, että hän saisi näyttää pystyvänsä johonkin, josta ei moitittaisi ja sätittäisi, vaan kiitettäisiin.

— Liisa ho-oi, ho-ho-ooii.

Ääni tunkeutui pistävän terävänä Liisan korviin. Hän karkasi pystyyn, nyrpisti päättävästi huuliaan ja läksi uhmamielinen ilme kasvoillaan nousemaan mäkeä.

— Vai sieltä sinä tulet. Olet kai taas jättänyt työsi kesken? — Lujarakenteinen ja kasvoiltaan karheapiirteinen nainen loi vihaisen silmäyksen hänen eteensä pysähtyvään tyttöön.

— Minä en osaa ommella.

— Sinun täytyy oppia. Mutta sinä kai taas olet katkaissut neulan?

— Niin olenkin.

Sähähtävä korvapuusti poltti samassa tytön poskea.

— Ja tuollaisia hankitaan maailmaan kunniallisille ihmisille kuormaksi ja rasitukseksi!

Tytön silmissä välähti. Hän oli tähän asti seisonut suorana ja hievahtamatta tähytäen tutkijaansa silmästä silmään. Nyt kääntyi katse hieman syrjään. Siinä lieskahti kuin vihaa. Mutta tyttö itse ei hievahtanut paikaltaan.

— Hae työsi ja kiireisesti.

Tyttö kääntyi taakseen katsomatta rakennuksen nurkalle, vetäsi voimaliikkeellä kivijalassa irrallaan olevan kiven paikoiltaan ja kaivoi sen alta esiin karhean, kokoon rutistetun säkin. Sitten hän vei sen portailla odottavalle.

— Vai tuollaiseen koloon sinä hautaat työsi!

— Niin, kun minua suututti.

— Mokoma, kehtaatkin puhua suuttumisistasi! Tytön katse yhä tuimeni. Näytti siltä kuin hän olisi aikonut vastata mielenpurkauksella. Mutta samassa kuului porstuasta raskaita askelia. Tahkon pyörintä oli lakannut. Keski-ikäinen mies kirves olalla ja suu hyvänsuovassa hymyssä astui pihalle.

Liisan ilme muuttui samassa. Hän oikaisi, katsoi emäntään lauhtuneena, mutta päättävästi ja sanoi itsetunto joka äänen väreessä: — Antakaa minun toimittaa asioita kaupungissa, kyllä minä osaan sellaista.

Mies oli juuri kulkemassa ohi. Hän pysähtyi, vilkasi syrjästä molempiin ja jatkoi puheeseen aivan kuin hän alusta asti olisi seurannut sitä: — Niin, antakaa vain Liisan toimittaa. Kyllä hän pystyy sellaiseen. — Mies jatkoi matkaa vastausta odottamatta. Mutta emäntä viskasi ärtyneen katseen hänen jälkeensä. — Aina tekin Jere puolustatte. —

— Sinä, senkin retkale, — hän jatkoi kääntyen Liisaan — älä luulekaan, että tuollaisilla ehdotuksilla pääset eroon työstä.

Emäntä vilkasi portille päin. Rannalta tulevaa polkua nousi pyykkikoria kantava nainen. Pihaan astuessaan loi tämä pikaisen katseen portailla seisoviin, mutta jatkoi sanaakaan sanomatta matkaa pihan toiselle puolelle.

— Annat äitisi raataa ja nostaa pientä palkkaa sentähden, että sinä laiskuudessasi olet hänen leipäänsä vähentämässä, — emäntä yhä pauhasi.

— Tässä on. Ottakaa. — Tyttö työnsi säkkirikaleen emännän käteen, töyttäsi porstuaan, sieppasi multaisen perunakopan käteensä ja huusi emännälle ohi pyyhkäistessään: — Minä tuon perunoita pellolta, minä pesen ne ja keitän ja saatte nähdä, että kyllä minä osaan.

Emäntä ei kuullut enempää. Hän palasi askareilleen, mennessään murahtaen jotain sisusta, joka ei antanut myötä senkään vertaa, että olisi saanut kuulla minkälainen oikeastaan oli.

Toiset istuivat jo ruokapöydässä, kun Liisa hiljaa ja huomaamatta asettui penkille äitinsä rinnalle. Äiti ei katsonutkaan häneen, työnsi vain palan kuivaa leipää tyttöön päin ja jatkoi syöntiään.

Puhuttiin seuraavan päivän kaupunginmatkasta. Illan kalansaaiais oli vasta punnittu ja miehet arvioivat sen hintaa.

— Jere hoi, annatteko te uuden venheenne minulle lainaksi? — Isäntä vilkasi pöydän toiseen päähän, vaativa kysymys katseessaan.

— Mikäpä muu kuin antaminen. — Jere nuolasi miettivästi keitonjätettä lusikan laidasta ja sylkeä ropsautti sitten pöydän alle.

Liisasta tuntui siltä kuin henki äkkiä olisi salpautunut häneltä.

Jere oli aina lupailut, että tuolla uudella venheellään hän vie Liisan maailmaan, katselemaan sen ihmeitä ja koreutta. Helsingissä hän sitten ostaa sekä vehnäset että karamellit ja niitä he syövät pitkin kotimatkaa, kun se uusi, vankkarakenteinen venhe rohkeasti nousee ja laskee aalloilla kuin lokki lennossaan.

Mutta jos nyt isäntä ottaisi sen veneen? Eikä hän tietystikään ottaisi Liisaa matkaan. Emäntähän oli puhunut Helsinkiin menosta. Isännän kanssa ei matka huvimatkaa oikein olisikaan. Palatessa ainakin täytyisi ihan pelätä Sellaisenahan se isäntä aina — —

— Meitä tulee neljä miestä, Pohjarannan isäntä poikineen ja se vieras, jolta venhe on särkynyt. Tuon tytön voisinkin sitten ottaa passariksi. — Isäntä viittasi Liisaan sanoillaan paraiksi katkaisten tämän ajatusjuoksun.

— Liekö tuosta passariksi! Ainahan se toimittaa kaikki nurin päin. — Emäntä sivalsi voita leivälle ja haukkasi.

Liisan pää painui. Hän odotti, että jos äiti ehkä kävisi puolustamaan. Tiesihän äiti, että Liisa kykeni, kun tahtoi ja kun neuvottiin. Mutta äiti ei sanonut mitään. Eikä Jerekään.

— Johan tuollaisen itse pitäisi ansaita leipänsä. Ja moni ansaitseekin. Mutta kun on kelvoton!

— Kyllä minä saan oppimaan. — Isäntä nousi pöydästä.

Äiti, joka juuri oli tarttunut leipäpilppuun, työnsi sen arasti ja aivan kuin salavihkaa Liisan käteen, sitten hän rupesi auttamaan emäntää ruokien poiskorjaamisessa.

Liisa livahti kenenkään huomaamatta ovesta ja laski täyttä neliä suoraan Jeren venheen luo. Sen viereen hän pysähtyi, tarttui sen tukevaan, vaaleanruskeaan laitaan ja puristi sitä.

Tähän Jeren venheeseen olivat kaikki hänen hartaimmat toiveensa keskittyneet. Hän oli seurannut sen valmistumista ihan kuin siinä olisi veistely hänen omaa onneansa. Ja kun Jere oli puhunut kaupunginmatkasta, karamelleista ja vehnäsistä, oli se ajatus yhä enemmän juurtunut häneen, että tuo venhe se kerran vie hänet pois kaikesta pahasta ja kiusallisesta, josta ei omin neuvoin irti pääse, mutta Jere tuolla venheellään vie.

Viime aikoina hän lukiessaan satuja merenneidosta ja Egyptin kuninkaan tyttärestä aina oli muistanut tuota rannalla odottavaa, vankkatekoista venhettä. Se oli ihan ruvennut tuntumaan taikakalulta, josta hädän tullen saisi suurtakin apua.

Mutta nyt isäntä ottaisi sen. Isäntä menisi eikä Jere. Ei tulisi vehnäsistä, karamelleista eikä Jeren iloisista jutuista mitään.

Eikä ollut takeita siitäkään, että edes pääsisi mukaan. Se emäntä kun sanoi niin vastustavasti ja halveksivasti.

Oli tuo säkinpaikkuukin sattunut niin pahaan aikaan! Olisihan siinä saanut koettaa parastaan. Kai siitä olisi jotain syntynyt, jos oikein olisi viitsinyt. Mutta harmitti, kun emäntä aina vain työnsi käteen, sanoi: "tee" ja sillä hyvä. Ei neuvonut sen enempää. Itsestään piti osata ja ymmärtää.

Ja huonoimmat aseetkin aina annettiin käteen. Ihan kuin kiusalla. Ja sitten sätittiin — sekä äitiä että Liisaa.

Eiköpä tuo äitikin vain tulisi iloiseksi, jos ei myötäänsä olisi pakko kuulla, että tuollainen se on se sinun tekemäsi lapsi. Rohkeamminpahan äiti saisi syödäkin, jos ei Liisaa olisi. Nyt vähennettiin hänen palkkaansa Liisan ruuan tähden. Ja ihan arkailevan salaa hän sittenkin pisti Liisan käteen, minkä uskalsi pistää.

Pöydästä noustessaan oli Liisa, kuten useimmiten, tuntenut sydäneläällä omituisesti hiukaisevaa nälkää. Mutta nyt oli aivan kuin pala äkkiä olisi noussut kurkkuun asti.

Hän nielaisi pariin kertaan, mutisti sitten päättävästi suutaan ja kääntyi vanhan ihmisen vakavin askelin nousemaan pihaan.

— Äiti, ottaako isäntä minut mukaan, kuiskasi hän hiljaa ja ryömi lähemmä äitiä heidän paneuduttuaan maata aitan yliselle.

— Tuntuuhan tuo aikovan. — Äiti oli jo kääntynyt seinään päin nukkuakseen. Mutta yht'äkkiä hän kääntyi päin Liisaan.

— Sinähän olet jo kerran ennen ollut siellä Helsingissä. Sanoivat, että tulit hyvin toimeen, opit pian tietämään, missä mikin oli ja minne piti mennä. Pidä silmäsi auki huomennakin ja ole terävä. Et sinä ole mikään tunkiolle viskattava, muistakin se! Parempien ihmisten joukkoon minä sinua aina olen aikonut. Mutta enhän minä täällä voi tehdä mitään sinun hyväksesi, kun olet sellainen, että aina vain torutaan.

Äiti kääntyi takaisin seinään päin ja Liisa kuuli hänen hetken perästä kovasti kuorsaavan. Mutta Liisa jäi äidin sanoista pitkiin ajatuksiin.

Hän oli kerran taas tuntenut, että kyllä äiti sittenkin tahtoo hänen parastaan. Ja sen hän myöskin nyt oli ymmärtänyt, että äitikin toivoi hänen pääsevän pois tältä saarelta, missä kaikki vain halveksivat ja parjasivat.

Tuo äidin ajatus oli Liisalle kuin ilmestys. Hän tuli siitä niin iloiseksi, etteivät hukkaan menneet toiveet matkasta Jeren kanssa enää tuntuneet kovin mieltä kirvelevän. — Jos ei Jere veisi, veisipähän joku muu. Kyllä kai hän pääsisi pois täältä, koska äitikin sitä tahtoi.

Näihin ajatuksiinsa hän nukkui. Mutta matkaintonsa nostamana oli hän pystyssä ennen muita. Aurinko oli vasta nousemassa itäisen luodon takaa, kun hän raskaat kantamukset käsivarrellaan pysähtyi Jeren venheen viereen, siinä odottaakseen toisia.

Pohjarannan puoleisesta metsiköstä kuului oksien ritinää, karheitä miesten ääniä ja välillä iloista viheltelyä. Pohjarannan miehet olivat kai tulossa. Ja se viheltäjä oli arvattavasti se, jolle oli varattava paljon tilaa siitä syystä, että hänellä oli rikkonainen palkovenhe matkassaan. Isäntä oli ensin

vastustanut sen mukaan ottamista. Mutta vieras taisi tarjota hyvät kyytirahat, koska isäntä nauraen oli kehaissut hyvinkin kostuvansa siitä rahdista. Ja se se ehkä oli hankkinut Liisallekin pääsön tälle matkalle, kun ei emäntä tilanahtauden tähden tahtonut lähteä.

Taas risahti metsä, ja nyt tulivat miehet näkyviin. Pohjarannan ahavoittunut isäntä kulki etummaisena, hänen jälessään hänen poikansa ja viimeisenä nuori, vaaleaan urheilupukuun puettu poikanen. Kaksi jälkimmäistä kantoi yhdessä sirotekoista, valkeaksi maalattua, pientä venettä.

Liisan silmät revähtivät selko selälleen. Jeren uusi venhe oli tähän asti ollut hänestä kaiken venheelle mahdollisen kauneuden huippuna. Mutta mitä se sittenkään oli tällaisen rinnalla. Tämä se vasta oli oikea satuvene! Se muistutti ihan suurta, valkoista perhosta, tuossa maatessaan.

Samassa tulivat isäntä ja Jere. Miehet nyökkäsivät toisilleen, kattelivat nuorta vierasta ja rupesivat juttelemaan hänen venheestään. Vaimoväki, emäntä ja äiti asettelivat sill'aikaa säkkeitä ja koppia venheeseen. Sitten joudutti isäntä lähtemään.

— Älä keiku siinä laidalla, niin että putoat mereen, varoitteli äiti Liisaa venheen liukuessa vesille.

— Vahinko ei olisi suuri, huusi isäntä vastaan ja sylkeä roiskautti hampaan kolosta ruskeanlikaisen kokkareen laineille.

Liisan silmät jäivät kuin kiinni naulautuneina tuijottamaan vedenpinnalla kelluvaan sylkeen. Veri nousi polttavan kuumana poskille. Tuntui aivan siltä, kuin se olisi ollut tipahtamaisillaan korvalehdistä.

Tuo musta, pilkkamielisesti mereen tirskaudettu sylki oli kuin kuva hänen omasta, kaikkien halveksimasta olemassa-olostaan. Se sanoi selvään ja armotta, mikä ylenkatsottava olento hän oli, sanoi sen kaikille käsitettävällä tavalla, tuolle vieraallekin, joka itse oli niin puhdas pintainen ja kaunis, hienossa kaupunkilaispuvussa.

Liisa katsoi rannalla seisovaan äitiin päin. Katseessa oli kuin rukousta. Hän odotti, että jos äiti kuitenkin sanoisi jotain, jotain sen tapaista kuin eilen illalla ja sillä nostaisi häntä sekä toisten että hänen omassa silmissään. Tai jos äiti edes katsoisi!

Mutta äiti ei sanonut eikä katsonut, venhe vain kääntyi salmensuusta ulapalle päin, ja rannalle jääneet häipyivät näkyvistä.

Liisan tuli niin haikea olla. Hän käpristyi kokoon aivan kuin kätkeytyäkseen toisten katseilta ja toivoi sisimmässään, ettei kukaan muistaisi häntä olevankaan. Sillä jos muistaisivat, he tietysti myöskin muistaisivat tuota mustanlikaista sylkeäkin, joka teki niin pahaa, että vedet ihan pyrkivät silmiin.

Hän hypisteli tunnustelevasti taskuaan. Sinne oli jäänyt kaarnanpalanen, jota hän eilen oli uittanut rannassa. Hän veti sen esille taskustaan ja viskasi mereen. Tuuli oli sen tuonut kotisaaren rantaan. Nyt hän antoi tuulen viedä sitä eteenpäin.

Hänestä tuntui samassa siltä, kuin hän mielellään itse olisi tuon kaarnanpalasen paikalla, kunhan vain olisi päässyt pois kaikesta tästä ikävästä ja vaikeasta, jota ei jaksanut sietää.

Mutta kauan hän ei pysynyt haikeutensa lumeissa. Meren raittiit tuulet tuntuivat jo. Ne keinuttelivat Jeren nuorta, lähtöhaluista venettä ja nousivat valkoisen hyrskyävinä kohisemaan kokassa. Tuuli tohisi ja venhe keinui. Menossa oltiin, oikein huimaavan hausassa menossa.

Nuori vieraskin näkyi olevan iloissaan. Miehet laskivat leikkiä hänen kanssaan ja hän vastaili heidän sanasatkauksiinsa, milloin nauraen, milloin puhellen. Kaikessa oli kuitenkin toisenlainen sävy kuin miesten jutuissa. Koko hänen käytöksessään oli aina jotain siroa, somaa ja hienoa.

Liisa olisi mielellään kuunnellut, mitä he puhuivat, mutta se oli tuulessa mahdotonta. Hän kiinnitti siitä syystä huomionsa rikkoutuneeseen palkovenheeseen ja rupesi mielessään kuvittelemaan, että se on sellainen taikakalu, jonka avulla hän nyt pääsee pois etäiseltä saarelta, jossa hän on ollut vankeudessa, jonnekin, jossa on hyvä ja hauska olla ja jossa hänestä tulee kykenevä ja erinomainen ihminen.

Hän tuli näistä kuvitteluistaan niin iloiseksi, että se isännän mustanlikainen sylkikään ei enää saanut ihan maahan painetuksi. Hän päätti päinvastoin, että hän Helsingissä, jos ei sovi aikaisemmin — koettaa saada jotain sanotuksi tuolle vieraalle, niin että tämä ymmärtää, että hän, Liisa, on tyttö, joka tahtoo oppia ja päästä eteenpäin elämässä. Ehkäpä siitä sanomisesta voisi olla jotain hyötyä, kun tuo nuori herra näytti niin kovin hienolta ja nosteli lakkiaankin niin mukavasti aika-ihmisten tavalla, vaikkei arvattavasti ollut montakaan vuotta Liisaa vanhempi.

Pohjarannan isännällä oli asiaa ohikuljettavalla luodolla asuvalle kalastajalle. Sen johdosta laskettiin kerran maihin.

Miesten ollessa asioilla saarella käytti Liisa tilaisuutta hyväkseen. Hän laskeutui kojun kannelta venheen perälle, vetäytyi lähemmä laidalla keinvuorua nuorta vierasta ja sanoi rohkeasti, osoittaen kumollaan olevaa palkovenhettä: — Tuo on kaunis.

Nuori vieras näytti hämmästyvän. Mutta hän piti nähtävästi kiitoksesta. — Kaunis on, vahvasti hän. — Se on kuin sotka aalloilla, kun se aivan äänettömästi liukuu eteenpäin.

— Minä tahtoisin kulkea sillä.

Vieras rupesi nauramaan. — Helsingissä niitä on paljon, sanoi hän.

— Minäkin tahtoisin olla Helsingissä.

— Sitäkö varten, että siellä on tällaisia?

— Eikä. Mutta kun siellä on hauska olla ja kun minä siellä voisin oppia kaikenlaista. Minä kyllä oppisin.

— Koulussako? Liisa nyökkäsi.

— Mutta eikö sille, joka on oppinut olemaan saaristossa, tule ikävä suuressa kaupungissa? Ja entä mitä äiti sanoisi?

— Äitikin tahtoi, että minusta tulisi "parempi ihminen".

Nuori poika katsoi uudelleen ja ihmeissään edessään seisovaan pikku tyttöön. Sitten hän rupesi nauramaan. Mutta kun miehet samassa palasivat venheelle, kääntyi hän hätäisen kiireisesti heidän puoleensa, aivan kuin peläten, että he huomaisivat hänen puhelleen tuollaisen pikkutytön kanssa. Kesken puheiden luistivat hänen ajatuksensa kuitenkin vielä Liisaan, joka oli seisonut hänen edessään ruskettunut niska kenossa, pitkä palmikko riippumassa selkää pitkin ja kasvoillaan naurettavan luja ja päättävä ilme.

Hän kumartui katsomaan kokkaan päin, näki vilahduksen lapsekkuuttaan pyöreästä poskesta ja tuulessa liehuvasta tukasta. Sitten miehet kombineen pakottivat hänen ajatuksensa toisaalle.

Kohta kun laskettiin Helsingin rantaan kiiruhti eräs naishenkilö vastaan. Hän oli nähtävästi odottanut saapuvia. Miehet rupesivatkin heti selvittämään asioita hänen kanssaan. Nuori vieras tuli silloin sanomaan hyvästiä Liisalle. Tämä niiasi syvään, mutta katsoi samalla rohkean luottavasti vieraan silmiin. Katseeseen tuli kuin sanaton pyyntö. Nuorukainen meni hämilleen. — Ehkä me vielä joskus tapaamme, sanoi hän jotain sanoakseen. Ja Liisa niiasi uudelleen. Hänestä se sana oli kuin lupaus. Se lisäsi hänen iloaan siitä, että hän aikaisemmin oli rohkaissut mieltään ja puhutellut vierasta.

Touhussaan ja iloisena hän rupesi toimittelemaan hänelle annettuja tehtäviä, kanneskeli kalakoppia venheestä niitä odottaville, mittaili perunoita, kävi ostamassa kahvia ja sokeria kaupasta, jonne Jere edellisellä kerralla oli neuvonut, ja tunsii päässeensä kuin painon alta, kun sai toimitella kaikenlaista tiedossa, että kyllä se tulee oikein tehdyksi eikä nyt kukaan toru.

Mutta kun kotiinlähdön aika läheni, rupesi Liisan mieli painumaan. Hänen askeleensa hidastuivat ja paluu alkoi tuntua aivan mahdottomalta.

Hän oli astumassa Aleksanteria pitkin, tiesi, että siitä oli käännäyttävä esplanadille, ja että hänellä sitten oli kauppatori edessään ja siinä ranta, josta tie kääntyi kotiin.

Mutta entä jos hän ei lähtisikään? Jos antaisi toisten mennä ja koettaisi jäädä tänne? Eihän siellä saarella kukaan kaipaisi, kun äitikin vain tahtoi häntä parempien ihmisten joukkoon. Ja kyllä ne miehet lähtisivät. Nyt kun ei Jerekään ollut matkassa, ei kukaan ajattelisi häntä. Ehkä vain arvelisivat, että hyvä kun jäikin sille tielle. Eivätkä ne kai juovuspäissään muistaisikaan.

Samassa Liisa näki aamullisen tuttavansa kulkevan katua pitkin.

Hän läksi juoksemaan tämän jälessä, kääntyi siitä kulmauksesta, mistä vieras kääntyi ja pysähtyi ikkunan edustalle, kun näki hänen poikkeavan eräeseen kukkakauppaan.

Liisan hartaan rukoileva katse sai vieraan viimein katsomaan ikkunasta kadulle. Nuorukainen meni aivan hämilleen nähdessään Liisan. Hän kääntyi puoleksi naurahtaen kukkakaupan omistajattaren puoleen.

— Tiedättekö rouva, tuolla ulkona seisova pikku tyttö oli siinä venheessä, jolla tänään palasin saaristosta kotiin. Tyttö tahtoi jäädä tänne Helsinkiin. Tuntuu ihan siltä, kuin hän odottaisi jonkinmoista apua minulta. Mutta enhän minä voi mitään. En tullut kotonakaan asiasta puhuneeksi. Minä en voinut arvata, että nyt tapaisin hänet.

— Ehkä minä voisin, koska satun olemaan juoksutytön tarpeessa. Pidän enemmän maalaistytöistä kuin helsinkiläisistä. — Rouva avasi oven ja viittasi Liisaa tulemaan. — Sitte hän rupesi puhuttelemaan tätä. — Voisithan kysäistä, jos omaisesi tahtovat jättää sinut tänne, sanoi hän viimein.

Liisa lensi punaiseksi ilosta, niiasi syvään rouvalle ja vilkaisi nuoreen herraan, joka myöskin näytti tyytyväiseltä.

— Mene nyt, toimitteli rouva, — kysymään mitä toiset sanovat tänne jäämisestäsi, — ja tuo sitten vastaus. Meillä suljetaan näin kesällä jo kello seitsemän.

Liisa kääntyi juoksujalkaa ovelle, oli jo kadulla ja aikoi lähteä livistämään, mutta muistikin että oli kääntynyt menemään sanomatta sanaakaan hänelle, joka kuitenkin oli pannut asian hyvään alkuun. Hän kääntyi siitä syystä takaisin, niata töksäytti kukkakaupassa vielä seisovalle nuorelle pojalle ja sanoi anteeksi pyytävän selittävästi: — Tämä oli aivan unohtua, kun tulin niin iloiseksi.

Kaikilta meni suu nauruun, mutta Liisa ei sitä huomannut. Hän oli jo menossa.

Päästyään torin varrelle hän äkkiä pysähtyi, katsoi hetken arvelevasti ympärilleen ja teki sitten päätöksensä.

Muutaman minuutin kuluttua hän oli kätkeytynyt porttikäytävään, josta hän taisi pitää rantaa ja Jeren uutta venhettä silmällä.

Vasta kun hän näki sen kääntyvän rannasta kotiinpäin, uskalsi hän tulla esiin piilostaan. Silloin hän lähetti viimeisen kiitollisen katseen siihen suuntaan, jonne venhe oli kadonnut. Hänestä tuntui siltä kuin Jeren uusi, kaunis venhe olisi täyttänyt antamansa lupaukset.

— Vai tulit sinä sittenkin, puhkesi rouva kukkakaupassa ihmettelemään Liisan astuessa sisään. — Luulin, etteivät luvanneetkaan.

— Minä en kysynytkään. Miehet olivat juovuksissa enkä muutenkaan olisi kysynyt heiltä. Minä tiedän, että äiti tahtoi minut herrasihmisten oppiin.

Rouvalta meni suu taas hymyyn. — Sinä olet ainakin rehellinen, sanoi hän ja näytti tyytyväiseltä. Sitten hän rupesi selittämään Liisalle tämän uusia tehtäviä.

ETEEPÄIN

Helsinki oli äkkiä pukeutunut kesä-asuunsa. Kevät oli ollut pitkä ja harvinaisen kolea. Kylmät tuulet ja pilvinen taivas olivat ehkäisseet sen kehitystä ja kesäkuun kynnyksellä uskotelleet ihmisille huhtikuun olevan puolivälissään. Mutta sitten ilmat äkkiä muuttuivat. Kevään salassa vaikuttaneet voimat näyttivät ihmeitään ihmisille. Viluisena värjötellyt luonto upeili yht'äkkiä sekä lehdessä että kukassa. Kesä oli tullut muutamassa päivässä. Aurinko hehkui kuumuuttaan kaupungin kivikaduille. Ken pääsi, kiiruhti muuttamaan maalle, ja katuliike hidastui kuin kuivumistaan poteva virran vesi kesähelteessä.

Alaslaskettujen ikkunasuojustinten viileyttämässä kukkakaupassa vallitsi hiljaisuus. Liikkeen omistajatar oli aamiaistaan syömässä. Nuori myyjätär ahmasi päivän lehdestä alakerran romaania, ja Liisa, joka juuri oli palannut kaupungilta, asettui porttikäytävän puolelle auki-olevaan oveen katselemaan liikettä kadulla.

Suurkaupunki ei vielä ollut kadottanut mitään siitä viehätyksestä, jolla se oli kietonut hänet jo hänen ensi käynnillään pääkaupungissa. Joka päivä ja joka aika se oli hänelle sama ihmeellinen, kuvarikas ja mielenkiintoinen kirja, jota hän silmin, korvin ja koko olemuksellaan tutki.

Äkkiä Liisa käännähti. — Neiti, katsokaapa näitä. — Hän juoksi pari askelta huoneen perälle päin aikoen innossaan melkein nykäistä yhä lueskelevaa neitiä käsipuolesta.

Mutta neiti ei ollut halukas katsomaan. Hän yhä luki. Siitä syystä Liisa, muistaen ne monet portaat, jotka erottivat hänet arvokkaasta nuoresta neidistä, palasi paikalleen. Maalaiset, jotka vasta olivat

kiinnittäneet hänen huomiotaan palauttaen hänen mieleensä koko pitkän sarjan saaristolaisuistoja, olivat jo nähtävästi poikenneet jonnekin. Heistä ei ainakaan näkynyt jälkeäkään. Mikään muukaan ei tällä hetkellä erityisesti kiinnittänyt mieltä. Liisan ajatukset kääntyivät siitä syystä myyjätär-neitiin.

Kuinkahan se neiti malttoi ahmia romaania noin hirveän innostuneena, vaikka oli niin paljon hauskaa katseltavaa ympärillä?

Kyllähän ne satukirjat ja romaanit olivat hauskoja. Sen Liisa tiesi omasta kokemuksesta. Mutta niitä teki mieli vain silloin, kun elämä muuten oli ikävää ja rumaa — niinkuin ennenvanhaan saaristossa, missä ei ollutkaan muuta hauskaa kuin Jere ja satukirjat — tai pimeinä syksy-iltoina, kun sade rapisi ruutuun, ei ollut mitään toimittamista, eikä voinut katsella kadullekaan.

Mutta että tällaisena päivänä!

Liisa oli vielä tätä ihmettelemässä, kun äkkiä sävähti punaiseksi hiusmartoa myöten.

Kadun toisella puolella melkein vastapäätä kukkakaupan ovea seisojatekijärota varakenteinen mies porttikäytävässä. Hän sylkäsi reiluun maalaistapaan. Se herätti ensimmäiseksi Liisan huomion. Sitten tunsin hänen miehensä. Se oli isäntä.

Nähtävästi oli tämä jo saanut kaupungintuliaisista. Tai ehkäpä niitä oli ollut jo matkalla. Selvästi näki sekä isännän hajasäärisestä asennosta että hänen hiukan horjahtelevista liikkeistään, että hän oli maistellut aikalailla.

Liisalle tuli äkkiä kammottavan selvänä mieleen ne monen monituiset kerrat, jolloin isäntä tällaisessa ja tavallisesti pahemmassakin tilassa oli palannut kotiin kaupungista. Silloin oli saanut pelätä hänen vihaansa yhtä paljon kuin hänen tunkeilevaa hellämielisyystään. Kerran hän oli koettanut siepata Liisan syliinsä, mutta äiti oli silloin kiskaissut tytön turviinsa.

Se kerta oli yksi niitä harvoja, jolloin Liisa oli tuntenut, että kyllä äiti hänestä kuitenkin välittää. Eihän äiti sitä oikeastaan koskaan näyttänyt. Mutta hän vapisi aivan sinä kertana. Ja kun isäntä sitten oli tavoitellut äitiä, oli tämä lyönyt häntä vasten silmiä. Äiti ei pelännyt — ei ketään eikä koskaan. Sitä puolta Liisa aina oli ihaillut äidissä. Ja nytkin se tuli mieleen sitä reilumpana ja kunniaakkaampana, kun hän hengessä aivan oli kuulevinaan isännän suurläänistä rehentelyä ja hänen tavanmukaista itsensäkehumista, joka kohosi huippuunsa silloin kun hän tuskin pysyi jaloillaan.

— Mitä sinä taas siinä kurkit, huomautti neiti huoneen perältä. Hän oli päässyt lukemasta ja tunsin velvollisuudekseen jollain tavoin huolehtia tehtävistään. Muun puutteessa hän oikasi Liisaa.

— Tämä katseleminen on niin hauskaa, kun ei nyt ole muuta kiireellisempää. — Liisa ei voinut olla puolustautumatta, vaikka hän samalla kuuliaisena oikaisulle väistyi ovelta. Ostaja astuikin juuri kauppaan, ja Liisa vetäytyi myymälän takana olevaan pienempään huoneeseen, joka oli hänen varsinainen oleskelupaikkansa silloin kun hän ei ollut kaupungilla.

Mutta kun hän hetkisen kuluttua läksi viemään ostettuja kukkasia kaupungille, askartelivat hänen ajatuksensa yhä äskeisissä asioissa. Hän tekaisi siitä runonkin ja ajatteli että sanoisi sen isännälle vaikka vasten silmiä jos sellainen tilaisuus sattuisi eteen.

Tultuaan takaisin kauppaan pani hän sanat paperille.

"Mies suuri ja suunnaton nauraa ja hohottaa, väkevin maailmassa on vaikka sääret horjahtaa ja vasten tahtoa täytyy nikottaa. Hei, jaa, mahtava sittekin on mies suuri ja suunnaton."

Hän oli tyytyväinen tekeleeseensä. Se oli kuin mieltä hivelevä velankuittaus isännälle, vaikka tämä ei siitä tietänytkään.

Liisa sai hyvän aikaa rauhassa antautua tälle sisäiselle tyydytykselleen, sillä vähäksi aikaa vilkastunut liike oli taas kuin seisauksissa. Oli ihmisten päivällis-aika; katukin oli antautunut kuin päivällislevon valtaan.

Myyjätärkin käytti yleistä hiljaisuutta hyväkseen. Hän tiesi Liisan pystyvän sijaiseksi, jota hätätilassa sopi käyttää, kun omat asiat houkuttelivat kaupungille aikana, jolloin olisi pitänyt olla liikkeessä.

— Älä nyt kuitenkaan riipuskele tuossa ovensuussa, varoitteli hän mennessään.

— Eipähän sitten kukaan ainakaan pääse sisään minun tietämättäni. — Liisa nauroi, kääntyi hetkeksi poistuvaan neitiin ja sitten taas katsomaan kadulle päin.

Hän oli seisonut siinä kotvan aikaa, kun taas muisti isännän. Jokohan tämä oli lähtenyt, vai vieläköhän ilahdutteli mieltään kaupungissa? Ja ketähän hänellä tällä kerralla oli matkassaan? Ei ollut äiti ainakaan. Näin alkukesän kiireissä ei äiti koskaan joutanut kaupunkiin. Toiset tulivat kun halutti. Palkollisen täytyi asettua sen mukaan miten sopi ja milloin lupa annettiin.

Harvoinpa äiti olikin käynyt. Ei Liisan tultua kaupunkiin useammin kuin ennenkään. Mutta käydessään oli kuitenkin aina tullut katsomaan. Tyytyväinen oli tuntunut olevan asiain menoon. Ei ollut sanonut paljon, mutta ei ollut moittinutkaan, kaikkein vähimmin kaupunkiin jäämisestä. Kerran vain oli arvellut, että "onhan tämä hyvä aluksi, mutta kouluun sinun pitäisi päästä".

Ne sanat olivat siitä asti kytenneet Liisan mielessä. Ne olivat antaneet hänelle samanlaisen sysäyksen, kuin äidin sanat silloin ennen saarelta lähtöä. Ne olivat olleet kuin sormena viittaamassa, että tuosta sinun on yritettävä.

Hän olikin siitä asti ruvennut ajattelemaan kouluunlähtöä aivan kuin varmana asiana. Mutta miten se kävisi hänelle mahdolliseksi, oli yhä käsittämätöntä.

Muutaman kerran oli Liisa ottanut asian puheeksi rouvan kanssa. Mutta puhe oli aina loppunut alkuunsa. Rouva oli hyvä ja ystävällinen ihminen, mutta hän oli vahvasti vakuutettu siitä, että köyhän lapsen ei pitänyt pyrkiä kouluun. Jos tällainen sai oleskella "parempien ihmisten" seurassa ja heiltä oppia niin paljon että kykeni itseään elättämään, oli siinä hänelle oppia yllin kyllin.

Siltä kohdalta ei siis tie auennut. Siitä oli Liisa selvillä. Mutta mistä?

— Saamari, tässäkö se Helsinkiin karannut neiti taas seisoskelee ovensuussa?

Liisa hätkähti kuin häntä olisi lyöty vasten silmiä. Mutta hän käsitti silmänräpäyksessä tilanteen.

— Päivää, isäntä. Olettepa te ryvettäneet itsenne pahasti! Antakaahan kun minä autan! — Hän vetäsi isännän ovelta syvälle porttikäytävään ja rupesi siinä hankaamaan hihaa puhtaaksi. Hänelle oli tullut kova hätä samassa kun hän kuuli isännän äänen. Ei omasta puolestaan. Ainahan hän pakoon pääsi. Eikä hän osannut pelätä. Hän oli äitiinsä. Mutta nyt hän oli yksin liikkeessä ja edesvastuu oli hänen. Juopuneen tekoja ei koskaan voinut edeltäpäin arvata. Sen hän tiesi. Ja jos sattuisi jotain, jokin vahinko kukille tai muuta sellaista, ei hän voisi sulattaa sitä.

— Antakaahan, puheli hän yhä mairitellen, — minä siistin paremmaksi. Eihän isännänlaisen miehen sovi kulkea tällaisena kadulla!

Isäntä tarttui hyvämielisenä sanojen mairittelevaan sävyyn. Hänkin rupesi kehumään. Kovin oli Liisa kasvanut ja pulskistunut Helsinkiin jouduttuaan ja nyt vielä siitä kun isäntä viimeksikin oli tavannut. Semmoinen suuri, korea tukka ja vartalokin niin verevä, vaikka Liisa vielä oli lastenkirjoihin kuuluva. Minkälaiseksi tulisikaan kun oikein tuuhistumaan rupesi?

Isäntä tavoitteli kädellään, mutta Liisa vältti äkillisellä hypähdyksellä.

Silloin hän muisti runonsa. — Antakaahan. — Hän sieppasi isännän hatun käteensä, oli siistivinänsä sitä, mutta pistikin samalla nauhan alle taskustaan ottamansa kurttuisen paperiliuskan. Sitten hän työnsi hatun takaisin isännän päähän.

— Hyvänen aika, nyt tulee ostajia!

Hän ryntäsi porttikäytävästä suoraan kauppaan, ennätti mennessään pelolla ajatella, että isäntä ehkä tulee perässä ja silloin voi tapahtua vaikka mitä. Mutta mikään ei tässä auttanut. Ostaja oli jo kaupassa, ja häntä oli palveltava. Kesähelteen näännyttämä rouva painui läähättäen kukkakaupan toiselle tyhjänä olevalle, tuolille, työnsi suuren vanhanaikaisen hattunsa niskaan ja rupesi kiirettä pitämättä löyhyttelemään kasvojaan.

— Onko täällä nykyään uutta väkeä, kysyi hän katsoen epäilevästi Liisaan.

— Neiti tulee aivan kohta, hän pistäytyi vain pienelle asialle. — Liisan silmät vahtivat ovea, samalla kun hän tunsu suurta mielenkevennyttä siitä, että ostaja sattui olemaan tällainen kiirettäpitämätön, maaseutulaiselta näyttävä nainen, jota palvellessa ennätti ajatella muutakin kuin kukkien näyttelyä ja suosittelamista.

— Tuokaa nyt näytteeksi mitä teillä on, komensi rouva. — Minä olen niin näännyksissä, etten jaksa tästä mihinkään.

Liisa rupesi esittelemään tarjolla olevia kukkia, itseksensä iloiten siitä, ettei isäntää vielä ainakaan

ollut kuulunut. Tuskinpa hän sitten tulisikaan, koska ei ollut kohta lähtenyt tulemaan.

Mutta samassa isäntä seisoikin ovensuussa.

— Ei täällä ole muuta kuin kukkia, yritti Liisa karskisti. — Menkää muualle.

— Hemmetissä mitä minä muualle. — Isäntä painui kursailematta toiselle tyhjänä olevalle tuolille ja laski hattunsa vieressä olevalle pöydälle.

Rouva, joka jo oli ennättänyt vähän tointua väsymyksestään, katsoi kysyvästi toisesta toiseen, jäi sitten tuijottamaan isännän pöydällä olevaan hattuun ja purskahti viimein nauruun.

— Vai kuljettaa tämä mies kirjeitä hattunauhassaan?

Liisalta lennähti sydän kurkkuun. Hän ojensi kätensä kirjettä tavoitellen, mutta rouva ennätti ennen häntä. — Tässä taitaakin olla jotain merkillistä tekeillä, sanoi hän tarttuen paperiliuskaan.

Isäntä tuijotti älyttömästi toisesta toiseen.

Liisa tointui ensimmäisenä. — Ei mitään merkillistä, sanoi hän levollisesti. Hän kuuli takahuoneen oven aukenevan ja tiesi neidin tulleeaksi. Vastuun taakka putosi hänen hartioiltaan, ja hurja halu heräsi hänessä. — Lukekaa vaan, sanoi hän niskaansa keikauttaen.

Vanha rouva epäröi hetken. Hän katseli Liisaa, joka niska kenossa ja helakka puna poskillaan seisoi keskellä lattiata uhma katseessa silmäillen tuolilla istuvaa isäntää.

Uteliaisuus pääsi kuitenkin voitolle. Rouva kääräsi auki paperiliuskan ja luki kuuluvalla äänellä: — "Mies suuri ja suunnaton nauraa ja hohottaa, väkevin maailmassa on, vaikka sääret horjahtaa ja vasten tahtoa täytyy nikottaa. Hei jaa, mahtava sittekin on mies suuri ja suunnaton."

— Mi-mitä perh—. Sana katkesi nikotukseen. Ja vanha rouva vain nauroi, nauroi niin, että kyöneleet tippuivat.

— Hi-hi-hii-. Mainetodistus hattunauhassa! Hi-hi-hii!

Silloin isäntä suurella voimainponnistuksella karkasi pystyyn.

— Saakelin akkoja, kyllä minä — Mutta siihen katkesivat isännän uhkaukset.

Hän näki järjestyksenvalvojan rinnallaan ja ymmärsi kaiken mahtipontisuutensa turhaksi. Hän kääntyi siitä syystä suoraa päätä kadulle, jättäen hämmästyneet naiset kukkakaupan tuoksun täyttämään viileyteen.

Ensi hämmästyystä seurasivat selittelyt sekä puolelta että toiselta. Myyjätär-neiti kehui sukkeluuttaan aseman oivaltamisessa. Hän oli sisään tullessaan tuntenut isännän samaksi, joka kerran ennenkin oli tullut kauppaan Liisaa tervehtimään ja silloin juovuspäissään kaatanut kumoon kaksi kallisarvoista kukkalaitetta. Poliisi oli siksi tarpeen. Sen hän heti arvasi ja sattuikin paraiksi näkemään sellaisen kadunkulmauksessa.

Vanha rouva yhä nauroi. Hän kertoi neidille miten väsyneenä hän oli tullut kauppaan, mutta miten tämä pieni seikkailu aivan oli virkistänyt häntä. Hän piti reippaista ja elämänhaluisista ihmislapsista, jotka osasivat laskea vähän leikkiäkin. Hän oli itsekin ollut sellainen.

— Älkää kuitenkaan kehuko liiaksi, varoitteli neiti. — Tämä tyttömme on muutenkin rohkealuontoinen. — Hän katsoi Liisaan, joka yhä seiso paikallaan aivan kuin odottaen mitä vielä syntyisi hänen viskaamansa pommin räjähdyksestä.

Rouva mittasi Liisaa hetken katseillaan. — Oletko sinä käynyt koulua? kysyi hän.

Liisan sydän sykähti. Hän astui muutaman askeleen lähemmä. — En, mutta minä tahtoisin sinne.

Rouva ei katsonutkaan häneen. Hän kääntyi uudelleen neidin puoleen ja rupesi tiedustelemaan tältä kaikenlaista, aivan kuin asia ei ensinkään olisi koskenut Liisaa. — Eikö hän todellakaan ole saanut oppia mitään? kysyi hän uudelleen.

— Itsekseenhän hän vähän on lueskellut. Rouva on lainannut hänelle muutamia koulukirjoja, kun hän aina niitä tahtoo.

He jatkoivat puhetta pitemmältäkin, osaksi kuiskaamalla. Ei toinen enemmän kuin toinenkaan käskenyt Liisaa pois. Näytti siltä kuin he aivan olisivat unohtaneet hänet. Itse hän ei myöskään liikahtanut. Hän seiso hievahtamatta paikallaan, sisimmässään omituisen juhlallinen tunne siitä, että

hänen vastainen kohtalonsa nyt ratkaistiin. Sieltä täältä sattui hän kuulemaan sanan tai toisen: — oppii pian — ei mikään nero, tavallinen, — mutta reipas — —.

Äkkiä vieras rouva kääntyi Liisan puoleen. — Onko se vain herraskaisuutta sinussa, vai tahdotko sinä todella oppia jotain?

Liisa oikaisi. Puna hänen poskillaan kävi entistä helakammaksi, hänen katseensa painui rouvan katseeseen rehellisyydellä, jota ei käynyt epäileminen, ja vastaus tuli silmän räpähtämättä:

— Kyllä minä tahdon oppia. Mutta tahdon minä myöskin herrasihmiseksi. Äiti on aikonut minut sellaiseksi.

Taas rupesi rouva nauramaan niin, että kyyneleet aivan herahtivat silmiin. Sitten hän hiljaa kuiskasi jotain neidille. Mutta kun kauppaan samassa tuli ostajia, katkesi puhe siihen. Rouva vain kätteli neitiä, jonka hyvä tuttava hän näkyi olevan, ja lupasi myöhemmällä tulla tapaamaan liikkeen omistajatarta.

Ostajia tuli nyt yhtäkkiä useampia. Liisa sai lähteä juoksemaan pitkin kaupunkia kukkia kyydissä. Oli kiireen touhua, jommoisesta hän oikeastaan piti. Mutta tällä kerralla hän ei ollut selvillä siitä oliko työ tavallista hauskeempaa vai vaikeampaa. Mieli oli niin kevyt, että halutti mennä ihan lentämällä. Mutta samalla oli vaikeata pitää ajatuksiaan koossa. Ne kieppuivat yhtenäen tuon samaisen ihmeellisen asian ympärillä.

Jätettyään viimeiset vietävänsä niiden määräpaikkaan tuli Liisa kulkemaan Boulevardia pitkin kotiinpäin. Kulkiessaan suuren ja komean rakennuksen ohi hän pysähtyi, etsi katsein muutamia ikkunoita kolmannessa kerroksessa ja jäi hartaudella tuijottamaan niihin.

Kun nyt saisikin juosta tuonne ylös, soittaa ovikelloa ja yhdessä ainoassa henkäyksessä kertoa kaikki! — Se tuntui aivan kuin asiaan kuuluvalta. Nyt tapahtumassa olevahan vain oli jatkoa sille mikä sai alkunsa silloin kun Bernt-herra toimitti hänelle paikan kukkakaupassa.

Mutta siitä oli jo pari vuotta. Ja näiden vuosien kuluessa oli Liisan suhde parooni Berntiin muuttunut yhtä tuntuvalta kuin selittämättömällä tavalla. Alussa oli nuori parooni silloin tällöin tullut kukkakauppaan kysymään mitä Liisalle kuului. Kahdesti oli Liisaa käsketty hänen kotiinsakin. Siellä häntä oli kahviteltu ja syötetty makeisilla. Hän oli istunut hienoilla tuoleilla huoneissa, joiden komeus hänestä oli samanlaista kuin loisto "Tuhannen ja yhden yön tarinoissa".

Perhe oli vanhaa aatelia ja yleistä arvoa nauttiva. Sen oli Liisa kohta ensi aikoina kuullut kukkakaupassa. Ja kun hän ensi kertaa pääsi sinne vieraisille, tunsikin hän kohta, että todellisuus täysin vastasi sitä mitä hänelle oli kerrottu. Kun kaunis, hienopiirteinen paroonitar tai kookas parooni itse häntä puhutteli, rupesi sydän kohta hätäisesti pamppailemaan. Kaikki se omanarvontunto, joka teki Liisan rohkeaksi ihmisten seurassa, sulii olemattomaksi kuin lumi lämpöisessä vedessä sen hienouden hohteessa, joka häntä täällä ympäröi.

Hän ei tullut sen rohkeammaksi, vaikka kaikki olivat hyvin ystävällisiä hänelle. Sekä parooni että paroonitar taputtivat häntä olalle, koettivat puhua suomea hänelle ja sanoivat häntä "Berntin pikku holhokiksi".

Kertomus Berntin osuudesta asiain kehityksessä toistettiin moneen kertaan ja aina sellaisella ihastuksella, että Liisa entistä selvemmin ymmärsi mikä ihailtava olento "Bernt" oli.

Bernt itse näytti olevan sekä huvitettu että vähän hämillään asiasta. Hän kierteli vihellellin huoneissa vanhempien jutellessa Liisan kanssa, toi tälle muutamia kauniita maisemakuvia katseltavaksi, kertoi vähän niistä, mutta jätti sitten kertomiset kesken, meni saliin ja asettui soittamaan.

Se soitto oli niin kaunista, että Liisa pitkät ajat Silversköldillä olonsa jälkeen uneksi siitä.

Mutta nyt oli Bernt lakannut tuomasta makeisia Liisalle. Hän kävi kaupassa vain silloin kun tuli kukkia ostamaan ja tervehti Liisaa toisella tavalla kuin ennen. Hän itse oli tullut oikein nuoreksi herraksi, ei ollut poikanen kuten ennen. Ja Liisakin kävi jo neljättätöistä. Useimmat luulivat häntä vanhemmaksikin, sillä hän oli kookas ja vankkarakenteinen. Bernt tervehti häntä aivan kuin aika-ihmistä.

Sentähden ei nyt sopinut lapsimaisesti juosta kertomaan mitä oli tapahtunut, — tai mikä oikeastaan oli tapahtumaisillaan, — niin hauskaa kuin se olisi ollutkin.

Liisa huokasi, katsoi vielä kerran suurella hartaudella kolmannen kerroksen ikkunariviin ja kääntyi sitten hieman hidastunein askelin jatkamaan matkaansa.

Kääntyessään Boulevardilta Heikinkadulle pysähtyi hän katsomaan "Huvubladin" ikkunoihin näytteille

asetettuja kuvia. Kun aika myötä antoi oli hänellä tapana tälläkin tavalla onkia itselleen oppia. Ja nythän tämä kuului hänelle entistä enemmän, kun hän jo oli kuin puolitiessä koululainen.

Hän oli juuri jatkamassa matkaansa, kun eräs pyöräilijä hyvää kyytiä tulla huristi suoraan eräitä ajurinrattaita vastaan. Pyöräilijä ei voinut väistyä vasemmalle. Raitiovaunu tulla hyrräsi siihen paraiksi. Ei ollut muuta neuvoa kuin hypätä maahan. Siten joutui Liisa äkkiä vastatusten Bernt Silversköldin kanssa.

— Miten kovasti hauskaa. — Liisa ei uskaltanut ojentaa kättä, mutta hänen silmänsä ilmaisivat enemmän kuin kädenpuristus. — Minä ihan tunsin, että nyt piti saada kertoa teille asiasta.

Bernt lennähti hieman punaiseksi. Hänhän ei enää ollut mikään pikkupoika, jonka noin vaan sopi puhutella ketä hyvänsä.

Hän nosti kuitenkin lakkiaan ja kumarsi. Sentähden Liisa huomaamatta mitään jatkoi yhteen menoon. — Tämä on ihmeellisin päivä elämässäni siitä asti kun tulin tänne Helsinkiin. Minä olen ihan pyörällä jännityksestä ja ilosta.

Hän puhui hätäisesti kuin ilostaan hengästyneenä, silmät säteilivät, vaalea, leveälierinen kesähattu oli valahtanut niskaan ja ohimojen kohdalla kiertyi kesälämmön kähertämä tukka kiharaan.

Bernt ei voinut olla näkemättä miten kaunis hän oli. Ja iloinen, hätäinen, osaksi lapsellinen, mutta luontevassa omaperäisyydessään viehättävä puhe tempasi ehdottomasti mukanaan. Bernt unohti siitä syystä sekä puhetoverinsa nuoruuden että oman miehistyvän ikänsä ja aatellisen arvonsa. Nojaten pyöräänsä hän kuunteli huvitettuna ja hymyssäsuin.

He seisoivat tässä asennossa, kun muuan vanha, hienolta näyttävä herra pysähtyi läheisyyteen ilmeisesti tarkaten heitä. Hänen tutkiva katseensa sai viimein Berntinkin katseen nousemaan.

Hieno puna nousi taaskin Berntin herkkäilmeisille kasvoille. Hän nosti lakkiaan. Vanha herra tuli silloin lähemmäksi, kätteli Berntiä, puhui ruotsia ja kiinnitti paheksuvan katseen Liisaan.

Tälle tuli paha olla. Mutta siitä huolimatta hän jäi paikoilleen. Hänen puheensahan äsken oli katkennut aivan kesken.

Samassa tuli raitiovaunu. Vanhus nousi siihen. Bernt auttoi häntä. Sitten hän palasi Liisan luo ja sanoi kiireisesti hyvästi. — Onnea nyt, sanoi hän lopuksi, mutta äänensävy oli toisenlainen kuin äsken.

— Hyvästi, sanoi Liisa ja läksi puolijuoksua oikaisemaan puistikon läpi Aleksanterille. Hän oli oppinut ymmärtämään jonkunverran ruotsia. Ja hän oli selvästi kuullut, että se vanha herra oli tiedustellut, miksi ei Bernt ollut maalla vanhempiansa kanssa. Vaunuun astuessaan hän oli sanonut jotain, jolla käski Berntiä muistamaan, että tämä oli vanhempiansa ainoa poika.

Liisasta tuntui siltä kuin hänen ihmeellinen ilopäivänsä jollain käsittämättömällä tavalla olisi pantu pilalle.

VOIMAT VASTAKKAIN

1.

Leskirouva Emma Sars väänsi vanhanaikuisen mahonkipiironkinsa lukkoon, pisti avaimen taskuunsa ja palasi keintuoliinsa.

Hän oli vasta pistänyt suuren tukon seteleitä piironkinsa salalaatikkoon. Nyt hän ajatuksissaan jatkoi aseman selvittämistä.

Hän teki vain harvoissa poikkeustapauksissa muistiinpanoja menoistaan. Hänellä oli omassa muistissaan tarkka ja luotettava tilikirja. Sitä hän tällä kerralla tutki harkitsevammin kuin pitkään aikaan. Hän teki tilinpäätöstä pitkälle, menopuolella olevalle sarekkeelle. Ja kysymys, joka nyt kiinnitti hänen mieltään, koski sitä, saataisiinko tulopuolella menoja vastaava sareke syntymään.

Siitä asti kun hän toi Liisa Spetsin kotiinsa, oli hän maksanut kaikki tämän puolesta. Ruoka, vaatetus, jalkineet, kouluutus, kaikki oli kysynyt rahaa, aina vain rahaa. Menopuoli oli kasvanut ilman että vastaiselle puolelle karttui mitään.

Se pieni passaus, jota Liisa kodissa teki, ei merkinnyt mitään, ei liioin hupikaan, jota hänestä oli ollut. Hän oli omapäinen eikä ottanut taipuakseen sinne minne toinen tahtoi. Ja näihin astihan hänen aikansa olikin mennyt opintoihin.

Se hyväntuntemus, joka syntyy tehdystä hyvästä työstä, merkitsi tietysti jotain. Sehän se suuressa määrin olikin kannustanut rouva Sarsia Liisan ottamiseen. Mutta ainahan sitä samalla toivoi, että itsekin asiasta vähän hyötyisi —, jollei muuten niin ainakin toisten osoittamasta kiitollisuudesta.

Jos Liisalla oli edes hituisenkaan kiitollisuudentunnetta, oli hänen aika nyt osoittaa sitä, kun hän opettajaksi valmistuneena palasi kotiin seuraavana syksynä astuakseen virkaansa täällä rouva Sarsin omassa kotikaupungissa.

Rouva Sars otti sukankutimensa pöydältä, pani pienellä sysäyksellä keinutuolin heilahtelemaan ja antoi ajatusten taas luistaa.

Ikkuna oli auki. Sen alapuolella oli ryhmä sinipunertavia sireeniä ja pari kukista valkeata pihlajaa. Niiden tuoksu tuli tuulenlelahduksissa kesäisenä ja voimakkaana huoneeseen.

Kullalla ja sinisellä kirjailtu, porsliinitauluinen seinäkello löi 5.
Ääni helähti harvakseen ja arvokkaasti.

Vanha rouva antoi kutimen painua helmaan, kumartui hieman eteenpäin ja kiinnitti huomionsa naapurin, kadun toisella puolella olevaan puutarhaan.

Herra Malmilla mahtoi olla vapaa iltapäivä tai sattui muuten olemaan lomaa, koska maleksi Röllerin puutarhassa päivää paistattamassa. Ja niin hyvämieliseltä kuin näytti, ihan niinkuin hänkin olisi odottanut jotain!

Rouva Sarsin ajatukset luiskahtivat taas Liisaan, joka varmaan paraikaa istui junassa. Mutta hänestä ne kohta palasivat takaisin Malmiin.

Se se vasta oli toimeensa ahkera mies. Aina menossa ja aina touhussa. Jos ei puodissa sattunut olemaan muuta tehtävää, niin osasipa käyttää aikansa kohteliaaseen seurusteluun ostajien kanssa. Ja sekin merkitsi paljon. Se huvitti ainakin vanhaa, joka ei itse jaksanut liikkua paljon ja jota kuitenkin halutti kuulla mitä maailmassa tapahtui. Eikä se vähentänyt ostohalua. Päinvastoin. Herra Malmilla olikin aivan erinomainen tapa palvella ostajia. Sai tuntea palvelevansa liikettä ostoksillaan. Ja se oli mieluista. Ainakin rouva Sarsista. Se yllytti jatkuvaan palvelevaisuuteen.

Mitähän jos saisi herra Malmin tälle puolelle juomaan kahvia ja vähän juttelemaan?

Vanha rouva nousi, siirsi kukkivan pelargoonian syrjään ja kumartui ikkunasta kadunpuolelle.

— Herra Malm, herra Malm. — Hän huiskutti ikkunasta suuriruudullista nenäliinaansa, sillä vahventaakseen vanhan ja ohenneen äänensä vaikutusta.

Nuori, puutarhassa kävelevä mies pysähtyi. Huomatessaan vanhan rouvan hän avasi puutarhaportin, kiiruhti kadulle ja jäi siihen, lakki kohteliaasti koholla kuuntelemaan mitä oli sanottavaa.

— Tulkaa, tulkaa, saatte kahvia!

Tarjotin pannuineen oli jo pöydällä herra Malmin astuessa huoneeseen. Esipuheitta lähtikin puhe kohta luistamaan pikkukaupungin tuoreimpiin tapahtumiin, nimipäiviin, joita viskaalilla edellisenä iltana oli vietetty suuresti kuten ainakin ja kauppias Kenosen kihlaukseen.

— Yks, kaks perustatte tekin oman liikkeen ja hämmästyttätte meitä kihlauksellanne. — Rouva Sars kallisti pannua. — Tilkkanen lisää, ehdotti hän myhähdellen.

Herra Malm ojensi kuppinsa. — Pelkään, että saatte odottaa kihlausta kauemmin kuin itsekään soisin. Mutta oman liikkeen perustaminen on monesti johtunut mieleeni. Se ei kuitenkaan ole niinkään helposti toteutettavissa, kun ei ole pääomaa, jolla päästä alkuun.

— No, no herra Malm. Vähiinpä yritteliäisyys supistuisi, jos jokainen odottelisi suuria pääomia. Täytyy uskaltaa, täytyy uskaltaa, hyvä herra Malm.

Vanha rouva hörppäsi suullisen kahvia kupin lautaselta. Hän joi aina kolmannen kuppinsa lautaselta kieritellen sokeripalasta sormiensa välillä kuin siten pidentääkseen nautintorikasta toimitusta. — Saahan nuori, yritteliäs ihminen lainoja, saa, saa vainen.

Hän hörppäsi uudelleen ja hartaudella. Ajatus luisti setelitukkoon, joka lepäsi salalaatikossa. Tuntui hyvältä, että se oli siellä kenenkään tietämättä sitä. Yritteliään, nuoren ihmisen auttaminen oli toinen

asia, toinen huolehtia omastaan. Hän puolestaan oli suorittanut velkansa kanssaihmisilleen, kun oli huolehtinut kodittomasta lapsesta, joka hänetä ehkä olisi joutunut vaikka kuinka surkeille jälille.

Rouva Sars rupesi äkkiä puhumaan kasvatistaan. Tämän oli määrä saapua puolentoista tunnin kuluttua iltajunalla. Rouva Sarsin olisi tehnyt mieli mennä vastaan. Olisi taas kerran saanut nähdä, ketä siellä asemallakin oli. Mutta eihän sitä kannattanut ajatellaan. Liikkuminen oli käynyt hänen kipeille jaloilleen yhä vaikeammaksi.

— Jos minä ehkä voisin? — Herra Malmin ääni kuulosti kohteliaan välinpitämättömältä. Mutta hän tunsu odottavansa vastausta jonkinmoisella jännityksellä. Ei ollut ensinkään vastenmielistä lähteä osottamaan kohteliaisuutta tuollaiselle iloiselle ja kauniille nuorelle tytölle.

Kun juna hiukan myöhästyneenä tulla puhisi asemasillalle, seisoihin Malm sen kaikkein suotuisimmalla tähytyspaikalla taskussaan valmiiksi varattu ajurinlippu.

Matkustajia alkoi lappautua vaunuista. Niitä tuli tavaton määrä kaupungissa pian alkavien urheilu- ja veistokurssien johdosta. Täytyi pitää varansa, jottei silmä sivuuttaisi. Kuulokin oli otettava avuksi. Sillä jos silmä pettäisi, tuntisi Malm varmasti äänen. Sellaista ääntä ei ollut kellään toisella. Se oli ihmeellisen kirkasäänistä livertelyä, aivan kuin alkusoitto naurulle, joka usein seurasi sanoja.

Kuinka se nauru soi ja helisi! Pelkkä muisto teki mielen iloiseksi.

Nyt, nyt! Helisevä ilonauru lensi samassa kuin livertelevä lintunen asemasillaa pitkin.

Malm säpsähti aivan kuin se sittenkin olisi tullut odottamatta. Hän aikoi rynnätä eteenpäin, mutta näkikin, ettei tulija ollut yksin. Muuan vieras herra vaaleassa kesäpuvussa tarttui vaunun ylimmältä astimelta hänelle ojennettuun hattukoteloon ja kääntyi sitten neiti Spetsin rinnalla astumaan asemahuoneeseen.

Oskar Malm hypisteli hermostuneesti taskussa tuntuva ajurin lippua.

Samassa tulvahti uusi, sankka parvi matkustajia vaunusta. Hän vetäytyi sen sakeimpaan tiheikköön ja kulki sillä lailla asemahuoneen läpi rakennuksen toisella puolella olevalle kadulle. Matkustajajonon vieressä odotussalin läpi näki hän neiti Spetsin saattajansa kanssa odottamassa pakaasia. Tungoksen tähden syntyi jonossa hetken seisahdus. Malm ei voinut olla kuulematta muutamia sanoja. Neiti Spetsin kirkas ääni kantautui kauaksi.

Vieras herra oli varmaan ehdottanut jotain, koska neiti Spets päättävästi vastasi: — Ei tänään. Kasvatus-äitini on vanha ja tahtoo ajoissa panna levolle.

Viskautuessaan ajurinrattaille tunsu Malm jonkinmoista tyydytystä kuulemastaan. Oma nolous kävi kuin pienemmäksi siitä, että toisellekin oli evätty. — Mutta sitten rupesi taas harmittamaan. Hänellä ei totisesti olisi ollut varaa näin ajella kaupunkia pitkin joutavan tähden. Eikähän hän olisi lähtenytään muuten, mutta ne rouva Sarsin kahvit olivat aivan kuin velvoittaneet. Ja nyt harmitti. Sen ajurinlipun tähden etenkin.

Hän oli lähellä Röllerin liikettä, kun neiti Spets ajoi ohi, — yksin — katsomatta puolelle tai toiselle. Rattaiden pyörähtäessä pihaan näytti siltä kuin neiti Spets samassa olisi ponnahtanut pystyyn. Kohta sen jälkeen alkoi pihalta kuulua iloista, helisevää naurua.

— Missä herra Malm on? — Vanha rouva oli tullut portaille vastaan hyvänmielen ilme kasvoillaan. Mutta nähdessään Liisan yksin ajavan pihaan, harmistui hän.

— Eikö hänessä ollut miestä saattamaan sinua tänne asti?

— Kuka? Mitä? Minä en ymmärrä. — Liisa kumartui vanhan rouvan puoleen ottaen vastaan tavanmukaisen, tällä kerralla hajamielisesti suodun tervetulo-suudelman.

— Herra Malm, tiedän mä. Hän läksi sinua vastaan.

Liisa lensi punaiseksi.

— En minä nähnyt häntä. Minä en ollutkaan yksin. Olin matkalla tavannut parooni Bernt Silversköldin, hänet, joka hankki minulle tuon paikan Helsingissä.

— Ja siitä teosta sinä arvattavasti olet hänelle kiitollisempi kuin kaikesta, jota minä näinä pitkinä, paljon kuluttavina vuosina olen tehnyt hyväksesi? — Vanha rouva astua nilkutti Liisan jälessä etehiseen. Tumma puna nousi Liisan kasvoille. Matta hän nielasi syntymässä olevan sanan, lasu hattunsa etehisen pöydälle, veti käsineet kädestään ja astui joustava notkeus joka liikkeessään vanhaa rouvaa kohti.

— Mamma, sanoi hän, käyttäen nimitystä, josta vanha rouva piti, — olen tullut kotiin jäädäkseen tänne sinun luoksesi. Anna minun teoillani osottaa, mitä tunnen sinua kohtaan.

Vanha rouva huiskautti nenäliinallaan ahdistelevaa hyttystä loitommalle, nosti vähän silmälasiaan ja katsoi niiden alitse kasvattiinsa. Näkemänsä tyydytti häntä huomattavasti. Tuollaista kaunista nuorta ihmistä katseli vanhakin mielellään. Ja kun se tyttö muutenkin oli sellainen reipas ja ennättävä ihminen. Monessa suhteessa juuri sellainen, josta hän piti.

— Näytä, näytä, murahti vanha rouva puoliääneen ja rupesi sitten tiedustelemaan Helsingin kuulumisia.

Illallisen syöntiä säästi vilkas, usein iloisen naurun keskeyttämä puhelu. Mutta kun vanha rouva heti aterian päätyttyä vetäytyi omaan makuuhuoneeseensa ja Liisa jäi yksin, pääsi häneltä syvä, kauan pidätetty huokaus.

Hän meni ikkunan luo, avasi sen uudelleen ja jäi kädet ikkunalautaan nojautuneina katselemaan kesäisen illan ihanuutta.

Kuinka kaikki rehoitti ja tuoksui. Elämä puhkesi esiin vastustamattomalla voimalla. Eikä se kysynyt, minkä muodon kulloinkin sai ottaa. Se löysi oman, luontonsa mukaisen muodon ja juuri sellaisena tuli kaikki niin kauniiksi erilaisuutensa rikkaudessa.

Avartava sisäinen varmuus vapautti Liisan hänen äskeisestä ahdistuksestaan. Hänen olonsa kasvatusäidin luona tulisi tukalaksi. Hän oli alunpitäen ollut tietoinen siitä. Äskeinen vastaanotto oli vain vahvistanut häntä tässä hänen uskossaan. Se oli täysin vastannut edellisiäkin kokemuksia. Ja samaa tulisi vastakin. Ainaiset muistutukset tehdystä hyvästä työstä, ainainen kiitollisuuden vaatimus, vaatimus, joka ei tyytynyt siihen kiitollisuuden muotoon, joka oli tosi ja antajan luonnon mukainen, vaan pyysi sellaista, jota ei ollut, — kaikki tuo tulisi päivä päivältä uudistumaan. Ja se tuntuisi entistä tukalammalta nyt, kun yhdessä-olo tuli pysyväksi.

Mutta tuntuipa miltä hyvänsä, aikoi hän olla *tosi*. Hän ei alentuisi teeskentelemään. Hän antaisi kiitollisuutensa siinä muodossa, jota hänen oma sisimpänsä vaati, juuri siinä, vaikka se leimattaisiinkin sulaksi kiittämättömyydeksi.

Hän *tiesi* kuitenkin olevansa kiitollinen —, tunsu sen tänään ehkä selvemmin kuin koskaan ennen.

Mitä olisi hän, ja mitä koko elämä hänelle ilman kaikkea sitä, mikä oli avautunut hänelle varsinkin näinä viime opettajaksi valmistavina vuosina? Köyhän saaristolaisnaisen lapsi ei koskaan omin neuvoin olisi voinut päästä sellaiseen tietomäärän omistajaksi, joksi hän näinä hänen elämänsä avartavina ja rikastuttavina opintovuosina oli päässyt. Eikä hän ulkonaisessa suhteessa olisi voinut kohota siihen arvossapidettyyn, oppia saaneeseen, itseään elättävän naisen asemaan, joka nyt epäröimättä hänelle suotiin ja jolle sekä nuoruus että kauneus vielä lisäsivät merkitystä.

Ilman sitä apua, mikä hänelle tarjottiin tuona kohtalokkaana päivänä kukkakaupassa, hän ei tänään olisi onnellisena nuorena naisena istunut Bernt Silversköldin rinnalla junavaunussa vastaanottaen tämän kohteliaisuutta kuin tasa-arvoisen toverin.

Hän sulki silmänsä ja antoi hiljaisen iltatuulen vilvoitella polttavia poskia.

Liike, sana, katse tunneilta junavaunussa johtui mieleen kauniina hienossa ritarillisuudessaan.

Tämä heidän tutustumisensa uudistuminen oli oikeastaan tullut aivan odottamatta. He olivat useamman vuoden olleet kuin kadoksissa toisiltaan. Bernt oli ollut ulkomailla ja hän itse oli tänä aikana ajatellut vain työtään, — huvitusta ainoastaan silloin tällöin ja siinä muodossa kuin se kulloinkin eteen sattui.

Mutta viime talvena hänen ollessaan yksityiskutsuissa erään opintoverin luona, astui Bernt äkkiä huoneeseen ensinkään huomaamatta ketään erityisesti. Talon tytär aikoi kohta senjälkeen esittää heidät toisilleen. Silloin Bernt katsoi pitkään, mutta ei sittenkään tuntenut. — Me olemme vanhoja tuttuja, sanoi hän silloin itse päättävästi, Berntin yhä tuijottaessa häneen.

He tanssivat ja puhelivat paljon yhdessä sinä iltana. Ja kun oli lähdeittävä, tuli Bernt saattamaan. Rinnan he kulkivat pitkin hiljaisia katuja, joille taivaan tuikkivat tulet loivat rauhallista valoaan, ja kun tulivat perille, seisovivat vielä kauan portilla, siinä puhellen ajasta, joka oli kulunut ja kaikesta mitä se oli tullessaan tuonut. Hehän kumpikin sen kuluessa olivat siirtyneet murrosvuosien kynnykseltä keskelle parhainta nuoruutta.

Senjälkeen sattui he useamman kerran tapaamaan, joskus yhteisen tuttavansa luona, toiste kadulla. Usein tuli Bernt saattamaankin. Ja tänään hän oli äkkiä astunut junaan, asettunut penkille

vastapäätä Liisaa ja kertonut aikovansa ottaa osaa Liisan kotikaupungissa pidettäviin kursseihin.

Hän sanoi sen niin kauniisti, omalla hienolla, hillityllä tavallaan. Mutta kun se oli sanottu, tuntui aivan siltä kuin hän olisi laskenut suuren, kauniin lahjan Liisan syliin.

Se oli kuin tervetuliaislahja tänä päivänä, jolloin Liisa tavallaan astui uuteen elämänjaksoon. Ja se olikin ainoa hänen mieltään ilahduttava lahja. Siksi hän nyt uudelleen tarttui siihen, kun muisto äskeisestä vastaanotosta täytti hänen mielensä orpouden tunteella.

Ennestään tunnettuahan kaikki oli. Mutta se toi sittenkin yksinpä hänen reippaaseen mieleensä niin omituisen nälän. Ei voinut olla ajattelemaa, miten hellä äiti iloitsisi lapsensa edistyksestä, miten lapsen juhlapäivä olisi juhla äidillekin.

Ja *olihan* siinä juhlaa, kun monen rehellisen ponnistuksen jälkeen oli päässyt määrän päähän, sai katsoa taakseen ja tuntea, ettei ollut turhaan ponnistellut.

Todistuksetkin olivat tulleet niin hyvät, sekä opettaja- että tietotodistus. Mutta niitäkin oli vanha rouva vain ohimennen vilkaissut, sitten sanaakaan sanomatta työntänyt luotaan. Hän ei ehkä tahtonut hemmotella turhalla kiittelemisellä.

Liisan silmäluomia tuntui aivan kuin kirvelevän. Hän vetäytyi pois ikkunasta ja rupesi asettelemaan tavaroitaan matka-arkusta laatikkoon. Sitten siirteli hän muutamia huoneissa löytyviä pikku tavaroita paikkoihin, joissa ne hänestä näyttivät sievemmillä. Kasvatusäiti oli luvannut, että hän tästäpuolin saisi pitää tätä huonetta omanaan. Ja se oli oikeus, jolle hän ymmärsi antaa arvoa.

Viimein rupesi hän tuntemaan väsymystä, alkoi riisuutua ja nukkui pian, mielessään epämääräinen ilontuntemus odottavista kesäisistä päivistä.

2.

Seuraavana päivänä kasvatusäidin nukkuessa päivällisuntaan läksi Liisa kaupungin puistoon. Hän kiersi polveilevaa rantapolkua pitkin, poimi kukkasia mättäiltä, pistäytyi katselemaan vanhoja, tuttuja mielipaikkoja rannalla eikä pitänyt kiirettä. Ilman mitään erikoista syytä oli hänen niin sanomattoman hyvä olla. Hän tuntemalla tunsu itsessään tuota samaa, ihmeellistä elämää, joka versoi ja kukki kaikkialla. Elämä, olemassa-olo itsessään tuntui suurelta, nautintoa tuottavalta lahjalta.

Liisa oli jo kääntymäisillään kotiin, kun tienmutkassa näki Bernt Silversköldin. Berntin lakki kohosi samassa ja Liisa nyökkäsi iloisen hyvänpäivän. Mutta sisimmässään hän meni kuin hämilleen, sillä hän tunsu äkkiä, että tätä tapaamista hän kaiken aikaa olikin odottanut.

— Oletteko te leikkinyt piilosilla, vai mitä? — Bernt seisoi yhä lakki kädessään hymyillen, mutta samalla tutkivan totisena tarkaten Liisaa. — Näin teidät jo hyvän aikaa takaperin, mutta te katositte useamman kerran näkyvistä, aivan kuin olisitte juossut pakoon.

— Pakoon —? — Liisa nauroi. — Totta puhuen ei minulla ole varaa juosta ystäviäni pakoon. Täällä etenkin, niin kotikaupunki kuin se onkin, olen oikeastaan ypö yksin.

— Hyvä, kun vain laskette minut ystävienne joukkoon. — Hän otti Liisan takin käsivarrelleen ja rupesi astumaan eteenpäin. — Emmekö istuudu, ehdotti hän heidän kulkiessaan rannalla olevan penkin ohi.

He istuivat siinä kauan, sanoivat joskus sanan toisilleen, sitten istuivat taas pitkät ajat vaieten.

Pikku linnut heidän ympärillään touhuserivat pesänteossa, laineet solisivat laulaen rantakiviin ja tuulihenki kahisutti kaislikkoa.

Kullakin oli oma säveleensä, mutta kaikki suli kuin yhteen, sovitettuna yhdeksi ainoaksi rikassointuiseksi elämän ylistyslauluksi.

Kimakka vihellys halkoi äkkiä ilmaa. Jyskyttävä juna kiiti ohi. Sen täysien vaunujen ikkunoista katselivat ihmiset rannalla istuvia. Muutamat huiskuttivat heille nenäliinojaan.

— Kaksi onnellista, ajattelevat he itsekseen, päätti Liisa mielessään. Ja oikeassa he olivatkin. Kaksi onnellista siinä istui. Elämä ja nuoruus oli kummankin rikkautena. Mutta siihen loppuikin yhtäläisyys. Toisella oli sen lisäksi ulkonaisestikin kaikkea mitä ihminen elämältä saattoi pyytää, toisella ei ollut mitään. Toinen nautti nytkin häntä ympäröivästä ihanoudesta, asettaen sen hyvän ja onnellisen kodin taustaa vastaan, jota vastoin toinen — —

— Te olette harvinaisen vaitelias, katkaisi samassa Bernt.

— Minä ajattelen ja — kuuntelen. Kuunteleva ei voi puhua.

— Kuunteletteko ehkä muutakin kuin tätä luonnon ihmeellisen rikasta sävelsinfoniiaa?

— Johon terävä vihellys ja puhiseva veturi niin mainiosti sulautuvat. — Liisa nauroi. Häntä ei ensinkään haluttanut tehdä tiliä ajatuksistaan.

Bernt loi häneen syrjästä tutkivan katseen. Hän jäi ajattelemaan kaikkea sitä reipasta, yllättävää, iloista ja samalla voimakasta, joka niin häntä miellytti Liisassa. Jos joku olisi ennustanut hänelle, että hän näin istuisi sen nuoren tytön rinnalla, jonka lapsellinen, mutta sitkeä halu päästä eteenpäin elämässä kerran oli häntä sekä naurattanut että vaivannut, ei hän olisi sitä uskonut. Tuskin se siksi olisi kehittynytäkään, jos he vuosi vuodelta olisivat nähneet toisensa. Mutta kun he pitkän eron jälkeen äkkiä tapasivat ja kun Liisa välillä olevana aikana oli muodostunut juuri siksi mitä hän oli, oli heidän suhteensa äkkiä kuin vastustamattomalla voimalla saanut nykyisen luonteensa.

— Tiedätteköhän naisvaistonne avulla, jatkoi Bernt ääneen, — että minä talvella, meidän ensi kertaa tavatessamme tuijotin teihin kuin ihmeeseen? Minusta oli aivan käsittämätöntä, että se pieni tyttönen, jonka suojelijaksi vanhempani minua leikillä sanoivat, oli kasvanut naiseksi, jonka edessä tunsin sitä syvää kunnioitusta, jota mies aina tuntee hyvän naisen seurassa. Te, te olitte — —

— hämmästyttävän kotiutunut uudessa ympäristössäni. Tarkoitatte ehkä niin, Liisa täydensi.

Bernt vilkaisi taas tutkivasti vierustoveriinsa. Hän epäili sanoissa piilevän jonkun verran katkeruutta, ehkä nousukkaan arkuutta. Mutta Liisassa ei ollut hituistakaan nousukasta. Se oli Berntiä hämmästyttänyt enemmän kuin kerran.

Liisa ymmärsi, mihin suuntaan Berntin ajatukset kävivät.

— Tarkoitin juuri sitä mitä sanoin, ilman minkäänmoisia syrjävihjauksia. Tiedättekö, minä ihmettelen itsekin sitä, että minä nykyisessä asemassani tunnen olevani niin peräti kotonani, jota vastoin ennen — —

Hän huomasi joutuneensa juuri sille alalle, josta mieluummin vaiken. — Jos sanoissani äsken, — jatkoi hän ohjaten toisaalle — oli katkeruudenmakua, johtui se yksinomaan siitä melkein tiedottomasta kateudesta, joka ehkä pakostakin on olemassa sen sisimmässä, jolla ei ole aavistustakaan lapsuudenkodista, niitä kohtaan, joille elämä on tuhlaillut hyvän kodin etuuksia.

Berntin katseeseen nousi syvä, sydämellinen ilme. — Uskallanko sanoa, että ymmärrän teitä juuri siksi, että oma kotini aina on ollut minulle sopusointuisuuden ja onnen perikuva.

Liisa nyökkäsi. Hän oli usein tullut ajatelleeksi sitä kaikkein jyrkintä vastakohtaa, minkä Berntin ja hänen omat, varhaisimmat muistonsa muodostivat.

— Olettekohan koskaan tullut ajatelleeksi —, kuuli hän Berntin jatkavan, — että asialla kuitenkin on toinenkin puoli. Se jää tavallaan köyhäksi, joka aina saavuttaa kaikki ponnistuksista. Minun elämäni on ollut tällaista. — Opiskelinhan minä ulkomailla ollessani jonkun verran, mutta totta puhuakseni en enemmän kuin halutti. Ponnistelusta ja tarmokkaasta eteenpäin pyrinnästä sain aavistuksen vasta sen jälkeen, kun me olimme tavanneet ja näin mitä te olitte ennättänyt ja miksi te olitte kehittynyt näinä väli vuosina. Te olitte minulle kuin ilmestys koko kehityksenne kautta. Olenkin monesti sen johdosta tuntenut en ainoastaan syvää kunnioitusta, vaan myöskin kiitollisuutta.

Kumpikaan ei vähään aikaan jatkanut puhetta. Viimein, kun äänettömyys alkoi tuntua luonnottoman pitkältä, käänsi Bernt ulapalle tähtäytyneen katseensa Liisaan. Silloin hän näki tämän huulien omituisesti värähtävän.

— Onko se mahdollista? Oletteko käsittänyt minut väärin?

— En, en. — Liisa nauroi. — Katsokaa, minä olen vain sellainen afääriseielu, että tässä tulen aivan liikutetuksi, kun pääsen käsittämään asioiden kannattavuutta.

Bernt oli aivan ymmällä. Mutta Liisaa vain nauratti. Hän muisti kasvatusäitinsä voimakkaasti kehittynyttä afäärivaistoa, kauppias Röllerä, joka joskus pistäytyi heille liikeasioissa ja pikku kaupungin monia asukkaita, joille pennin tappio tai markan voitto oli tärkeä asia.

— Onko ihme, jos minä, — jatkoi hän yhä leikkisästi. Mutta nähdessään Berntin tyrmistyneen katseen muutti hän sävyä.

— Parooni Silversköld, minä en yleensä ruikuttele surujani muille. En puhu paljon kodittomuudestani, mutta minä tunnen sen, — tunnen niin syvästi kuin vain vaikeneva sen voi tuntea. — Ja nyt kun te

sanoitte minun kauttani tai sanoisinko — juuri kehitykseni kautta saaneenne jotain — —

— paljon, oikaisi Bernt.

— niin sanoittehan samalla, etten suotta ole syntynyt orvoksi, että kärsimys, — minunkin kärsimykseni — on portaana kehityksessä eteenpäin sekä minulle että muille.

Liisa nousi. Silmiin oli tullut kosteata kiiltoa, mutta suu oli hymyssä ja ryhti oli sama joustavan reipas kuin ainakin.

— Ihminen kärsii rohkeammin kun ymmärtää, että kärsiminenkin kannattaa. — Hän kääntyi astumaan kaupunkiin päin.

He olivat lähellä tulliporttia, kun muuan pyöräilijä sivuutti heidät. Hän ei tervehtinyt, ei katsonutkaan vastaan tuleviin, mutta Liisa tunsu hänet herra Malmiksi.

— Pian tulen tutustumaan kasvatusäitiinne, sanoi Bernt rouva Sarsin portilla hyvästellessään. Ja se sana oli taaskin kuin suuri kaunis lahja. Liisa nousi laulaen portaita.

Vanha rouva otti hänet vastaan perinpohjaisella huonontuulen purkauksella. Liisan ja koko maailman kiittämättömyys oli perussäveleenä hänen valitusvirrissään. Hän puolestaan oli aina huolehtinut toisista, mutta oliko kellään senverran tuntoa, että nyt olisi muistanut hänen hyviä töitään, kun hän vanhana ja raihnaisena ei enää kyennyt paljon liikkumaan? Kuka tuli häntä tervehtimään? Kuka piti seuraa? Liisakin hyppäsi vain omilla asioillaan.

— Paljonko tässä olen ennättänyt hypätä, uskalsi Liisa tiedustella.

— Montako iltaa olet ollut kotona?

— Kaksi kuitenkin.

— Kas kummaa, kun et lähtenyt jo eilen.

— Olin vain vähän puistossa.

— Hyvä, hyvä, puolusta sinä itseäsi. Mallikelpoinenhan sinä aina olet ollut.

Vanha rouva läimäytti oven huoneeseensa kiinni eikä ilmestynyt sieltä ennenkuin seuraavana aamuna. Hän oli nukkunut määrätuntinsa kuten tavallisesti. Hän kuului siihen vanhaan hyvään ihmislajiin, joka nukkui sekä ilossa että murheessa. Mutta siitä asti kun hän pääsi vuoteesta, oli hän mielessään hautonut ihmisten hänelle tekemiä vääryyksiä ja tullut siihen, että hänen pyhä oikeutensa oli soimata kaikkia yhteisesti ja monia erikoisesti siitä puuttuvasta ymmärtämyksestä, jolla usein oli kolhittu hänen luonteensa luvallisia ja täysin luonnollisia särjäisyyksiä.

— Huomenta, mamma, mitä kuuluu? tervehti Liisa iloisesti.

— Samapa se mitä minulle. Sinähän olet iloinen.

— No mutta mamma — —

— Niin niin, ei sinun tarvitse selitellä. Sinä et kuitenkaan tiedä, miten paljon minunkin mieltäni on painamassa. Amaliakin kirjoitti eilen. Hän tarvitsee rahaa — taaskin.

Vanha rouva painui raskaasti huokaisten keinutuoliinsa Liisan ruvetessa valmistamaan aamiaista.

— Olethan sinä jo antanut paljon, mutta kun hän on köyhä — —

— Kuka käski naimaan maatakiertävän posetiivinsoitajan?

— Olihan se kone kuitenkin vähän hienempi — Liisalla oli naurunpilkahdus suupielessä.

— Huilu tai posetiivi, ei elätä toinen perhettä paremmin kuin toinenkaan.

— Niin mutta rakkaus — — Liisa vilkaisi syrjästä vanhukseen nähdäkseen uskaltaisiko. Mutta vanha rouva oli jo suuttunut.

— Vai rakkaus. Mitä se rakkaus kuuluu avioliittoon? Yhtä etäällä se on siitä kuin itä lännestä. Kauppaa on koko homma, — toisille kauppaa taloista ja tavaroista, toisille onnenkauppaa tai miksi häntä sanoisin — mutta kauppaa joka tapauksessa.

Liisan mieleen nousi kuva jostain kauniista ja ihmeellisestä, jostain, joka oli liian kauniista toisten

katseltavaksi ja jota ei sanoin voinutkaan selittää tai kuvailla, vaan jonka kanssa itse täytyi tulla kosketukseen sitä ymmärtääkseen, aivan kuin itse täytyi päästä tuntemaan heräävän luonnon keväistä suloa.

Täytyi pakostakin ruveta laulamaan. Liisa ei voinut muuta.

Hän paineli hierimellä kokkareita puurosta, asetti höyryävät perunat pöytään ja lauleli yhä.

— Sinulla sitä iloa riittää.

— Minä en olekaan minkään Nauku-Maijan kasvatti.

Vanhaa rouvaa nauratti. Sanat antoivat tunnustusta hänen kasvatustaidolleen ja se oli hyvin ansaittua. Kaikkinainen pillittäminen oli aina ollut hänelle kauhistus.

— Hyvä hyvä, mutta lauhkeampi saisit olla, kuuletko, lauhkeampi.

— Lammasmaisempi, pisti Liisa.

— Älähän nyt siinä! — Vanha rouva rupesi taas puhumaan sisar Amalian asioista. Pöydästä noustessaan hän meni mahonkipiironkinsa luo, etsi alushameentaskusta sinne kätketyn avaimen ja kiersi lukon auki. Vähän ajan kuluttua näki Liisa hänet kirjoittamassa.

Hän oli vielä sitä tekemässä Bernt Silversköldin saapuessa.

Vanhan rouvan päätä ihan huimasi Liisan ilmoittaessa vieraan tulosta. Hän oli semmoisen ajan lapsi, joka osasi antaa arvoa nuoren aatelisherran käynnille.

— Mene, mene ja pidä seuraa, toimitti vanha rouva hätäisesti. — Minun täytyy pukeutua. Enhän näin voi tulla tervehtimään.

Paras valkoinen myssy haettiin kiireisesti päähän. Sitä täytyi hyvän aikaa asetella peilin edessä, ennenkun se tuli oikein kohdalleen. Ja sitten parhaat hopeakalut oli otettava tarjottimelle, jotta vieras näkisi tulleen taloon, jossa löytyi muutakin kuin katinkultaa.

Kun vanha rouva vihdoinkin oli tervehtinyt vierastaan, pääsi hän pian innokkaaseen puheeseen kultaisesta menneisyydestä ja sen muistoista. Hän otti pari tauluakin seinältä näyttääkseen niitä vieraalleen. Toinen oli vanhan tunnetun taiteilijan piirustus. Lapsena käydessään vanhan rouvan vanhempien kodissa oli hän sen piirtänyt ja lahjoittanut taloon. Toinen oli rouva Sarsin oma tekemä. Se oli jäljennös saksalaisesta "stillebenistä". Rouva Sars oli pensionaatissa ommellut sen hienoimmalla silkkilangalla valkoiselle silkkikankaalle. Hän oli jo silloin suosinut kaikkea kaunista, kai hänestä olisikin tullut taiteilija, jos hän olisi elänyt aikana, jolloin kyvyt pääsivät kehittymään.

— Niin, nähkääs, tänä aikana ihmisiä autetaan eteenpäin, kehitetään ja kuljetetaan kuin kinalosta. Mutta luuletteko että he ovat sen parempia silti. Ei, pahempia, sen *minä* tiedän —, kiittämättömiä ja pahoja yksin hyväntekijöitään kohtaan.

Hän vilkaisi Liisaan ja sai tämän verevästä, iloa säteilevästä olemuksesta uutta yllykettä valituksilleen.

— Oletteko Te, parooni Silversköld, huomannut, että jota enemmän tehdään ihmisten hyväksi, sen vaateliaammiksi ja pahemmiksi he tulevat. Lisää vaaditaan, aina vain lisää.

Vanha rouva ajatteli Amalia-sisarta ja monia muitakin. Hän katsoi kuitenkin Liisaan, joka lensi punaiseksi harmista.

Bernt Silversköld vakuutti tulleen aivan toisenlaiseen kokemukseen. Ei mikään ollutkaan niin hauskaa ihmiselle, kuin nähdä, että hyvä, jota oli tehnyt, oli kantanut runsaita hedelmiä.

— Mutta kun pitää luetteloita siitä, mitä tekee toisten hyväksi, ja laskee, kasvaako siitä vaadittu korko, silloin ehkä tuntee pettyvänsä. — Se tuli Liisan puolelta. Sanojen oka oli paljas ja pistävä.

Bernt Silversköld liikahti hermostuneesti. Kaikki hänessä kapinoi. Ritarillisuus ja rakkaus olivat nousseet vastarintaan, kun vanha rouva — tuulen kääntyttyä huonolle puolelle — oli tehnyt pistäviä viittauksia Liisalle. Mutta vanhempien kunnioittaminen oli Bernt Silversköldillä veressä. Sentähden tekivät Liisankin sanat pahaa.

Mutta kun Bernt ajatteli Liisa Spetsin orpoutta ja kaikkea mitä tämä nähtävästi sai kärsiä juuri siltä taholta, josta hän olisi voinut odottaa jonkinmoista äidillistä hellyyttä, tuntui siltä kuin hän vain olisi tahtonut puolustaa ja suojata.

— Neiti Spets, ettekö lähtisi kanssani vähän vesille? — Bernt nousi ja kumarsi vanhalle rouvalle. — Toivon nimittäin, ettei teillä ole mitään sitä vastaan. Olen juuri vuokrannut itselleni purjevenheen. Aioin lähteä sitä koettelemaan.

— Mitäs minä. Tietysti Liisa voi lähteä. — Vanha rouva puhui taas tynesti ja lauhtuneena. Mieli oli kuin keventynyt siitä, että sitä oli tullut vähän puretuksi. — Ja olihan minulla kirje postiin, muisti hän nuorten ollessa etehisessä.

— Pitele varovaisesti, siinä on rahaa, huusi hän Liisan jo laskeutuessa portaita.

Liisa vilkaisi osotteeseen ja näki sen olevan Amalia-tädille. Mieli tuli iloiseksi siitä, että täti kuitenkin sai jotain, joskin ehkä hyvin vähän. Ehkä se vähäkin tuntui paljolta sille, jota puute painoi. Täti oli hänelle aivan tuntematon, mutta hänen oli monesti käynyt häntä niin sääli siitäkin syystä, että oma sisar tuntui antavan niin vastahakoisesti.

Liisa hymähti tyytyväisesti kirjeen pudotessa laatikkoon. Sitten unohtui häneltä täti asioineen kaiken sen tähden mikä lauloi ja liverteli, versoi ja kukoisti hänessä ja hänen ympärillään.

— Näin "veneessä ja vetten päällä" emme ole olleet ensi tapaamisemme jälkeen, huomautti Bernt iloisen myötätuulen kiidätessä heitä eteenpäin.

— Kas, kun tekin tulitte sitä ajatelleeksi. Minä muistin juuri samaa.

Bernt siirsi purjetta ja Liisan ajatukset jatkoivat uraa, jolle olivat painuneet.

Muistikohan Bernt sen mustan syljenkin, jonka isäntä silloin pilkkamielisesti roiskautti mereen ja joki poltti hänen lapsenmieltään kuin halveksumisen poltinraudalla?

Silloinen tunne oli ainaisiksi ajoiksi syöpyntynyt hänen mieleensä. Mutta ehkäpä silläkin oli ollut tehtävänsä. Sekin oli osaltaan ollut ajamassa häntä pois kotisaaresta. Kaikki oli sinä kertana niin omituisesti tarttunut edellisiin tapahtumiin muodostuen aivan kuin renkaaksi ketjussa, jonka varassa hän pääsi vapaaksi. Ensin sysäsivät äidin sanat, sitten pääsi hän isännän passariksi, sai halveksitusta asemastaan yllykettä pyrkimään pois ja sai sitten puhutuksi Berntille toiveistaan.

Hänestä tuntui tällä hetkellä siltä kuin äidin sen iltaisissa sanoissa olisi ollut sisältöä ja kauneutta, jota hän ei ennen ollut huomannut. Äidin puhe "paremmasta ihmisestä" ei ehkä tarkoittanut ainoastaan herrassäätyyn joutumista, ehkä siihen — joskin tiedottomasti — sisältyi toivomus, että elämä tyttärelle muodostuisi avarammaksi ja rikassisältöisemmäksi kuin mitä se oli ollut äidille.

Kiitollisuus, jonka puutteesta Liisa oli tottunut saamaan moitteita, nousi suurena ja vilpittömänä hänen sisimpäänsä kohdistuen hänen omaan äitiinsä.

Mutta samalla muistui haikeana mieleen se karu pinta, joka yhtenään oli estänyt häntä näkemästä ja tuntemasta äidin mieltä. Omasta kokemuksesta hän ei todellakaan tuntenut mitään siitä hellivästä lempeydestä, johon jokainen lapsi maailmaan syntymisensä kautta on oikeutettu.

Vastakohtaisuuden voimalla nousi samassa hänen eteensä kuva Berntin kodista, Berntin vanhemmista. Oliko ihme jos hän — joskin lapsellisesti ja vaistomaisesti — oli tuntenut astuvansa pyhäkköön astuessaan tuon sopusointuisen ja onnellisen kodin piiriin?

— Oikein täytyy ihmetellä sitä, miten tuntuja jälkiä pienet näennäiset "sattumat" jättävät elämäämme. Ajattelen palkovenheenikin särkymistä, miten paljon se tavallaan sai aikaan!

Berntin sanat herättivät Liisan kuin unesta. Hän työnsi omat ajatuksensa syrjään ja viskautui suinpäin Berntin aukomalle uralle.

— Ja tiedättekö, kun te silloin tulitte venheinenne, olitte te minulle kuin ilmestys satumaailmasta.

— Elittekö te satumaailmoissa, te terve raikas luonnonlapsi? — Bernt katsoi pitkään Liisaan, ensin kysyvän veitikkamaisesti, sitten miltei hyväilevän hellästi. Oli kuin tuo katse olisi tahtonut korvata jotain orvon osalle jääneelle. Liisa tunsu sen.

— En tavallisesti, vastasi hän hiljaa — mutta joskus. Lapsuuteni oli iloton. Ja jokainen — lapsikin — tarvitsee jonkunverran iloa elääkseen. — Hän kumartui hieman eteenpäin, painoi käsivarret polvien varaan ja jäi siihen asentoon puhellen hiljaa kuin itsekseen. — Minulla oli satukirja — tai oikeammin vanha lastenlehti. Se oli minun iloni. Sitä tutkiessani minä opin lukemaan. Siinä minä löysin kaunista, kun elämä näytti minulle vain rumaa. — Minä en lukenut kaikkea, — en viitsinyt. Kertomukset, joista pidin, luin uudelleen ja yhä uudelleen.

Iloinen nauru kieri Berntin hämmästykseksi yht'äkkiä vedenpintaa pitkin.

— Siinä ilmeni kai jo silloin haluni valikoida. En osannut enkä oppine koskaan tyytymään mihin hyvänsä.

Berntkin nauroi ensin. Mutta sittenhän käänsi katseensa kauas ulapalle päin. Hänessä heräsi omituisen epämieluisen tunne siitä, että Liisan sanoilla saattoi olla kaksinaismerkityksensä. Se saattoi olla ilmaus vaativaisuudesta, jonka valikoimiselle oli annettava arvoa, mutta siihen saattoi myöskin sekoittaa tiedoton ilmaus tavallista voimakkaammasta halusta päästä eteenpäin elämässä, halusta, jolle aatellinen arvokin oli sopiva tikapuunpina.

— Minkälaisista saduista te oikeastaan piditte? — Bernt puhui puhuakseen. Sisimmässään hän yhä selvitteli vastasyntyneen epäluulonsa alkujuuria.

Hän oli ehkä kaikkesta huolimatta vastaanottanut vaikutuksia rouva Sarsin syyttelevistä sanoista. Kiitollisuus ja vanhempien kunnioittaminen olivat ominaisuuksia, joiden puutetta hän ei voinut antaa anteeksi. Ja Liisa oli kieltämättä suutahtanut kasvatusäitinsä puheista.

— Mistäkö pidin? —

Liisa hymyili. Hän muisti "Egyptin kuninkaan tytärtä" ja "Merenneitoa". Mutta mitpä hän rupeaisi puhumaan niistä. Ei Bernt niitä kuitenkaan tuntenut. Berntin ei ollut pakkoa etsiä kauneutta sadun maailmasta. Häntä se ympäröi kaikkialla. Liisan sitä vastoin oli toisin. Siksi hän niin rakasti noita satuja, joiden avulla hän nyt vanhempana huvikseen oli tutkinut lapsuusaikansa makua ja sen syitä.

— Kertokaahan, pyyteli Bernt yhä pyrkien irti äsken heränneistä ajatuksistaan. Häntä kiusasi se, että eräänlainen epäluulo yhä hallitsi häntä eikä hän sittenkään päässyt siitä eroon.

Mikä oikeastaan takasi hänelle, ettei hän ollut erehtynyt Liisan suhteen? Hän oli todella luvattoman äkkiä antanut lumota itsensä. Hän, maailmaa nähnyt onnenlapsi, joka tiellään oli tavannut ainoastaan täydessä esiintymiskunnossa olevia esplanadi-ihmisiä, oli kohdatessaan Liisan joutunut kuin mukaansa tempaavan tuulahduksen valtaan. Hän oli antanut sen kuljettaa itseään voimakkaassa elämän hurmassa, ajattelematta minne ja mitä kohti se vei.

Liisan sanat "valikoiden ottamisesta" olivat kuin herättäneet hänet.

Oliko sanottu, että tuo viehätysvoima, joka oli hänet lumonnut, oli kokonaan tarkoituksetonta, ulkonaista etua katsomatonta laatua? Oliko hänelle, joka tahtoi ottaa valikoiden, yhdentekevää ottiko, kuten rouva Sarsin sisar, kuljeksivan soittajan vai ottiko jalosukuisen nuoren miehen hyvästä arvossapidetystä perheestä?

— Toisessa lempisadussani, kuuli Bernt Liisan sanovan — kerrottiin kodistaan eksyneestä kuninkaantytärestä. Minä en kuvitellut olevani mikään eksynyt kuninkaantytär. Olin liiankin tietoinen syntyperästäni. Ja siitä huolimatta kuvasti tuo taru omaa sisintäni. Siinä oli meren kasvattamaa henkeä, mutta sen ohella kaihoavaa pyrkimystä pois ympäröivistä oloista, jonnekin tuntemattomuuteen, jossa oli oman henkisen olemuksen alkujuuret.

Liisa puhui välittömän luonnollisesti kuten tavallisesti. Sanoissa soi epäämätön rehellisyys. Bernt aivan punastui äskeisiä ajatuksiaan.

Eikö hän tuntenut Liisaa tarpeeksi voidakseen luottaa häneen? Eikö tuo hänen vaikutusvaltansa, jota Bernt sisäisiin herätteisiin nähden kiitti niin paljosta, — ollut tae rehellisestä ja väärentämättömästä persoonallisuudesta?

— Toisessa sadussani, jatkoi Liisa, — oli perusaineena rakkaus, joka itseään ajattelematta uhraa, antautuu ja kärsii.

— Te pystyisitte juuri sellaiseen. — Sanat puhkesivat esiin tunnustuksena, jota Bernt ei voinut pidättää. Hän oli päässyt epäluulostaan. Hän tunsu tehneensä vääryyttä Liisalle, siksi teki mieli sovittaa.

Mutta kuin heijastuksena Berntin äskeisistä ajatuksista toivat hänen sanansa Liisalle omituisen pahantuntemuksen.

Rakkaus, joka uhraa, antautuu ja kärsii. Se oli miessuvulle sangen mieluisen rakkaus, olipa se tarjona avioliitossa tai sen ulkopuolella. Vedoten sellaiseen rakkaasihanteeseen saattoi mies vaatia suunnattomasti — vaatia vaikka mitä. Ja miten paljon voisi juuri mies Bernt Silversköldin asemassa sellaisen varjon alla vaatia rakastamaltaan, mutta häntä alemmalla yhteiskuntaportaalla olevalta naiselta?

Liisa sävähti polttavan punaiseksi. Hän häpesi omaa ajatustaan. Olihan Berntin koko olemus omiaan

torjumaan kaikki mahdollisuudet halpamaisuuteen.

Hänen katseensa kääntyi täynnä anteeksipyyntöä Berntiin.

Molemmille tuli selvä tunne siitä, että he olivat tehneet toisilleen vääryyttä. Molemmat olivat tietoiset hetkellisen epäsoinnun synnystä. Molemmat tahtoivat sovittaa jotain.

— Teidän tulonne saarellemme se se sittekin saattoi minut Tuhkimus-tilastani onnellisempaan oloon.
— Liisa hypähti satamaan laskevasta venheestä maihin ja ojensi kätensä Berntille. Katseessa loisti kaunis kiitos.

— Minäkin tahtoisin kiittää. — Bernt kytki venheensä lukkoon ja kääntyi saattamaan Liisaa. — Mutta saadakseni kiitokseni sanotuksi täytyy minun kertoa, minkä nimen olen keksinyt teille.

Liisa katsoi kysyvästi Berntiin.

— Niinpä niin. Vaikka eihän oikeastaan voi puhua keksimisestä. Minä löysin sen etsimättä. Lukiessani lehdestä opettajatutkinnostanne huomasin, että nimenne on Maria Elisabet. Pienellä muutoksella saa Mariasta nimen, joka ilmaisee, että te itse olette iloinen, ihmeellinen satu.

He olivat jo portilla ja Liisa ojensi kätensä hyvästiksi utelias kysymys katseessa.

Bernt Silversköld tarttui hänelle ojennettuun käteen. — Kiitos ja hyvää yötä, sanoi hän mieli täynnä kunnioittavaa anteeksipyyntöä. — Kiitos, että olette juuri se mikä olette, te — Märchen Elisabet.

3.

Märchen Elisabet, — Märchen Elisabet, ne sanat soivat kuin suuret juhlakellot Liisan sisimmässä pitkin koko kesää. Ne antoivat hänelle iloisen mielen koti-olosten harmaudessa. Ne panivat hänen helisevän naurunsa soimaan ja hänen silmänsä säteilemään — kadehdittavan kauniisti, ajattelivat monet pikkukaupungin naisista, kun he ikkunoistaan seurasivat Berntin ja Liisan yhteisiä kävelyretkiä.

Vanha rouva oli milloin hyvillään, milloin harmissaan. Välistä hänen mieltään kutkutti ajatus, että jos hän tästä hyvinkin joutuu aatelisen nuoren rouvan hyväntekijäksi ja siten itsekin aivan kuin sukuun. Mutta sitten hän muisti asian mahdottomuuden. Sellaisia kauppoja ei elämässä tehty. Nuoret saattoivat uneksia niistä. Ja kirjoissa ehkä kerrottiin sellaisesta, mutta todellisuudessa ei sellaista nähty. Jos sen suuntaista sattui, oli ainakin rahaa, mainetta tai jotain muuta vastaavaa toisella puolella. Mutta tässä kun ei ollut mitään, ei kerrassaan mitään.

Vanha rouva yltyi moneen kertaan varoittamaan Liisaa. Mutta tämä vain nauroi.

Sen purjehdusretken jälkeen, jolloin hetkellinen epäily — tai oikeammin vain epäilykseen vivahtava ajatus — oli herännyt, ei hän enää voinut epäillä. Takeita hänellä ei ollut entistä enemmän, jos oli kysymys muusta kuin siitä takeesta, minkä persoonallisuus antoi. Mutta Berntin suhteen olikin tässä taetta riittävästi. Oli heidän suhteensa mitä oli, ajattelematonta leikkiä se ei ainakaan ollut. Heidän koko sisäinen olemuksensa oli siinä mukana. Sen hän tiesi.

Mutta sittenkin, sittenkin.

Oli olemassa sana, joka pani Liisan koko sisimmän väräjäämään. Vanhemmat. — Mitä sanoisivat Berntin vanhemmat? Poika oli heidän ainokaisensa. Voisiko mikään maailmassa saada heidät antamaan hänet saaristolaisnaisen äpäralapselle?

Kuva hienoista, ylhäisen ystävällisistä vanhemmista astui usein Liisan eteen milloin uhkaavana ja tilille vaativana, milloin mielen jaloudessa korotettuna kaiken matalan ja pienen yläpuolelle. Syntyperästä välittämättä näyttivät vanhemmat katsovan vain persoonallisuutta.

"Märchen Elisabet", toisti Liisa itsekseen. Hän tarttui sanoihin kuin tukeensa. Bernt tietysti toivoi, koska rohkeni siksi selvästi näyttää tunteitaan. Ja kun Bernt kerran toivoi, miksei hänkin? Berntin paraiten tunsivat omat vanhempansa.

Merenneidon oli rakkautensa tähden astuttava haavoittaville veitsenterille. Ja muodossa tai toisessa vaati rakkaus tällaista uljasta, kärsimyksiä kaihtamatonta mieltä jokaiselta. Jos sitä häneltä vaadittaisiin tavallistakin suuremmassa määrässä, tahtoi hän puolestaan olla uskollinen lapsuusaikansa ihanteille.

— Kesän perhospäivät ovat ohi, sanoi hän Berntille. — Viikon kuluttua alkaa koulu.

— Tuleeko teillä olemaan paljonkin tunteja?

— Kolmessa koulussa. Ja aion tehdä työtä tarmoni takaa.

— Niin minäkin, — uljuudella, jota minulle on opettanut meren satu, Märchen Elisabet.

Ne olivat Berntin jäähyväissanat. Seuraavana päivänä hän läksi.

— Märchen Elisabet, toisti Liisa ja hymyili, kun hän juoksi kadun toiselle puolelle Röllerin kaupasta ostamaan kahvia sitä malttamattomasti odottavalle vanhalle rouvalle.

Herra Malm sattui olemaan yksin puodissa. Hän punnitsi kahvit Liisalle, mutta oli sitä tehdessään harmillisen hajamielinen. Ensimmäinen oli kahvia liian vähän; sitten sattui tulemaan niin paljon, että pussi oli vaihdettava suurempaan.

Oskar Malm siristeli likinäköisiä silmiään katsellen vaa'alle pantua kahvia, mutta hänen ajatuksensa punnitsivat jotain aivan muuta. Hän tiesi Bernt Silversköldin lähteneeksi. Ja tässä seisoi Liisa Spets yhtä iloa säteilevänä kuin kulkiessaan katua ritarinsa rinnalla.

Mitä se tiesi? Oliko kaikki ollut vain lyhytaikaisen kesän yhtä lyhyttä leikkiä? Tai tiesiköhän ilo onnellista kihlausta? Ei kai kukaan nainen antaisi rukkasia hienolle ja miellyttävälle parooni Silversköldille? Jos joku tekisi sellaista, voisi sitä ehkä odottaa juuri neiti Spetsin tapaiselta tytöltä. Hän ei antanut ulkonaisten arvojen lumota itseään. Hänen tekonsa samoin kuin hänen sanansa olivat usein yllättävän odottamattomia.

Vaaka kallistui tuntuvasti kihlauksen puolelle. Sehän olikin maailman tavallisin ja luonnollisin ilmiö, että nuoret iloiset ihmiset menivät kihloihin. Eikä se asia liikuttanut syrjäisiä.

Malm työnsi kysymyksen kylmäverisesti mielestään.

Illan suussa, kun liike oli suljettu ja kassa laskettu, hän hitain askelin läksi kävelemään kaupungin etäisintä laitaa kohti, avasi keltaiseksi maalatun, vanhuuttaan kallellaan olevan pienen rakennuksen oven ja astui sisään.

— Iltaa äiti-muori, — tervehti hän totuttuun tapaansa ripustaessaan takkinsa naulaan. Sitten hän veti korituolin uuninurkkaukseen ja istui siinä äiti-muorin asetellessa ruokia pöytään ja samalla lakkaamatta puhua popistessa kuin lyhentääkseen odottavan lapsen aikaa. Äidin popina oli yhtä asiaan kuuluvaa kuin Mirren jokailtainen hyrinä. Oskar Malm ei olisi ymmärtänyt olevansa kotona, jos toista tai toista olisi puuttunut.

Pöydästä noustuaan tuli Malm muutaman kerran kuin leikillä sivelleeksi äidin kurttuksia käsiä. Sellaista sattui joskus hänen tuntiessaan suurta hellyyden kaipuuta. Mutta hän oli aina siitä hämillään. Sentähden hän koetti peittää sitä.

— Ai, ai, vai olet sinä taas pessyt pyykkiä, puheli hän. Minä ihan arvasin. Täytyi oikein koettaa käsistä.

Malm istui jo korituolissaan selaillen Mereshkovskyä, jota hän paraillaan tutki.

Äiti pani kuitenkin merkille, että Oskar monena iltana oli vähän haikealla mielellä ja taipuvainen hyväilemään — omalla — vahingon tai leikin laskuun pantavalla tavallaan.

Vähitellen rupesi kaikki kuitenkin luistamaan tavallista latuaan. Joulun lähetessä muuttui elämä entistä iloisemmaksi. Röller oli luvannut palkankorotusta uudelta vuodelta ja muutenkin oli Oskarilla entistä enemmän hauskuutta, kun hän usein oli ollut vieraana rouva Sarsilla. Neiti Spets oli syksyn kuluessa usein käynyt liikkeessä ja oli silloin sekä kasvatusäitinsä että omasta puolestaan kehoittanut tulemaan.

— Saapa nähdä eikö hän jouluksi julkaise kihlaustaan, sanoi Oskar Malm kerran kuin ohimennen äiti-muorille. — Nuori Silversköld ja neiti Spets ovat luullakseni kihloissa.

Mutta kihlauksen julkaisua ei kuulunut. Sen sijaan tihenivät Oskar Malmin käynnit Sarsilla huomattavasti. Äiti-muori pani sen merkille.

Oskar Malm piteli näihin aikoihin tilannetta useinkin ajatustensa vaa'alla. Kihloissa Liisa Spets ei ainakaan ollut. Ei mikään Sarsilla erityisesti muistuttanut Bernt Silversköldistä. Ja kun ajattelemaan rupesi, oli Silversköldin ja Liisa Spetsin ahkera seurustelu ollut yhtä viatonta kuin luonnollistakin heidän jo lapsuusiässä tapahtuneen tutustumisensa perustuksella. Yhteiskunnalliseen asemaan nähden oli neiti Spets sitä vastoin paljon lähempänä sitä ryhmää, johon Malm itse kuului.

Jollei sitä vanhaa seurankipeätä ja katkeramielistä eukkoa vain olisi ollut, olisi seurustelu Sarsilla

ollut erinomaisen hauskaa. Mutta muija pysytteli aina keskustassa, siten vähentäen yhdessäolon hauskuutta ja muuttaen sen luonnetta.

Tästä huolimatta teki Malm kevättalvella sen huomion, ettei maaliskuu koskaan ennen ollut tuonut niin täyspitoista kevättunnelmaa tullessaan kuin juuri nyt.

Ja kun kevät tuli, oli senkin hurma entistä suurempi. Ei vain saanut lyhyitä lomahetkiä venymään tarpeen pitkiksi.

Malm ajatteli tätä seisoessaan tiskin takana ja nähdessään Liisa Spetsin palaavan kotiin kolmannen koulunsa loppututkinnosta.

Nyt pääsi siis Liisakin ankaran työkauden jälkeen huoahamaan. Ihmekö jos kulkikin aivan kuin tanssitahdissa. Tuometkin olivat paraiksi puhjenneet täyteen kukkaansa. Aurinko heloitti kesäisellä taivaalla ja ilma huumasi tuoksullaan.

Kun vain olisi ollut vapaa-aikaa vähän enemmän! Mutta kun sitä oli tällainen tiskin taakse kytketty raataja rahan alainen!

Puotiin tuli samalla useampia ostajia. Malm näytteli ja suositteli tavaroita, punnitsi, laski ja oli kohtelias. Mutta hänen ajatuksensa olivat kadun toisella puolella. Häntä olisi haluttanut tietää mitä Liisa teki, oliko tällä mahdollisesti jonkinmoisia suunnitelmia kesää varten ja huomasiko hänkin, että tämä kesänalku oli harvinaisen kaunis ja lupaava? Minkämoisin toiveinhan hän ajatteli tulossaolevaa lepoaikaa?

Malm vilkaisi uudelleen tiskin takaa kadulle päin. Silloin hän hätkähti. Nuori vaaleapukuinen herra läheni kiireisin ja joustavin askelin rouva Sarsin porttia.

Oliko — oliko se todella parooni Silversköld? Ja aivan kuin hän olisi tietänyt asettaa tulonsa juuri Liisa-neidin työkauden päättäjäsiksi!

Oskar Malm sukelsi pihanpuoleiseen, matalakattoiseen konttorihuoneeseen kirjoittamaan muutamia jo liian iäkkäitä laskuja. Bernt Silversköld sitävastoin jatkoi matkaansa onnen antamaa joustavuutta astunnassa ja ryhdissään voittajan varmuutta.

Vanha rouva, joka istui keinutuolissaan ikkunan ääressä, näki hänet ensimmäiseksi. Hän unohti hetkeksi sekä ihmissuvun kiittämättömyyden että monen yksityisen kyvyn epämieluisella tavalla kolhia hänen luonteensa sekä luonnollisia että luvallisia särnäisyyksiä. Oli kuin nuoruus ja kesä olisi astunut sisään hänen ovestaan Bernt Silversköldin tervehtiessä tutunomaisesti ja kotiutuneesti kuin talossa vasta käynyt, kasvoillaan ilme, joka todisti hänen tulevan yhtä suurella ilolla kuin millä hänet otettiin vastaan.

Eikä Bernt laiminlyönyt mitään, mikä oli omiaan hyvittämään ikävissään istuvan vanhan mieltä. Hän puristi Liisan kättä vain hetken, sitten hän omisti koko huomionsa vanhalle rouvalle. Hän painautui vanhanaikuiseen nojatuoliin ja omisti sanan sen kiitosta ansaitsevalle mukavuudelle. Hän kehui rouva Sarsin virkeyttä, ilmaisi ilonsa vanhojen hauskojen kalujen näkemisestä ja hän muisti erityisesti rouva Sarsin silkille ommeltua puistoa lammikkoineen ja suihkukaivoineen, ainoa luomus, jossa vanhan rouvan taiteelliset taipumukset olivat päässeet esiintymään.

Vasta kun vanha rouva jonkun ajan kuluttua rupesi valittelemaan entiseen tapaansa, veti Bernt Silversköld vastahankaa. Hän painui syvemmälle mukavan nojatuolin pehmeään helmaan, katsoi tartuttava iloisuus silmissään ensin Liisaan sitten vanhaan rouvaan ja väisteli valituksia kohteliaasti: — Mutta hyvä rouva Sars, nythän on kesä, aivan ihmeellisen kaunis kesä.

Eikä vanha rouva voinut kieltää sitä. Hän tunsu kesän tenhovoiman tehoovaksi.

— Ja nyt te, neiti Spets, varmaan lähдете kanssani vähän vesille, ehdotti Bernt viimein tehdessään lähtöä.

— Märchen Elisabet, oletteko sama kuin ennen, kysyi hän rannalla ojentaessaan kätensä Liisalle tämän astuessa venheeseen.

Hän ei saanut sanaakaan vastaukseksi.

— Se oli tyhmä ja tarpeeton kysymys. — Bernt antoi vauhtia venheelleen ja hyppäsi samalla itse Liisan rinnalle. — Me olemme taas "venehessä ja vetten päällä", jatkoi hän silmän painuessa silmään.

Silloin tulla humautti vallaton tuulenpuuska. Se tarttui purjeeseen, pullisti sitä ja rupesi kiidättämään venhettä ulappaa kohden.

Paahteinen päivä oli iltapuolellaan. Pitkäaikaisen helteen keräämä sähkö näytti pyrkivän purkautumaan. Siniselle taivaalle alkoi kokoontua pilviä. Silloin tällöin jyrähteli ukkonen kuin lähestymistään murahdellen ilmoitteleva peto. Äkkiä viilsi salama harmaansinertävien pilvien poikki. Taivas tummeni tummenemistaan. Salamet välkähtelivät yhä tiheämpään ja kumisten vyöryi ukkonen lähemmä.

Liisan ja Berntin täytyi laskea maihin läheiselle saarelle. He saivat venheen korjatuksi tuulelta suojassa olevaan lahden poukamaan. Itse he asettuivat poukaman rantaan viettävälle aukealle rinteelle. Liisa levitti sadetakkinsa heille istumasijaksi ja Bernt kietaisi omansa suojaksi heille sateen puolelle. Toisiinsa painautuneina he istuivat sen suojassa katsellen luonnonvoimien suurenmoista riehuntaa.

Kalliopohja heidän allaan kumahteli ja järisi, Myrsky pieksi vihaisesti kuohuvaa aallokkoa ja sadepisarat näyttivät kuin tuskassa kimpoavan korkealle sen pinnasta.

Raskas pimeys peitti seudun ylt'yleensä väistyen ainoastaan niiksi silmänräpäyksiksi, jolloin salama terävänä kuin taivasta halkova säilä välähti pilvistä.

— Ettekö te pelkää? kysyi Bernt hiljaa keskellä salamoiden ja ukkosen yhtämittaista ja miltei yhdenhetkistä riehuntaa.

— Pelkää? Minäkö, joka pienestä asti olen rakastanut kaikkea voimakasta ja suurenmoista!

— Meren lapsi, meren rikas satu. — Berntin ääni oli hyväilevä.

— Kaarna ulapalta.

Sanoissa oli haikeutta. Bernt tunsi aavistamalla, mikä sen oli synnyttänyt ja hän tarttui siihen rakkautensa opastamana.

— Lapsuutenne ulkonaisesti karut olot ovat varmaan kehittäneet teissä sitä voimaa, jota minä niin ihailen. Tietäisitte, miten avuttoman pieneksi se monesti tuntee itsensä, jonka tie on kulkenut tasaista myötämaata hellivän huolenpidon kaunistamana kuin tarkasti hoidettu puutarhapolku. Sellaisella tiellä käy ihminen mukavuutta rakastavaksi. Rajuilmat eivät miellytä. Mies on sisimmässään häpeissään, kun huomaa itsensä sellaiseksi.

— Sellaisen miehen pitää oppia rohkeaksi rajuilmojen ystäväksi.

Bernt näki siron pienen pään uljaasti kohoutuvan painavan sadetakin alta. Säännöllinen profiili esiintyi jalossa hienoudessaan mustana kuohuvan aallokon taustaa vasten ja pehmeästi pyöristyvää poski hehkui tervettä punaa houkuttelevan lähellä Berntiä.

Samassa revähti taivas kuin kahtia. Salama ei enää iskenyt säilänä. Se repäsi mustan pilvimuurin rikki täyttären halkeaman liekehtivällä sähköllä.

— Katsokaa! — Liisan pää kohosi uudelleen. Hänen katseensa säteili ja kipinöi.

Silloin ei Bernt enää voinut hillitä itseään.

— Märchen Elisabet, tiedätkö mitä sinä olet minulle, sinä ihmeellisen ihana satu? — Hänen käsivartensa kiertyi lujasti Liisan vyötäisille ja uuden, liekehtivän sähkömeren syttyessä taivaalla painautuivat he toisiinsa rakkaudessaan turvallisina kuin poikaset pesässä.

— Mutta Bernt, sanoi Liisa viimein hiljaa, kun he rajuilman lakattua olivat laskeutumassa rantaan, — onko tämä mahdollista? Sinä Silversköldien jälkeläinen aiot ottaa kumppaniksesi saaristolaisytyön, joka on ollut ja yhä on köyhä sanan tavallisessa merkityksessä?

Bernt hypähti venheeseen ja ojensi kätensä Liisalle. — "Arm är ingen som älska vet. Rik gör kärlekens hemlighet". — Hänen katseensa painui syvälle noihin säteileviin silmiin, jotka olivat laulaneet hänen sisimpänsä täyteen rohkeata elinvoimaa ja onnen täysmittaista hurmiota.

— Mutta vanhempasi? — Liisa sanoi sen hiljaa, vaikka hän ei oikeastaan enää pelännyt vastausta. Hänestä tuntui niin luonnolliselta, että Bernt tullessaan uuden kesän kerällä, oli tullut tietoisena vanhempiensa mielestä.

Berntin katse painui. — Ehkä onneamme uhkaa myrsky juuri siinä suhteessa. Mutta yhdessä me sen kestämmme, siliä rohkeaa rakkaani. Liisa meni hetkessä aivan kalpeaksi. Hän tunsi järkyttävän voimakkaasti, että isku oli tullut yhtä ankarana kuin odottamattomana. Hän, jolle pelko tähän asti oli ollut tuntematon, tunsi äkkiä pelkäävänsä. Hän ei jaksaisi luopua Berntistä. Hän tunsi sen.

— Eivätkö vanhempsi tiedä mitään? — Kysymykseen tuli kova, terävä sävy.

— Ei oikeastaan. Minä olen kyliä koettanut kertoa sinusta siksi paljon, että heidän olisi pitänyt huomata, mutta he eivät tunnu aavistavan mitään.

Liisalta pääsi lyhyt särähtävä nauru. — He eivät voi aavistaa, että joku Silversköld siihen määrin unohtaisi oman ja sukunsa arvon.

— Älä ole kova. Älä ivaa. — Bernt käänsi isonpurjeen oikealle, sai siten purjeeseen puhalluksen lakkaamassa olevasta tuulesta ja pääsi samalla Liisan viereen. Hänen kätensä etsi Liisan kättä. — Muista heidän ikäänsä ja niitä oloja, joissa he ovat kasvaneet.

— Sitä juuri muistankin. Sentähden näyttää asema minusta toivottomalta.

— Luuletko että koskaan aion luopua sinusta?

— Mieluumminko vanhemmistasi?

— Älä puhu sellaisia. Minä olen heidän ainoansa. He eivät ajanpitkään voi kieltää minulta sitä, mistä koko elämäni onni riippuu.

— Meidän täytyy saada selvyys niin pian kuin suinkin, sanoi Liisa viimein pitkän vaihtelun jälkeen. Hän nojasi hetkeksi kuin tukea etsien Berntiin. Hän tunsu suurta, näännyttävää väsymystä. Vastikään oli tuntunut siltä kuin elämän malja ylitsevuotavana olisi nostettu hänen huulilleen. Hän oli usein ennen tuntenut sen karvautta. Nyt hän kerran sai maistaa sen taivaallista makeutta, sai kurottautua juodakseen pitkin, hartain siemauksin lapsuuden päivinä alkaneen janonsa sammuttamiseksi — — sitäkö varten, että kaikki samassa riistettäisiin häneltä?

— Bernt, minä en jaksa iloita niinkauan kun rajuilma voi tuhota koko kauniin onnemme.

— Minä matkustan huomenna vanhempieni luo. — Bernt veti Liisan syliinsä lujasti kuin ilmaistakseen, ettei mikään saisi häntä sieltä riistetyksi. Sitten hän nousi ja otti esille airot.

Tuuli oli lakannut. Veden pinta lepäsi mustankirkkaana heijastaen yhä kirkastuvaa taivaankantta ja äskeisen sateen synnyttämä utuinen sumu verhosi kesäiset rannat kepeään harsoonsa.

Liisakin nousi. — Katso, sanoi hän henkeään pidättäen. — Luontokin juhlii — — myrskyn jälkeen.

Bernt vain nyökkäsi. Hän sousti jo.

— Annahan minunkin! — Liisa pyrki Berntin viereen.

— Tähän rinnalleko. — Bernt hymyili. — Mutta jaksatko sinä?

— Minä jaksan mitä hyvänsä — sinun rinnallasi. — Liisan katse säteili suurta, kärsimyksiä kaihtamatonta rakkautta. Mutta sitten nousivat kyöneleet hänen silmiinsä. Tuntui aivan siltä kilin hän olisi sanonut jotain, jolla loihti esille tuntemattomia ja tuhoovia voimia.

Hän nieli pariin kertaan, itseään voittavan päättäväisyydellä painaen alas pelkonsa. Sitten hän asettui Berntin rinnalle.

Vaieten he lujassa yhteenkuuluvaisuuden tunnossa soutivat venheensä satamaan.

5.

He olivat päättäneet tavata rantapenkillä, jolla edellisenä kesänä ensi kertaa olivat istuneet yhdessä. He tahtoivat välttää sekä rouva Sarsin että muiden mahdollista ja häiritsevää läsnäoloa.

Kääntyessään tienmutkassa penkille päin näki Liisa Berntin tuoneen venheensä rannalle. Bernt aikoi nähtävästi vesille.

Liisa vavahti. Berntin aikomus saattoi yhtä hyvin merkitä hyvää kuin pahaa, mutta se tuntui Liisasta sittenkin onnettomuuden enteeltä.

Bernt istui selin venheessä Liisan tullessa. Hän ei kuullut läheneviä askeleita. Sekin oli huono enne. Vasta kun Liisa kutsui häntä nimeltä, hän nousi ja kääntyi rantaan päin.

Samassa Liisa tiesi kaiken. Sanaakaan sanomatta hän hyppäsi venheeseen. Bernt alkoi soutaa. Hän sousti saarelle, jossa he olivat viettäneet onnensa suuren juhlahetken.

He istuivat äänettöminä venheessä, äänettöminä nousivat maihin. Vasta kun venhe oli vedetty maalle ja Liisa kääntyi nousemaan rannasta kuuli hän Berntin äännähtävän.

— Liisa. — Se tuli kuin hätähuuto. Bernt oli vaipunut rantakivelle. Hän vapisi ylt'yleensä voimakkaasta itkusta.

— Kaikki on siis lopussa? — Liisan ääni oli soinnuton, katse kyyneleetön, jähmettynyt.

— Lopussa? Mitä sinä tarkoitat? — Bernt karkasi pystyyn. — Luulet — että aion luopua sinusta?

— Sinä et voi etkä saa mennä naimisiin vasten vanhempiesi tahtoa.

— Heidän *täytyy* myöntyä, — — joll'ei —

— Bernt. — Liisa painui polvilleen mättäälle, tarttui Berntin käteen ja katsoi häneen mielenliikutuksen tuoma kalpeus kasvoillaan, katseessa sydämen suuri, ylitsevuotava rakkaus. — Bernt, tällä hetkellä olen kiitollinen orpouteni raskaista päivistä. Ne ovat opettaneet minua kunnioittamaan kodin pyhyttä.

Hän olisi tahtonut jatkaa, mutta hän ei voinut. Hän tunsi vain, että hän mieluummin tahtoi kuolla kuin särkeä Berntin suhdetta vanhempiin. Se, joka ikänsä nälkäisesti oli kaivannut kotia ja vanhempien rakkautta, tunsi ehkä tuon suhteen pyhyden syvemmin kuin kukaan muu.

— Entä kahden sydämen yhteenkuuluvaisuus —? Eikö sekin ole pyhä?

Liisan pää nousi. Hänen katseensa painui Berntin katseeseen täynnä suuren, antautuvan rakkauden hartautta. Hän ei saanut vastatuksi toisin.

Bernt painoi käden silmilleen. — Anna anteeksi, — anna anteeksi. Minä olen mieletön tuskasta.

Silloin kokosi Liisa voimansa. Hän tunsi velvollisuutensa ajatella ja toimia Berntinkin puolesta. Bernt ei sitä jaksanut.

— Bernt, puheli hän hiljaa sivellen Berntin kättä, — jos suhteesi vanhempiisi olisi vähemmän ehjä, en ehkä epäröisi. Minäkin pidän sydänten oikeutta pyhänä. Mutta minä tiedän, ettet ajanpitkään voi olla onnellinen suhteessa, joka särkee välit vanhempiisi. Minulta kysytään siitä syystä voimaa sinunkin puolestasi. — Bernt, sano, olivatko he ehdottomasti vastaan?

Vastausta ei kuulunut. Bernt tapaili sanoja, jotka vastaisivat totuutta, ilmaisematta liian jyrkästi hänen vanhempiensa mielentilaa. Mutta hän ei löytänyt.

Liisa käsitti äänettömyyden ja hänessä nousi rajua katkeruuden tunne. Se kutsui sekä Berntin vanhemmat että itse kohtalon tilille tällaisesta teosta. Hellyydennälkää nähneen, isättömän lapsen osa oli itsessään tarpeeksi kova. Kun rakkaus kutsui ja oma koti kerrankin kangasti näköpiirissä, ei ollut kellään oikeutta tuhoavasti asettua esteeksi.

Hänen teki mieli nauraa kovaa, ilkkuvaa naurua noille sukuyhpeytensä itsevanhurskaille orjille, jotka kai mielestään olivat ehdottoman oikeutetut hylkimään saaristolaisnaisen äpäralasta. He tietysti siinä suojelevina enkeleinä vartioivat oman lapsensa onnea.

— Bernt, sanoi Liisa viimein matalalla äänellä, — me emme saa kiduttaa itseämme. Mikä on tehtävä on tehtävä pian. Lähdetään Bernt.

Mutta Bernt ei liikahtanut. Hän tuijotti vain Liisaan, näki tuskallisen selvänä yksityiskohdan toisensa jälkeen tämän piirteissä tunteakseen miten kaikki, joka lyhyen aikaa oli ollut hänen suurimpana ilonaan nyt sitä kipeämmin repi ja raateli. Noita kiharoita oli hän suuressa riemussa sivellyt, noita silmiä suudellut. Tuosta kirkkaasta katseesta oli hän juonut kuumaa, sykähtävää elämän voimaa. Ja nyt, — nyt —

Oli kuin tulinen miekanterä olisi upotettu hänen sisimpäänsä.

— Bernt lähde, kuuli hän Liisan sanovan. Mutta silloin hän karkasi pystyyn. — Lähde — lähde. Tiedätkö sinä mitä sinä sanot? — Sinulle ei ero ole sitä mitä minulle. Sinä jaksat ajatella ja toimia. Sinä pysyt lujana ja järkähtämättömänä. Minä olen aivan mieletön. — Sinä olet kaikkeni — elämäni. — Minä en voi erota sinusta. Hän painoi kädet ohimoilleen ja lyyhistyi uudelleen itkien kivelle.

Liisa seisoi hetken liikahtamatta hänen rinnallaan. Ajatukset ja tunteet risteilivät rajun voimakkaina hänen sisimmässään. Berntin tuska tuntui hänestä kadehdittavan mutkattomalta. Toisin oli hänen.

Hänen täytyi suuren sydänsurun ohella taistella lapsuudesta asti rajattoman voimakkaaksi kasvanutta

sisäistä nälkää vastaan, hänen täytyi otella katkeruutensa kanssa, vaientaa Berntin vanhempiin kohdistuvia syytöksiä ja hillitä itseään niin, ettei omassa tuskassa tulisi lisäämään toisen surua. Ja tämä vei kamppailuun, jonka helteessä sydän ei edes etsinyt sanoja surulleen.

— Sinä jaksat, sinä, — kuuli hän Berntin sopertavan.

Silloin hän unohti kaiken muun. Hän tunsu vain rakkautensa voiman.

Hän nousi, otti Berntin pään käsiensä väliin ja painoi sen rintaansa vastaan. Joka liikkeessä oli äidin otetta.

— Bernt, sanoi hän. hiljaa, — minä jaksan, sillä minä rakastan sinua naisen rakkaudella. Sinun onnesi merkitsee minulle enemmän kuin omani.

Hän seiso yhä hiljaa liikahtamatta, kädet Berntin kaulassa. Hänen olennostaan virtasi ihmeellistä, tyynnyttävää voimaa Berntiinkin. Hänen sielunsa silmien eteen nousi kuva Böcklinin "Uhrilehdosta", jossa kaksi valkopukuista olentoa rinnan polvistuu alttarin eteen hiljaisen saattueen äänettömästi lähestyessä. Bernt ja hän, he seisoivat tänä hetkenä rakkautensa uhrilehdossa. Pyhä tuli paloi alttarilla. Uhri oli laskettava sille — yhdessä ja nurkumatta, laskettava täydellisessä antautumisessa, mutta samalla rakkaudessa, joka saattoi kantaa uhrinsa, mutta ei sammua, joka öisten varjojenkin ympäröimänä paloi pyhänä liekinä.

— Rakkaani, sanoi Liisa hiljaa, — oma rakkaani!

Ne sanat nostivat tuskan aallot entistä ankarampina Berntin sisimmässä.

— Sinä hyvä, — sinä voimakas, minä en voi luopua sinusta. Olot voivat muuttua. Niiden *täytyy* muuttua.

Liisa irroittautui Berntin syleilystä. Hänen katseeseensa syttyi uusi, ihmeellinen kirkkaus. Sitä säteili koko hänen olemuksestaan. — Minä voin odottaa, — muista se, — sanoi hän suurella hartaudella. — Muista se. Minä odotan.

* * * * *

Kun he sydänyön aikaan laskivat kaupungin rantaan, toisti hän vielä kerran: — Bernt, minä odotan.

Kesäyön valkeus väreili heidän ympärillään. Heille se oli kesän keskelle syntynyt syysyö.

RISTITUULISSA

1.

Elämä oli harmaata — harmaata — harmaata — keskellä kirkkainta kesää. Lukuisa joukko kesäkurssilaisia oli taas saapunut pikku kaupunkiin. Kaduilla kuljeskeli iloisia, vaaleapukuisia nuoria ryhmissä. Syömäneuvojen helinä ja vilkas puheen sorina kuului ruokaloista usein kadulle asti ja moni pikkukaupungin vanhus vilkaisi tavallista useammin katupeiliinsä siten häkkilinnun tavoin nokkiakseen itselleen murusen ympärillä kukkivasta kesäisestä ilosta.

Mutta Liisalle oli elämä jokapäiväistä taistelua tappavan ikävää harmautta vastaan. Joka aamu vaati uutta rohkeutta. Uusi päivä oli uusi taakka, joka oli kannettava päähän asti. Ja kun ilta tuli vapauttajana, todisti sen tuoma helpotuskin taakan raskaudesta.

Liisa katkaisi rihmansäikeen, tarkasti korjaamaansa puseroa ja rupesi sitten kiireesti pukeutumaan. Sitä tehdessään hyräili hän hiljaa:

"Kukka liittyvi kukkahan.

Rukka liittyvi rukkahan,

Minnekä liityn mä Mirjam rukka,

Missä on Mirjamin kukka?"

Bernt oli ja pysyisi poissa. Viikoista muodostuiksi kuukausia, kuukausista vuosia, vuosista ehkä vuosikymmeniä. Kotiolot muodostuivat tietysti entistä harmaammiksi. Yhdessäolo oli nyt jo kuin raskaan kuorman eteenpäin hilaamista. Raskaammaksi se yhä kuluvien vuosien vaikutuksesta tulisi.

Kuinka hän jaksaisi odottaa, odottaa rohkeasti?

Hän vilkaisi läheiseen peiliin, näki otsansa laskoksissa ja polkasi jalkaa itselleen. Oli miten oli, mikä oli kannettava, oli kannettava reippaasti.

Hän livahti äänettömästi etehiseen, siitä pihalle ja kääntyi sitten ripein askelin kulkemaan rantakatua pitkin. Lähetessään pientä vanhanaikuista nurkkataloa, näki hän naisen pään, joka avoimesta ikkunasta kurkisti kadulle päin. Hän hymähti ja joudutti askeleitaan.

Tutustuminen Elna Rönnsströmiin oli tullut yhtä odottamattomana kuin virkistävänä valonpilkahduksena hänen arkisen ikävään elämäänsä. Pikkukaupungin asukkaat eivät yleensä olleet erittäin mielenkiintoista väkeä. Eikä hänellä itsellään ollut kykyä enemmän kuin haluakaan miellyttää niitä, joista hän ei omasta puolestaan välittänyt. Hänen seurapiirinsä oli siitä syystä pysynyt pienenä, seuraa kaipaavan kasvatusäidin mielipahaksi.

— Vihdoinkin! — Nuori nainen tuli avopäin juosten pihalle, tarttui Liisan molempiin käsiin ja veti hänet muassaan sisälle. — Minä olin jo tulla aivan kärsimättömäksi.

— Hyvänen aika, odotitteko?

— Odotin. — Toinen nauroi suin ja silmin. — Minä olin päättänyt ajatusteni voimalla saada teidät tulemaan tänne luokseni. Nähkääs, minulla on selvät tuntemukset ihmisistä, enkä minä koskaan vastusta niitä, vaan päinvastoin. Heti kun tutustuin teihin kurseilla päätin hieroa tuttavuutta. Mutta nyt odottaessani luulin jo epäonnistuneeni. Te viivyitte kovin.

Hän työnsi Liisan pakottavasti vanhaan, kaksisoutuiseen keinuoliin ja asettui itse rinnalle. — Nämä tällaiset ovat rakkaudenrattaita. Niissä ei saa istua muuta kuin sellaisen kanssa, josta pitää. Ja nyt minä tahdon istua tässä, teidän rinnallanne, niin erilaiset kuin me kaksi olemmekin. — Tiedättekö, minulla oli kerran pari toveria, jotka eräästä Maria Corellin kirjasta innostuivat ajatukseen, että heillä oli henkiset puolisonsa haudan toisella puolella. Mutta odottaessaan haudantakaista omaansa menivät he kumpikin täällä naimisiin. Te ette tekisi sillä lailla. Te odottaisitte totisesti.

— Montakohan kertaa me oikeastaan olemme tavanneet? Ja nyt te latelette minulle millainen minä olen ja mitä minä tekisin. — Liisan kasvoilla kuvastui puoleksi huvitettu, puoleksi ivallinen ilme.

— Siksi että te huvitate minua. Nähkääs, minä olen nykyhetken ja elämän palvoja. Tuollainen sitkeä, uskollinen odotus voi olla ihailtavaa, siinä missä se todella on paikallaan, mutta minulle se ei sovi. Se on minusta kovin *epäkäytännöllinen* kanta. Minkä verran minä hyödyn haudantakaisesta puolisosta? Jos sellainen on hankittava, tahdon minä osani täällä. Haudantakaisuus on joka tapauksessa peloittavan tuntematon ala. Mutta me tiedämme mitä elämä täällä on ja me tiedämme miltä onni tuntuu. Jokainen "nyt" on kuin kukka, jonka hienointa nestettä minä mehiläisen tavoin tahdon imeä itseeni. Sillälailla minä palvon elämää ja sen käsistämme hupenevia hetkiä.

— Teistä ja teidän kannastanne ei ainakaan ole vaikea päästä selville. — Liisa ei voinut olla nauramatta. Ja samalla tuntui mieltävirkistävän hauskalta. Tällainen välitön avomielisyys oli huvittavaa, etenkin silloin kun itse sai pysyä syrjässä ja vain tehdä huomioita. Elna Rönnsströmin välitön myötätunto oli kai sitäpaitsi ilmaus jonkinlaisesta sisäisestä sukulaisuudesta. Eikä sitä hänenlaiselleen usein suotu. Hän oli välittömille tunneihmisille liian tyyni ja järkevä. Arkisen järkevästi arvostelevien joukossa hän oli muukalainen, jonka kieltä ei tajuttu ja joka eristävän voimakkaasti tunsikin oman povensa hehkua tyynen ja tasaisen pinnan alla.

Liisa nousi. Herttaisesta vastaanotosta huolimatta teki hänen mielensä kävelemään. Hän olikin tullut kävelytoveria hakemaan. Hän tuli yleensä vähän olleeksi ulkona, kun enimmäkseen oli kasvatusäitinsä seuranaisena.

Elna Rönnsström oli kohta valmis. Mutta hän tahtoi ensin esittää vieraalleen kaikenmoista pikkuhuivää, jota hän oli tuonut muassaan. Hän ei voinut tyytyä elämäänsä tyhjässäinässä vuokrahuoneessa tai kaikenmoisen ruman romun täyttämässä suojassa. Sentähden hänellä oli omat Sindingiläiset, Larssonilaiset ja Zornilaiset palasensa muassaan. Hän tahtoi siinäkin suhteessa saada nauttia. Ja asuinpaikkansa hän myöskin valitsi niin, että sai nauttia mahdollisimman paljon, kuten täälläkin, missä toisella puolella näki pihamaan jasmiinipensaineen ja suurine keltaisine liljoineen, toisella kimaltelevan vedenpinnan vihertävän lehtiverkon läpi.

— Pääsemmeköhän tänään lähtemään, jos minun ensin pitää ihaila kaikkea mitä teillä on näytettävänä?

— Mennään, mennään. — Elna Rönnsström kiskaisi urheilulakkinsa naulasta, kieputti vierastaan kerran lattiata pitkin ja veti hänet sitten käsipuolesta kadulle.

— Entäs nyt? — Liisa katsoi kysyvästi toveriinsa. — Te saatte määrätä.

— Sinne minne nenä tietä neuvoo. Ei oikeaan, ei vasempaan!

He olivat kulkeneet kappaleen matkaa, kun kohteliaasti tervehtivä pyöräilijä sivuutti heidät. Elna Rönström seurasi pyöräilijää katseellaan. Sitten hän rupesi nauramaan. — Älkää sanoko mitään, minä tiedän kaikki. Hän on konttoristi tai jotain sentapaista, on arkisenikävä ilmiö ja rakastunut teihin.

Liisan helein nauru kieri katua pitkin.

Elna-neiti pysähtyi samassa, pidätti henkeään, otti Liisaa hartioista ja puisti. — Ihminen, mistä saitte tuollaisen naurun? Sen tuntisi tuhansien joukosta.

Taas helähti helmeilevä nauru ilmoille. Mutta se katkesi omituisesti kesken ja siinä oli särähtävä sivuääni, joka herätti Elna Rönströmin huomiota.

— Iloisen naurun lahja annettiin minulle erityistä tarkoitusta varten.

— Peitteeksi ja panssariksi sairaalle sisimmälle, jatkoi Elna Rönström.

Nyt oli Liisan vuoro pysähtyä. — Me kai jo kauan olemme tunteneet toisemme, sinä ja minä, — sanoi hän viimein matalalla äänellä. Sitten he käsi kädessä ja vaiteliaina jatkoivat matkaansa.

Heidän kulkiessaan keltaisen ja kallellaan olevan pienen talon ohi, pääsi Elna Rönströmiltä iloinen huudahdus.

— Katsos tätä, Liisa, mikä mainio Larssonilainen pala! Valkonurkkainen talo, heleät pelargooniat ikkunoissa, kissa portailla kehräämässä ja pihamaalla sireenit ja auringonkukat täydessä loistossaan. Tämä on oikein kuin satumaja. Vanha kumaraselkäinen mummo kuuluisi vielä asiaan.

Pensaikossa rasahti, kissa portailla teki pitkän loikkauksen ja läksi juhllaisen pitkiksi venytetyin askelin vieraita vastaan samassa kun kumara pieni naisolento ilmestyi kukassaan olevan sireenipensaan takaa.

Elna Rönström meni hämilleen. Mutta vilkaisematta häneen suuntasi nainen askeleensa Liisaa kohden.

— Neiti Spets, miten kovin hauskaa! — Kurttuinen käsi nosti portinsalpaa, ojentautui Liisalle ja tahtoi väkipakolla vetää hänet kadulta portin sisäpuolelle.

Liisan estelyt muistuttivat vanhusta nähtävästi toisenkin vieraan läsnäolosta. Hän kääntyi Elnaan. — Ja tässä on se neiti, joka äsken kaipasi kumaraselkäistä pientä mummoa. Nähkääs — hiljaisessa pikkukaupungissa kuuluu sana kauaksi. Mutta en minä pane pahaksi.

Hän piteli heitä yhä kädestä, veti perässään pihaan ja asetti istumaan penkille kukkivan sireenipuun alle kaiken aikaa lakkaamatta puhellen milloin vierailleen milloin kissalleen.

— Niin, niin, tällaisessa paratiisissa minä asun. Eikö se ole aivan kuin taivaan esikartano? — Ja katsokaa näitä lemmenkukkia tässä pensaan juurella. — Hän taittoi muutamia vierailleen. — Ne ovat suuret ja siniset kuin minun Oskarini silmät. — Häts mirri, älä siinä tunkeile. — — Niin juuri — ihan kuin Oskarini silmät. Ja kun hän on poissa, katselen minä niitä ja kiitän niitä. Ymmärrättekö, minä kiitän niitä kaikesta. Hän ei itse tahdo kuulla kiittelemisiä. Hänestä kaikki kuuluu äiti-muorille. Sellainen hän on ollut pienestä asti. Hän on aina kotona, lukee ja ajattelee, — ajattelee liiankin paljon. Hän oli jo pienenä ajatteleva lapsi. — No mutta Mirri, sitähan sinä tässä mauraat, että minä unohdan tarjota jotain vierailleeni.

Mitkään vastaansanomiset eivät auttaneet. Mummo ei ottanut kuullakseenkaan, että kyläily oli syntynyt aivan kuin vahingossa. Vieraat olivat joka tapauksessa hänen luonaan ja se oli pääasia.

Hän pyörähti kellahtavaan pikku taloonsa ja palasi hetken kuluttua tarjottimella lautasellinen mansikoita. Ne olivat kesän ensimmäisiä ja siitä syystä sopivat juuri näin harvinaisille ja mieluisille vieraille.

— Mutta Liisa, — tiukkasi paluumatkalla Elna, — sanohan lopultakin, kuka oikeastaan on tuo mainio ja mallikelpoinen Oskar?

— Sama "arkisenikävä" pyöräilijä, josta sinulla tunti takaperin oli varma ja valmis arvostelu.

Helisevä nauru kieri Rantakatua pitkin. Se soi niin kirkkaana ja vallatonta iloa tartuttavana, että

herra Malmkin, joka sattui seisomaan Röllerin liikkeen portailla, hymyili samalla kun hieno heikko puna nousi hänen tavallisesti tasaisen kalpeille kasvoilleen.

2.

Rouva Sars heittelihe levottomasti edes ja takaisin leveässä, vanhantyyliisessä vuoteessaan. Kehuessaan vanhaa, hyvää aikaa, kehui hän usein samalla itseään. Hänellä ei ollut tietoa hermoista eikä unettomuudesta. Hän oli menneen hyvän ajan lujaa ja kelvollista tekoa.

Mutta tänä yönä pettivät sekä hermot että unenlahjat. Hän ei nukkunut. Hän riiteli Jumalalle ja ihmisille tapahtumista, jotka työntämällä työnsivät hänelle velvollisuuksia, joita hän ei ensinkään tahtonut niskoilleen.

Sisar Amalia oli taas kirjoittanut. Emma Sars tuli huonolle tuulelle aina kun tunsi sisarensa käsialan. Edellisenä iltana kirjeen saapuessa istui hän illallispöydässä. Hän työnsi kirjeen avaamattomana luotaan ja rupesi purkamaan harmiaan Liisalle.

Sisar Amalia pyysi tietysti taas rahaa jonkun tähdellisen tai turhan reijän tukkeeksi. Mutta ajanpitkäinen säästämiseen oppimattoman ihmisen avustaminen oli tämän siveellistä rappeuttamista. Eikä Emma Sars aikonut antautua sellaiseen.

Pöydästä noustessaan hän oli vahvasti päättänyt tällä kerralla olla avustamatta. Mutta aivan kuin kiusalla olikin kirje toista maata. Ei siinä pyydetty pientä eikä suurta raha-avustusta. Amalia ilmoitti vain lyhyesti miehensä kuolemasta, mainitsi joka suhteessa turvattomasta asemastaan ja lisäsi, että hänen täytyi palata Suomeen, luonnollisesti kotikaupunkiinsa ja mieluummin sisar Emman luo, joka asui omassa talossa ja jolta varmaan liikeneisi joku nurkka avuttomalle sisarelle. Tämä viimeinen ja tärkein kohta tuli kirjeen lopulla aivan kuin ohimennen.

Emma Sarsin kurkkua aivan kuivasi suuttumuksesta. Hän kohoutui kyynärpäälleen, hörppäsi kulauksen viereisestä vesilasista ja kääntyi toiselle kyljelle saadakseen unenpäästä kiinni.

Mutta unta ei tullut. Hänen täytyi ajatella lankoaan. Se mies se vasta oli tehnyt kaikki sopimattomalla ajalla sekä eläessään että kuollessaan. Kun hän nuorena, kaupungin soittokuntaan kuuluvana soittoniekkana tutustui Sarsien perheeseen, toivoivat sekä Sarsit että koko kaupunki hänestä paljon. Hän kävi siihen aikaan ahkerasti Sarsilla ja nautti siellä suurinta vieraanvaraisuutta. Mutta eikös mies silloin — tulevan suuruutensa toivossa — ruvennutkin hurjastelemaan. Hän velkaantui yhä enemmän eikä muutenkaan ollut kohoamassa, vaan päinvastoin. Ja silloin — juuri silloin hän rohkeni kosia, — aivan kuin hän, Emma Sars, olisi ollut luotu pelastusköydeksi häviöön menevälle.

Ja myöhemmin — kun mies ajaksi oli päässyt hyvään leipään käsiksi ja muutenkin parannellut tapojaan, silloin hän kääntyi Amalian puoleen!

Tämä kuolemakin oli nyt ihan samanlaista harmittavaa kiusantekoa. Vastikään oli mies ollut terve ja hyvissä voimin, mutta paneutuupa siitä vain vuoteeseen ja kuolla kupsahtaa ihan kuin saadakseen työntää vaimonsa toisen elätettäväksi. Olivathan ne viitokset ja kympit, joita tuontuostakin täytyi pistää Amalian kirjeisiin, monesti mieltä kaivelleet. Mutta mitä ne sittenkään merkitsivät sen rinnalla, mistä nyt oli kysymys. Tilapäinen avustus muuttuisi vakituiseksi elättämiseksi.

Ja se Liisakin kun vain hoki sitä, että sisar on sisar. Luulikohan hän siitä itse jollain tavoin hyötyvänsä? Ehkä uskoi saavansa enemmän vapautta, kun tuli toinen taloon? Sitten puuttui vain, että molemmat elätit liittyisivät yhteen häntä vastaan ja hän aina saisi tuntea olevansa kiittämättömyyden ja nurjamielen ympäröimänä.

Emma Sarsia ihan sapetti. — Yhäkö sinä olet hyväntekeväisyyttä harrastavalla tuulellasi, viskasi hän Liisalle kohta tavatessaan aamusella.

Liisa jatkoi aamiaisen pöydälle asettamista. Hän nauroi. — Mitäpä minä sitä harrastaisin mamman varoilla. Ajattelin vain että oma sisar. Ja kun syrjäisillekin on liennyt.

— Minä tietysti toivoin siitä syrjäisestä enemmän iloa kuin omista omaisistani. Mutta ei puhuta siitä. Elämä on pettymyksiä täynnä.

Vanha rouva nousi keinutuolistaan ja asettui ruokapöytänsä vilkaisuun Tusse-koiraan, joka mairittelevasti kieppui emäntänsä jaloissa muistutellakseen unohtuneesta aamupalasesta.

— Mamma, puhutaanhan nyt huolimatta unettomasta yöstäsi järkevästi asioista. — Liisa asettui pöytänsä, mutta ei kajonnut ruokaan. — Minä olen paljon ajatellut tätä asiaa, sanoi hän viimein verkalleen. — Enhän minä voi ruveta elättämään Amalia-tätiä. Mammalla on varaa siihen, minulla ei. Ja

jos minä joskus pääsisin niin pitkälle, että voisin ajatella toisille antamista, ajattelisin ensi sijassa kodittomiksi syntyneitä lapsia. Heidän hätänsä on minulle läheisin ja tutuin.

Vanha rouva hätisteli Tussea loitommaksi samalla kun loi pitkän ja terävän katseen Liisaan. Tämä ymmärsi tarkoituksen, mutta ei väistänyt kasvatusäidin silmäystä. Sanat joutivat kernaasti jatkamaan kiittämättömyyden pitkäksi venyntyttä laskua. Totuus oli totuus. Hän oli saanut ylläpitonsa ja kasvatuksensa tästä kodista, mutta muuta vain hengenpitimeksi, tuskin senkään verran. Eikä lapsikaan elänyt yksin leivästä. Sekin totuus oli joskus ilmausuttava.

— Niin, — jatkoi hän äkkiä havahtuen ajatuksistaan, — ajattelin sitä, että minäkin puolestani kuitenkin voisin edistää Amalia-tädin tänne muuttoa. Naapuritalossa on vapaa huone. Sen voisin vuokrata itselleni, niin saisi Amalia-täti minun huoneeni. Sillälaille ei mammalle koituisi ulkonaista epämukavuutta muutosta, eikä huoneestakaan kustannuksia, kun nyt vieraille vuokratut huoneet jäisivät vuokralaisille.

Vanha rouva ei kohta vastannut. Viimein hän laimeasti huomautti: — Se sinun huoneesi oli kai hyvin kylmä talvella. Vanhalta menisi puita kauheasti.

Liisan suupielet värähtivät huomaamattomasti. — Minä voin tilkitä sen, sanoi hän. — Työn teen itse. Ja vielä minä jaksan kustantaa siihen rivettä ja pinkopahviakin. — Hän aikoi lisätä jotain tapeteista, jota ylellisyyttä kasvatusäiti kai ei hyväksyisi. Mutta hän päätti olla härnäilemättä.

Vanhan rouvan ajatukset pysähtyivät tällä hetkellä helteiseen kesäpäivään Helsingissä. Hän muisti muuatta laatuaan sangen erikoista tapahtumaa, joka kiinnitti hänen huomionsa lystikkääseen ja reippaaseen pieneen tyttöön. Hän muisteli siitä saakka kuluneita vuosia ja hän tunsu mieltäkeventävän selvästi, että vaikka hän monessa asiassa olikin pettynyt, ei hän ainakaan joka suhteessa ollut pettynyt siihen lapseen nähden, jonka silloin otti huostaansa.

— Sinun ehdotuksesi on oikeastaan hyvinkin sopiva, sanoi hän pöydästä nousten, otti Tussen syliinsä ja rupesi sitä hyväilemään.

3.

Muutamia päiviä myöhemmin seisoi Oskar Malm Röllerin liikkeen portailla vastapäätä rouva Sarsin taloa. Hän oli menossa viettämään vapaata iltapäiväänsä, mutta tahtoi sitä ennen ottaa selkoa, oliko Liisa Spetskin juuri menossa jonnekin. Liisa-neiti käveli nykyään ahkerasti neiti Rönströmin kanssa ja Malmin oli kuljettava kotiinsa aivan Elna-neidin asunnon ohi.

Malm siristeli silmiään. Hän ei ollut uskoa niitä. Ikkuna Liisa-neidin huoneeseen oli auki, samoin sieltä etehiseen avautuva ovi ja sitten vielä ovi ulos. Malm saattoi siitä syystä harvinaisen hyvin nähdä mitä tapahtui huoneessa. Ja sittenkään hän ei tietänyt, näkikö hän oikein vai ei.

Korkeilla tikapuilla seisoi Liisa-neiti nähtävästi ahkerassa ja voimaa kysyvässä työssä.

Malm kumartui hieman nähdäkseen paremmin.

Niin, totisesti. Se ei ollut mikään erehdys. Liisa tilkitsi seinää.

Malm meni hämilleen. Olisi kai ollut hienotuntoisempaa olla näkemättä. Mutta Liisa-neiti sattui juuri katsomaan kadulle päin ja Malm tunsu oman kätensä jo nousseen puolitiehen lakkia kohti.

— Iltaa. — Liisa kumartui lähemmä avonaista ikkunaa ja nauroi. Malmin avuton hämillejoutuminen huvitti häntä.

— Te ette ole kävelemässä neiti Rönströmin kanssa? — Malm laskeutui muutamia portaita alemmaksi punniten mielessään, uskaltaisiko jatkaa keskustelua lähemmältä, koska Liisa-neiti itse oli pannut sen alkuun.

— Nähtävästi en. — Liisa yhä nauroi. — Laitan tätä huonetta kuntoon sen uudelle asukkaalle.

Malmin oli mahdoton jättää asiaa tähän. Sehän olisi ollut suorastaan epäkohteliastakin. Hän lähti siitä syystä tulemaan kadun poikki, kulkiessaan ennättäen ajatella paljon. Uuden asukkaan tulo Liisa-neidin huoneeseen merkitsi luonnollisesti jotain, ehkä paljonkin. Vanhan rouvan tienaaishalu oli ehkä houkutelut häntä vuokralaisen ottamiseen? Tai olisivatkohan Liisan ja kasvatusäidin välit käyneet kireiksi? Nuorelle, elämänhaluiselle ihmiselle mahtoi Sarsilla olo monesti tuntua sietämättömältä.

Kauan kadoksissa ollut parooni Silversköldkin saattoi olla tämän tapahtuman takana, huolimatta siitä, ettei häntä ollut näkynyt eikä kuulunut pitkiin aikoihin.

Malm oli juuri päässyt tälle kohdalle arveluissaan, kun terävä-ääninen hyvänpäivän-toivotus kiskaisi hänen ajatuksensa toiseen suuntaan. Rouva Sars kumartui omasta ikkunastaan kadulle päin iloisesti viittaillen Malmille, Tämä jäi lakki kourassa seisomaan portin edustalle epäröiden minne kääntyä.

Mutta vanha rouva ei hellittänyt. — Antakaa vain Liisan tehdä töitään. Minä ja kahvi odotamme teitä täällä.

Malm purasi huultaan, nielasi voimasanan seurankipeistä vanhoista eukoista, mutta kääntyi sittenkin rouva Sarsin puolelle apealla mielellä ajatellen, että Liisa-neiti arvattavasti nauroi huoneessaan ja oli hyvillään.

Tahdikas taonta Liisan huoneesta säesti kahvia juovien keskustelua. Välistä syntyi pieni loma, sitten alkoi taonta uudelleen.

Niinä hetkinä, jolloin Liisa levähti työstään, huvitti häntä ajatella Malmia ja tämän harmia. Sen hän siitä sai, kun piti Röllerin portaita tähystyspaikkanaan! Ei häntä nyt hevillä laskettaisi tuolta sisältä. Ja kun Malm vielä oli sellainen hyvänhkainen mies, ettei osannut edes pitää puoliaankaan! Ei noin kiltisti moni mukautuisi. Mutta Malmilla kai oli äiti-muori mielessään aina kun hän näki vanhan ihmisen.

Liisalle kahahti äkkiä vedet silmiin. Ajatus luisti Berntiin. Hän olisi voinut tehdä juuri samoin. Hänkin oli tuollainen ikää ritarillisesti kunnioittava mies.

Liisa huomasi hämmästykseseen, että kuitenkin oli yksi yhtäläisyys Berntin ja Oskar Malmin välillä. Muuten he eivät todellakaan muistuttaneet toisiaan enemmän kuin äiti-muorin Mirri muistutti Berntin jalokatseista, puhdasrotuista pointeriä, joka Helsingissä aina uskollisesti kulki isäntänsä kintereillä.

Liisa koetti nauraa ajatusyhdistelmälleen. Hän oli tänäpäivänä naurun tarpeessa. Tämä muutto oli hänelle monessa suhteessa tyydytys, oman, kai ainakin jonkun verran lisääntyvän vapaudenkin vuoksi. Mutta sillä oli samalla haikea puolensa. Oman lapsen muutto kodista ei tällaisessa tapauksessa koskaan olisi voinut tulla kysymykseen. Syrjästä tulleen asema oli toisenlainen.

Liisa iski taas voimiensa takaa rivettä seinään. Saatuaan kulmansa valmiiksi hän aikoi toisten tietämättä pujahtaa — omaan huoneeseensa. Se oli vielä keskeneräisessä kunnossa, mutta hän asui siellä eilisestä alkaen, jolloin hän oli muuttanut sinne, ryhdyttyään tähän tilkitsemiseen. Ja tänä aamuna hän oli saanut lahjankin oman kodin avuksi. Elna oli pikipäin käväissyt Helsingissä ja oli tuonut sieltä silmäähivelevän kauniit ikkunaverhot. Ne oli nyt saatava ikkunaan ennen kuin Elna itse tuli käymään. Ja kai hän pistäytyisi vielä tänä iltana.

Liisa koetti tehdä kiirettä, samalla kun ajatukset pysähtyivät Elnaan ja tämän kaupunginmatkaan.

Kun olisikin levollisesti voinut ajatella sitä! Mutta omituinen, epämääräinen huoli aina pyrki vallalle. Eikä sitä saanut häädetyksi, kun ei tietänyt mitään, aavisti vain. Ja aavistus saattoi pettää.

Vielä kerran! Noin! — Viimeinen rivetukko työnnettiin voimalla rakoonsa, sitten Liisa hypähti telineeltään, järjesteli hieman pukuaan ja hiipi kenenkään sitä huomaamatta ulos.

Avatessaan uuden huoneensa oven täytyi Liisan voimaponnistuksella häätää mielenmasennuksensa. Huone teki niin aution ja alastoman vaikutuksen. Tuli mieleen, minkälaista olisi voinut olla omaan kotiin astuessa ja minkälaista nyt oli.

Hän tarttui tulisella innolla työhön, ompeli renkaat Elnan valmiiksi päärmittyihin verhoihin ja rupesi sitten mittailemaan tankonaulojen väliä. Hän oli tekemässä sitä kun ovi äkkiä kiskaistiin auki.

— Sinä rakas ihminen! — Elna syöksyi sisään, sai Liisan kiskaistuksi telineeltä vierelleen rahille ja puhui puhumistaan. — Minähän näin vain vilahduksen sinusta, kun aamulla toin tuon paketin, On ihan ollut ikävä sinua. Ja sitten kun tapaa, ei *voi* — ei saa puhua vaikka tahtoisikin.

Liisa nyökkäsi. — Kahden salaisuutta ei toinen voi uskoa kolmannelle. — Hän tunsu kuin tarvetta ilmaista, että hän ymmärsi Elnan kokemuksen laadun. Hän ei voinut erehtyä siinä. Hän oli jo useamman kerran nähnyt sen, ei ainoastaan Elnan katseesta. Koko tämän olemuksessa oli tuota suurta ja ihmeellistä, jota ei voinut selittää, mutta, jonka tunsu se, joka sitä kerran oli kokenut.

Elna kietaisi äkkiä kätensä Liisan kaulaan. — Sinä olet paras ystävä maailmassa. Sinä annat, mutta et sido. Sinä olet olemassa, kun sinua tarvitaan ja katoat, kun tunnet sen parhaaksi.

— Ihan kuin jokin taikakalu, niinkö?

— Melkein. Ja sinä ansaitsisit saada koko luottamukseni. Mutta ehkä sinä ymmärrät tarpeeksi oloistani, kun muistat, etten koskaan ole aikonut tyytyä odottelemaan haudantakaista onnea. Ja kun en

saa omaani täällä, *otan* sen. Minun täytyy. Minä elän vain kerran, enkä voi antaa tuon ainoan elämän kuluu hukkaan.

Syvä, keskittyneen tunteen tuli paloi Elnan katseessa, hänen harvinaisen herkäät sieraimensa vavahtelivat ja poskilla liekehti vaihteleva puna. Liisa irroitti ystävän kätet kaulaltaan ja nousi. — Minun ei oikeastaan pitäisi istua tässä, sanoi hän vitkalleen. — Minä tahtoisin saada verhot paikoilleen sinun täällä ollessasi. — Hän puhui kuin voittaakseen aikaa. Hän tunsu Elnan kaipaavan jotain vastausta, mutta hän ei tietänyt mitä uskaltaisi ja voisi sanoa. Hänen silmänsä eteen nousi kuva valoisasta kesäyöstä, jolloin kaksi elämänojaksi toisilleen lupautunutta yhdessä laskivat rakkautensa uhrialttarille. Hän ei olisi tahtonut vaihtaa sen yön suurta tuskaa salassa solmittuun suhteeseen.

— Omaa on kai vain se, minkä rehellisesti ja kokonaan voi sanoa omakseen. Varkain viety ei ole omani silloinkaan, kun se on hallussani. — Hän puhui kuin itsekseen. Äänessä oli väsymyksen raukeutta. Elna kääntyi ikkunaan päin ja katsoi ulos kadulle. — Minä en voisi elää tuon mukaan. Mutta sinä olet niin luja ja rehellinen, että se sittenkin tekee hyvää. — — Sinä et tee mitään raukkamaista tekopyhän vaikutusta.

— Liisa, — Elna palasi ikkunan äärestä ja laski uudelleen kätensä Liisan kaulalle, kun tämä työhön tarttumatta yhä seiso i tikapuittensa ääressä. — Tiedätkö, junassa sattui pieni tapaus. — Näytti siltä kuin Elna olisi ajatellut jotain aivan muuta kuin mistä hän puhui. Kyyneleet pyrkivät esiin, mutta hän painoi ne alas. — Niin, alkoi hän uudelleen, — junassa viimeistelin pientä häälahjaa serkulleni. Minua vastapäätä istui eräs nuori parooni Silversköld, jota vähän tunnen. Näyttelin työtäni hänelle ja tiedätkö mitä hän sanoi? Ensin hän piteli sitä kauan ja aivan kuin hartaudella kädessään. — "Jolla on, hänelle annetaan", sanoi hän viimein. "Kun ihmiset omistavat suuren onnen ja sen kanssa kaiken, kantavat toiset heille kilvan lahjoja, silläväl i n kuin toisilla ei ole mitään." — Minulle tuli melkein kyneleet silmiin. Hänen katseensa oli niin surullinen. Liisa, minä en ymmärrä, miksi eivät ihmiset rohkeasti *ota* osaansa?

— Ehkä heistä varkain viety ei ole omaa.

Liisa oli jo ylhäällä tikapuilla. Hän tarttui vasaraan ja iski voimiensa takaa verhotankojen nauvoja.

Kun hän kääntyi takaisin Elnan päin olivat hänen äsken kalpeat poskensa punaisina ja silmät säteilivät.

Hän oli saanut tervehdyksen Berntiltä. Se oli sanonut: kestä ja odota.

4.

Kaupungin kansakoululla oli kuusijuhla. Iloinen juhla joukko tungeskeli sekä salissa että sivuhuoneissa. Kuumuus nosti hikihelmiä otsille ja pani kasvot hehkumaan. Lasten silmät säteilivät kilvan kuusenkynttilöiden kanssa. Niiden iloisuus heijastui vanhempien ja holhoojien kasvoilla kuin syksy illoin pikkukaupungin tulet kaupunkia kiertävän veden tummassa uomassa.

"Piiri pieni pyörii, lapset siinä hyörii", lauloivat lapset. Liisa kulki lasten kanssa piirissä, lauloi, taputti käsiään ja oli iloisin iloisista.

Kiinteästi häneen tähdätty katse sai hänen silmänsä viimein kääntymään ovelle päin. Hän tervehti kepeällä päänkumarruksella, jatkoi kulkuaan ja seiso i pian piirin kuljettamana selin oveen päin.

Oskar Malm puraisi huultaan. Hän tunsu punastuneensa — kuten useinkin Liisa Spetsin seurassa. — Ja se harmitti. Tuollainen lapsellinen punastuminen oli tietysti naurettavaa. Hän ymmärsi sen itse ja näki sen myöskin Liisasta. Mutta tietoisuus tästä ei häntä auttanut. Se päinvastoin nosti entistä polttavamman punan hänen poskilleen.

Hän koetti kääntää katseensa Liisasta pikku Ottoon, jota hän oli avustanut kouluun ja jonka kutsumana hän oli tullut juhlaan. Pojan tähden hän tietysti oli tullut. Hän vakuutti sitä itselleen moneen kertaan. Mutta kohta kun silmä vain sattui Liisaan nousi mieleen kysymys, jota hänen eli täytynyt ajatella siitä asti kun posti saapui.

Tiesikö Liisa vai eikö hän tietänyt? Oliko hänen iloisuutensa teennäistä vai todellista? Ja mistä se jälkimäisessä tapauksessa johtui?

Oskar Malmin ajatusten vaaka nousi ja laski levottomasti. Liisa Spetsistä ei ollut helppo päästä perille. Hän oli aina samanlainen, aina tasainen, tyyni ja iloinen. Sekä kaupassa käydessään että kotona Sarsilla laski hän useimmiten leikkiä mukavalla, lystikkäällä tavallaan. Mutta kaikesta huolimatta tuntui siltä kuin leikinlasku ja nauru vain olisi ollut olemassa hänen todellisen sisimpänsä peitteenä.

Syksyn kuluessa oli Oskar Malm usein ajatellut tätä. Hän oli tullut käyneeksi Sarsilla tavallista useammin. Vanhan rouvan sisar oli seurankipeä ehkä vielä suuremmassa määrässä kuin tämä itse. Sekä vanhukset että Liisa kehoittivat käymään ja Malm kävi, sitä mieluummin kun hänellä ei yleensä ollut seurustelupaikkoja. Hän ei oikein viihtynyt hänelle kuuluvassa seurapiirissä. Muutaman kerran hän oli ollut ammattitoveriensä järjestämässä huvitilaisuuksissa, mutta joka kerralta hän oli palannut kotiin entistä tietoisempänä, että hän siellä oli outo ja muukalainen. Hänellä ei ollut seuratapoja. Hän tunsikin kiusallisen selvästi aina yrittäessään mukaan. Eikä hän niitä erikoisesti tavoitellutkaan. Hänestä ihmiset tuollaisissa huvitilaisuuksissa tekivät kovin tyhjänpäiväisen vaikutuksen. Heidän kanssaan ei päässyt keskusteluun, ellei noudattanut vissiä puhesävyä, — juuri sitä, joka ei häneltä sujunut. Hän tuli siitä syystä yhä enemmän vakuutetuksi siitä, että hän oli kotikissa, joka ei soveltunut muualle kuin äiti-muorin ja kirjojensa seuraan.

Niin hyvin kuin hän viihtyikin tässä seurassa, tunsikin hän silloin tällöin tarvitsevansa muutakin. Ja kun sitten käskettiin Sarsille, kävi hän siellä.

Usein se huvi kuitenkin oli ollut karvauksella sekoitettua. Ensiksi olivat molemmat vanhukset sellaisia, jotka osasivat pysyttää itsensä ja omat ajatuksensa seurustelun keskipisteenä. Ja Liisa väistyi sekä kunnioittavasti että nähtävästi halulla syrjään. Kunnolliseen keskusteluun ei Liisan kanssa tällaisina iltoina koskaan päässyt. Sai vain kuunnella hänen helisevää nauruaan, hymähtää sanansutkauksille, joilla hän väisteli vanhusten letkauksia ja ravita katsettaan hänen kauneudellaan.

Joskus Malm oli tekaissut itselleen asiaa Liisalle tämän yksityishuoneeseen, mutta hän oli aina sattunut tulemaan hetkellä, jolloin Liisan oli ollut lähdettävä jonnekin, eikä häntä koskaan kehoitettu uudistamaan käyntiään.

Yhtä tasainen kuin Liisa yleensä oli mielialaltaan, yhtä epätasainen oli hän käytöksessään Malmia kohtaan, silloin kun he sattuiivat olemaan kahden. Välistä tuntui siltä kuin hän olisi unohtanut tavanmukaisen varovaisuutensa viskautuen keskusteluun, joka tuntui tuottavan hänelle yhtä paljon tyydytystä ja nautintoa kuin hänen puhetoverilleen, mutta samassa kun Malm tästä haltioituneena jollain tavoin osoitti iloa tai kiitollisuutta, muutti hän tapaa, vetäytyi kuin haarniskaan ja katkaisi kaksinolon niin pian kuin mahdollista.

Tällaisina hetkinä Malm aina ajatteli Bernt Silversköldiä. Hän on tämän takana, sanoi hän itselleen. Monesti hän Sarsilla ollessaan huomasi hakemalla hakevansa jotain, joka muistuttaisi Berntistä. Mutta aina turhaan. Puheista ei koskaan kuultanut esiin mitään muistoja Berntin oleskelusta paikkakunnalla, ja kun Malm suorastaan johti puheen pelkäämäänsä aineeseen, olivat huomiot aina rauhoittavaa laatua. Kaikki puhuivat Silversköldistä luonnollisesti ja aristelematta, eivät koskaan hätäisesti kääntäneet puhetta toisaalle yhtä vähän kuin kukaan näytti olevan siitä erittäin huvitettu.

Malm oli tällaisten kokemusten jälkeen aina loistavalla tuulella, siksi kunnes Liisan etäällä pysyttelevä käytös taas masentavalla tavalla muistutti häntä Bernt Silversköldistä.

Tänään päivälehden saavuttua olivat kaikki tämänsuuntaiset ajatukset saaneet uutta virikettä.

Pikku Oton tähden oli Malm jo aikaisemmin päättänyt lähteä kuusijuhlaan. Ja pikku Oton tähden hän tietysti olikin täällä. Mutta hänen täytyi kuitenkin aina katseen sattuessa Liisaan ajatella tuota ilmoitusta.

Tietääkö Liisa vai eikö hän tiedä, kysyi Malm taaskin itseltään. Jos vanha paroonitar oli vastustanut poikansa naimista, oli tämä asiain käänne ehkä hyvinkin tervetullut. Liisan iloisuudella oli siinä tapauksessa luonnollinen selityksensä.

Malm puraisi ohuita viiksiänsä, kiskaisi katseensa uudelleen irti Liisasta ja siirsi sen pikku Ottoon.

Tällainen tilanteen vaa'allepano oli oikeastaan yhtä turha kuin järjetön. Eikähän se koskenut muita kuin itse asianomaisia. Tomppeli oli se, joka jättäytyi ajattelemaan tyttöä, jolle kaunis parooni Silversköld oli osoittanut huomiota.

Tästä huolimatta Malm hetken perästä astuskeli koulun pihamaalla odotellen Liisaa. Hän hieroskeli pakkasen ahdistamia korviaan, kulki ensin pihamaan ristiin rastiin, kääntyi sitten portille, palasi siitä ovelle ja taas takaisin kadulle. Useampaan kertaan hän päätti lähteä kotiin, mutta kääntyi kaikesta huolimatta uudelleen ovelle.

Vihdoin Liisa tuli.

— Saan kiittää hauskaista illasta!

Malmia suututti hänen omien sanojensa onntto kuluneisuus. Mikä panikaan ihmisen esiintymään takaperoisesti juuri silloin, kun olisi tahtonut näyttää kaikkein paraimmat puolensa? — Ehkä saan saattaa? — Se tuli hätäisesti kuin edellisen muistista pyyhkäisemiseksi.

— Meillähän on sama matka. Jokaisella kai on oikeus kulkea suorinta tietä kotiinsa.

Hän tietää kaikki, päätteli Malm itsekseen. Hän ajattelee Bernt Silversköldiä. Minä olen tiellä.

Malm tunsisi sisimmässään jonkinmoista ärsyttävää raivoa. Oli miten oli, hän tahtoi ainakin saada jotain korvausta pitkästä odotuksestaan pakkasessa.

— Oli hauska nähdä oppilaittenne iloa, jatkoi hän itsepintaisen päättävästi. — Teillä onkin erityinen kyky ilahduttaa juuri arimpia ja enin syrjään vetäytyviä.

— Iloon tottumaton osaa paraiten panna arvoa sille. — Se sanottiin taaskin yksikantaan ja vieraasti, aivan kuin Liisa olisi ollut haluton keskustelemaan.

Mutta Malm ei hellittänyt. Hän oli päättänyt hankkia itselleen ainakin jonkun verran tietoa asiassa.

— Vaikeata on pienenä orvoksi jääneen osa. Mutta ei taida olla helppoa vanhempanakaan, kun se tulee eteen. Ajattelen parooni Silversköldiä.

— Silversköldiä? — Äänessä kuului kaikesta huolimatta pienen pieni värähdys, joka vakuutti Oskaria siitä, että tieto oli tullut odottamatta.

— Niin. Tämän päivän lehdessä oli ilmoitus paroonittaren kuolemasta.

— Vai niin. En kerinnyt katsomaan sanomia ennen tänne juhlaan lähtöä. Oli kaikenlaista hommattavaa.

Ääni oli taas pettävän luonnollinen ja tyyni.

Malm käänsi puheen lapsiin ja erinomattain pikku Ottoon. Portilla hyvästellessään hän kuitenkin oli vakuutettu Bernt Silversköldin voitosta.

Hitain askelin hän lähenei kotia, pitkin matkaa lukien itselleen lakia narrimaisista toiveistaan ja äskeisestä urkkijatoimestaan. Se oli halpamaista, kerrassaan halpamaista. Mutta ihmekö jos tuli kiusatuksi vaikka mihin, kun naisihminen saattoi olla tuollainen monimutkainen koneisto, jonka perille tavallisen selväjärkisen miehen oli mahdoton päästä.

5.

Joulu-aaton aamu valkeni purevan kylmänä ja kirkkaana. Edellisten päivien märkä lumi kimalteli kristalleiksi kiteytyneenä puiden oksilla, reenjalas liukui kitisten uomassaan ja ihmiset kiiruhtivat eteenpäin ei ainoastaan moninaisten tehtäviensä vaan pakkasenkin eteenpäin hätyyttäminä.

Liisan täytyi odottaa joka paikassa, jonne hän tuli. Kotoa oli kovasti käsketty joutumaan. Mutta se oli mahdotonta. Sekä maalaiset että kaupunkilaiset tungeskelivat kilvan kaupoissa kukin haluten saada asiansa toimitetuksi niin pian kuin suinkin. Jonkun täytyi kärsivällisesti odottaakin.

Liisa hymähti. Odottamisen taitoa hän nykyään harjoitteli hetki hetkeltä. Ja hän oli tehnyt sen ihmeellisen havainnon, että odottaminen tuntui vaikeammalta silloin, kun odotettu rannattomasta ja epämääräisestä etäisyydestä äkkiä siirtyi lähelle.

Sytykettä saanut toivo oli vaikeammasti hallittava kuin kituva. Hän oli tuntenut sen siitä asti, kun Malmilta kuuli paroonitar Silversköldin kuolemasta.

Alussa oli ollut toisin. Silloin hän ajatteli vain Berntiä ja tämän suurta surua. Hän tunsisi sen omanaan. Hänkin koki omassa sisimmässään äidistä eroamisen kalvavinta tuskaa. Hän, äiditon, itki Berntin kanssa sen suuren hellyyden sammumista, josta hän itse ei ollut maistanut hiventäkään.

Mutta sitten kääntyivät ajatukset omaan kohtaloon.

Kuolema sekä sovitti että lähensi. Se, joka oli siirtymäisillään rajan toiselle puolelle, kävi usein jo täällä selvänäköisemmäksi tuolta toiselta puolelta virtaavasta valosta. Se mikä ennen oli tuntunut suuriarvoiselta ja painavalta, saattoi käydä mitättömän vähäarvoiseksi, samalla kun väheksytty kasvoi suuriarvoiseksi.

Milloin äiti olisi suostuvaisempi ainoan lapsensa hartaaseen pyyntöön kuin juuri, kuolinvuoteellaan?

Eikö hänen sydäntään silloin pehmittäisi sekin ajatus, että äidin jättäessä oli sydänystävä tarpeellisempi kuin koskaan?

Väkijoukko myymäpöydän edustalla liikuskeli ja harveni. Muutamat ostajat olivat saaneet asiansa toimitetuksi ja antoivat tilaa toisille. Liisa työntäytyi lähemmä, sai ostoksensa tehdyksi ja kääntyi kiirehtävin askelin kotiinpäin.

— Vihdoinkin, tuli terävästi vanhan rouvan keinutuolista Liisan astuessa huoneeseen.

Sisar Amalia, joka käytti keppiä kulkiessaan ja joka aina uteli kaikkea, nousi paikaltaan, tulla kompuroi vastaan ja rupeesi tunnustelevasti kuin uteleva lapsi hypistelemään Liisan tuomia tavaroita. — Tänne on tullut paketti sinullekin, sanoi hän ohimennen. — Se tuotiin vastikään.

Liisa ei vastannut. Hän teki selkoa ostoksistaan samalla kuin sisimmässään tuskastuneena päätti paketin olevan Malmilta.

Toisten seurassa hän kyllä oli valmis huomauttamaan Malmin hyvistä, arvonantoa ansaitsevista puolista, mutta jos vain jokin persoonallinen ystävydenosoitus tuli vastaanotettavaksi, tuntui se vastenmieliseltä.

— Sinulle ei ainakaan kannata antaa mitään, pisteli Amalia täti ruokapöydässä. — Et ole edes vilaissutkaan pakettiisi.

— Vielähän minä tästä ennätän. — Liisa nielaisi viime suupalasensa ja nousi ottamaan pakettiaan.

Se oli Helsingistä lähetetty rautatiepaketti.

Hän vavahti. Kävi kuin voimakas sähkövirta hänen koko olemuksensa läpi. Sormet eivät tarpeeksi nopeasti saaneet liestyneitä solmuja aukenemaan. Silmä koetti tunkea läpi suojaavan kuoren. Ajatus aavisti.

Viimeinen solmu laukeni vihdoinkin. Kansi valahti syrjään. Suojaavat silkkipaperikuoret aukenivat kahisten.

Hän piteli kädessään suurta kimppua tummia, hehkuvan punaisia ruusuja. Laatikon pohjalla hän näki kortin, johon oli kirjoitettu: Märchen Elisabet.

Hän kätki kasvonsa kukkiin — syvälle kuin hautautuakseen niiden helmaan. Ruusujen tuoksu hyväili ja huumasi. Oli kuin kauan ikävöity rakkaus äkkiä olisi ympäröinyt häntä suurena, syleilynsä tempaavana aaltona.

— Keneltä? tuli harvakseen ja painolla vanhan rouvan nurkasta.

Liisan pää kohosi. Voimakkaana lainehtivat tunteet väreilivät hänen kasvoillaan, mutta vastaus tuli empimättä ja tynesti.

Vanha rouva ei vastannut. Mutta hän tarttui päättävästi samaansa johtolankaan. Liisa oli umpimielinen. Hän oli tynnen tasaisella käytöksellään erehdyttävän levollisesti asettanut suhteensa Bernt Silversköldiin kuin kaiken maailman katseltavaksi. Ja kun vanha rouva itse kaiken aikaa oli ollut vakuutettu lähemmän suhteen mahdottomuudesta, oli hän työntänyt koko asian syrjään. Mutta nämä ruusut puhuivat.

Sisar Amalian keppi painui tasaisin kolahduksin permantoon. Hän kompuroi lähemmä hellaa katsoakseen eikö kahvipannusta saisi pientä lisätilkkaa herutetuksi. Pitäisihän sitä edes näin joulun alla saada runsaammin.

— Sinä olet iloinen kuin suuren perinnön saanut, — huomautti Emma Sars katsoen kasvattiaan silmälasiansa alatse.

Liisa heläytti iloisen naurun. — Ilo perinnöstä, jota ei ole saatu, on kai sitä iloa, jota ei meiltä oteta pois, koska se ei perustu näihin näkyväisiin.

— Ai, ai, lapsi kulta, sinä sitä osaat nauraa! — Amalia herutteli pannua haikeana ajatellen sisar Emmen heikkoutta käyttää kovin niukkaa mittaa kahville. Se ei näkynyt unohtuvan häneltä näin juhlienkaan alla.

— Niin, niin, mitäpä sitä tuossa iässä tietää suruista. — Amalia huokasi uudelleen.

— Ei sen enempää kuin kukkaset kasteesta ja vesihelmistä.

— Ei sinulta sanoja puutu. — Vanha rouva hymähti tyytyväisesti. Hänestä sanoissa oli kuin avain siihen aikaan, jota oli pidetty salassa häneltä, mutta jonne hän nyt oli päässyt vilkaisemaan. Ja jos Liisa todella — vastoin kaikkea luultavuutta — pääsisi kohoamaan paroonittaren arvoon, täytyisi hänelle antaa anteeksi paljon.

— Poroa, ei muuta kuin poroa. — Amalia laski pannun takaisin hellanreunalle ja kompuroi takaisin tuolilleen.

— Porostahan raha maksetaan. — Vanha rouva rupesi puhumaan Liisalle kaupungilla vielä toimitettavista asioista. — Älä unohda niitä talonmiehen tupakoita, huusi hän Liisan jo ollessa ovella. — Ota Miettiseltä. Siellä myydään alennuksella.

— Muistan, otan ja tuon. — Liisa laski portaat voimistelijan reippaudella, käännähti pihaportista vasemmalle ja suuntasi kulkunsa keskikaupungille.

Pakkanen tuntui lauhtuneen. Tai oliko muutos ehkä vain tapahtunut hänessä? Hänen poskiaan aivan poltti. Tungosta ja ahdinkoa synnyttävä joulukiirekin tuntui nyt hauskalta. Se oli usein ennen tuonut haikeutta hänen mieleensä. Hänen oma kaipuunsa oli kohonnut huippuunsa toisten ilopöytien näkemisestä. Mutta nyt — nyt oli *hänen* joulunsa tullut. Nyt oli jokainen odotuksen hetki tämän tungeskelevan joukon keskellä kuin onnentäysi mitta, jonka hän janoisena nosti huulilleen.

Ihmiset hänen ympärillään tuupiskelivat ja työnsivät toisiaan. Hän näki joukossa muutamia tuttavuuksia, puristi kättä lähellä seisovien kanssa, nyökkäsi toisille ja toivotteli hyvää joulua. Hän tunsu tullessaan kaikkia entistä lähemmäksi. Suru eristi. Ilo yhdisti. Hän tunsu sen. Ilossa jaksoi tuntea ihmiset veljiksi ja sisariksi, jaksoi muistaa, että kaikki oikeastaan kuuluivat samaan suureen perheeseen, jonka jäsenillä suuresti eroavista kokemuksistaan huolimatta sittenkin oli oleellisin ja tärkein yhteistä.

Miettisen alennuksella myyvä liike oli koonnut ostajia vieläkin enemmän kuin muut liikkeet. Siellä oli enimmäkseen maalaisia. Liisa nyökkäsi heillekin ja toivotteli hyvää joulua. Hän muisti kotisaarensa asukkaita, muisti äitiä ja ensimmäistä yhtymistään Berntiin. Hän puheli tungoksessa lähinnä seisovien kanssa. Ne olivat tuntemattomia, mutta tuntuivat tutuilta. Hänen naurunsa helisi iloa tartuttavana. Ja kun hän poistui puodista, katsoivat ihmiset hymyillen hänen jälkeensä. Heistä tuntui siltä kuin olisivat saaneet jotain iloista kotiinkin vietäväksi.

Toimitettuaan kaikki muut asiansa poikkesi Liisa suorittamaan viimeiseksi säästyneet ostokset Röllerin puodissa.

Raskas ilma tulvahti oven avauksessa vastaan ja sankka ihmisjoukko ennusti pitkällistä odotusta, mutta Liisalle loistivat lukemattomat ja kirkkaat jouluvalot.

— Iloista joulua, toivotteli Malm ojentaessaan Liisalle valmistamansa paketit.

— Kiitos. Sitä samaa teille.

Malm huomasi hänen silmiensä kirkkaan säteilyn ja se riipaisi hänen sisintään omituisen kipeästi. — Hauskaksi se kai tuleekin, lisäsi hän pistäen kantonappulan paketin silmukkaan. — Elämä näyttää olevan teille kuin silkkiä.

— Sanokaa pikemmin että se on kuin ruusuilla kulkemista. Sitä se todellakin on. — Liisa nyökkäsi, raivasi itselleen tietä väkijoukon läpi ja oli hetken kuluttua kadonnut näkyvistä.

Mutta iloisen naurun kaiku väreili vielä kauan ilmassa. Malm koetti olla kuulematta sitä. Hänellä oli kiire.

6.

Pyhät olivat ohi. Juhlista oli siirryttävä arkeen. Sitä tiesi vaihdos monelle — kouluihmisille etenkin. Liisalle ei. Hänen juhhlansa oli ovella, hän tunsu sen. Juhlien aikana oli Bernt tietysti tahtonut pysyä kotona isänsä luona. Mutta nyt, kun hän tiesi Liisan työkauden pian alkavaksi, hän varmaan tulisi.

Ja hän tuli.

Liisa istui paraikaa tutkimassa vastailmestynyttä koulukirjaa, kun ovikello soi. Kaupungin paraimman vieraskodin pikku passari astui kirje kädessään sisään. Bernt oli saapunut aamujunalla ja tiedusteli kirjeessään missä ja milloin he voisivat, tavata toisensa kahden kesken.

Illalla 1/2 8 omassa yksityisessä huoneessani. Asun nykyään mamman talon viereisessä talossa. Sisäänkäytävä on pihan puolella. Nimikorttini näet ovella. Määrään näin myöhäisen ajan saadaksemme varmasti olla rauhassa. Siihen aikaan ei kukaan hyvässä kaupungissamme

lähde toisia tapaamaan.

Oma rakkaani, ikävöiden odottaa sinua suruasi sureva, onnellesi elävä Märchen Elisabet.

Hän sulki vastauksen kuoreen ja antoi sen pojalle. Sitten jäi hän ikkunaan katsomaan tiehensä juoksevan jälkeen.

Tuollainen lyhyt pieni kirjelippunen, miten siihen saattoi panna kuin koko sisimpänsä! Ja miten saattoi katsella sen perille viejää, aivan kuin olisi uskonut koko elämänsä onnen hänen käsiinsä!

Kaksi tanakkaa säärtä ja harmaa takinlieve vilahtivat vielä kerran kadunkulmauksessa. Sitten oli poika kadonnut näkyvistä.

Liisa kääntyi huoneeseen päin ja loi ihmettelevän, uneksivan katseen ympärilleen. Oli odotettava vain muutamia tunteja ja sittekin tuntui tuo aika nyt sietämättömän pitkältä.

Hän viskasi kiireisesti päällysvaatteet päälleen, tarkasti laatikkoa, johon hänellä oli tapana erottaa rahat kuukauden juokseviin menoihin, otti siitä summan, jonka suuruista hän ei tavallisissa oloissa koskaan olisi sallinut itselleen ja läksi ostamaan kukkia.

Palattuaan hän järjesti kotinsa juhla-asuun ja läksi sitten vanhusten luokse päivällisille.

Luuvalo oli kaiken yötä valvottanut Amalia-tätiä. Tämä oli siitä syystä haikeimmillaan. Vanha rouva oli tapansa mukaan tuskastunut sisarensa.

Amalia pyyhki silmiään ja valitteli Liisalle.

— Älä siinä taas ruikuta, katkaisi vanha rouva. — Olisit Pietarissa elämässä sillä, mitä Albrechtisi ansaitsi, niin tietäisit miltä sydäntalvi ja luuvalo tuntuvat.

— Kovaa se on tämä sisarenkin leipä. — Amalia tukahdutti nyhkytyksen. — Aina sinä siitä muistutat ja vedät vielä Albrechtinkin siihen, vaikka sinä itsekkin olisit ottanut hänet, jollet silloinkin olisi ajatellut tämän maailman hyvyttä.

— Tämä kova sisarellinen leipä voi äkkiä loppua sinulta. — Se sanottiin yksikantaan ja nasevasti. Sitten vanha rouva rupesi puhumaan Liisalle omista huolistaan. Näin talvisydännä oli hänen makuuhuoneensa kovin kylmä. Amalian huone oli nykyään paljon paremmassa kunnossa. — Sinullehan tämä kaikki kuitenkin kerran joutuu. Saisit nyt jo etukäteen korjailla vähän omillakin varoillasi. Tällainen kaupungintalo nielee paljon. — Miksen — saatanhan minä. — Liisa tuskin kiinnitti huomiota sanoihinsa. Hän oli jäänyt ajattelemaan tällaista kylmää ilotonta vanhuutta, jolloin mieli askarteli vain omissa pienissä pyyteissä, katkeruudella kohdistuen sekä menneisyyteen, tulevaisuuteen että koko ympäristöön.

Ehkäpä ihminen oli vaarassa tulla tällaiseksi, jos ei saanut tuntea suurta, lämmittävää, elämän kaikkein jaloimpia puolia kehittävää rakkautta. Mutta joka sen kerran tunsi — — —

"Arm är ingen som älska vet. Rik gör kärlekens hemlighet".

Hän tunsi Berntin syleilyn sellaisena kuin se häntä ympäröi heidän onnensa suurena juhlahetkenä, kun luontokin rajuilman jälkeen pukeutui pyhäiseen juhla-asuun.

Sellainen kokemus sinänsä oli täynnä elämän ylitsevuotavaa rikkautta. Sen varassa jaksoi elää jähmettymättä ja katkeroitumatta.

Amalia-täti nosti vettyneen katseen nypläyksestään. Hän näki ilohohteen Liisan kasvoilla ja oli kohta selvillä sen alkujuuresta.

— Niin, niin, hyvä sinun on iloita. — Olet nuori, työkykyinen ihminen. — Raskaat huokaukset täydensivät sanojen sisältöä. — Ja jos sairautta sattuisi, on tiedossa perintö, jonka koroilla voit elää huolettomasti.

Vanha rouva rykäsi kuivahkosti, pyyhkäisi tavanmukaisessa kylmässä hiessä olevaa leukaansa ja hymyili kämmenensä takana. Hänen laskutaitonsa oli yhtä hyvä kuin ennenkin. Sen hän Amalian sanoista ymmärsi. Mitäpä hän vielä olisi päättänyt, kenelle hän jättäisi omaisuutensa. Vielä hänellä oli aikaa siihen. Oli vain tehnyt mieli härnäillä Amaliaa. Ja eikös tämä heti mennytkin ansaan.

Liisa katsoi kelloaan, tarjoutui hieromaan tädin särkeviä jäseniä ja jutteli kasvatusäitinsä kanssa tämän huoneessa tehtävistä korjauksista. Viimein hän uudelleen katsottuaan kelloaan nousi lähteäkseen.

Avatessaan oven omaan huoneeseensa, tunsu hän astuvansa onnelaansa. Huoneen hiljainen äänettömyys tuntui väräjävän onnenaavistuksissa. Katukulmauksesta loi himmeä lyhty kajastuksensa huoneeseen. Sen valossa hämmöitti huoneen valkea kalusto paistavan puhtaana kuin morsiuspuku.

Liisa painui pieneen keinutuoliinsa ja kätki kasvot käsiinsä. Hänelle tuli voimakas tunne siitä, että hän uudelleen oli rakkauden pyhässä uhrilehdossa. Mutta nyt hän oli tullut sinne saadakseen takaisin sen, minkä hän kerran suuressa tuskassa oli uhrannut. Se annettaisiin hänelle takaisin sitä varten, että hän saisi kantaa rakkautensa lahjan ehjänä ja puhdistuneena hänelle, joka nyt suuressa surussaan paremmin kuin koskaan ennen oli sen tarpeessa.

Tämä hiljainen odotuksen hetki oli hänelle uusi, pyhä rakkaudelle vihkiytymisen hetki, jolloin hän sai kuin koota sisimpänsä sitten voidakseen koko olemuksellaan antaa ja vastaanottaa. Kuinka tällainen hetki saattoikin aivan kuin sulkea itseensä sekä menneisyyden että tulevaisuuden! Sitä eli kaikessa yhtäaikaan. Ajatukset ja tunteet olivat kuin paikan ja ajan siteistä vapautuneet. Ne liitelivät sinne tänne, nousivat ja laskivat, leikkivät ja lepäilivät aivan kuin oikukas aallokko sen tuulisen salmen suussa, joka kotisaaresta johti vesien aukealle valtatielle. Ne veivät hetkeksi lapsuusajan karuun ilottomuuteen ja äitiin, joka ei koskaan näyttänyt äidinmieltä lapselleen, sitten Berntiin, hänen kotiinsa, hänen suruunsa ja pitkäaikaisen eron raskauteen.

Mutta mikään muisto ei enää tuntunut katkeralta. Kaikki oli sittenkin ollut kehittämässä ja kasvattamassa. Kaikki yhdessä oli luonut hänestä sen täyskypsän naisen, joksi hän nyt tunsu itsensä. Suru ei enää pelottanut enemmän kuin ilokaan. Hän oli kuin niistä kylläkseen saanut, joka kokemansa nostamana on päässyt vaihtelevien eläymysten yläpuolelle, noussut niiden aallokossa keinuvasta kaarnasta niiden herraksi ja niistä nauttijaksi.

Hän tunsu kasvaneensa rikkaaksi ja voimakkaaksi. Hän sai kuin kädet täynnä antimia astua armastaan vastaan antaakseen paljon paljon kadottaneelle.

Kello jossain läheisyydessä löi harvaan ja juhlallisesti seitsemän.

Liisa kavahti pystyyn ja rupesi sytyttelemään tulia.

Himmeä amppelein valo loisti pian katosta ja pöydällä paloi iloisesti kolmihaarainen kynttilänjalka.

Liisan täytyi ajatella kesäyötä, jolloin hän erotessaan Berntistä tunsu olevansa keskellä syksyn valotonta aikaa.

Nyt oli hänen kesänsä koittanut.

7.

— Oma armaani, — rakas äiditön poikani! — Liisa nosti Berntin pään äidillisen hellästi polveltaan, suuteli hänen kaihon täyttämiä silmiään, jotka nyt surussa näyttivät kauniimmilta kuin koskaan, ja koetti katseensa lämmöllä sytyttää ilonvälkettä niihin.

— Ja saammeko me nyt omistaa toisemme vanhempiesi täydellä suostumuksella? — Hän sanoi sen hyvin hiljaa, melkein kuiskaamalla. Tuntui miltei vaikealta käydä puhumaan omista asioista, mutta hänen oli mahdoton enää pidättää tuota kysymystä. He olivat tähän asti puhuneet yksinomaan Berntin oloista, hänen äidistään ja tämän kuolemasta sekä kaikesta siihen kuuluvasta.

Jälleennäkemisen ilokin oli vaatinut osansa ajasta. Mutta nyt tunki tuo kysymys esiin aivan väkipakolla.

Bernt kohotti katseensa Liisaan. — Suruni ollessa suurimmillaan siunasin sinua, rakkaani, joka et antanut taivuttaa itseäsi särkemään suhdettani äitiin. Sinä tunsit minut siinä suhteessa paremmin kuin minä itse. Meidän suhteemme olisi nyt särkynyt, jos se silloin olisi rakentunut. — Hän piteli Liisan kättä omassaan ja painoi sen kerta toisensa jälkeen huuliaan vasten. — Sinä rakas, rohkea ja luja, — kuinka sinua rakastan!

Liisa laski vapaan kätensä hyväilevästi Berntin päälle. — Rakas, sanoi hän hiljaa, vanhempiesi täydellä suostumuksella saan nyt sanoa näin? Niinhän? — Ääni oli täynnä levollisuutta ja luottamusta. Käsi valahti päälle kaulalle ja jäi siihen. — Äitisiikin suostumuksella, lisäsi hän hiljaa ja hartaudella.

— Sinä olet ymmärtänyt minua väärin. — Bernt teki liikkeen kuin noustakseen, mutta jäi yhä istumaan pää painautuneena Liisaan ja käsivarret polvien varassa.

— Minäen käsitä mitä sinä tarkoitat. Bernt liikahti taas. Liisa tunsu hänen kätensä vavahtavan. —

Minun olisi tietysti pitänyt puhua siitä kohta. Mutta minä en jaksanut. Minun täytyi saada jakaa kaipuuni sinun kanssasi. Ja minä tarvitsin itselleni vahvistukseksi saada maistaa jälleennäkemisen iloa.

— Mutta Bernt, minä en sittenkään käsittä? — Omituinen, käsittämätön pelko pani Liisan sisimmän vavahtamaan. Oli kuin perustus äkkiä olisi pettänyt hänen jalkojensa alla. Kaikki horjui.

Lujalla tahdon ponnistuksella hän kuitenkin tyynnytti mielensä. Itse pääasian suhteen oli erehdys mahdoton. Berntin äiti oli kuollut. Ja Bernt oli tämän jälkeen tullut hänen luokseen sama suuri rakkaus sydämessään kuin ennenkin. Nämä tosiasiat pysyivät järkähtämättöminä, eivätkä mitkään toisarvoiset asiat niiden rinnalla voineet merkitä sanottavia.

— Liisa! — Bernt oikasihe ja katsoi Liisan silmiin kuin katseellaan taivuttaakseen häntä oman katsantokantansa puoleen. — Kun puolitoista vuotta takaperin ensi kertaa puhuin vanhemmilleni rakkaudestamme, oli äiti erityisesti sitä vastaan. Koeta ymmärtää, että se on kirjoitettava hänen äidillisen hellyytensä laskuun.

Liisa nyökkäsi. — Jatka, sanoi hän, sisimmässään taistellen voitolle pyrkivää aavistusta vastaan.

— Hänen sairautensa oli lyhytaikainen. Muutos huonompaan päin tapahtui aivan äkkiä ja odottamatta. Olin ikäni syyttänyt itseäni hänen kuolemastaan, jos silloin olisin ahdistanut häntä omilla toiveillani.

Liisa nyökkäsi uudelleen, mutta ei sanonut sanaakaan. Berntkään ei jatkanut. He istuivat kumpikin ison aikaa vaieten kärsien äänettömyyden loppumattomilta tuntuvien hetkien raskaudesta.

Liisa yritti muutaman kerran sanoa jotain, mutta suuri sisäinen ahdistus salpasi häneltä äänen.

Vihdoin karkasi Bernt pystyyn. — Miksi et sinä puhu? Sinun täytyy armahtaa ja ymmärtää. Puhu, — puhu! Sinä voit!

— Sanojesi paljastama todellisuus on rautaisen armoton. Se kuristaa minut.

— Ja mikä on niin kovaa? Sekö etten kuolevalta äidiltäni voinut kerjätä hänen suostumustaan? — Bernt paisutti ääntään kuin ulkonaisella voimalla lisätäkseen sanojensa painavuutta. — Liisa, sinä luja ja rohkea, älä ole pikkumainen. Älä tuhoa onneamme turhan tähden.

Liisan painunut pää kohosi. Hänen katseensa oli lasittunut ja jäykkä, kasvoille levisi peloittava kalpeus. — Minä ymmärrän, — sai hän viimein vaivalla sanotuksi, — ettei kenelläkään ole oikeutta omin pyytein häiritä kuolevaa. Sen minä ymmärrän. Kaikki muu on minulle käsittämätöntä.

— Mikä kaikki?

— Esimerkiksi se, että näin ollen äitisi kuolema jollain tavoin voi vaikuttaa tulevaisuuteemme ja onneemme. Bernt, eihän ihminen lakkaa olemasta siksi, ettei hän ole näkyväisessä muodossa luonamme. Siinä tapauksessa olisi elämä narripeliä, huono, kannattamaton kauppa, joka päätetään asianomaisten tahtoa kysymättä. Ei kysytä keneltäkään tahtooko hän syntyä tänne. Täytyy vain tulla. Toisille on elämä hieman helpompaa, toisille aina ylivoimaisen raskasta, — kaikille vaikeata. Bernt, tällaisella elämällä täytyy olla tarkoituksensa, joka tekee sen kannattavaksi. Enkä luule, että löydämme kyllin kannattavaa tarkoitusta, elleimme usko rajan toisellakin puolella jatkuvaan elämään. Kun ihminen kärsii, oppii hän etsimään tällaista kannattavaa elämän tarkoitusta. — Ja Bernt, minä olen kärsinyt, kärsinyt syvästi. Anna anteeksi, Bernt, mutta eikö rakkautesi näinä puolenatoista vuotena olisi voinut puhua siksi selvästi ja voimakkaasti äidillesi, että hän pyynnöittäisikin olisi antanut sinulle siunauksensa? — En tahtois tehdä sinulle vääryyttä, enkä kuitenkaan voi olla ajattelematta, että itse jonkunlaisen arkuuden vuoksi olet jättänyt asiat tälle kannalle. Te miehet, te olette niin toisenlaisia kuin me. Tokkohan te koskaan niin voitte taistella onnenne puolesta kuin me? Te katsotte usein etäämmälle kuin me. Mutta nainen katsoo syvemmälle, Bernt, — syvemmälle.

Hän oli puhunut kuin se, joka kauan vaiettuaan sanoin etsii vapahdusta musertavasta taakasta. Hänen katseessaan oli jotain haavoittuneen eläimen värähtävästä tuskasta ja koko hänen olentonsa vapisi.

— Aiotko yhdellä iskulla riittää minulta kaikki? Siinä tapauksessa on rakkautesi kova.

Taas painui värähtävän tuskan ilme entistä syvemmäksi Liisan katseeseen. Hän kohotti kätensä kuin väistääkseen iskua.

— Onko, — sanoi hän särkynein äänin. — Minä en ymmärrä. Olin ennättänyt iloita niin syvästi, siksi olen nyt kuin huumauksessa iskun kovuudesta. Eihän mikään oikeastaan ole muuttunut. Tai onko isäsi —?

Bernt pudisti päätään. — Minä tahdoin ensin puhua sinun kanssasi.

Mutta Liisa tarttui kuin hukkuva oljenkorteen. Hän uskoi. Hän tahtoi uskoa. Ja hän tahtoi saada uskonsa ja toivonsa tartutetuksi Berntiinkin.

— Hänellä voi olla äitisiikin suostumus.. Ethän sinä tiedä, kun et ole puhunut.

Mutta Bernt vain pudisti päätään. Isä tiesi minne Bernt oli matkustanut. Totta kai hän olisi sanonut sanan, jos hänellä olisi ollut täydellinen suostumus annettavana. Mutta hän oli ollut samanlainen kuin ennenkin, — ei ainoastaan surunsa murtama, vaan omituisesti suunniltaan, — aivan kuin päästään vähän sekaisin. Eikä vain surusta. Berntillä oli tunne siitä, että alla piili jotain muutakin, että vanhempien välillä oli tapahtunut jotain kummallista, järkyttävän repivää, joka ehkä oli ollut aiheena siihen, että äidin alussa lievä tauti äkkiä muutti luontoaan.

Mutta mikä toisi selvyyttä tähän hämäryyteen? Isältä ei voinut kysyä. Itsestään hän ei puhuisi. Eikä mikään vanhempien onnellisessa ja sopusointuisessa yhdyselämässä antanut selvitystä ristiriidan syntymisen suhteen.

— Jos minä tietäisin, — — jos ymmärtäisin? — Liisa seiso Berntin edessä kädet ohimoille painettuina kuin kootakseen ajatuksiansa. — Enhän minä epäröisi, en hetkeäkään, jos isäsi suostuisi ja jos hänellä olisi edes jotain sovittavaa sanottavana äitisi kannasta. Kaksi, jotka vuosikymmeniä ovat eläneet onnellisina yhdessä, tuntevat toisensa siksi hyvin, että he tällaisessa asiassa sanoittakin tuntevat toisensa mielen. Mutta jollei isäsi tiedä mitään eikä omasta puolestaan ole muuttanut kantaa, en todellakaan ymmärrä, missä suhteessa asema olisi muuttunut.

— Äiti ei siitä enää kärsisi. Isä on varmaankin suostuvaisempi, etenkin nyt, kun hän omasta kipeästä kokemuksestaan tietää, mitä tuhoavan suurta tuskaa rakkaimman kadottaminen tuottaa.

— Mistä me tiedämme, ettei se tuota äidillesi tuskaa? Kuka tietää ja tuntee, miten lähellä täältä siirtyneet ovat meitä? Mikä takaa meille, ettei äitisi kirous haudastakin nousisi tuhoamaan onneamme?

Liisa kulki suuressa sisäisessä tuskassa edes ja takaisin lattiata pitkin. Hänen tuskansa tuntui sietämättömältä ja kuitenkin hän nyt yhtä selvästi kuin edelliselläkin kerralla tunsu velvollisuudekseen pysyä lujana ja järkähtämättömänä. Koti — hyvä koti oli pyhäkkö, jota ei kukaan rangaistuksetta särkenyt. Hänen oma katkera orpoutensa oli opettanut häntä palvomaan onnellista lapsuudenkotia paikkana, jonka läheisyydessä kaikki pieni, arkinen ja itsekäs oli mielestä riisuttava.

— Bernt, — Liisa pysähtyi hänen eteensä. Väräjävä tuskan ilme katosi hänen katseestaan, pää kohosi, silmät säihkyivät, koko olemus oli yhtenä ainoana hehkuvana ilmauksena häntä hallitsevan tunteen voimasta.

— Bernt, vieras riisuu kengät jaloistaan astuessaan kodin pyhäkköön. Minä riisun mielestäni omat onnentoiveeni, hartaimman, syvimmän sydänhaluni.

Bernt tuijotti sanattomana Liisaan. Hänen kauneutensa ja se syvä, voimakas tunne, joka hallitsi häntä, piti Berntiä hetken kuin lumeissa. Mutta sitten Bernt karkasi pystyyn. Hän aivan raivostui ajatuksesta, että sellainen nainen kuin Liisa, jolle oli suotu kaikki mitä mies vaimoltaan saattoi pyytää: kauneutta, älyä, ihanteellisinta naisellisuutta sulautuneena kiehtovan omaperäiseen yksilöllisyyteen, että tällainen nainen kieltäisi sekä itseltään että häneltä elämän suurimman onnen — ja ehkä vain sen tähden, että kuolevalta jäi sanomatta se vapauttava sana, joka hänellä oli hallussaan.

— Liisa, — Liisa, sinä et saa, kuuletko? — Hän kävi kaksin käsin Liisan ranteisiin ja puristi niitä kuin ulkonaisella voimallaan pakoittaakseen Liisaa taipumaan.

— Liisa, sinä *et saa* tehdä minua mielettömäksi. Muista mitä minä vasta olen kadottanut. Anna armahtavaisuuttasi, jollet vapaasti rohkene antaa rakkauttasi. Jos sinä toistamiseen riistäydyt minulta, täytyy minun osaksi syyttää itseäni siitä. Enkä minä jaksä sitä.

— Me jaksamme, jaksamme ihmeitä, kun kova ja armoton pakko vaatii. — Liisan katse painui Berntin katseeseen teräksisen taipumattomana. — Sinussa on ollut syytä. Minä en pääse siitä. Mutta minäkin joudun syylliseksi. Elämä on usein niin kumman armotonta, että joudumme rikkomaan juuri siinä, missä me olemme olleet noudattavinamme kaikkein korkeimpia ihanteita. — Miksi en minä kerjännyt ja pyytänyt sinua tekemään voitavaasi vanhempiesi taivuttamiseksi? Miksi minä kohta ja niin kokonaan väistyin tieltäsi? Minä kai olin siinä suhteessa, sairaloisen arka. Sinä arkailit rakkaudesta vanhempiisi. Minun olisi pitänyt olla kannustamassa sinua.

Mutta silloin nousi ritarillisuus Berntissä. Hän hellitti otteensa Liisan ranteista, katsoi häntä syvälle silmiin ja sanoi matalaksi painuvalla äänellä: — Sinä luotit minuun.

Silmänräpäyksen kuluttua hän nyhytyksestä vavisten painui tuolinkaidetta vastaan.

Kello jossain viereisessä huoneessa löi harvakseen 12. Lyönnit helähtivät hitaasti, pitkään lomien jälkeen, jotka olivat kuin kuluneiden tuntien sisältöä merkitseviä ajatusviivoja. Lyönnin loputtua saattoi erottaa väräjävän jälkikaiun. Siinä oli kuin kamppailevan sydämen sisäistä vavahtelua.

— Sydänyö on ohi. Bernt, meidän täytyy kai erota. — Liisa laski kätensä Berntin painuneelle otsalle. Se oli kylmässä hiessä.

— Rakkaimpani, rakkaimpani! Bernt katsoi avuttomasti Liisaan. Jos hänellä olisi ollut hivenenkään verran toivoa isänsä suhteen, kuinka helppoa olisikaan silloin ollut kiiruhtaa. Mutta nyt — — —

— Isän kanssa kahden, me kaksi surun murtamaa. Sinä et aavista, miten avuttomia me olemme!

Liisan huulet värähtivät katkerasti. — Teidän täytyy jaksaa, niinhän minunkin. Eikä meitä naisia suinkaan suojele vähemmän kehittyneiden olioiden vähempi tunneherkkyys!

Hän katui samassa, kun kuuli omien sanojensa särähtävän soinnun. Sen oli synnyttänyt katkera tunne siitä, miksi tämä ilta, jota hän hääiltaansa suurempana juhlanä oli odottanut, oli muodostunut. Ja samalla hän oli kuin vilahdukselta nähnyt sen näännyttävän autiuden, jonne hänen tiensä vastaisuudessa painuisi.

Tänään vanhusten kinastellessa oli harmaa jokapäiväisyys ollut helppo kantaa. Bernt ja onnihan odottivat. Mutta vastaisuudessa — — —

Liisa vavahti kuin vilussa. — Bernt, sanoi hän hiljaa. Mutta Bernt ei vastannut. Hän oli kuullut katkeruuden Liisan äänessä ja se nosti sisäisen raivon uudelleen hänessä.

— Liisa, oletko ensinkään ottanut huomioon, että sinä voit tappaa rakkauteni? Sinä työnsit minut viime kerralla luotasi. Ja nyt uudelleen. — Äänessä oli uhmaa.

— Sinä olet siunaten kiittänyt minua lujuudestani silloin.

— Se koski sitä kertaa. Nyt minä rukoilen — kerjään. Armahda! —

Hän oli heittäytyä polvilleen, mutta Liisa torjui sen.

— Ei niin, Bernt! Rinnan on meidän kurottauduttava kohti sitä voimaa, mikä auttaa meitä oikean ymmärtämiseen ja sen toteuttamiseen.

— Rakkauden surmaaminen ei voi olla oikein. — Bernt taisteli kuin henkensä edestä.

— Rakkaudesta lähtenyt halu tehdä oikein ei voi olla kuolinisku oikealle rakkaudelle. Mikä siitä kuolee, saa kuolla.

— Minä olen ihminen, enkä ihanne, mutisi Bernt raskaasti nojaten etehisen ovipieleen. Hänellä oli jo päällysvaatteet päällään. Hän ei enää katsonut Liisaan, ei hyväillyt. Hän kulki hoippuen kuin juopunut.

Liisa työnsi hänet hiljaa, puoleksi pakottavasti ovesta. — Minä odotan, kuiskasi hän, — muista se. Aina, — aina.

Bernt kuuli sanat, mutta hän ei uskaltanut katsoa taakseen.

Silloin Liisa apua pyytävästi kohotti katseensa taivaalle. Mutta siellä ei näkynyt pienintäkään valonpilkahdusta. Taivas oli sakean tummassa usvassa. Oli ruvennut hienostaan satamaan lunta, käärinliinoiksi kuolemaan kangistuneelle luonnolle.

8.

Liisa istui suuren nurkkapeilin edessä Elna Rönströmin huoneessa. Huone oli sama, jossa Elna edellisenäkin kesänä oli asunut. Tällä hetkellä se kuitenkin paremmin muistutti mullin mallin käännettyä varastohuonetta kuin Elnan houkuttelevan viihtyisää suojaa. Kaappien ovet ja laatikot olivat selko selällään, tavaroita oli levitetty joka paikkaan ja Elna itse penkoi vimmatusti matka-arkkunsä sisältöä.

— Vihdoinkin. — Hän vetäsi voitonriemuisesti esille suuren mustan tekotukan, kulki muutamin vallattomien tanssiaskelin Liisaan päin ja rupesi kampaamaan häntä. Liisan oma vaalea, kiharainen tukka vedettiin nuolaistun kireälle, ja musta tekotukka suoritettiin huolellisesti sen peitteeksi alas kulmille asti.

— Katsos näin, ihanaiseni! Nyt pakkaan nämä laitokset tavaroitteni joukkoon ja kun huomenna Helsingissä peitän kukoistavan värisi puuderilla ja mustaan kulmakarvasi, takaan, ettei kukaan epäile tummanvakavaa, keski-ikäistä ihmistä vaaleaksi kaunottareksi.

Liisa vilkaisi vielä kerran peiliin. Toisessa suupielessä pilkehti vallaton veitikkamainen nauru, toinen värähti haikeasti.

Elna pakkaili taas. Sitä tehdessään hän iloisesti hyräili. Liisa kuuli useampaan kertaan sanat: "Lilla röda rönnebär, lilla söde hjärtanskjär".

Liisan sisintä riipaisi. Huolimatta omista oloistaan olisi hän voinut iloita Elnan puolesta, jollei aina omituinen pelko olisi ahdistanut. Hän tiesi itse asiassa yhtä vähän kuin ennenkin Elnan oloista, mutta hän oli selvästi huomannut, että suhde, jonka olemassaolon hän jo vuosi takaperin oli aavistanut, oli yhä lujemmin kietonut Elnan. Ja että se oli suhde, joka ei mutkattomasti voinut päättyä kihlaukseen, sen hän myöskin oli käsittänyt.

— Lilla röda rönnebär, — kuuli hän taaskin. Äänen hyväilevä sävy vei hänen ajatuksensa etäälle. Hänen tuli haikean ikävä.

Tuollainen lämmin, hyväilevä sävy ja katse, jonka tuli etäälle painuneesta entisyydestäkin saattoi polttaa, mikä ihmeellinen vetovoima niillä olikaan! Aivan samanlainen kuin kosken pehmeillä kuohuilla, jotka lopulta vetivät katsojaansa vastustamattomalla voimalla. Muistotkin yhä vielä veti samanlaisella voimalla. Lujaksi luotu oli luja ratkaisun hetkenä. Mutta voi, miten avuttoman heikoksi usein jälestäpäin tunsikaan itsensä, miten peloittavan valmiiksi antautumaan!

Liisan tuli yhtäkkiä hyvä olla siitä, että hän nyt ainakin oli yrittämässä jotain. Aie oli rohkea. Se ei ikinä olisi johtunut hänen mieleensäkään, elleivät ulkonaiset olot suorastaan olisi olleet häntä sysäämässä. Nytkin vielä heräsivät kaikenmoiset epäilykset ja huolet. Mutta lopulta kiertyi ajatus sittenkin takaisin siihen, että oli yritettävä. Jos asia ottaisi onnistuakseen, avautuisi kyllä uusissa vaikeuksissa uudet mahdollisuudetkin. Eikä se niin vaarallista olisi, jos Bernt esimerkiksi sattuisi tuntemaan, kunhan ei vain vanha parooni — — —

Koulutyttömäinen seikkailuilo hytkäytti hetkeksi Liisan sisintä. Mutta siitä ajatus uudelleen kääntyi Elnaan. Oliko ihme, jos hänkin jollain tavoin taisteli omistaakseen sitä, joka suuren sisäisen tunteen perustuksella tuntui olevan omaksi luotu?

Liisa kokosi hätäisesti tavaransa. — Hyvästi nyt, Elna. Meidän täytyy pitää kiirettä, jottei juna jätä. — Hän oli samassa oven ulkopuolella. Mutta Elna saavutti hänet, sai kietaistuksi kädet ystävänsä kaulaan ja puristi häntä.

— Täytyyhän minun edes kiittää sinua tämän meidän toisen kesämme loppuessa. Minusta meidän ystävyys on suorastaan ihailtavaa. Se ei sido koskaan eikä missään suhteessa, se vain antaa. — Elnan iloinen katse muuttui hämäräperäisen kaihoavaksi. Se ilmaisi hänen ajatustensa liitäneen etäälle.

— Elna, sinä kiität! — Sisäinen tuska nousi Liisan katseeseen. — Tietäisit miten kehnoksi ystäväksi minä usein tunnen itseni. Vapaudenrakkaus pakottaa minut vaikenemaan. Mutta on kuin ystävyys vaatisi minua puhumaan. Elna, minä ymmärrän, että voimme joutua ristiriitoihin, jotka ovat hirveän vaikeat selvittää. Mutta "rehellisyys maan perii", koskipa rehellisyys rahaa tai rakkautta. Kierous kostautuu aina. Usko minua. Vaadi siis avonaista, rehellistä suhdetta, oli se miten vaikeata tahansa.

Hän oli menossa ennenkuin Elna ennätti vastata. Kun hän kiiruhtaessaan puolijuoksua katua pitkin kadunkulmauksessa teki äkkikäänteen, oli hän vähällä törmätä kiinni vastaantulijaan. Tämä ennätti kuitenkin väistää ja jäi lakki kohteliaasti koholla katsomaan Liisaan.

— Neiti Spets, voitteko tekin olla hajamielinen?

— Siltä näyttää. — Liisa nauroi tuota heleätä nauruaan, josta Malm ei koskaan saanut kyllikseen. Se uhkui niin voimakasta elämäniloa, että hän usein oli tarttunut siihen kuin nälkäinen leipään.

Liisa jäi tahtomattaan yhä seisomaan paikalleen. Malmin katseessa oli jotain, joka pidätti häntä. Ja samalla tuli mieleen, että he ehkä eivät tapaisi pitkiin aikoihin ja että Malm oli yksi niitä harvoja — ehkä ainoa, joka todella rehellisesti tulisi kaipaamaan häntä.

— Herra Malm, minä aion tänään lähteä pienelle matkalle, joka kuka ties venyy pitkäksikin. Hyvästi siis!

Malm tarttui hänelle ojennettuun käteen. Hän ennätti tuntea, miten aution tyhjäksi koko pikkukaupunki kävisi, mutta hän pudisteli hartaasti Liisan kättä toivotellen onnea matkalle. — Kerrassaan tarpeellista onkin, että pääsette vähän liikuskelemaan. Ihanhan te muuten homehtuisitte

vanhustenne seurassa.

— Eipä silti, mutta nuorena täytyy tehdä jotain tulevaisuutensakin hyväksi, väisteli Liisa.

Niin, niin, sitä puolta Malm hyvin käsitti. Siitä syystä hänkin aina pyrki kirjojensa seuraan, kun ei päässyt matkustelemaan. — Ette te voi aavistaa, neiti, miten usein olen halunnut keskustella kanssanne monenmoisista asioista — esimerkiksi kirjoistani. Minä tutkin tässä yhteen aikaan hyvin innokkaasti Mereshkovskyä. Mitä te oikeastaan arvelette hänen uskonnollisfilosoofisesta järjestelmästään? — Mutta anteeksi, eihän tämä ole sopiva hetki keskusteluihin. Teillä on kiire. Syyttäkää kuitenkin osaksi itseänne tästä. Ensiksikin hajamielisyyttänne ja sitten sitä, että vasta olitte niin — niin, kuinka minä oikeastaan sanoisin?

— Olin kai vähemmän luokselaskematon kuin tavallisesti?

Malm nauroi ja nyökkäsi.

— Läheisen lähdön johdosta, selvitteli Liisa nauraen, puisti uudelleen kättä ja kääntyi sitten entistä paremmalla vauhdilla jatkamaan matkaa.

Parin tunnin kuluttua kulki hän jo edes ja takaisin asemasillalla odotellen Elnaa. Hänen kulkiessaan siinä vetäytyi hänen suunsa muutaman kerran makeaan hymyyn. Koko tämä matkahomma oli siksi erikoinen, että häntä itseäänkin nauratti. Kun tuuma ensi kertaa johtui hänen mieleensä, oli hän työntänyt sen mielettömyytenä luotaan. Mutta se oli herännyt uudelleen ja yhä uudelleen itsepintaisella sitkeydellään vähitellen voittaen jalansijaa hänen harkinnassaan. Berntin sanat: "Sinä et aavista, miten avuttomia me olemme", olivat häntä myöskin vetäneet. Ja sitten sekin, että hänelle tässä aivan itsestään tarjoutui tilaisuus jollain tavoin taistella onnensa puolesta. Bernt oli kyllä kirjeistä päättäen tehnyt kaikkensa isänsä tahdon taivuttamiseksi. Mutta nainen taisteli sittenkin toisella tavalla onnensa puolesta kuin mies. Eikä hän toistamiseen tahtonut tuntea itesyytöksiä siitä, että passiivisesti oli vetäytynyt syrjään.

Ja kun juuri se lehti, jossa ilmoitus oli, piti sattua hänen käteensä, vaikkei hän niinä päivinä ollut säännöllisesti tullut lukeneeksi sanomia! Ja lisäksi sattui Elna, jonka apu oli tarpeen, olemaan saapuvilla.

Samassa tuli Elna tavaroineen lämmenneenä ja kiireentouhussa. — Hyi, tätä kuumuutta ja pölyä. — Hän viskasi tavaransa vaununlaudakolle ja antoi sormen sitten ohimennen sipaista junaikkunan pölyistä reunaa.

— Pölynkin keskellä kukkii ihania ruusuja. Liisa sävähti punaiseksi tuntiessaan äänen.

Hän kääntyi ja näki Malmin, kimppu kauniita ruusuja kädessä, seisovan vaunun käytävällä, kiireisestä pyöräilystä nähtävästi läpikuumana, mutta silti autuaallisesti hymyillen.

— Neiti Spets, saanko — kiitollisuuteni ja kunnioitukseni ilmauksena. Nämä ovat omia kasvattamiani ruusuja — ja äskeisen ystävällisyytenne perustuksella uskalsin — —

Malm joutui yhä enemmän hämilleen ilmeen johdosta, jonka hän ennätti huomata Liisan kasvoilla.

— Ei teidän olisi pitänyt — kukkien aika on lyhyt. Se on heidän pian olemattomiin hupeneva onnenaikansa. — Sanoissa oli surunvoittoisuutta. Liisa tunsikin niin haikeasti, miten mahdotonta hänen oli vastaanottaa näitä kukkia sellaisella mielellä kuin niiden antaminen olisi vaatinut. Uskollinen, hillitty — joskaan ei aina salassa pysynyt rakkaus oli taittanut ne hänelle. Toisenlaisella mielellä olisi tällainen lahja ollut vastaanotettava.

Elna livahti huomaamatta ulos vaunusta ja läksi ajamaan sanomalehtipoikaa takaa.

— Ettekö tiedä, — Malm puhui hiljaa ja hätäisesti, — että on tilanteita, joissa kaikkein kallisarvoisin lahja tuntuu mitättömältä sen rinnalla mitä tahtoisi antaa.

— Ai, ai herra Malm, — Liisa nauroi, vaikka siinä oli väkinäisyyden makua, — äiti-muorillanne on varmaan ollut jokin juhlapäivä, koska te nytkin rupeatte pitämään tällaisia juhllaisia puheita.

— Ei, uskokaa minua — — —

— Täytyykö minun katua äskeistä ystävällisyyttäni? Se on jo maksanut teille tulisen kiireistä pyöräilyä kesähelteessä ja hengen näille ruusuille. Jos te vielä — —

Liisa näki vilahduksen Elnasta vaunun ulkopuolella ja käytti tilaisuutta hyväkseen pujahtaakseen ulos. Malm seurasi.

— Te puhuitte kerran keskellä talvea ruusuilla kulkemisesta. Ja nyt te olitte lähdössä. — —

Liisa vavahti. Malm näki hänen kasvoillaan hetkellisestä kivusta muistuttavan ilmeen.

Asemamies heläytti kellonlappäintä kerran — toisen ja kolmannen.

— Ne olivat tyhmiä sanoja. — Liisa kumartui hieman eteenpäin. — Ne eivät ansaitse muuta kuin unhotusta. Ruusut kuolevat tällaisen pölyisen matkan varrella.

Juna oli jo liukumassa asemasillalta. Malmin täytyi jännittää kuuloaan saadakseen selvää viime sanoista. Hän näki Liisan suun ympärillä sydämeenkäyvän haikean piirteen, mutta siitä huolimatta oli hän viimeksi kuulevinaan tuota raikasta helisevää naurua, jommoista ei kukaan muu maailmassa nauranut kuin Liisa.

* * * * *

Liisan palatessa vaunuun istui Elna painautuneena itselleen valitsemaansa nurkkaukseen. Hän oli ummistanut silmänsä kuin nukkuakseen ja kaamea kalpeus oli jäykistytännyt hänen kasvonsa.

— Elna. — Liisa tarttui hätäisesti ystävänsä käteen ja painautui penkille niin lähelle kuin mahdollista, voidakseen paremmin kuulla. Mutta Elna teki torjuvan liikkeen ja vetäytyi eristäytyvästi yhä syvemmä nurkkaukseensa. Penkillä hänen rinnallaan oli päivän lehti.

Liisa loi pikaisen katseen matkatovereihin. Ne istuivat kaikki vaunun toisessa päässä. Hän valitsi itselleen paikan vastapäätä Elnaa ja tarttui tämän vieressä olevaan lehteen.

— Siinä on kuolinilmoitus. — Elnan ääni oli soinnuton. Hän jatkoi vaiti-istumistaan.

Eräällä asemalla tuli joukko nuoria, iloisia tyttöjä junaan. Muutamat heistä asettuivat Elnan penkille, toiset Liisan viereen. He puhelivat ja nauroivat äänekkäästi, arvostelivat toistensa pukuja ja ulkomuotoa, tekivät salavihkaisia viittauksia muutamien poissaolevien tunteista ja pommittelivat toisiaan kiiltopaperista kokoonpuristetuille pakkuloilla.

Elna istui kaiken aikaa silmät ummessa. Näytti siltä kuin hän ei olisi kuullutkaan. Liisa sitävastoin näki, kuuli ja ajatteli. Hän arvioi ilakoivat nuoret Elnan ja omiksi ikätovereikseen, mutta hän ymmärsi, että kokemus eikä vuodet oli nuoruuden ja kypsyneisyyden rajaa määräämässä.

Ilakoivien nuorten poistuessa junasta tuli heidän tilalleen pieni, totinen tyttö. Hänellä oli kepeä matkalaukku kädessään. Sen hän pikkuvanhan huolekkuudella sovitti penkin alle. Sitten hän asettui Elnan rinnalle samalla luoden tutkivan katseen hiljaiseen vierustoveriinsa.

Tyttö oli puettu valkoiseen kesämekkaan. Sen vyönä oli musta nauha. Hänen pitkissä palmikoissaankin oli mustat nauhasilmukat ja kellertävän kesähatun ainoana koristuksena oli siihen kierretty suruharso. — Lapsi istui totisena ja ääneti, kädet helmaan painuneina ja pikku selkä hieman kumarassa.

— Sinä et ole iloinen, sanoi Liisa vihdoon äänettömyyden käydessä liian painostavaksi.

Tyttö katsoi toveriinsa suurin totisin silmin. Liisa pani merkille, että katse pysyi kostumatta ja ettei lapsi muutenkaan ilmaissut mitään suurta äkillistä surua. Hetken perästä hän kuitenkin lyhyen selittävästi ilmoitti: — Isä on kuollut.

— Mutta sinulla on ehkä kuitenkin äiti? Tyttö nyökkäsi, ilostumatta — puhumatta, totisesti ja hillitysti kuin paljon kokenut ihminen.

— Sinä olet sittenkin onnellinen pikku tyttö. Tiedätkö, minulla ei koskaan ole ollut isää eikä oikein äitiäkään.

Lapsi ei vastannut, hän tuijotti vain jatkuvasti eteensä.

— Sinä olet varmaan suruissasi äidin tähden, yritteli Liisa uudelleen. Lapsen omituinen pikkuvanhan, jähmettynyt ja hillitty suru herätti hänen huomiotaan. Ja omankin mielen kevennykseksi oli kuin pakko puhua. Ajatukset kävivät liian raskaiksi.

— Ei äiti enää itke. — Tyttö sanoi sen yksikantaan ja kuuluvasti.

Elna avasi silmänsä ja katsoi lapsen. — Mitä sinä sanoit, kysäsi hän äänessään samanlainen outo jäykkyys kuin lapsella.

— Ei äiti nyt itke. Hän on jo itkenyt niin kauan.

— Isäsi kuolemaako? Onko siitä jo pitkä aika? — Elna oli painunut takaisin nurkkaukseensa. Liisa jatkoi puhetta.

— Ei, mutta sitä, ettei isä enää ennättänyt olla kotona.

Syntyi syvä äänettömyys. Kukaan ei jatkanut puhetta.

Silloin oli kuin lapsi äkkiä olisi herännyt. Kasvojen jännittyneisyys laukesi, silmät kävivät eloisemmiksi. — Isä oli niin hyvä meille. Meillä oli aina hauskaa silloin, kun hän ennätti olla kotona.

Tytön mustat silmät säteilivät. Hän oli lapsi jälleen. — Isä oli karhu ja me kiipesimme selkään. Hän mörisi välistä niin kovasti, että täytyi juosta pakoon. Isä oli iso Jasse ja veikko oli pikku Jasse. Ja kun isästä taas tuli ihminen, nousi hän pystyyn ja hypitti meitä.

— Mutta sitten hän ei enää joutanut hypittämään, — tuli Elnan nurkasta.

— Ei. — Lapsesta tuli taas äkkiä vanha. Katse sai kärsivän, tutkistelevan ilmeen, kädet painuivat väsyneesti helmaan ja koko olemukseen tuli jotain mykkää alistumista käsittämättömän kantamiseen.

— Onko äitisi itkenyt kauan? — Elna kumartui tytön puoleen. Hän puhui kuiskaamalla.

— En minä muista. Kyllä minä luulen.

— Joko viime kesänä? Lapsi nyökkäsi.

— Ja talvella?

— Talvella.

— Tänä kesänä myöskin?

— Niin.

Ei kukaan jatkanut. Toinen ei katsonut toiseen. Kukin tuijotti vain eteensä.

Viimein pikku tyttö siirsihe lähemmä Elnaa. — Minä olen niin väsynyt. Saanko nojata vähän — niinkuin äitiin välistä.

— Nojaa. — Se purkautui kuin vaivalla. Sen sanottuaan istui Elna hievahtamatta lapsen pään painuessa häneen.

Tasainen hengitys ilmaisi vähän ajan kuluttua, että tyttö nukkui.

Liisa loi pikaisen silmäyksen ystäväänsä. Tämän silmät olivat ummessa, mutta vavahtavista silmäluomista huomasi, ettei hän ollut unessa. Hän koetti nähtävästi lapsen tähden istua niin liikauttamatta kuin mahdollista. Mutta silloin tällöin puistatti häntä kuin äänettömästä sisäisestä itkusta. Huulesta, johon kaksi valkoista hammasta oli painautunut putoili harvakseen ja raskaasti heleä veripisara toisensa jälkeen.

9.

— Sinä olet kunnossa ja kiitettävässä. — Elna käänsi Liisan peiliin päin, jotta tämä omien silmiensä avulla tulisi vakuutetuksi asiasta.

— Sitten lähden. Ja kiitos. — Liisa ei uskaltanut lähestyä, ei pienimmällä sanalla tai hyväilyllä osoittaa kiitollisuutta enemmän kuin osanottoakaan. Hän tunsu surun syvyydet tarpeeksi kunnioittaakseen niitä hiljaisella syrjään väistymisellä.

Päästyään kadulle hän hetkeksi pysähtyi ja huokasi syvään. Hän koetti muistutella itselleen, ettei hän nyt ollut Liisa Spets, vaan neiti Selma Aster, menossa paikan etsintään.

Huvudstadsbladetin ikkunan edustalla hän hetkeksi pysähtyi, tuijotti näytteillä oleviin kuviin ja ajatteli pientä juoksutyttöä, joka kerran oli seisonut juuri tällä samalla paikalla puhellen erään pyöräilijän kanssa. Hän muisti sen vanhan ruotsia puhuvan herrankin ja hän jäi siitä ihmettelemään, miten tarkka lapsen vaisto saattoi olla. Sen varassa lapsi monesti aavisti sellaistaakin, joka oli kokonaan hänen käsityskykynsä ulkopuolella.

Portaita noustessaan Liisa kulki hiljaa ja varovaisesti kuin sydäntautinen. Henkeä salpasi ja sydän löi

läpättämällä.

— Parooni ei ota vastaan, — ilmoitti etehisessä nuori mustaan ja valkoiseen puettu palvelija.

— Ehkä te kuitenkin esittäisitte nimikorttini samalla kun mainitsisitte, että asiani koskee erästä sanomalehti-ilmoitusta.

Tyttö loi pitkän, tutkivan katseen neiti Selma Asteriin, katosi sitten korttineen salin raskaiden oviverhojen taakse, mutta palasi pian uudelleen käskien vierasta sisään.

Arvokkaat esi-isät katsoivat kultakehyksistään tuimasti sisäänastujaan. Sotaherrat näyttivät suoristavan ryhtinsä entistäkin jäykemmäksi ja naiset hienoissa juhlapuvuissaan kahisuttivat paksuja silkkihameitaan kuin ilmaistakseen, ettei kuka hyvänsä ollutkaan sopiva astumaan heidän seuraansa, Bernt oli kertonut muutamista. Toisia muisti Liisa jo ensimmäiseltä käynniltään. Muuan lihava kenraali oli silloin herättänyt hänen pelkoaan. Nyt hän huomasi kenraalissa muutamia piirteitä Berntistä. Hän katsoi koko tuohon jäykkään sarjaan tutunomaisesti kuin entisyyden muistoihin ja tunsu omaksi ihmeekseen, että nämä Berntin juhlalliset esi-isät tuntuivat hänelle läheisemmiltä kuin piiri, jonka hän saaristosta lähtiessään oli jättänyt.

Mutta hän ei voinut pysäyttää ajatuksiansa tähän kummalliseen tosiseikkaan, Ne haihattelivat tällä kerralla levottomasti edes ja takaisin kuin ahdinkoon joutunut, siipiään hätäisesti räpyttelevä lintu.

Samassa aukeni huoneen perällä oleva ovi ja kookas, hienopiirteinen vanhus astui kynnykselle.

Liisa hätkähti. Hän ei lapsena ollut huomannut isän ja pojan yhtäläisyyttä, mutta nyt se heti pisti silmään. Oli aivan kuin Bernt olisi astunut häntä vastaan, — sillä eroituksella vain, että vanha parooni jo oli käynyt aivan valkotukkaiseksi, ei tosin vuosien vaikutuksesta, sen Liisa saattoi laskea, vaan arvattavasti surusta.

— Anteeksi, että vaivaan, — Liisa nousi, — mutta olen saapunut teidän ilmoituksenne johdosta, herra parooni.

— Vai niin, vai niin, tehkää hyvin. — Vanhus tarjoili tuolia kohteliaisuudella, joka taaskin muistutti Berntiä.

— En minä tosin tiedä, voisinko täyttää — yritteli Liisa.

Vanha parooni katsoi avuttomasti ympärilleen. Näytti siltä kuin hän olisi etsinyt sanoja. — Se kuuluu hyvin kummalta. Te tietysti ihmettelette. — Mutta ammattitaito ei tässä erityisesti tule kysymykseen. Minä olen vanha mies. Ja suru tekee sairaaksi. Onko teillä kokemusta siitä?

Huolimatta ajatuksen jännittymistä kysyvistä hetkeistä pyrki hymy vavahuttamaan Liisan suupieliä. Oli kai ensi kertaa kuin tällainen kysymys kelpoisuusvaatimuksena esitettiin taloudenhoitajattareksi pyrkivälle.

Hän ei kohta ollut selvillä siitä mitä vastata. Viimein hän verkalleen vastasi: — Eiköhän jokainen ajatteleva ihminen joko persoonallisesti tai suuren yleistuskannan kautta ole kokenut surun sairautteen asti kalvavaa voimaa.

— Niin, niin, te ymmärrätte — minä huomaan sen. — Parooni nousi kävelemään lattiata pitkin. — Ettekä sittenkään voi ymmärtää, — tuli vähän ajan perästä. — Surua on monenlaista — — ja kun täytyy syyttää itseään. — Vanhan paroonin pää rupeesi tuisemaan ja kädet vavahtivat hermostuneesti. — — — Ajatukset käyvät raskaiksi — ja kun ei ole puhetoveria. Minulla on ainoa poika, mutta hän on vasta matkustanut ulkomaille.

Liisa kiidatti kiitollisen ajatuksen Elnalle kaiken sen puuterihaaskauksen johdosta, jota tämä tänään oli harjoittanut. Vahva kerros oli totisesti tarpeen sen kuuman laineen peittämiseksi, joka yhtäkkiä tuntui, karkaavan kasvoihin.

— Poikani viipyy vuoden ulkomailla — ehkä kauemminkin. Hänkin on aivan surun murtama. Eikä toinen sureva voi ilahduttaa toista.

— Tahdon ilolla koettaa parastani. — Liisan sydän takoi hätäisesti ja ajatukset läksivät karkaamaan siihen rauhalliseen vuoteen, jonka hän saisi viettää vanhuksen surun haihduttajana tässä hienoutta ja sopusointua henkivässä kodissa. Sen vuoden loppupäässä hämöitti häikäisevän kirkkaana Berntin kotiinpalluu kahden häntä ikävöivän luo.

— Uskon että sopisitte. Ja ikänne olisi kai myöskin paras. Saanko luvan kysyä. — Vanhus teki ritarillisen kumarruksen kuin pyytääkseen mahdollista epäkohteliaisuutta anteeksi.

— Kolmekymmentä kaksi, tuli uskottavalla rohkeudella.

— Niille paikoin minä arvasinkin. Olette kai myöskin kotoisin Etelä-Suomesta?

— Olen viettänyt suurimman osan ikääni täällä, vaikka olen syntynyt saaristossa.

— Saaristossa. — Vanha parooni säpsähti ilmeisesti. Omituinen, syrjäiselle käsittämätön, hänelle itselleen tuskaa tuottava ajatusyhdistelmä näytti heränneen. Lopulta oli kuin ajatus olisi tarttunut johonkin hyvin etäällä olevaan. — Niin, saaristo —, hän jatkoi edes ja takaisin kulkemistaan samalla puhellen melkein kuin itsekseen, — se on ihana —, mutta sitä täytyy pelätä. Se on ihmiselle kuin viini. Se vie mielen. — Muistatteko iltoja, jolloin meren myrskyävä jättiläinen on kuin kadoksissa. Vetreinä välkkyvät vedet kaulaavat punertavia rantapaasia, kaarnaiset rungot hehkuvat, ja rinteillä, missä kukkii kesäinen keto, huojuu se hiljaa tuulenhengessä. Ilma on teräksistä ja tuoksuvaa. Sen suolainen voima tunkee koko olemuksen läpi. — — Katsokaa, sen muistaa, vaikka on vanha ja vaikka ei soisi muistavansa.

Hän painui raskaasti tumman taljan peittämään tuoliin ja jäi siihen pitkäksi aikaa otsa tuolinkaiteeseen nojaavan käden varassa.

— Eiköhän jokaisella, — tuli huoneen perältä hiljaa ja arkailemalla, — ole muistoja, joista mielellään vapautuisi.

Vanha parooni ei vastannut. — Eikä muista, mitä pitäisi, sanoi hän hetken kuluttua kuin jatkoksi omille ajatuksilleen. — Surut vievät ajatuskyvyn kovin huonoksi. Unohtaa muistettavia ja päinvastoin. — Hän nousi uudelleen kävelemään. — Missä te oikeastaan synnyitte? kysyi hän äkkiä. Liisa mainitsi kotisaarensa nimen.

— Sielläkö? — Sielläkö? — Mutta teidän olette kolmenkymmenen kahden vanha?

Liisa ei voinut olla hymyilemättä sanonnan omituiselle muodolle, joka syrjäiselle tuntui aivan mielettömältä. Vastauksen asemasta hän nyökkäsi.

— Niin, niin, ikä on sopiva. — Parooni painui takaisin tuoliinsa. Näytti siltä kuin hän olisi ollut hämillään äskeisistä, oudoista sanoistaan ja sen tunnossa koettanut koota lamassa olevan ajatusvoimansa. Hän alkoi puhua selittävästi ja harkitsevasti.

— Te näette että olen avun tarpeessa. En nykyisessä mielentilassani voi olla yksin palvelijoitteni kanssa. Hyvä taloudenhoitajatar on aina tarpeen emännättömässä talossa. Mutta tällä kerralla kysytään ensi sijassa sopivaa seuraa mieleltään sairaalle vanhukselle. Ja te olette ymmärtänyt minua hyvin. Olen sitä tuntenut, vaikkeen tiedä, onko se kirjoitettava naisvaistonne, luonnon laatumme tai minulle tuntemattomien kokemustenne laskuun.

— Minä saan tämän paikan, päätti Liisa sisimmässään, — minä olen voittanut.

Tuntui siltä kuin hän juuri voittaakseen tällä hetkellä tapahtuvassa vaa'allepanossa olisi joutunut kulkemaan sellaisia teitä, joita oli ollut pakko kulkea. Hän tunsisi sisäisen rikkautensa suureksi. Hän, matkan alkupäässä olija, oli ennättänyt surunkin tuttavana kokea siksi paljon, että valkotukkainen, mieleltään sairas vanhus tahtoi turvautua häneen.

Hänestä tuntui siltä kuin kaikki hänessä tällä hetkellä olisi ollut olemassa vain Berntin isävanhusta ja tämän kautta Berntiä varten.

— Minun täytyy kuitenkin sanoa. — Se tuli epäröivästi — äänenkaristusten ja yskähdysten lomassa, — että jo melkein olen luvannut paikan toiselle.

Liisa nousi. — Siinä tapauksessahan koko tämä keskustelu on ollut turha.

Parooni punastui huomattavasti. Liisan äkillisestä jäykkyydestä hän huomasi tiedonannon yhtä ikäväksi kuin odottamattomaksi tälle ja tämä lisäsi hänen omaa pahantuntemuksen synnyttämää hämminkiään.

— Niin nähkääs, minä en itsekään tiedä. Olen kykenemätön selvittämään asiata. Poikani tahtoi huolehtia tästä ennen lähtöään. Mutta minä tahdoin itse — hän nosti avuttomasti käden otsalleen. — Minä en jaksaa ajatella. Ehkä saan kirjeellisesti ilmoittaa — jos nimittäin voisin ajatella tarjoustanne.

— Tällä osoitteella. Tulen itse olemaan matkoilla. — Liisa ojensi paroonille Elnan tädin nimikortin, jonka hän tällaista mahdollisuutta varten oli saanut hankituksi itselleen. Sitten hän kumarsi.

Musta- ja valkopukuinen palvelija ilmestyi etehiseen auttamaan takkia hänen päälleen,

amerikkalainen lukko napsahti kiinni. Liisa seisoj muutaman silmänräpäyksen kuluttua Boulevardilla, josta muinoin pienen tytön ikävöivä katse oli kohonnut kolmannen kerroksen ikkunariviin.

10.

Häntä sanottiin yleisesti "hämähäkiksi". Ammatiltaan hän oli suutari ja hän istui useimmiten matalan työpöytänsä ääressä näperrellen korjauksia, joita hän enimmäkseen suoritti. Palkkaa hän pyysi pılan vähän. Siitä syystä häntä käytettiin, huolimatta siitä, että ihmiset yleensä pelkäsivät häntä. Hän oli rakenteeltaan pitkä ja luseva. Etenkin raajat, niin hyvin käsivarret ja kädet kuin sääret ja jalat olivat muodottoman suuret, — taudin vaikutuksesta, sanoivat toiset, toiset luulivat sitä synnyntäiseksi epämuodostumaksi, jonka laskuun "hämähäkin" ihmisarkuus ja ihmisviha oli pantava.

Hämähäkki asui vähän matkaa kaupungin ulkopuolella kummallisessa pienessä mökissä, jonka hän itse oli rakentanut. Osa rakennuksesta oli tavallinen, tasaisen neliön muotoon rakennettu tupa, jonka kahdella seinällä oli kaksi matalaa ikkunaa. Ikänsä harmaan seinän kehystäminä muistuttivat nämä kiiluvaa silmäparia vanhoissa, kurtteisissa kasvoissa.

Tämän tuvan jatkoksi oli säleseinäisen porstuan toiselle puolelle rakennettu suurta lintuhäkkiä muistuttava asumus. Se oli kyhätty kokoon pyöreistä, hoikista ja huonosti kuorituista kuusenrungoista, jotka olivat pystysuorassa vierekkäin, kuitenkin siksi etäällä toisistaan, että jokaisen puun välille jäi pieni, tasaisenkapea rako, josta valo tunkeutui huoneeseen.

Tämä omituinen koppi teki talvella romuaitan virkaa. Kesäisin käytti hämähäkki sitä työhuoneenaan. Muuan "kurssilainen" oli tämän johdosta ruvennut kutsumaan sitä "kesämajaksi", mikä nimitys vähitellen tuli yleiseksi.

Kesäiseen aikaan olikin tavallista, että tiellä kulkeva — jos pysähtyi kuuntelemaan — kuuli tasaista, pehmeään anturaan iskevää naputusta. Itse nakuttajaa ei kuitenkaan näkynyt, ellei mennyt vartavasten kurkistamaan häkkiin. Tähistyspaikkana sitävastoin häkki kapeine rakoineen oli mainio. Ja sellaisena hämähäkki sitä käyttikin. Sillä yhtä mielellään kuin hän itse karttoi ihmisiä, yhtä mielellään piti hän heitä silmällä, — ennen muita juuri nuoria naisia, joita hän enimmäkseen vihasi.

Etenkin kesäisin hän naputellessaan paikattavia kengänpohjia säännöllisesti tähisteli tielle. Ja yhtä säännöllisesti hän silloin unohti, missä hän itse oli ja keitä ne, joita hän tarkasteli. Hän muisti vain olevansa petetty mies, joka tahtoi kostaa sekä omasta että toisten puolesta. Hän tunsu hurjaa himoa pidellä pahoin ja raadella, jos vain käsiksi pääsisi. Ja se, joka silloin sattui astumaan "kesämajaan", vältti mielellään hämähäkin älyttömän hurjasti pälyäviä katseita.

Kerran oli mies tullut aivan raivoonsa. Hän oli kauan pitänyt erästä nuorta tyttöä silmällä. Tyttö oli aikaisemmin usein kulkenut "kesämajan" ohi johtavaa tietä kankaalle päin erään tutun nuoren pojan seurassa. Loppukesällä näki hämähäkki hänen kulkevan toisten, milloin minkin kanssa. Myöhäisenä iltana tytön kulkiessa yksin kesämajan ohi, karkasi hämähäkki kiinni häneen, sieppasi kuin pitkäraajainen pyydystäjä hänet luonnottoman pitkiin käsivarsiinsa ja aikoi kuljettaa tupaansa.

Ihmisiä tuli hätään ja juttu oli käydä hätyyttäjälle ikäväksi. Mutta kun tyttö oli tunnettu kevytkenkäiseksi eikä sellaista ollut ennen sattunut, sai asia raueta.

Tämän jälkeen kasvoi kuitenkin sekä yleisön kammo hämähäkkiä kohtaan että tämän naisviha.

Liisa ja Bernt olivat yhteisillä kävelyretkillään usein kulkeneet kesämajan ohi. Myöhemmin oli hämähäkki pannut merkille, että Liisa kulki yksin. Viime aikoina oli sattunut, että hän, mentyään yksin, palasi pyöräänsä taluttavan Malmin seurassa.

Hämähäkin raivo nousi joka kerralla hänen nähdessään Liisan Hän tiesi hänestä vain sen mikä oli pääasia. Hän oli nainen, kaunis, houkutteleva, puoleensa vetävä ja — pettävä, kuten kaikki.

Hämähäkki nakutteli nauvoja kengän anturaan, vilkaisi tielle päin ja nakutteli taas. Tasainen nakuttelemisen oli hänelle enemmän kuin jokapäiväisen leivän kokoon leipomista, se oli tuutulaulu hänen sisimmälleen, oli hänen ajatus- ja tunne-elämänsä morfiinia. Sillä hän vaivutti itsensä siihen tylsään huumaukseen, jossa unohtaminen kävi helpoksi ja josta herätessä sekä aika että ympäristö erehdyttävästi muutti muotoaan.

Syysaurinko paistaa pilkahti äkkiä esiin pilven takaa ja sattui pysähtymään juuri työnalla olevaan kengänpohjaan. Hämähäkki katsoi sen johdosta työstään ja katse kääntyi totuttuun tapaan tielle päin.

Solakka, kaunis nainen kulki sitä pitkin kankaalle päin.

Kuuma laine nousi hämähäkin kasvoille. Hän painui entistä kumarammaksi ja naputteli tarpeettoman

kiivaasti nauloja kengän pohjaan. Mutta Liisa jatkoi tyynesti matkaansa.

Hän kulki niin ajatuksiinsa vaipuneena, ettei hän edes huomannut kulkeneensa kesämajan ohi. Paikka herätti tavallisesti hämähäkin tähden hänen kammoaan. Tänäänkin oli hän epäröinyt kääntyäkö tänne päin. Ensiksikin juuri ukon tähden ja vielä siitäkin syystä, että hän tällä tiellä ei voinut olla sivuuttamatta Malmin ja tämän äitimuorin kotia. Häntä oli jo käsketty sinne siksi monesti, ettei hän enää voinut siirtää sinne menoaan pitkään. Kun tällä kertaa, ei kuitenkaan tehnyt mieli poiketa, olisi ollut parempi kääntyä aivan toiseen suuntaan. Mutta juuri kesämajan toisella puolella olevalle kankaalle johtava tie oli hiljaisin ja vähin käytetty. Siitä syystä Liisa monesti halusi kääntyä sille. Ja tänään hän aivan erikoisesti oli kaivannut kangasmaan rauhallisen tasaista ja avartavaa näköalaa. Sentähden hän lopultakin oli kääntynyt tänne päin.

Hän astui eteenpäin ajatuksiinsa painuneen hitain askelin. Hänen oli tänään erityisen vaikea olla. Hän ei voinut selvittää itselleen syytä siihen, mutta lukemattomat katkerat kysymykset olivat taas ahdistaneet häntä aivan kuin uudella voimalla. Kotiolot ja niistä johtuva täydellinen sisäinen kodittomuus tuntui liian raskaalta ajanpitkään kannettavaksi. Se tehtävä, mikä hänelle kodissa tarjoutui, ei voinut antaa hänelle minkäänmoista sisäistä tyydytystä. Sillä ei ollut tutuistakaan elämänkutsumuksen arvosta ja merkityksestä. Opettajatoimikaan ei häntä tyydyttänyt. Se, oli leipäpuu hänelle ja samalla työ, josta hän työnä saattoi olla huvitettu. Mutta hän ei ollut opettaja Jumalan armosta. Hänellä oli yleensä vaikea päästä läheiseen suhteeseen ympäristöönsä. Nuoret etenkin elivät liian etäällä siitä maailmasta, josta käsin hän olisi voinut lähestyä heitä. Hän oli toiselta puolen liian lujatahtoinen järki-ihminen, toiselta puolen liian voimakkaasti sisäänpäin elävä voidakseen käsittää heitä. Hän ei ollut kasvattaja, ei ainakaan hänelle vieraille lapsille.

Nuoret eivät tarvinneet juuri häntä persoonallisesti enemmän kuin nekään vanhukset, joiden jokapäiväisten kinastelujen todistaja ja jonkunlainen tasapainossapitäjä hän oli.

Ja ne, joille hän olisi voinut olla jotain juuri yksilönä, — olla paljon, ne olivat sulkeneet häneltä tien luokseen. Berntin isältä ei ollut kuulunut mitään, vaikka Liisa alussa voitonvarmasti oli koettanut uskotella itselleen, että hän lopultakin saa kutsun hakemaansa paikkaan. Bernt itse oli ulkomailta muutaman kerran kirjoittanut hänelle, oli kertonut isänsä täysin murtuneesta mielentilasta ja sitkeydestä, jolla tämä kaikesta huolimatta vastusti heidän avioliittoaan. Käännettä parempaan päin tuntui Bernt aluksi kaikesta huolimatta toivovan. Mutta nyt hän ei ollut kirjoittanut mitään kokonaiseen pitkään vuoteen. Ja Liisa aavisti mitä vaitiolo merkitsi.

Hän pani itsensä tilille. Oliko hänessä sitä voimaa, johon hän oli luottanut? Jaksaisiko hän odottaa ikänsä turhaan?

Eikö hänen sielunsa tuskissaan huutanut muutakin kuin sitä rakkautta, joka oli ollut hänelle kaikki kaikessa? Eikö ihminen elääkseen tyydyttävää ja elämisenarvoista elämää tarvinnut jokapäiväisen leivän ohella myöskin jokapäiväistä tyydyttävää elämäntehtävää? Eikö jokaisen tarvinnut tuntoa, että löytyi paikka, joka oli hänen, juuri hänen eikä kenenkään muun täytettävä? Ja se, jolla ei ollut tällaista paikkaa, eikö hän ollut oikeutettu jopa velvollinen etsimään, missä ja minkälaisena hänen tehtävänsä häntä odotti?

Muutama raskaasti putoava sadepisara herätti Liisan hänen ajatuksistaan. Taivas oli kokonaan pilvessä ja pisarat rupesivat putoilemaan yhä tiheämpään.

Liisa teki äkkikäännöksen ja joudutti askeleitaan. Sade yltyi ja rupesi tuulemaan. Silloin Liisa pani puolijuoksua. Hämärä oli jo pimeässäpäin. Siitä syystä Liisa ympärilleen katsomatta keskitti kaikki ajatuksensa joutumiseen.

Äkkiä hän säpsähti. Hän kuuli omituisesti sähähtävän äänen. Pitkä, luiseva olento viskautui tien poikki liikkeellään kaataen hänet kumoon.

— Iloinen nätti neiti, kuuli hän huohottavan äänen aivan korvansa juuressa, — kaunis kissamirri. — Pitkät luisevat kädet iskivät kuin kynnet hänen olkapäähänsä.

Kauhun antamalla voimalla hän ponnahti pystyyn, sai yllättävän äkillisellä liikkeellä itsensä irtikiskaistuksi ukon otteesta ja läksi juoksemaan.

Tie oli märkä sateesta. Pimeä haittasi ja tuuli painoi vastaan. Pelkkä ajatus, että hän voisi väsyä, ennen kuin ennätti suojaan, kangisti hänen jäseniään.

Hän ei uskaltanut katsoa taakseen eikä ympärilleen. Hän vain juoksi, juoksi.

Silloin hän näki kaupunginportin hämöttävän esiin ja sen korvassa matalan, keltaisen talon suuren puutarhan keskellä.

Hän tuskin tiesi avanneensa portin ja ovet, ennenkuin hän jo seiso i etehisessä märkänä, hengästyneenä ja ajatukset pelosta sinne tänne haihattavina.

Äiti-muori kurkisti keittiön ovesta pieni, vaivaisesti palava lamppu kädessään.

— Neiti Spets — vihdoinkin kerran! — Miten kovin hauskaa! Terve tuloa!

Äiti-muori laski lampun etehisen pöydälle ja rupesi iloisesti auttelemaan vieraansa päältä. Päälystakin märkyys herätti hänen huomiotaan. — Neiti kulta, kuinka märkä te olette. Tulette tällaisella ilmalla ilman sateenvarjoa! — Hän ravisteli vieraansa takkia Liisan yhä neuvottomasti tuijottaessa eteensä.

— Mi-mi-nä en aikunut. — Liisa tapaili turhaan sanoja, säikähdyksen kangistama kieli ei totellut. Silloin hän painui lähimmälle tuolille ja hyrähti itkuun.

— Siunaa ja varjele, — mitä on tapahtunut? Eihän vain Oskar —?
Puhukaa, puhukaa!

Vanhus lyykähti jakkaralle Liisan viereen, tarttui käsiin, jotka tämä oli painanut silmilleen, ja rupesi niitä vetämään pois ikäänkuin siten jouduttaakseen asian selvilleesaamista.

— Anteeksi, että näin — — kyllä herra Malm toivottavasti voi hyvin.

— Toivottavasti. Mitä se merkitsee? Sanokaa kaikki.

Äiti-muori oli polvillaan jakkaralla, hänen kätensä puristivat Liisan käsiä ja koko hänen olemuksensa oli kuin ainoana rukouksena varmuutta antavasta tiedosta.

— Herra Malm on kaiketi liikkeessä. Me emme ole tavanneet. Minä itse vain säikähdin kun — —

Muisto toi tapahtuman koko kammottavuudessaan takaisin. Liisa murtui uuteen itkuun.

— Rakas, hyvä neiti kulta! — Äiti-muori ei voinut kyllin pyytää anteeksi ja selitellä sitä, että näin vain oli hätäillyt Oskaristaan. Hän painoi Liisan väkisin kaikkein mukavimpaan tuoliin, työnsi sen uunin viereen ja haki suojahuivinsa Liisan hartioille. — Tämä on Oskarin antama. Te tunnette miten pehmeä se on, — niin pehmeä ja suloinen kuin hänen rakkautensa sydämelleni. Sitä minä monesti hyväilen, kun en uskalla häntä hyväillä. Eihän ne miehet pidä sellaisesta. — Mutta johan minä taas unohdan teidät.

Hän pyörähti keittiöön ja palasi sieltä hetken kuluttua kupillinen höyryävää vadelmateetä tarjottimella. Liisan oli juotava se heti paikalla. Niin kuumana kuin mahdollista. Muuten ei häntä lakkaisi vilustamasta.

— Se on luullakseni säikähdyksen väristyksiä, ei muuta. — Liisa sai vähän nauretuksi ja äiti-muori rupesi siitä oikein hykertämään käsiään. Nyhän hän vasta ymmärsi, että neiti Spets todella oli heillä. Oskar oli niin monesti kertonut tästä hänen naurustaan. Hän piti niin siitä, ihmetteli vain että Liisa-neiti jaksoi olla iloinen, kun kuitenkin kotona usein — —

Liisa katkaisi puheen kesken. — Minä sain syntyessäni kaksi mainiota kummilahjaa: lujan tahdon ja iloisuutta helisevän naurun.

Äiti-muori jäi hetkeksi tuijottamaan vieraaseensa. Hän tiesi miten paljon Oskar piti tästä tytöstä, ja ettei tämä ollut mikään tavallinen pieni, päivänpaisteessa lentelevä perhonen, sen hän itsekin näki. Mutta juuri siitä syystä olisi hän katseellaan tahtonut tunkeutua pinnalle näkyvää syvemmälle.

Hän kyyristyi jakkaralle Liisan eteen, tuns i miten märät tämän jalat olivat ja rupesi kaikista vastaväitteistä huolimatta hieroskelemaan niitä. Sitä tehdessään hän puheli lakkaamatta. — Oskarkin tulee pian. Minun ei tarvitse katsoa kelloa tietääkseni sitä. Minä tunnen sen ruumiissani. Minä olen niin oppinut tähän iloiseen odotukseen. — Nähkääs, hän on nuorin lapsista. Kolme kuoli minulta pieninä, kahdesta on ollut paljon surua. Eikä ole elämä avioliitossa sulaa silkkiä, niinkuin sitä nuorena luulee. Sentähden sitä on kuin ymmällä, kun iltapuhteeksi säästyy niin paljon hyvää kuin minulle täällä Oskarin luona.

Kun Liisa ei sanallakaan jatkanut puhetta, loi äiti-muori pikaisen tutkivan katseen vieraaseensa. Silloin hän näki Liisan silmien olevan aivan kyynelissä. Ne pyyhkäistiin samassa pois, mutta katseen pohjalta paistoi kuin suuri, sisäinen nälkä.

Äiti-muori ei voinut selittää sitä muuta kuin yhdellä ainoalla tavalla.

— Rakas, rakas neiti, älkää käsittäkö minua väärin. — Äiti-muori kävi Liisan molempiin käsiin ja hyrähti pieneen, hermostuneeseen itkuun. —

Älkää toki luulko, etten soisi hänelle omaa, onnellista kotia ja sitä, jota hän koko sydämestään rakastaa.

Portaista kuului askelia ja äiti-muori oli miltei samassa etehisessä kasvot heleässä ilopaisteessa.

Vähän ajan kuluttua istui Liisa Malmin korituolissa uuninurkkauksessa äiti-muorin valmistellessa teetä ja Oskar Malmin keskustellessa vieraansa kanssa innokkaasti kuin olisi hän päättänyt yhdellä kertaa ottaa korvausta pitkäaikaisesta odotuksestaan.

Malm oli koonnut koko kasan kirjoja Liisan eteen, esitteli niitä hänelle, tiedusteli hänen mieltään eri kirjailijoista, kertoi omista mieltelmistään ja saneli ulkoa mielipaikkojaan. — Minä luin yhteen aikaan Ingersollia, Humea, Häckeliä ja muuta sellaista. Mutta sitä väsyä pian tuollaiseen kielteiseen hengen ravintoon. Materialismi ei lopultakaan voi elättää ihmistä. Tarvitsee jotain positiivista. Ja sellaista on sekä Mereshkovskyllä että Rydbergillä. — Niin — te nauratte kai yhdistelmälleni, mutta tulini maininneeksi heidät yhdessä siksi, että olen saanut molemmilta niin paljon. — Oletteko te lukenut Mereshkovskyn mietelmiä Sofiakirkosta? Minä en ole ollut tuntureilla enemmän kuin alpeillakaan, en edes Kolilla, mutta minä kuvittelen, että siellä ulkonaisten näkemysten perustuksella kokee jotain samantapaista kuin sisäisten näkemysten kautta lukiessaan Sofiakirkosta.

Liisa ei voinut olla hymyilemättä innolle, jolla Malm purki ajatuksiaan. Itse hän oli liian väsynyt ja sisäisesti liian poissa tasapainosta jaksakseen innolla antautua elämän ongelmia selvittäviin keskusteluihin. Mutta hän nautti hänelle tulleesta kuuntelijan osasta. Ja samalla hän tunsu ennen aavistamatonta tyydytystä tietoisuudesta, että teoita ja ponnistuksitta tiesi pelkällä läsnäolollaan valmistavansa iloa toiselle.

Oliko hän siis kaikesta huolimatta aito köynnöskasvi, joka löysi tarpeellisen runkonsa vasta tietoisuudesta, että hän oli tarpeen ja sai elää jollekulle määrätyle yksilölle?

— Kai te muistatte Rydbergin ihanaa: "Drömliv", — kuuli Liisa Malmin kysyvän. — Kuinka ihmeen ihanasti hän siinä henkevoittaa luonnon elämää ja tuo sen lähelle meidän omia syvimpiä, sisäisiä kokemuksiamme. — Kuulkaas tätäkin: "Elos väike on ruskoa vivahtavaa, sävel soitossa piirien äärettömäin, osa kaikki on henkeä uinailevaa, min on unelmat tähdätyt Luojahan päin!" — Ja toisessa paikassa: — "Kas, jo hulmutvat harsot ne niitylle liis, sumupiiriä katso sä karkelevaa. Oi sä kuule ja oivalla kuisketta siis ajan entisen henkein, kun luokse ne saa".

Liisa hymyili tietämättään. Hän ajatteli Röllerin kauppahuoneustoa, Malmin jokapäiväistä ahertelua tiskin takana, laskuja ja tilikirjoja.

— Herra Malm, te ette varmaankaan ole oikealla alallanne, pääsi häneltä ehdottomasti.

Surunvoittoisuuteen vivahtava hymy nousi Malmin huulille. Mutta samalla näytti hän tyytyväiseltä kuin kiitosta saanut koulupoika. — Minä olen sillä alalla, jolla minun on pakko ansaita elatukseni, sanoi hän alistuvaisuus äänessään.

— Elämä on — elettiin sitä missä hyvänsä, sitä, miksi me sisäisesti sen teemme. — Liisa ojensi kätensä Malmille lämmin katse silmissään. Hän tunsu tällä hetkellä saaneensa jotain tältä mieheltä, jonka Elna empimättä oli tuominnut "arkisenikäväksi ilmiöksi". Taakka oli kuin nostettu hänen hartioiltaan. Hänen oman sydämensä tuskalliset "miksi" saivat tynnykettä tietoisuudesta, että ihmishenki oli kallisarvoisen jalokiven tavoin työläään ja vaivaa kysyvän kirkastamisen arvoinen. Kärsiminen "kannatti". Ihmisen sisäinen kirkastuminen oli tulos.

— Herra Malm, te olette tehnyt minulle hyvän työn sekä ruumiin että sielun puolesta, kun olen saanut istua tässä aivan hiljaa ja kuunnella. Elämä on monesti vaikeata jokaiselle meistä. Silloin on hyvä muistaa, että meistä itsestämme riippuu, annammeko sen laskea vai nousta, tarveltyä vai kirkastua.

Äiti-muori kutsui samassa teetä juomaan. Asetuttiin pöytään ja puhe kääntyi ulkonaisiin asioihin. Liisa rupesi nauraen kertomaan eräästä tilaisuudesta vuosi takaperin, jossa hänelle oli ennustettu suuresta säikähdyksestä koituvaa iloa. Ja Malm kiiruhti vakuuttamaan, että Liisan säikähdys oli kääntynyt suureksi iloksi äiti-muorille ja hänelle itselleen. Mutta sen sanottuaan hän katui sanojaan, sillä hän oli huomaavinaan, että Liisa nyt kuten tavallisesti jonkinmoisella arkuudella väisti tätä persoonallisten tunteiden ilmausta.

Heti pöydästä noustua teki Liisa lähtöä.

Kun hän Malmin saattamana pihalta astui pimeälle kadulle tuli illan säikähdys äkkiä ja kammottavana taas mieleen. — Tänne päin tuskin tieni enää kääntynee, — sanoi hän värähtäen.

Ensi kertaa eläessään tunsu Malm äkillistä ja voimakasta suuttumusta Liisaa kohtaan. Hänen oli

mahdoton hillitä itseään. Hän tahtoi tietää, oliko Liisasta todella oikein kerta toisensa jälkeen menetellä näin? Vuosikausien kuluessa oli hän aina Malmin seurassa jollain vähemmän ystävällisellä sanalla purkanut kaiken, mitä aikaisemmin osoitettu ystävällisyys mahdollisesti oli antanut. — Tiedättekö mitä hyvän naisen seura merkitsee miehelle? Ymmärrättekö, että joskus voi kaivata muutakin kuin kirjoja. Mutta minkälaista on yhdessäolomme näihin asti ollut? Teillä käydessäni on aina vain täytynyt keskustella vanhusten kanssa ja kun joskus olen tullut pyörälläni teitä vastaan tai muuten joutunut olemaan kahden kanssanne, kiiruhdatte ottamaan takaisin kaiken, minkä mahdollisesti olette antanut.

— Herra Malm. — Liisa nauroi ja pujotti kätensä Malmin käsipuoleen. — Nyt te tietysti taas hämmästyitte ja kysytte, minkälainen minä oikeastaan olen. Mutta katsokaas, äskeinen säikähdykseni oli jokseenkin kamala. Se tuli ehdottomasti mieleeni astuessani kadulle. Siitä johtuivat sanani ja siitä sekin, että nyt näin raukkamaisesti pujotan käteni käsipuoleenne.

Malm teki ankaraa väkivaltaa itselleen, jottei puristaisi häneen turvautunutta kättä, joka luottavasti ja levollisesti lepäsi hänen käsivarrellaan. — Minä saatan teidät kynnykselle asti, hän sanoi hymyillen kun Liisa portilla ojensi kättä.

— Äitinne sanoo teitä hyväksi pojaksi. Ja hän on oikeassa. Kiitos kaikesta ja hyvästi!

Malm kääntyi lähtemään vasta nähdessään Liisan turvallisesti etehisen oven sisäpuolella.

Vanha rouva, joka jo oli vuoteessaan, rupesi sieltä käsin torumaan. Mutta hän lauhtui kuullessaan kaikesta. Liisan Malmilla olokin näkyi olevan hänelle mieleen.

— Hyvää yötä, mamma. — Liisan ääni oli hellän pehmeä. Hän tunsu äkillistä tarvetta panna kädet vanhan rouvan kaulaan ja puristaa oikein lujasti. Hän muisti äiti-muoria ja se lisäsi hänen polttavaa ikäväänsä. Teki mieli hyväillä, hyväillä — yhdentekevä ketä, kunhan se joku vain olisi osannut edes ottaa hyväilyt vastaan hiljaa ja pehmeästi kuin äiti-muorin suojahuivi.

— Hyvää yötä, toisti hän uudelleen, tuntien että vuosikausien juurruttama tapa ja kauan kestänyt keskinäinen kylmyys teki muun mahdottomaksi.

Nousi kuin pala kurkkuun.

Hänellähän ei ollut ketään, ei ketään, — ei edes tuollaista äiti-muorin suojahuivia.

Täti Amalian huoneesta kuului valittelua. Liisa meni sinne. Hän nukkuikin nykyään täällä vanhusten puolella öisin ollakseen tädille avuksi.

Autettuaan sairasta palasi hän keittiöön, teki sinne tilan itselleen, mutta painui sitten väsyneesti tuolille. Hän oli liian väsynyt pannakseen edes makaamaan.

Konemaisesti hän tarttui pöydällä olevaan lehteen ja avasi sen. Ensi sivun ilmoitusten joukossa sattui hänen silmänsä nimiin: Gertrud Seele, Dresden Bernt Silversköld, Helsinki.

Hän laski lehden kädestään ja rupesi riisuutumaan.

11.

Pitkällisten sateitten jälkeen oli lokakuu päättänyt näyttää ihmisille kirkasta ilmaa ja päivänpaistetta. Taivas selkeni, tuuli kuivasi tiet ja metsä, joskin jo paikka paikoin riisuttuna, loisti iloisesti syksyn kirkkaissa väreissä.

Oskar Malm vilkaisu Röllerin tiskin takaa kadun toiselle puolelle. Hän oli säännöllisesti ruvennut pitämään rouva Sarsin porttia silmällä. Tuntui siltä kuin hänellä olisi ollut siihen sekä oikeuksia että velvollisuuksia.

Liisan ja hänen suhteensa oli viime aikoina tuntuvasti muuttunut. Siinä ei enää ollut mitään nousua ja laskua, ei äkillistä annettua takaisinottamista. Se oli tasaista, tyyntä ja toverillista. — Toverillista ystävyyttä, määritteli Malm itsekseen. Ja sitä tehdessään hän tunsu sisäistä tyydytystä. Sillä kun mies suhteessaan naiseen, jota hän vuosikausien kuluessa osaksi tietoisesti, osaksi tietämättään on sekä ihailnut että rakastanut, pääsee edes ulkonaisesti tällaiselle kannalle, on hän todella saavuttanut suuren voiton, voiton itsestään ja voiton ehkä totaaliakin. Ainakin oli sellainen nainen kuin Liisa ensin voitettava ystäväksi, jos mieli joskus voittaa enemmän.

Malmin otsa meni samassa pilveen. *Hänen* täytyi ensin voittaa Liisa ystäväkseen, mutta oliko sanottu, ettei toinen — — —

Ajatus kääntyi Bernt Silversköldiin.

Olisikohan se uutinen, joka kohta Liisan Malmilla olon jälkeen oli ollut sanomissa, jollain tavoin vaikuttanut Liisan muuttuneeseen käytökseen? Malm ei ennen ollut tullut sitä ajatelleeksi. Silversköld oli jo siksi monta vuotta ollut poissa näkyvistä, että hän oli unohtanut pelkonsa. Hän oli pannut Liisan muutoksen kokonaan Liisan silloisen säikähdynsä, hänen heilläkäyntinsä ja oman suorutensa laskuun. Mutta jos sittenkin — —?

Samassa hän näki Liisan rouva Sarsin pihalta tulevan kadulle ja siitä kääntyvän vasemmalle johtavalle tielle.

Olisikohan Liisa ehkä menossa heille? - Äiti-muori oli viime aikoina vähän sairastellut ja Liisa oli sen johdosta silloin tällöin pistäytynyt katsomaan. Kiire hänellä aina oli tullessaan ja täyden päivän aikana hän tuli. Tuskin hän enää uskaltaisikaan sille suunnalle muulloin. Mutta juuri tällaisena kirkkaana syksypäivänä — — —

Malmin tuli yhtäkkiä omituisen paha olla. Hän antoi puotipoikien palvella muutamia ostajia ja meni itse konttorihuoneeseen, jossa asettui kirjoittamaan laskuja.

Hänen sitä tehdessään luistivat ajatukset asiaan, joka viime aikoina entistä useammin oli tullut mieleen. Röllerin mainiosti kannattava liike antoi hänelle siinä suhteessa sysäyksen toisensa jälkeen. Yritteliäämpi mies olisikin jo aikoja sitten tehnyt päätöksensä. Mutta hän rakasti hiljaisuutta ja rauhaa. Hankaukset lähimmäisten kanssa, velvollisuus katsoa omaa etua, uskalias yrittäminen, jännittäväksi muodostuva asema, kaikki tuo, mikä läheisesti ja eroittamatta liittyi liike-elämään, oli hänelle oikeastaan vastenmielisiä. Kun sekä äiti-muori että hän itse hyvin olivat tulleet toimeen hänen nykyisellä ansiollaan, oli hän tyytynyt siihen.

Viime aikoina oli kuitenkin — etenkin hänen kirjoittaessaan näitä laskuja — sormia aivan kuin syyhynyt. Tomppeli hän oli eikä vähempää, kun antoi oman leivän pysyä pienenä toisten paisuessa.

Kai hänellekin kerran tulisi oma koti. Ja silloin tarvittaisiin entistä enemmän tulojakin.

Hän viskasi kynän kädestään ja pujahti puotiin. Eräs ostaja oli paraikaa poistumaisillaan. Pojat riipuskelivat ikkunassa.

— Pojat, pitäkää huolta asioista täällä. Ja jos kauppias tulee, niin sanokaa, että minä kohta tulen takaisin.

Hän kiskasi lakin naulasta päähänsä, otti porraskäytävästä pyöränsä ja läksi painelemaan. Hänet oli vallannut äkillinen ja voimakas tuntemus siitä, että hänen täytyi lähteä.

Kotiportilla hän pysäytti, asetti pyöränsä aitaan vasten ja nousi portaat muutamin pitkin harppauksin. — Mitä kuuluu, äiti-muori, — kysäsi hän pistäen päänsä ovesta. — Oletteko nähnyt neiti Spetsiä?

— Hän näytti minusta menevän kankaalle päin, — ehkä noin puoli tuntia takaperin.

Malm ei vastannut. Hän viskautui pyörälleen ja jatkoi eteenpäin painelemista kuin henkensä kaupalla. Hän tiesi nyt, että hänen aavistuksensa oli ollut tosi. Kouluilla oli Borkin päivän lupa ja Liisa oli kauniin ilman houkuttelemana uskaltanut lähteä kankaallepäin. Hän oli nykyään entistä enemmän virkistykseen tarpeessa, sillä Amalia-täti sairasteli luuvaloa ja Liisa oli pitkät ajat nukkunut sairaan kanssa auttaakseen ja passaillakseen häntä.

Malm pysäytti taas, jätti pyöränsä kumolleen tiepuoleen ja pistäytyi "kesämajaan".

Se oli tyhjä. Hän kolkutti tuvan ovea. Kukaan ei vastannut. Silloin hän kiskaisi oven auki ja näki tyhjän tuvan.

Hän paiskasi oven kiinni, sieppasi ovipielestä suuren, tukevan kepin, asetti sen eteensä tangolle ja jatkoi.

Hetken kuluttua hän oli näkevinään tamman pisteen lähellä sitä tien kohtaa, missä suorana viivana kulkeva tie teki polvekkeen. Muutama voimakas vauhdinanto kiidätti häntä siksi paljon lähemmä, että hän saattoi erottaa kaksi pistettä. Toinen katosi samassa tiantaiteessa näkyvistä, toinen läheni mutkaa.

Malm tiesi nyt varmasti, että toinen pakeni, toinen ajoi takaa.

Minuutitkin saattoivat tässä merkitä paljon.

Ilkeästi kouristava tunne sydämen kohdalla pakotti hänet puhaltamaan hetken ja harmaa sumu silmien edessä esti häntä näkemästä.

— Minun täytyy — täytyy. — Hän kokosi voimansa. Joka hermo jännittyi.

Eteenpäin kiiruhtavista ei toinen enemmän kuin toinenkaan vilkaissut taakseen. He uskoivat tietysti kumpikin olevansa kahden autiolla kankaalla.

Malm hiljensi vauhtia sen verran, että sai oman huohottavan hengityksensä asettumaan. Samalla hän koetti selvittää itselleen mikä menettely olisi viisain. Hämähäkki oli jo hyvin lähellä Liisaa, jonka voimat näyttivät olevan loppumaan päin.

Oli toimittava pian ja sellaisella tavalla, ettei toinen pahasti säikähtäisi toisen saadessa tarpeekseen.

Malmin käsi puristi keppiä tangolla. Hän näki, että Liisa juoksi. Hämähäkki kulki pitkin, ennättävin loikkauksin. Muutamia sellaisia vielä ja —

Pyörän kello helähti pyörän kaatuessa tiepuoleen. Hämähäkki pysähtyi. Mutta ennenkuin hän ennätti kääntyä, jysähti voimakas takaapäin tähdätty lyönti hänen selkäänsä. Hän kaatui parahtaen.

Jotain oli tapahtunut. Liisa ymmärsi sen jo ennenkuin hän uskalsi kääntyä. Ja hän käsitti senkin, että se tavalla tai toisella oli vapauttanut hänet kauheasta kohtalosta, joka kita avoinna jo määräämättömältä tuntuvan ajan oli uhannut häntä.

Hän kääntyi ja näki Malmin. Tämä seisoి käsivarsi koholla uhaten maassa makaavaa vihollistaan. Mutta hetken jännittävydestä huolimatta hän vilahdukselta ennätti nähdä Liisan katseen. Vapahdus pohjattomasta pelosta ja suuri, sanomaton kiitollisuus kuvastui siinä selvänä.

Kannatti elää kokeakseen tuollaisen katseen antamaa autuaallista iloa.

Samassa oli hämähäkki pystyssä. Hänen silmänsä pälyivät hurjasti ympärilleen. Luisevat, luonnottoman pitkät käsivarret pitkäkyntisine sormineen ojentuivat Malmia kohti ja loikkaukseen kokoonkyyristyvä olento muistutti hyökkäävää petoa.

— Vai vieläkö sinä tahdot? — Malmin keppi kohosi niin tukevan uhkaavana ja niin lähellä, että hämähäkki saattoi tuntea sen omakseen. Hänen kasvonsa vääntyivät ilkeään virnistykseen, mutta samassa jysähti keppi hänen ojennettuun oikeaan käsivarteensa ja ulahtaen kuin koira läksi hän luikkimaan tiehensä.

Malm seurasi katseillaan pakenevaa, kunnes tämä oli kadonnut tien mutkaan. Silloin hän kääntyi Liisaan päin. Tämä seisoi yhä sillä paikalla, johon hän kääntyessään oli pysähtynyt, mutta hänen äsken hehkuvat kasvonsa olivat nyt valkeat kuin palttina.

— Neiti Spets, — hyvä neiti Spets, — Malm ei voinut olla tukien tarttumatta Liisan käteen. — Nojatkaa minuun. Te olette aivan nääntymäisillänne.

Silloin Liisan jännitys laukesi kyyneliin.

— Älkää, älkää rakas neiti, — hätäili Malm. Hän tunsu itsensä avuttomammaksi kuin koskaan ennen elämässään. Seisoa tässä näin, nähdä Liisan itkevän, tuntea mitä kaikkea tahtoisi antaa ja sanoa — jos vain uskaltaisi, se oli sittenkin liikaa.

Liisa taisteli yhä rauhoittuakseen. Silloin Malm muisti ennustuksen, josta Liisa heillä oli kertonut. Se tuli kuin viimeisenä lisänä ylivoimaisille tunteille.

— Neiti Spets, rakas neiti, muistatteko te säikähdystä, joka koituisi teille onneksi? Voi, jos te voisitte pitää vilpitohtä, rehellistä rakkauttani onnena. Kyllähän te olette tuntenut, että minä vuosikausia olen rakastanut teitä?

Liisa nojasi raskaasti pelastajaansa. Hän vapisi vielä sekä itkusta että säikähdyksestä.

Malm ei tietänyt mitä tehdä. — Minä en tahtoisi kiusata teitä, — en käyttää hyväkseni teidän heikkouttanne. Mutta minä olen jo vaiennut niin kauan. Antakaa siitä syystä anteeksi, että nyt en enää jaksa. — Teillä on suuret vaatimukset, — minä tiedän sen. Enkähän minä kuvittelekaan, että voisin niitä vastata. Mutta kun ei sitä voi mitään tunteilleen. Antakaa sentähden anteeksi — — —

Silloin Liisan pää kohosi. — Sen ei tarvitse pyytää anteeksi, joka tarjoaa toiselle vuosia kestäneen rakkautensa. Sellainen lahja on tarjottava itsetunnolla ja pää pystyssä.

Liisan katse välähti ja suun ympärillä karehti kaunis, veitikkamaisuuteen vivahtava hymy.

— Liisa — onko se mahdollista? — Saanko siis? Vaikkei minulla ole mitään?

— Sinulla on hyvätyttä. Sitä on niukasti maailmassa. — Liisan katseeseen nousi äkkiä suuri tuska. Malm ennätti nähdä sen. Se sopi huonosti kihlajaishetken onneen.

— Liisa, tiedätkö mitä sinä teet ja sanot? Älä ota minua armahtavaisuudesta tai säälistä.

Liisan huulet liikkuvat vavahtaen. — Minä armahdan itseäni, hän sopersi. Mutta Malm ei kuullut sanoja. — Anna minun istua, — tuli sitten kuuluvasti ja hätäisesti. — Hän etsi sulhasensa kättä ja astui sen tukemana muutamia askeleita eteenpäin. Sitten hän raskaasti painui tiepuoleen.

12.

Sarsilla ja Malmilla elettiin yhtämittäisessä juhlahumussa. Liisan häät olivat määrätty loppiaiseksi ja edelliset pyhät vietettiin vuoroon toisessa vuoroon toisessa perheessä.

Vanha rouva oli aivan kuin elpynyt kihlauksesta. Ensiksi oli se jo hauskaa, että oli tapahtunut jotain, vieläpä jotain, jossa vanha rouva itse sai näytellä huomattavaa osaa. Toiseksi oli hän tyytyväinen siihen, että Liisa vihdoinkin oli mennyt kihloihin. Sehän kuitenkin oli asiaan kuuluvaa naisen elämässä. Ja Liisan valintakin oli tyydyttävä. Malmin kohtelias toimeliaisuus tiskin takana oli aina miellyttänyt rouva Sarsia samalla kun se nyt kyseessä olevassa tapauksessa lupaili hyvää tulevaisuuden varalle.

Lopuksi oli sekin oikeastaan paikallaan, ettei Liisa naimisensa kautta päässyt mihinkään poikkeuksellisesti huomattavaan asemaan. Sellainen ei kuulunut maailman järjestykseen. Sellaista ei ollut sattunut muille, eikä tarvinnut sattua Liisankaan osalle.

Vanha rouva tunsi jonkinmoista julmaa iloa kihlusaikana vaaniessaan Liisaa ja tämän tunteita. Liisa oli itse aina sisäisine kokemuksineen pysytellyt etäällä kasvatusäidistään. Mutta nuo hehkuvan punaiset ruusut, jotka kerran saapuivat jouluillaksi, olivat ilmaisseet koko joukon. Ja se, ettei niiden johdosta tapahtunut mitään, ilmaisi loput. Johtopäätöksiä ei tällaisessa tapauksessa ollut vaikea vetää.

Bernt Silversköld oli syksyn alkupuolella julkaissut kihlauksensa, joulun alla ilmoitti Liisa omastaan. Mutta ruusujen lähetyksen ja kaiken tämän välillä oli monta vuotta, joiden aikana Liisa ei ensinkään ollut näyttänyt naimisiinmenoaikeita.

Vanha rouva tunsi kasvattiaan tarpeeksi ymmärtääkseen mitä kaikkea tämä tiesi. Häntä ei siitä syystä olisi ihmetyttänyt, vaikka Liisasta jonain silmänräpäyksellisen varomattomuuden hetkenä olisi huomannut, jotain aikaisemmin koetusta, jotain väsynyttä kohtaloonsa alistumista, jotain katkeruuteen vivahtavaa tai muuta sellaista. Mutta sitä ei voinut huomata, ei edes vanhan rouvan tarkka silmä. Liisa oli nähtävästi pitkäaikaisen harkinnan jälkeen valinnut ja oli nyt osaansa tyytyväinen.

Jos vanha rouva kihlauksen johdosta oli juhlatuulella, oli se sisar Amaliaan vaikuttanut päinvastaiseen suuntaan. Hän hekumoi haikeamielisissä muistoissa, puhui yhtenään Albrechtistaan, pisteli sisarelle sekä entisyydestä että nykyisyydestä ja ennusteli muorille haikeamielisin viittauksin suruja ja koettelemuksia.

Äiti-muori sitävästoin loisti aamusta iltaan kuin loppukesän kaikkein lauhkein auringonpaiste. Sarsilaisten ollessa hänen vierinaan hän hyöri ja pyöri paikasta toiseen pitääkseen rakkaita ja kunnioitettuja. vieraitaan niin hyvänä kuin suinkin. Heillä ollessaan hän oli kiitteleväinen ja nöyrä, niiasi aina kun hänelle tarjottiin jotain ja tunsi vanhan rouvan mielihyväksi, että hänelle ja hänen Oskarilleen näiden naimisten kautta tapahtui suuri kunnia, — niin hyvin kuin Oskar äiti-muorin mielestä sen kunnian ansaitsikin.

Nuorten toivomuksesta oli uusi vuosi aloitettu Malmilla. Loppiainen tuli siitä syystä vietettäväksi Sarsilla.

Oskar asetti Sarsille tulonsa niin aikaiseksi, että hän, saatettuaan äitinsä perille, ennätti pistäytyä viereiseen taloon Liisan omaan huoneeseen hakemaan tätä.

Liisan oven auetessa pääsi Malmilta hyvämielinen hymähdys. Huone oli miltei tyhjä. Liisan kaikki huonekalut olivat jo viedyt heidän tulevaan kotiinsa. Vain vaatearkku, muutamia laatikoita, pari tuolia ja vuode oli jälellä. Liisa itse seiso i keskellä lattiaa suu iloisessa naurussa.

Malm ojensi molemmat kätensä hänelle.

— Liisa, sinä ja ennenkaikkea se, että sinä olet minun, on minulle jatkuvasti kuin ihana, käsittämätön ihme.

Liisa antoi päänsä hetkeksi kevyesti painua sulhasensa olalle. — Voineekohan sinulle tuntua ihmeellisemmältä kuin minulle se, että sinä huomenna viet minut kotiin, kotiin, jota minä näihin asti kodittomana elänyt saan sanoa omakseni.

Malm veti hänet kiihkeästi puoleensa. — Sinä suurisieluinen, uskollinen Liisani. — Hän tunsi samassa

Liisan hieman liikahtavan ja hän meni hämilleen pelosta, että oli ollut rohkea hyväilyssään. Liisa luiskahtikin samassa aivan kuin itsestään hänen syyleilystään. Hänen päänsä kohosi, suu ja silmät nauroivat täynnä veitikkamaisuutta.

— Älä nyt rupea puhumaan minun sieluni laadusta ja laajuudesta. Silloin minun täytyy maksaa samalla mitalla ja minusta me voimme käyttää nämä hetket hyödyllisemmin kuin sanomalla kohteliaisuuksia toisillemme.

— Mikä osoittaa, että sinulla lisäksi on paljon järkeä.

— Jos lienee. Ainakin tunnen sen karkaavan tipotiehensä ajatellessani huomispäivää ja kotiinlähtöämme. Tiedätkö, — hän tarttui Oskarin molempiin käsiin ja katsoi niihin hyväilevästi. — Se kuuluu hirveän sentimentaaliselta — ja onkin kai sitä, mutta tuntuu melkein siltä kuin tahtoisin suudella näitä käsiäsi ajatellessani, että ne huomenna vievät minut kotiin, omaan kotiini.

Malmin kasvoilla kuvastui pettymystä. Hän kumartui sen verran eteenpäin, että sai katsotuksi morsiantaan suoraan silmiin. — Liisa, sanoi hän, — käynköhän nyt jo mustasukkaiseksi. Koti on sinulle kaikki kaikessa. Mitä minä olen?

— Se, jolle ja jonka onneksi tahdon elää. — Vastaus tuli paikalla ja arvelematta, silmä ei väistänyt toisen silmää.

— Kunpa voisin tehdä sinut onnelliseksi. — Ääni oli matala ja sanat sanottiin kuin arkailemalla. — Sinä olet sellainen, jota aina pitäisi pitää hyvänä, jolle pitäisi antaa vaatimatta.

— Lasikaappinukke, niinkö — Liisa pujotti kätensä sulhasensa käsipuoleen ja nauroi entistä helisevää nauruaan. Sitten hän katsoi kelloaan. Heidän täytyi joutua.

Heti heidän saavuttuaan asetettiin pöytään. Vanha rouva näytti huonoa tuulta siitä, että oli mennyt viisi minuuttia yli määrääjän ja äiti-muori nuhteli lempeän hätäilevästi siitä, että "lapsikullat" olivat antaneet kellon vinskahtaa yli oikean ajan. Puhe pääsi kuitenkin iloiseen vauhtiin, kun Amalia innostui kertomaan Albrechtistaan, jonka seurassa sekä minuutit että tunnit unohtuivat. Mutta hänpä osasikin soittaa aivan jumalallisesti ja katsoa suurin, tulisin silmin, katsoa niin ettei sellaista katsetta unohtanut, ei koskaan.

— Saitko sinä, Oskar, sen loppusumman vekseleillä järjestetyksi, katkaisi vanha rouva.

— Osan, mutta en vielä kaikkea.

Äiti-muori vilkaisi arasti Emmaan. Häntä peloitti, että jos tämä panisi pahaksi, ettei Oskar vielä ollut onnistunut ajamaan asioitaan perille asti. — Jollei nyt Oskar paikalla onnistuisi, — kiiruhti hän tunnustelevasti selittämään, — niin ainahan sinä, Emma kulta, keksit jonkun keinon.

— Ei ei, Helena, älä puhu sellaisia. Nuorten täytyy itse ponnistella.

— Tietävästi, tietävästi. — Minähän vaan, Emma kulta — —

Mutta Emma-kulta katkaisi äiti-muorin selitykset kesken. Hän iski silmää sulhaselle, katsoa tiirotti Liisaan ja sanoi merkittävästi: — Minkä olen antanut, sen olen antanut. Tuloksen näette itse. — Hän maiskautti kieltään ja katsoi tyytyväisesti ympärilleen. — Onhan tyttö muutamissa suhteissa vastannut niitä toiveita, joita kiinnitin häneen sen juhlallisen runotekeleen johdosta, jolla hän kunnioitti muuatta juopunutta saaristolaisista.

— Mamma taisi odottaa neroa? arveli Malm nauraen.

— Vielä mitä, minä olen aina pysynyt tosiolojen pohjalla. Siksi en yleensä olekaan tehnyt laskuvirheitä. Maljasi Oskar. Mene ja tee samoin!

Vanha rouva tyhjensi lasistaan viime tilkan kotitekoista joulujuomaa, pyyhkäisi perusteellisesti suutaan ja antoi merkin pöydästä nousemiseksi.

Liisa pujahti samassa keittiöön, kuiskasi ohimennen Oskarille pian palaavansa ja läksi saatuaan suojahuivin ympärilleen oikaisemaan pihan toisessa laidassa olevan takaportin kautta omaan huoneeseensa. Hän oli muistanut edellisenä iltana saapunutta kirjettä. Se oli ilahduttanut häntä tavallista enemmän, sillä hän oli pelonalaisena odottanut Elnan arvostelua kihlauksesta. Hänen teki siitä syystä mieli näyttää kirjettä Oskarille.

Raapaistessaan etehisessä tulta näki hän kirjelippaasta lattialle pudonneen sanomalehden. Sen vieressä oli kirje. Illan posti oli saapunut.

Hän sytytti kynttilän, nosti kirjeen lattialta ja jäi tuijottamaan siihen. Merkki oli ulkomaalainen, käsiala tuttu.

Vastenmielisesti ja epäröiden hän mursi kuoren.

Märchen Elisabet.

Hänen kätensä rupesivat vapisemaan. Mutta hän jatkoi.

Tämän kirjeen kirjoittaminen on kuin oman sisimpäni rikkirepimistä, enkä sittenkään voi olla kirjoittamatta. Voin sanoa, että ajatuksissani olen kirjoittanut tätä jo viikkoja, vieläpä kuukausia, — niin oikeastaan siitä asti kun menin kihloihin.

Tahdoin itse ilmoittaa sinulle siitä, jotta — jos mahdollista käsittäisit minua. En jaksanut kantaa ajatusta, että tuomitsisit tietämättä miten oli. En myöskään olisi suonut, että olisit lukenut ilmoituksen lehdestä. Mutta toiselta puolen tuntui kirjoittaminen kuin petokselta. Siksi olen epäröinyt.

Liisa keskeytti lukunsa katsoakseen päivämäärää.

Kirje oli kirjoitettu Dresdenissä vuoden viimeisenä iltana.

Hän epäröi hetken, lähensi jo kirjettä kynttilänliekkiin, mutta vetäsi sen samassa takaisin.

Oliko hän niin raukkamainen, ettei hän uskaltanut lukea sitä, ei uskaltanut kuulla ja ymmärtää totuutta? Silloin hän myöskin oli rakentamassa tulevaisuuttaan yhtä hauraalle perustukselle kun poroksi palaneen kirjeen tuhka.

Hän tarttui uudelleen kirjeeseen.

Märchen Elisabet, sinun viime sanasi minulle olivat: minä odotan. En ole unohtanut niitä. Ne rakkauteni kannustamina panivat minut koettamaan kaikkeni — niin, sanoisinpa melkein luvattoman paljon isäni vastustuksen murtamiseksi. — Kun matkustin ulkomaille, tein sen hänen tahdostaan ja toivossa, että ero aikaansaisi sen mitä en itse voinut vaikuttaa. Siinä mielessä lähetin sinulle ensimmäiset kirjeeni täältä. Sen jälkeen en kirjoittanut. Odotin turhaan käännettä parempaan päin. Sitä ei kuulunut. Isäni on tässä suhteessa ollut sekä järkähtämättömän että käsittämättömän kova. Hän on suoraan sanonut samaa, mitä sinä itse kerran, että me, jos kaikesta huolimatta jollain tavoin aikoisimme kiertää hänen tahtoaan, saamme sekä hänen että äitini kirouksen osaksemme.

Minä tunnen sinut. Siksi on minulle vähitellen valjennut se, jota en koskaan uskonut jaksavani käsittää: etten koskaan voi omistaa sinua.

Jos olisit toisenlainen, löytyisi ehkä mahdollisuuksia. Nyt ei löydy. Ja minä tunnen, että tuskani suuruudesta huolimatta rakastan tätäkin sinussa.

Mutta mitä minä puhunkaan sinulle, minä, joka olen toisen oma? — Liisa, tämä on kauheaa. Minä halveksin itseäni. Enkä sittenkään muuta voi. Minä en jaksa jäädä yksin. Minä en voi olla koditon. Jo nämä kodittomuuden vuodet ovat auttaneet minua entistä paremmin käsittämään, miten pohjattomasti sinä koditon olet mahtanut kärsiä elämästä.

Hän, joka nyt on morsiameni, vastaa harvinaisen suuressa määrin naisihannettani. Hänellä ei ole muuta vikaa kuin että hän on toinen kuin sinä. Jos olisin yhtynyt häneen tuntematta sinua, luulen että nyt olisin hyvinkin onnellinen. Nyt sitä vastoin — —

Märchen Elisabet, koko olemukseni huutaa sinua — — tällä hetkellä ja usein, usein. Sinä olet minulle yhä ainoa nainen maailmassa, luuta minun luustani, lihaa minun lihastani. Meidän sielumme ovat sukua. Minä tunnen sen. Sinulla on vain naisellisuutesi ohessa sellaista tyyntä, rohkeata voimaa, jota usein olen itsessäni kaivannut. Jos voisin päästä tuskasta, jota nyt tunnen pyyhkäisemällä pois sinut entisyydestäni, valitseisin tämän tuskani. Sinä olet ollut elämäni suurin rikkaus, Märchen Elisabet.

Mutta minä en saa puhua sinulle näin. Minulla ei ole oikeutta siihen.

Minä olen kertonut sinusta morsiamelleni, kertonut lapsuudestasi, kehityksestäsi ja rakkaudestamme. Mutta minä en ole rohjennut tunnustaa, mitä sinä yhä olet minulle. — Hän muistuttaa, monessa suhteessa äitiäni ja rakastaa minua suurella kaikkensa antavalla, vähän vaativalla rakkaudella.

Tunnen omantunnonvaivoja tätä kirjoittaessani, enkä sittenkään voi

muuta.

Liisa, elämä vaatii meiltä paljon ja me olemme heikkoja. — Ehkäpä sinäkin lujuudestasi huolimatta tulet sitä kokemaan.

Käsi vapisi niin ankarasti, että Liisan täytyi keskeyttää lukunsa.

Kooten koko tahdonvoimansa sai hän hetken kuluttua luetuksi kirjeen viime rivit.

Märchen Elisabet, vaikka sisimpäni itkee verikyneleitä kaipuussaan, en sittenkään tällä hetkellä ensi sijassa ajattele itseäni, vaan sinua.

Sydämeni kiittää ja siunaa sinua kaikesta mitä olet ollut minulle ja sisimmästäni nousee harras toivomus onnekseksi. Muodostukoon elämäsi niin suojatuksi ja onnelliseksi kuin mahdollista! Se on hartain toivoni.

Bernt.

Kirje painui Liisan helmaan. Hän tunsi hetken syvältä repäisevää tuskaa, — jotain mitä ihmistuntein varustettu puu tuntisi sen juuria katkottaessa.

Sitten seurasi täydellinen puutumus.

Pari kuukautta aikaisemmin olisi tämä kirje voinut vaikuttaa paljon. Nyt oli myöhäistä. Hän ei voinut pettää Oskaria.

— Missä kummassa sinä olet viipynyt, pahoitteli vanha rouva Liisan vihdoinkin palatessa.

— Ja kuinka kalpea sinä lapsi kulta olet. — Äiti-muori rupesi innokkaasti hieroskelemaan Liisan käsiä.
— Ethän sinä vain tule sairaaksi. Sinä aivan väriset.

Oskar katsoi kysyvästi morsiamensa, otti sitten hänen kätensä omaansa ja kuiskasi hiljaa: — Huomenna minä vien sinut kotiin — omaan kotiimme.

ÄITI

1.

Malm astuskeli mietteissään katua pitkin äiti-muorin luo. Hänellä oli nykyään usein asiaa sinne. Hän kulki kuin poluttomassa metsässä, jossa ei ollut apua ainoastakaan tienviitasta. Hän oli aina aralla mielellä vaimonsa suhteen. Hän olisi tahtonut olla hyvä hänelle, tehdä elämän hänelle mukavaksi ja mieluisaksi. Mutta eihän hän ymmärtänyt, miten nainen tunsi ja ajatteli. Kaikkein vähin hän tunsi naimisissa olevan, häntä lahjakkaamman ja tietopuolisesti korkeammalla olevan naisen sielunelämää.

Sekin huolestutti häntä, että Liisa nykyään teki aivan liian paljon työtä. Hänellä oli yhä tuntinsa kolmessa eri koulussa. Melkein joka päivä kävi hän tervehtimässä kasvatusäitiään, hoiti kotiaskareet yhdessä määrätunneiksi saapuvan apuihmissen kanssa ja auttoi lisäksi asioiden järjestämisessä. Työtä olikin tässä suhteessa karttunut paljon, kun Malm kevätpuolella oli saanut oman liikkeen pystyyn.

Pääoman puutteessa ja kun ei riittävän suurta lainaakaan voinut saada mistään, oli osa velasta jäänyt vekselien varaan. Ja sekin oli vaivaloista. Mutta selviytyisihän siitä vähitellen. Malm ei omasta puolestaan ollut ensinkään huolissaan noista vekseleistä. Mutta Liisalle ne olivat alituisena painajaisena. Hän ei koskaan voinut unohtaa niiden olemassaoloa.

Liisa oli niin jyrkästi kaikkia vältettävissä olevia menoja vastaan, että Malm salassa vaimoltaan oli vuokrannut pienen, pari kilometriä kaupungin ulkopuolella sijaitsevan kesämökin, joka hänestä oli heille erityisen sopiva. Pyörällä hänen olisi mainion mukava liikkeestä pistäytyä kotona. Ja Liisalle tekisi maallaolo varmaan hyvää.

Kesäkodin kuntoonpaneminen oli Malmille suuri ilo. Mutta hän oli samalla kokolailla levoton siitä, mitä Liisa sanoisi.

Hänen oli usein täytynyt pistäytyä kuulemassa äiti-muorin mieltä kesä-asuntoa koskevissa asioissa. Ja nytkin pyöri sama asia ajatuksissa.

Hän avasi pihaportin, nousi portaat kahdessa harppauksessa ja asettui heti sisään tultuaan poika-aikansa lempipaikalle, korituoliin uunin viereen.

Äiti jatkoi tavanmukaista pikkuhiljaista askarteluaan, siirtyi vain töissään niin lähelle poikaansa kuin mahdollista ja puhua popisi kuin hyvämielisenä hyrräävä emäkissa.

— Äiti, luuletko, että voin hommata tavaroitakin sinne, että näyttäisi hauskemmalta, kun hän tulee sinne katsomaan? Vai onko parempi neuvotella siitä yhdessä?

— Äiti, panisikohan Liisa pahaksi, jos ostaisin hänelle lepotuolin? Hän on niin kovin tarkka meidän rahoistamme. Mutta tuollainen tuoli olisi aivan mainio hänelle.

— Äiti, onkohan se taaimmainen huone liian pieni hänen makuuhuoneekseen? Se olisi rauhallisempi kuin toinen suurempi?

Malm kysyi loppumattomasti, ja äiti hyrisi hänelle äidillisen hellämielisesti ja tyynnyttävästi.

— Älä hätäile ensinkään. Kyllä kaikki vielä selviää. Annahan ajan vähän kulua, niin pääset levottomuudestasi.

Äiti-muorin kurttuinen käsi nousi salaa pyyhkäisemään silmäkulmaa. — Jos oli miestä maailmassa, joka ansaitsi tulla onnelliseksi, oli se Oskar. Hyvä ja hellä poika hän aina oli ollut. Ja kuinka hän nyt huolehti vaimostaan! Ihan kuin vaimon onnellisuus olisi ollut hänen kaikkein tärkein huolehdittavansa.

Taas kohosi käsi salavihkaa kulmille. Toisen ajan lapsi oli äiti-muori itse ja toista oli hän kokenut.

— Niin, minä menen nyt, sanoi Oskar nousten ja ohimennen pyyhkäisten äidin kumaraisia hartioita.

Kääntyessään portista kadulle hän rupesi viheltämään. Hän alkoi pientä kansanlaulua noustessaan kotiportaita. Viheltämisellä oli aina terveellisen tyynnyttävä vaikutus häneen.

Liisa istui huoneen peräpuolella ommellen. Hän sävähti punaiseksi Oskarin tullessa, tunsi sen itse, oli siitä pahoillaan ja punastui yhä enemmän.

Oskar tavoitteli huolettomia eleitä, asettui huoneen toisella puolella olevan pöydän ääreen ja alkoi suurella innolla katsella muutamia pöydällä olevia koulukirjoja, joiden selailemiseen hänellä ei ollut vähintäkään aihetta.

— Sinä kävit äidin luona? tuli huoneen perältä.

— Niinhän minä. Lähetettiin terveisiä. Äiti käski pian tulemaan uudelleen ja yhdessä, — jos jaksat, — tarkoitan, joudat.

Malm sanoi oikaisunsa hätäisesti ja hämillään. Hänen tarkoituksensa oli ollut ilmaista, että kutsu oli pyyntö, ei vaatimus. Mutta oli tullut oikaistuksi kovin hullusti päin. Liisa oli erityisen arka juuri siinä suhteessa. Ei saanut koskaan olettaa, ettei hän jaksaisi, ei koskaan viitata hänen tilaansa tai olemassaoleviin asian haaroihin.

— Mennään vaikka huomenna. — Liisa ompeli katsettaan nostamatta. Oskar uskalsi siitä syystä pikaisesti vilkaista häneen. Tumman hehkuva puna, joka useinkin nykyään nousi Liisan kasvoille, lainehti taaskin niillä. Ja Oskar otti sen nyt kuten tavallisesti syytöksensä jostain, joka tavalla tai toisella oli ollut Liisalle vastenmielistä.

Ajattelematta muuta kuin hetken pahantuntemusta viskautui hän suoraa päätä kysymykseen, jonka esittämistä hän oli aikonut huolellisesti valmistaa.

— Ehkä me emme kuitenkaan menisi huomenna. Silloin on kouluilla lupa ja sinä voisit silloin tulla katsomaan minun vuokraamaani kesämökkiä.

— Sinun vuokraamaasi kesämökkiä? — Liisa karkasi pystyyn. Veri lainehti taaskin hänen kasvoillaan tuolla tuskallisen syyttävällä tavalla.

Oskar purasi huultaan ja sadatteli sisimmässään omaa tomppelimaisuuttaan. — Niin, katsos, — alkoi hän.

— Ei minusta meillä ole varaa maalle-muuttoihin. Veloilla elävän varat eivät ole hänen omiaan.

— Me olemme nuoria, työkykyisiä. Saahan sitä vähän ajatella hyvinvointiaankin, vaikka on täytynyt ottaa velkaa.

— Minusta vain hätätilassa.

— Minä ajattelin sinua. Ja tietysti olisi siitä hyötyä lapsellekin. — Malm viskasi viimeisen sanan tulemaan kuin poika, joka on päättänyt näyttää mitä hän uskaltaa. Häntä harmitti, että hän oli niin arka kysymyksessä, joka kuitenkin koski hänenkin lastaan.

— Missä se kesämökki on, tuli viimein kuivan kylmäkiskoisesti huoneen perältä.

— Isonniityn laidassa.

Oskar kääntyi huoneeseen päin. Silloin näki hän Liisan pistävän työnsä laatikkoon.

— Tyttökoululaisilla on lauluharjoitus. — Liisa pani jo hattua päähänsä.

Mutta lauluharjoituksesta Liisa ei kääntynytäkään kotiin. Hän läksi kävelemään kaupungin ulkopuolelle, harhaili kuin unessakävijä teitä pitkin ja tunki tunnossaan kauheita itsesyytöksiä siitä, että Berntin kuva joka polulla astui häntä vastaan.

"Märchen Elisabet", humisivat puut ojennellen oksiaan kuin syleilyksi. "Märchen Elisabet", muistuttivat kukkaset mättäillä, tuulenhengen väräytellessä kesäistä ketoa kepeästi kuin poskea pehmeästi hyväilevä käsi.

Ei sitä polkua, jota he eivät yhdessä olleet astelleet useaan kertaan. Ei sitä levähdyspaikkaa tai kaunista tienkäännettä, joka ei hänelle huutamalla huutanut suurista, sisältörikkaista onnenhetkistä.

Isoniitty leppoisine lehtoineen oli ollut heidän mielipaikkojaan. Kesäasunnon valinta oli siitä syystä kuin tuomio. Se oli kiirastuli, jota syyllinen ei saanut välttää, niin sietämättömältä kuin se tuntuikin.

Liisa huojutteli ruumistaan kuin suuressa sisäisessä tuskassa.

Mitä, mitä hän oli tehnyt? Toisen kuva sisimmässään oli hän antautunut toiselle.

Hän oli elänyt kuin unessakävijä, jolle herääminen on hengenvaarallista. Hän oli siitä syystä koettanut välttää heräämistä. Ja se oli aluksi onnistunut hänelle. Mutta sitten tuli kaikesta huolimatta heräämisen hetki. Se tuli silloin, kun hän ymmärsi olevansa tulemassa äidiksi.

Hän heräsi nähdäkseen itsensä pohjattoman kuilun partaalla.

Orpoutensa näännyttämänä hän oli ostanut itselleen kodin. Mutta millä hinnalla? — Hinnalla, josta hän ei yksin voinut vastata, vaan jonka vuoksi hän veti toisiakin ikeen alle.

Hän oli koettanut välttää totuutta. Olihan se, joka oli antanut paljon toiselle, tehnyt ainakin jotain hyvää. Ja Oskar oli kiitollinen saamastaan. Sen hän myöskin tiesi. Sen tietoisuuden varassa hän oli koettanut elää.

Mutta nyt, kun hän tiesi olevansa kutsuttu kaikkein suurimpaan tehtävään, kun hän tunki olevansa muodostamassa uutta elämää, ymmärsi hän täydellisen vararikkonsa.

Hänellä ei enää ollut sitä mielen rohkeutta, joka oli auttanut häntä pää pystyssä kulkemaan vaikeidenkin aikojen läpi. Hänen sykähtelevä elinvoimansa oli sammuksissa. Hän oli omien raatelevien ajatustensa uhri, jota ei auttanut edes ajatus, että tällainen synkkämielisyys vaikuttaisi lapseenkin. Se nosti vain hänen tuskansa huippuunsa.

Toiset äidit puhelivat lapsilleen sydämellisiä äidinrakkauden sanoja. Hänkin puheli lapselleen, mutta hänen sanansa olivat polvilleen painuneen katumuksentekijän vaikerrusta ja anteeksipyyntöä.

Hän oli usein ennen ajatellut lasten oikeutta syntyä kodin suojaavassa piirissä. Nyt hän näki asian toisen puolen. Hän ymmärsi, miten pohjattoman syylliseksi laillisestikin kodin pystyttänyt äiti saattoi joutua.

— Sinä pieni, sinä rakas, puheli hän suuressa sielun tuskassa, anna minulle anteeksi. Minä olen tehnyt sinulle koko elämänajaksi korvaamattoman tappion, kun ei elämäsi saanut alkuansa kahden rakkauden suuresta, yhteen sulautuvasta voimasta.

Hänen katseensa pysyi kuivana, mutta hän tunki, miten suuri tuska sisäisesti vapisutti häntä.

Oman ahdistuksensa ajamana kierteli hän kiertelemistään teitä pitkin. Oli jo myöhä kun hän vihdoin lähenei kodin porttia. Avatessaan sen hän huomasi Oskarin levottomasti tähystämässä kuistin ikkunasta.

Se tuntui tukehduttavan kiusalliselta. Oli kuin toinen avio-oikeuksiensa varassa olisi ollut siinä vakoilemassa häntä ja hänen ajatuksiaan.

Ja sitten itsesyytös taas heräsi siitä, että hän saattoi tuntea näin

Oskaria kohtaan, joka aina vain tahtoi antaa ja palvella.

Huomatessaan Liisan Oskar kiireisesti vetäytyi pois kuistilta. Hän halusi nähtävästi salata levottomuuttaan. Ja sekin syytti.

2.

Velansuorituksena, kiirastulena, joka oli kestettävä, otti Liisa muuton kesämökille.

Hän tuli siellä olleeksi paljon yksin. Oskar oli enimmäkseen liikkeessään ja palvelija oli pestattu vasta loppukesäksi. Kotiaskareita oli vähän. Hän ennätti siitä syystä usein istuskella yksin käsitöitä tehden ja ajatellen. Kävelyllä hän ei mielellään lähtenyt muuta kuin Oskarın matkassa. Hän tunsı tarvitsevansa suojaa kaikkialla ympäröiviltä muistoilta.

Ajatellessaan kulunutta elämänsä ja kuormaa, joka hänestä tuntui läheiseltä, johtui hänelle kerran mieleen kirjoittaa äidilleen. Teki mieli kerrankin purkaa sydämeltään kaikki, mikä vuosikausien kuluessa oli mieltä painanut. Olisipahan siten saanut panna osan siitä syyllisyystunnosta, joka häntä nyt painoi, toisen hartioille ja siitä ehkä tuntea oman kuorman kevenemistä.

Oliko hän pyrkinyt tähän elämään? Ja oliko hän vastuussa niistä oloista, jotka huolimatta hänen rehellisestä tahdostaan ja siitä mielen reippaudesta, jota hänessä oli ja jota hän myöskin aina oli koettanut kartuttaa, nyt olivat käyneet hänelle ylivoimaisiksi?

Eiköhän äidin mieli sulaisi hänen tuntiessaan edes murto-osan lapsensa kärsimyksistä? Ja ehkäpä hän ainakin sisimmässään silloin antaisi lapselleen kipenen sitä äidinrakkautta, jota häneltä ei koskaan ollut näytettäväksi liennyt?

Mutta kuinkapa voisi kirjoittaa tällaista nyt, kun ei enenkään. Äiti oli Liisan pienenä ollessa jättänyt hänet kokonaan äidillisen hellyytensä ulkopuolelle. Vanhempana oli Liisa itse jättänyt äidin oman elämänsä ulkopuolelle. Helsingissä ollessaan hän oli saaristolaisten kanssa joskus lähettänyt äidille viemisiä ja häistään hän oli ilmoittanut. Mutta siihen supistuikin heidän välinen yhteensä.

Tätä ajatellessaan oli hän usein tuntenut katkeruutta äitiä kohtaan. Mutta viime aikoina oli kuin hänen mielensä olisi muuttunut. Äiti tuli entistä useammin mieleen ja ajatukset olivat sovinnollisemmat. — Isäänsäkin oli hän tullut ajatelleeksi. Hän rupesi haluamaan tietoa omasta alkujuurestaan samalla kun selvitteli itselleen niitä säikeitä, joista hänen lapsensa tulevaisuus ehkä muodostuisi.

Äiti ei koskaan ollut kertonut mitään, eikä hän ollut kysynyt. Vasta viime aikoina hän oli tuntenut, että tuo tietämättömyys herätti jonkinmoista tyhjyyden ja kaipuun tunnetta.

Liisa antoi käsityön painua polvelle ja jäi silmäilemään kesäauringon valossa kylpevää luontoa.

Päivä oli ollut helteisen kuuma. Kaikki tuntui elpyvän illan viileydessä. Lintuset piipertelivät pesänsä reunalla. Hyönteiset surisivat. Silloin tällöin kilahti lehmän kello. Niityn etäisimmällä laidalla oli hevonen lautumella. Pieni, iloinen varsa pyörähteli sen kintereillä, pysähtyi välistä, painautui aivan emonsa kylkeen ja tahtoi syödä. Silloin rupesi tamma nuoleksimaan varsaansa.

Liisa katseli elämää ympärillään nälkäisin, kerjäävin katsein.

Oliko luomakunnalla ilonsa runsautta kaikille muille, vaan ei hänelle?

Toiset saivat iloiten sekä antaa että vastaanottaa äidinrakkautta. Hänelle ei suotu toista iloa enemmän kuin toistakaan.

— Minä olen joutunut suureen velkaan sinulle, sinä rakas pieni, puheli hän itsekseen. Ja hän tunsı sisimmässään velkaantumisen koko raskauden.

— Iltaa, kuuli hän yhtäkkiä aivan viereltään.

— Iltaa, toisti hän katseen hitaasti ja vastahakoisesti kohotessa ompelusta.

Mutta katse ei enää painunutkaan. Se jäi kuin kiinninaulattuna tuijottamaan tulijaan. — Oletteko tullut tänne minua katsomaan, kysyi hän viimein, nousten kättelemään.

— Oli käytävä Helsingissä ja silloin ajattelin, että käynpähän kerran katsomassa. Miehesi neuvoi minua tänne. Hän ei kuulu tulevan kotiin yöksi.

Liisa ymmärsi kohta, että Oskar tietysti oli päättänyt jäädä kaupunkiin sitä varten, että äidillä ja Liisalla olisi mukavampaa ja rauhallisempaa. Oskar oli monesti takaperoisen kömpelö aikeittensa

toteuttamisessa, mutta hän oli todella hienotunteinen. Ja hänen hienotunteisuutensa syytti Liisaa monesti.

— Tulkaa istumaan, kuuli hän puhuvansa äidille, vaikka hänestä tuntui siltä kuin toinen olisi sanonut sanat. — Te kai olette väsynyt. Tai tahdotteko ensin katsella tätä kotia?

He kulkivat molempien huoneiden läpi ja palasivat sitten verannalle, jossa Liisa rupesi asettelemaan ruokia pöytään äidille.

Äiti kertoi terveisiä saaristosta. Sitten he alkoivat puhella kaikenlaisista, enimmäkseen aivan joutavista asioista, jotka eivät huvittaneet toista enemmän kuin toistakaan.

— Sinä olet tietysti katkera minulle, sanoi äiti yhtäkkiä.

Liisa ei saanut vastatuksi.

— Sinä et näy ilolla odottavan lasta. Ja silloin sen tietää, mitä tulee mieleen. Minulla oli enemmän ryhtiä, vaikka olisi luullut asian päinvastaiseksi.

— Ehkä te riistitte minulta sen, mikä nyt olisi voinut olla onneksi sekä minulle että lapselleni, — purkautui Liisalta katkerasti.

— Saattaa olla. Mutta sinä olet kuitenkin sellainen ihminen, että kyllä sinusta vielä hyvä tulee.

— Te ette tiedä, äiti, mitä te sanotte. Minä olen näihin aikoihin ajatellut niin, että olen tulla hulluksi.

— Annas, kun selitän, sanoi äiti, nousi pöydästä, ravisti huolellisesti helmaan pudonneet leipämuruset nurmikolle ja kävi istumaan portaiden ylimmälle astimelle tarkasti seuraten Liisan käsissä valmistuvaa työtä.

— Minä olin jo nuorena sellainen, että aina tahdoin muista vähän edelle. Ja kauniiksi sanoivat niinkuin sinuakin. Ottajia oli monta. Mutta minä en huolinut kenestäkään. Siitä sain ylpeän nimen. Ja siitäkin olin hyvilläni. Mutta kun isäsi tuli saareen, jäin tuijottamaan kuin ihmeeseen. Niin kaunista ja hienoa miestä en ollut sitä ennen nähnyt, enkä ole nähnyt vielääkään. — — Oli sellainen kaunis, ihmeellinen ilta, joita alkukesästä joskus annetaan. Sitä ei tietänyt oliko maassa vai taivaassa. — — Isästäsi en senkoommin ole kuullut mitään. Illalla hän tuli, aamulla läksi. Sellainen on sinun syntymätarinasi.

Liisa yhä vaikenä. Hänen oli mahdoton puhua. Sana ei syntynyt.

— Sinä tietysti soimaat, tuli taas, — kysyt, että noinko sitä vain on lupa ottaa, kun näkee miehen, joka koreudellaan vie mielen. Mutta tiedäkin, että ajattelin minä sinua ja sinun parastasi heti kun ymmärsin miten asiansi olivat. Minä päätin olla rauhallinen ja tehdä parhaani lapseni hyväksi. Eikä sinusta muuten noin kykenevää ihmistä kai olisi tullutkaan. Ja rohkean luonnonkin sinä sait.

Äiti katsoi pitkään ja tutkivasti tyttärensä. Sitten sanoi hän verkalleen: — Vaikka ainahan jokainen meistä joskus joutuu alakynteeseen.

Liisan vaitioloa jatkui yhä.

— Pidä minä puoliasi siinäkin, että tahdoin saada sinut isäsi säätyyn, jatkoi taas äiti. — Minä näin, että sinä kuuluit sinne. Sinä rakastit jo pienenä kaikkea kaunista ja puhdasta. Sinä synnyit herraslapseksi. Kun vieroitin sinut itsestäni, vieroitin sentähden itsenikin sinusta. Ja tahallani. Minä en tahtonut opettaa sinua ikävöimään minua.

— Ja senkö tähden te ette koskaan antanut minun tuntea sitä äidinrakkautta, jota köyhinkin osakseen saa?

— Eikö siinä ollut muuta kuin moitittavaa? Liisa jäi vastauksen velkaa.

— Kovaa se oli itsellenikin, puheli äiti äänen painuessa raskaan matalaksi. — Mutta pitäähän kärsiä siitä mitä on rikkonut. Ei siitä kukaan pääse.

— Niin, tahdoin saada tämän sanotuksi, jotta tietäisit, vaikkei toiste nähtäisikään, — tuli viimein hiljaisesti yhä pitkittyvän vaitiolon jälkeen.

Silloin Liisa nousi ja meni sanaakaan sanomatta omaan huoneeseensa. Hänen oli mahdoton puhua, kun omat ajatukset olivat yhtenä ainoana myrskyävänä merenä.

Oma syyllisyys, äitiyden vastuunalaisuus, viattomien kärsimykset, kaikki mikä jo kauan oli ollut hänen omien kipeiden ajatustensa keskipisteenä, nousi nyt äidin sanojen johdosta järkyttävänä esiin kuin

pohjia myöten tuntuva myrskyn esiin vellomana.

Liisa ei tietänyt, miten kauan hän oli ollut huoneessaan. Suuren sisäisen tuskan aika on aina ajaton.

Lopulta hän kuitenkin heräsi. Silloin hän ensimmäiseksi muisti, että hän sanaakaan sanomatta oli jättänyt äitinsä yksin. Ja se vähä, mikä oli tullut sanotuksi, oli ollut syyttävää ja armotonta.

— Äiti. — Hän juoksi hätäisesti takaisin verannalle. Mutta paikka portailla oli tyhjä. Äiti oli lähtenyt.

Silloin nousi uusi, suuri tuska Liisan sisimpään. Äiti oli tullut kaukaa ensimmäisen kerran — kai viimeisenkin — hänen kotiinsa. Hän, joka lapsensa parasta ajatellen oli kieltänyt itseltään onnen antaa äidinrakkautta, oli tullut kerran saadakseen jotain ja hänen oli ollut pakko palata ilman ainoatakaan hyvää tai hellää sanaa.

Liisa juoksi hädissään tietä pitkin. Hänen täytyi etsiä äiti vaikka mistä. Hänen täytyi saada pitää häntä hyvänä, selittää hänelle kaikki, sovittaa mitä hän itse mielen tylyydessä oli rikkonut. Muuten saisi hänen oma lapsensa sen varmasti maksaa. Ja lapsen osa oli jo riittävän raskas.

Niityn vastaiselta laidalta, kaupunkiin johtavan oikopolun varrelta Liisa viimein löysi äidin. Hän istui ojan reunalla, käsivarret polvien varassa ja huivi silmille vedettynä. Kuullessaan Liisan askeleet kohotti hän päänsä. Katse oli kyneleeton. Mutta äiti näytti aivankuin vanhemmalta kuin tullessaan.

Liisa painui polvilleen hänen viereensä.

— Äiti, tulkaa, — äiti, antakaa anteeksi. - Olen ollut kuin suunniltani näinä aikoina. En tiedä itsekään mitä teen. Minä surin orpouttani enemmän kuin itse arvasinkaan. Oman kodin kaipuu ajoi minut naimisiin, vaikkei minulla ollutkaan sitä rakkautta, jota paitsi ei pitäisi antaa itseään. — — Nyt vasta lasta odotellessani olen ymmärtänyt mitä tein. — — — Äiti, tulkaa takaisin luokseni. Äiti, älkää jättäkö minua näin. Hän vapisi itkusta.

— Älä itke noin. Kyllä kaikki vielä selviytyy, vaikka näyttääkin mahdottomalta.

Äiti nousi ja rupesi hitain askelin astumaan kesämökille päin.

— Eihän sinun näin olisi pitänyt tulla hakemaan, — puheli hän siinä astuessaan eteenpäin. — Olisinhan minä voinut mennäkin. Minkä teet sen eestäs löydät. Niin se on joka asiassa. Enkä minä kuitenkaan olisi katunut tänne tuloa. Minun oli ihan pakko tulla.

He kulkivat hyvän aikaa vaieten. Liisa kuivasi kyneleitään ja oli kuin äiti olisi sanonut sanottavansa päähän. Äkkiä hän kuitenkin katkaisi äänettömyyden.

— Minähän sitä nyt aion naimisiin, sanoi hän alkaen kuin uutta lukua.

Se sattui Liisaan kuin isku vasten silmiä. Se repi yhdellä kertaa rikki kaiken sen hyvän ja kauniin, jota hän vasta oli koonnut äidin kuvan ympärille.

— Te, vanha ihminen! — Hän ei uskaltanut sanoa enemmän. Hän kuuli halveksumista äänessään.

Äiti katsoi häneen kuin olisi hän nähnyt tyttärensä kaikki ajatukset. Katse oli raskas ja umpimielinen.

— Sinä luulet, että minä teen sen naimahalusta, tai, että tässä on joko perintö tai emännän arvo kysymyksessä. — Äänessä oli katkeruutta.

— Minä en jaksa ajatella enkä luulla mitään, väisteli Liisa väsyneesti.

— Tiedätkö, minkätähden Jere aina oli niin hyvä sinulle? Se oli äitisi tähden. Hän on aina pitänyt minusta, mutta ei koskaan puhunut siitä, kun hän näki, etten huolinut kenestäkään. Vasta silloin, kun minulle oli käynyt huonosti, tuli hän minun luokseni. Minä muistan sen kerran kuin eilisillan. Istuin turvepenkillä ja paikkailin nuttuani. Hän asettui siihen rinnalleni ja sanoi: -Kaisa, eikö meidän sopisi mennä papin luo? - Hän näki, että puhe sattui, mutta hän ei ymmärtänyt syytä. — Eihän elämän silti tarvitsisi muuttua, hän sanoi, — käytäisiin vain siellä ja sinä hoitaisit sitten minun talouttani.

— Hän tarjosi sinulle nimen ja kodin ilman minkäänmoisia vaatimuksia, niinkö?

Äiti nyökkäsi. — On sitä hyvää meikäläisissäkin. — Kumarruksiin painunut pää nousi itsetietoisesti. — Mutta minäkin olin ylpeä. — Sinä voit saada paremman, sanoin, ja siihen asia jäi. Eikä siinä ollut vain sitä, etten tahtonut ottaa vastaan. Se oli minunkin puoleltani rehellisesti tarkoitettu.

He olivat pihaportilla ja astuivat siitä sisään.

— Jere on jo viidenkymmenen ja minä lähentelen sitä. Hän ei ole ottanut toista, kuka tietää, miksi. Nyt hän on vanha ja sairas. Eräs sisar on tullut häntä hoitamaan, ja se on häijy ihminen. Jos nyt menemme naimisiin, pääsee Jere hänestä, muuten ei.

Äiti sulki portin ja he astuivat äänettöminä illan hämyyn verhottuun huoneeseen.

— Äiti, tulkaa, kutsui Liisa hetken perästä. Hän oli tehnyt äidille tilan omaan huoneeseensa.

— Tässäkö sinä nukut? Ja tuolla miehesi? Liisa nyökkäsi.

— Sinulla on hyvä mies. Tiedä se.

— Minä tiedän, ja sekin syyttää.

— Älä sure. Kyllä kaikki vielä selviää. Silloinkin kun asiat ovat raskaimmillaan, voi ihminen tehdä oikein. Ja se auttaa.

Äidin käsi etsi haparoiden Liisan kättä, avuttoman kömpelösti kuin hyväilyyn tottumaton.

— Kiitos äiti. Ja nukkukaa hyvin.

Ovi lisahti lukkoon. Kukin jäi yksin ajatuksineen. Sisähuoneesta pian kuuluvasta raskaasta hengityksestä tiesi Liisa äidin nukkuneen maalaisihmisen ja vanhan, talttuneen taidolla vapautuen ahdistavista ajatuksista.

Kuultuaan äidin nukkuvan avasi Liisa hiljaa oven kuistille. Kesäyön valkeus tulvahti häntä vastaan häikäisevän kirkkaana matala-ikkunaisen ja verhojen varjostaman huoneen hämäryyteen verraten.

Liisa painui hiljaa portaiden ylimmälle astimelle, siihen, jossa äiti aikaisemmin oli istunut kertoessaan kaikesta. Äidin, hänen oma ja lapsen elämä, menneisyys, nykyisyys ja tulevaisuus, kaikki nousi hänen eteensä.

"Ajattelin sinua ja sinun parastasi", "rohkean luonnonkin sait", ja "kun kaikki on raskaimmillaan, voi ihminen kuitenkin tehdä oikein". — Kaikki äidin sanat palasivat kohta kohdalta hänen eteensä selvitellen hänen oman elämänsä alkua ja sen velvoituksia.

Ja kaiken tämän täyttäessä hänen sisintään seisoivat Bernt hänen rinnallaan. — "Märchen Elisabet", sanoi hän kumartuen rakastettunsa puoleen, — elämä on minulle arvoton ilman sinua.

— Sinä rakastit jo pienenä kaikkea kaunista ja puhdasta, vahvasti äiti. — Sinä synnyit herraslapseksi.

Hän tunsi sen itse, oli jo kauan tuntenut. Hän kuului olemuksensa sisimmässä siihen maailmaan, jonne Berntkin. Sinne siirrettynä olisi hän tuntenut olevansa kotona. Täällä täytyi hänen taistella sekä sisäisen että ulkonaisen orpoustunteen voittamiseksi.

— Bernt — pääsi häneltä suuren sisäisen tuskan esiinpusertamana, — Bernt.

Hänestä tuntui siltä, kuin huuto olisi kaikunut Isonniityn toiselle puolelle, ja säikähtyneenä puristi hän huulensa yhteen.

Kuin ilkkuen nousi silloin hänen mieleensä muisto toisensa jälkeen näiltä hänen naimisissaolonsa ensi kuukausilta. Kaikki oli pieniä, jonninjoutavia asioita, mutta ne tuntuivat kiusallisen suurilta siksi, että Oskar niissä kaikissa esitti kömpelön, oikeaan ohjaavaa vaistoa puuttuvan ja tekojaan harkitsemattoman osaa.

Liisa nousi äkkiä, avasi portin ja rupesi astumaan tietä pitkin. Hän ei muistanut äitiä, ei lukitsematonta kotiaan. Hän kulki vain eteenpäin ja yhä eteenpäin.

Päivä sarasti jo. Linnut rupesivat äänteleämään. Metsä heräsi.

Lähellä kaupunkia, lahden poikki johtavalla sillalla Liisa pysähtyi.

Ei näkynyt ainoatakaan ihmisolentoa. Kaikki nukkuivat vielä. Luonto vain heräsi. Aamun kelmeä valo heijastui veden pintaan. Se vivahteli ja väreili kuin heijastus syvyyksien elämästä.

Liisa nojasi sillan kaidepuuhun. Hän ei saanut katsettaan eroon tuosta välkkyvästä kalvosta. Se kietoi ja veti voimakkaamman väellä.

Jotain lapsuusaikojen ikävästä heijastui häntä vastaan tuon uinuvan aallokon alta. Merenneidon suurintakaan uhria kammomaton rakkaus ja Egyptin kuninkaantytären kaiho pois vierailta rannoilta

takaisin kotoiseen maaperään eivät enää olleet hänelle satuja, vaan elämän ja ihmisrinnan usein koettuja, alati kuitenkin uusia kärsimyksiä.

Kotoiseen maaperään hän ei koskaan tässä olotilassa pääsisi. Mutta — jos ehkä toisessa? Ja jos saisi siirtyä sinne pianikin — itselleen ja muille helpotukseksi.

Nouseva päivä valaisi yhä kirkkaammin seutua. Väreily veden pinnalla monistui ja rikastui avaten kuin kimaltelevan tien syvyyteen.

Jos voisi — jos saisi?

Hän kumartui yhä raskaammin kaidetta vastaan täynnä väsyneen voimakasta levon ikävää.

— Kun kaikki on raskaimmillaan, voi ihminen kuitenkin tehdä oikein.

Sanat tarttuivat häneen kuin voimakas kädenote. Kadonneelta tuntunut voima palasi. Hänen sisäinen kimmoisuutensa heräsi. Hän taisteli viimeisen, ylivoimaiselta tuntuvan taistelun sydämensä suurta rakkautta vastaan. Ja tätä tehdessään hän puolijuoksua kiiruhti eteenpäin hakeakseen sitä apua, johon hän tästäpuoleen tahtoi turvautua.

* * * * *

Aurinko heloitti jo aamuraittina taivaalla Liisan kadulta kääntyessä kodin pihamaalle.

Makuuhuoneen käärekaihdin; oli laskematta, ainoastaan varjostimet oli vedetty suojaksi.

Oskar oli välistä tikapuulle nousten katsonut, nukkuiko Liisa hänen kotiin saapuessaan, — jossa tapauksessa hän tavallisesti oli tulematta sisään. Nyt johtui Liisan mieleen tehdä samoin.

Hän nousi tikapuita sen verran, että sai kurkistetuksi huoneeseen.

Oskar makasi, mutta vain puoleksi riisuttuna ja sisään pilkistävä päivä näytti olevan herättämässä häntä. Hän oli kai tehnyt työtä myöhäiseen, päätti Liisa ja jättänyt käärekaihtimen laskematta herätäkseen varemmin.

Tuli mieleen, että Oskar oikeastaan oli hidas. Työ ei ottanut oikein sujuakseen häneltä, mutta hän oli sitkeästi eteenpäin ponnisteleva, aherruksessaan lamautumaton työmyyrä. Hän oli heistä molemmista — ei alemmalla, vaan korkeammalla portaalla.

— Minun täytyy kertoa hänelle kaikki — nyt heti — ja sitten — sitten alamme uudelleen — lapsen tähden.

Liisa laskeutui tikapuilta, nousi kiivaasti portaita ja soitti. Hänet oli vallannut yksi ainoa ajatus, halu saada kaikki selväksi niin pian kuin mahdollista.

— Kun kaikki on raskaimmillaan, voi ihminen kuitenkin tehdä oikein, sanoi hän puoli-ääneen soittaessaan uudelleen ja hätäisesti. Hän oli tuntenut äkillistä pahoinvointia, joka kaiken mielenliikituksen jälkeen tuntui käyvän ylivoimaiseksi.

* * * * *

Omituinen, musta verho laskeutui äkkiä hänen silmilleen, hän nosti haparoiden kätensä ja kadotti samassa tajuntansa.

Hän oli ainoastaan houreentapaisesti tietoinen kaikesta mitä sitten tapahtui. Hän heräsi ensi kertaa täysin selvään tietoisuuteen sairaalassa.

Huoneessa oli hyvin hiljaista. Kaikki hänen ympärillään oli puhdasta ja valoisaa ja hänen tuli niin omituisen hyvä olla.

Hän luuli ensin olevansa aivan yksin. Mutta kun hän hetken oli maannut silmät auki, kuuli hän askelia. Sairaanhoidajatar seisoi vuoteen vieressä.

— Nyt te varmaan tahdotte nähdä poikanne?

Poika, se oli siis poika! Hänen päätään alkoi huimata. Hän muisti raskasta pelkoaan tyttölapsesta, jonka täytyisi kulkea yhtä raskaita teitä kuin äiti ja hän itse.

Tuntui helpotukselta, että se oli poika. Mutta tuntui samalla siltä kuin tuo tunne olisi tehnyt hänet ylivoimaisen heikoksi. Hän ei oikeastaan jaksanut ajatella eikä tuntea mitään.

Samassa hän kuitenkin muisti — —

— Mieheni, sanoi hän heikosti katseen harhaillessa huonetta pitkin.

— Rakkaani, — Oskar kumartui hänen puoleensa. Heidän katseensa yhtyivät kohdistettuina lapseen.

— Minä tahdoin sanoa sinulle paljon, — silloin kun tulin — — puheli Liisa, miehen käsi omassaan.

— Älä, älä — esteli Oskar hätääntyen.

— En paljon, sen yhden — sen tärkeimmän vaan. Hääpäivänäni minä en tietänyt mitä tein. Mutta nyt vihkiydyn sinulle uudelleen — tietoisemmin ja rehellisemmin — kodille ja sinulle.

LEIVÄN PUOLESTA

1.

Oskar Malm istui työpöytänsä ääressä edessään kokonainen, kasa laskuja ja tilikirjoja. Hän kirjoitteli, laski ja vertaili. Joskus kohosi hänen katseensa hetkeksi numeroista. Se harhaili silloin hapuillen huoneen perälle, jossa Liisa paraikaa pani lapset nukkumaan.

Kerran pysähtyi katse sinne pitkäksi aikaa. Oli sillä Liisalla ihmeellinen kyky pitää lapset hiljaa ja rauhallisina aina hänen tehdessä töitään! Kaisu, pienin, joka ei vielä ollut vuodankaan vanha, saattoi joskus yltyä äänekkääksi isänkin ollessa kotona. Mutta hänet Liisa aina hyvissä ajoin toimitti nukkumaan. Hänen olemassaolonsa ei siitä syystä muistunut mieleenkään sinä aikana, jolloin tilikirjat ja laskut vaativat enemmän huomiota. Eikä toisistakaan ollut paljon tietoa. Pikku Oskar oli luonnostaankin hiljainen, raskasmielinen itsekseenkyyhöttäjä. Häntä ei tarvinnut varoitella. Mutta pikku työt, jotka olivat iloisia ja heleä-äänisiä ihmisenalkuja, olivat sittenkin saaneet kuin veriin sen käsityksen, että isän tehdessä töitä täytyi olla hiljaa kuin hiiret.

Olikohan toista vähissä varoissa elävää, lapsirikasta perhettä, missä perheen isällä olojen ahtaudesta huolimatta oli näinkin mukavaa?

Malmin suun ympärille ilmaantui katkerapiirteiset uurteet. Hänen katseensa painui takaisin papereihin ja käsi kuljetti hermostuneen kiireisesti.

— Saatte heittää lentosuukon isälle, — puheli Liisa käärien peitteet pikku tyttöjen ympärille — ja sitten olette hiljaa.

— Isä, — isä. — Kaksi innokkaasti viskattua lentosuukkoa lennähti isälle saaden kaksi samanlaista vastaukseksi. Mutta Liisa näki miehensä huulien vavahtavan ja hänen sisintään viilsi. — Hyvää yötä, — sanoi hän hätäisesti, pyyhkäisi hiukset pikku tyttöjen silmiltä ja asettui sitten vapaana olevalle ruokapöydälle levitettyjen, korjattavien vihkojen ääreen.

Työ joutui. Korjattavien vihkojen kasa pieneni pienenemistään. Liisa oli oppinut pitämään kiirettä.

Kesken työn hän äkkiä tunsu näkymätön voima veti hänen katseensa lasten vuoteisiin. Mutta hän taisteli vastaan. Hän oli päättänyt suorittaa työnsä loppuun, eikä enää ollut kuin muutama vihko korjaamatta.

— Äiti, tuli silloin hiljaa ja rukoilevasti huoneen perältä.

Liisa nousi heti paikalla. — Äidin poju, miksi sinä et nuku, hän kysyi asettuessaan vuoteen laidalle.

— Ei nukuta, äiti.

— Koettaisit panna silmäsi kiinni. Minä pidän sinua kädestä ja lasken: yks, kaks, yks, kaks. Nyt ei lauleta, kun isällä on paljon työtä.

— Äiti, minä ajattelen. Opettaja koulussa sanoi, että minä ajattelen hitaasti.

Liisa nielaisi pariin kertaan. Sitten hän sanoi päättävästi: — Tähän aikaan päivästä sinä et saa ajatella et hitaasti etkä sukkelaan. Sinun täytyy koettaa nukkua.

Poika totteli paikalla. Mutta hetken kuluttua aukenivat silmäluomet uudelleen. — Äiti, minkätähden minä en koskaan tahdo leikkiä niinkuin muut?

— Ehkä sen tähden että sinä ajattelet. Siihen menee aikaa. — Liisa hymyili, vaikka se kävi väkinäisesti.

— Äiti, mutta minun ei tee mieli nauraakaan. Tänään kun minä olin kirjakaupassa ostamassa paperia, sanoi eräs vieras rouva nuorelle neidille: — Hän on toisenlainen kuin muut. Ja he katsoivat molemmat minuun.

Liisa yhä hymyili. Hän oli oppinut tekemään sitä sydämen itkiessäkin.
— Pane nyt silmät kiinni ja ole ihan hiljaa niin kerron sinulle jotain.

Ääni oli hyväilevä ja käsi siveli pehmeästi pojan otsaa. — Kaukana, kaukana täältä, hän alkoi, — kauniissa ihmemaassa, jossa äitikään ei ole käynyt muuta kuin joskus unessa, on suuri, ihana puutarha. Siellä kasvaa ihmeellisiä puita ja kukkia ja siellä suuret hopeanhohtavat perhoset lentelevät kukasta toiseen. Mutta ne eivät ole mitään tavallisia perhosia. Ne ovat pieniä ihmislapsia, jotka siellä odottavat käskyä syntyä tänne maailmaan. Kaikki perhoset ovat erilaisia. Jokaisella on oma omituinen muotonsa ja luontonsa. Toiset puuhailevat, pitävät kiirettä ja ovat aina iloisia. Toiset istua nutustelevat saman kukan latvassa, keinuvat siinä hiljaa, katselevat ympärilleen suurin ihmettelevin silmin ja ajattelevat paljon. Mutta loistavat päivän säteet karehtivat kaikkien ympärillä. Ja kun hiljaa itsekseen istuskeleva pikku perhonen suurin surullisin silmin katselee maailmaa, suutelee auringon säde häntä ja kuiskaa: — Ei se tee mitään, vaikka et olekaan sellainen kuin muut. Mikään muu ei ole tärkeää maailmassa kuin että me tahdomme tulla hyväiksi.

Liisa vaikenä ja kumartui lähemmä poikaa nähdäkseen oliko tämä nukkunut. — Äiti, suutele minua, tuli silloin vuoteesta hiljaa.

Lujalla tahdon ponnistuksella sai Liisa kyyneleensä painumaan. Harvoin ne enää pyrkivät esille, mutta tällä kertaa ne tulivat yhtä yllättävinä kuin lapsen pyyntö.

Hän kumartui lähemmä, suuteli poikaa ja jäi sitten lapsen käsi omassaan istumaan vuoteen laidalle. Vasta kun hän tasaisesta hengityksestä kuuli pikku Oskarin nukkuneeksi, nousi hän ja asettui uudelleen työhönsä.

Vihot olivat poissa, hän oli valmistautunut seuraavan päivän tunteihin ja asettanut leipää, maitoa ja vähän suolakalaa pöytään, kun kello löi 11.

— Oskar, etkö sinä malta syödä? — Liisa lähenei miehensä työpöytää. — Malm tuijotti hetken häneen, kynää pitelevä käsi painui raskaasti tuolinkaiteelle ja kulmakarvat vetäytyivät niin lähelle toisiaan, että ne näyttivät nousevan kuin samasta juuresta. Sitten häneltä pääsi nauru.

— Syömään? Minkätähden minun pitäisi syödä, kun en voi hankkia leipää teille?

— Eikö valkene?

— Pimenee.

— Onko se mahdollista? Kymmenvuotisen ankaran työn ja ponnistuksen jälkeen? Kaikki tietävät miten olet tehnyt työtä.

— Minulla ei ole kykyä.

Liisa ei kohta vastannut. — Kohtalo on ollut kova sinulle, hän viimein sanoi.

Malm nousi, työnsi tilikirjat syrjään ja painui tuolille, jonka Liisa hänelle työnsi. — On kohtalo toisille monesti kovempikin. Eihän meillä ole ollut mitään erinomaisia vaikeuksia.

— Sinä olet auttanut muita.

— Siitä on jo aikoja. Silloin minä vielä kuvittelin voivani auttaa sekä itseäni että toisia. En silloin vielä osannut epäillä ihmisten rehellistä halua maksaa takaisin. Enkä tiedä osannenko vieläkään.

Liisan käsi puristui nyrkkiin. Hän ajatteli ei ainoastaan tunnottomia luoton pyytäjiä, vaan ensi sijassa Rölliä, joka entisenä esimiehenä teki kaikkensa vahingoittaakseen Oskaria. Hunajaista makeutta oli hänellä kielellään eikä hän puhuessaan entisestä konttorististaan kyllin osannut häntä kiitellä, mutta samalla hänen kaikki tekonsa tähtäsivät uuden kilpailijan kukistamiseen ja alaspainamiseen.

Oskar näytti aavistavan vaimonsa ajatusjuoksun suunnan. — Salakähmäistä panettelua jaksaisi vielä sietää, sanoi hän. — Mutta Röller on taaskin alentanut hintojaan. Hänelle tietää se hiukan pienempää

lisäystä hänen pääomaansa. Perhe elää koroilla. Liike pitää itse itsensä pystyssä. Hänellä on varaa alentaa, minulla ei. Minun pitää voitosta saada elatuksemme, velkojeni korot ja varoja liikkeen jatkamiseen.

Malmilta pääsi nauru, — katkonainen, terävä, epätoivoinen.

— Oskar, älä naura noin. Sitä ei jaksu kuulla.

— Vararikko on ovella.

— Pääseehän siitä uudelleen alkuun. Rahat ovat kaikeksi onneksi rikkaiden.

— Sinä, Liisa, sanot noin! — Se purkaantui kuin hätähuuto. Sillä mitä todistivat tuollaiset sanat Liisan luontoisen ihmisen suusta, ellei taloudellisen ahdinkotilan siveellisesti rappeuttavaa vaikutusta.

— Kun minä tiedän miten rehellisesti me olemme ponnistelleet. Me olemme sekä lapsilta että itseltämme kieltäneet kaiken mistä kieltäytyä voi.

— Ja turhan tähden. Se on nyt selvinnyt minulle.

Silloin virisi sisäinen voima uudelleen Liisassa kuin painon alta ponnahtava jänne. - Emme turhan tähden, sanoi hän päättävästi. — Rehelliset ponnistuksemme estävät meitä kantamasta kalvavaa omaatuntoa. Ja totta kai lapsemme vielä kerran saavat jotain hyvää siitä, ettemme kevytmielisesti ole nauttineet toisten antamalla varoilla. Jos rangaistus ja paha periytyvät, miksi ei hyväkin?

Malmin painunut pää kohosi. Hän ojensi kätensä pöydän poikki, mutta se pysähtyi kuin toivottoman väsyneenä pöydän toiselle reunalle. Liisa tarttui siihen ja puristi sitä hetken lujasti. — Älä jättäydy toivottomaksi. "En minä yksin ole aasi, joka säkkiä kannan", sanoi minulle muuan köyhä vaimo. Monet ovat viime hetkessä päässeet voitolle.

Malm katsoi kysyvästi vaimoonsa — Mamma, pääsi häneltä. Mutta Liisa pudisti päätään. Katkera piirre uurtui hänenkin suupieliinsä. Hän ei voinut olla muistamatta niitä monia kertoja, jolloin hänellä oli teetetty kaikenmoisia korjauksia talon hyväksi siihen laskuun, että talo kaikkineen oli joutuva hänelle. Hän muisti miten vastenmielisesti kodin ovet avattiin Amalia-tädille ja miten hankauksia täynnä sisarten yhdyselämä pitkin matkaa oli ollut. Sitten täytyi ajatella nykyistä tilannetta, omaa ja Oskarin, kasvatusäidin ja tati Amalian asemaa.

Kuinka suunnattomasti Oskarin ja hänen olonsa voisivat muuttua, jos...

Hän nousi. — Meidän täytyy panna levolle. Huomenna on uusi, voimia kysyvä päivä, hän sanoi.

2.

Rouva Emma Sars makasi leveässä mahonkisängyssään. Hänen silmänsä olivat painuneet syviin kuoppiin, vahankeltainen iho oli pingoittunut sileäksi kuin luuta myöten ja terävä kielenkärki pistäytyi tuontuostakin pyyhkäisemään ohuita, halkeilevan kuivia huulia.

— Amalia, annahan marjavettä. Amalia tulla kompuroi keppinsä varassa.

— Voi, voi kuinka sinä nyt jaksat? Minun on niin vaikea olla kun näen sinun kärsivän. Sinä tiedät, että minä aina olen ollut helläluontoinen. Ja oma sisar vielä! Näin minä aivan sairastin siinä sivussa, kun Albrecht makasi viimeisillään.

Sisar Emma ei vastannut. Hän hörppäsi ahneesti puolukkavettä, painui sitten takaisin pielukselle, ja jäi ajattelemaan Albrecht-vainajaa.

Mitähän hänkin mahtoi ajatella silloin kun tiesi, että oli edessä se matka, joka on jokaisen varmasti tehtävä. Tuntuiko ehkä kaamealta, ettei sille matkalle kukaan voinut lähteä saattomieheksi, että täytyi mennä yksin, aivan yksin, tulipa mikä hyvänsä eteen. Ei voinut edes ottaa jotain omastaan mukaan. Sekin olisi jo ollut kuin rattoisampaa. Mutta ei niin mitään.

Albrechtilla ei nyt muuten ollutkaan sitä mitä ottaa mukaansa, — hänen vanhaa huiluaan lukuunottamatta, joka hänellä täällä aina piti olla matkassa menipä minne hyvänsä. Sen hän tietysti olisi tahtonut ottaa haudan toisellekin puolelle. Mutta eipähän saanut, ei sitäkään.

Vanhasta rouvasta tuntui oikein hyvältä. Eipähän Albrecht kun ei muutkaan, ei nekään, joilla olisi ollut enemmän otettavaa kuin vanha pelivärkki.

Emma Sars huokasi raskaasti ja kääntyi seinään päin.

— Ottaisitko sinä taas juotavaa, kuuli hän Amalian tiedustelevan. Mutta hän ei vastannut Amalia harmitti häntä. Oli ruvennut viime aikoina niin imeläksi ja rakkaaksi ihan kuin iloissaan siitä, että hän se nyt tänne jääkin. Nuoremman etuoikeudella on hänellä vielä vuosia jäljellä ja nyt hän niistä voi oikein nauttia, kun saa sen perinnönkin.

Sisar Emman sisin nousi äkilliseen ja vihaiseen vastarintaan. Mitä oikeutta ja järkeä oli siinä, että ihmisen täytyi kerätä ja hankkia, huolehtia ja säästää eikä sitten kuitenkaan saa mitään omastaan mukaansa? Täytyy vaan jättää muille ja tietää, että pitelevät rahoja, joita toinen ikänsä on hellinyt ja säästänyt, pitävät miten levänsä, eikä sille itse enää voi mitään.

— Amalia, onko Liisa käynyt, — kysyi hän äkkiä.

Amalia kiiruhti luo, tarjosi puolukkavettä ja rupesi päivittelemään Liisan käymättömyyttä.

Äiti kuolemantaudissa eikä käy useammin katsomassa. Ja kun tulee, tulee aina sen kiireen kanssa eikä osaa puhua muusta kuin rahapulasta ja ahdingosta.

— Puhuuko hän siitä? — Vanha rouva koetti kohoutua vuoteessa ja näytti hetkeksi kuin piristyvän.

— Eikö ole puhunut sinulle? — Hyvähän se. Mutta minulle hän aina valittelee.

Amalian kielellä pyöri sana testamentista. Mutta hän ei uskaltanut. Emma oli aina ollut sen luontoinen, että liian selvään sanottu sana saattoi viedä kaikki nurin.

— Tahtoisitko sinä ehkä pappia, ehdotteli Amalia hetken kuluttua. — Minä koputan seinään, niin kyllä Salmiska tulee. Minä tekisin vaikka mitä, että helpottaisi.

— Ole sitten vaiti ja anna minunkin olla. — Emma kääntyi seinään päin. Hän näytti tahtovan nukkua. — Mutta sano, jos Liisa tulee, lisäsi hän hetken perästä.

Amalia kompuroi närkästyneenä takaisin keittiöön ja asettui siellä omalle omituiselle toppatuolilleen. Se oli matala, pehmeä ja sen mallinen, että se erityisen hyvin sopi hänen kipeälle säärelleen. Liisa oli sen valmistanut ja lahjoittanut ennen naimisiin menoaan. "Säryn lievikkeeksi", niinkuin hän silloin oli sanonut. Ja lievikkeeksi se monesti oli ollutkin. Mutta eihän sitä silti päässyt eroon kaikenmoisista kiusallisista ajatuksista, joita elämä eteen työnsi. Maailman meno oli niin kavalaa ja juonikasta, ettei siltä koskaan rauhaa saanut. Ei voinut milloinkaan olla varma siitä, mille, puolelle sen suoma onni otti kallistuakseen. Monesti kun luuli sen suoraa päätä lähenevän, käänsikin se äkkiä selkänsä. Sitä oli Amalia kokenut pitkin ikäänsä. Ja juuri sellaisilta näyttivät asiat nytkin.

Tuskin se testamentti-asiakaan tulisi varmalle kantille ennen kuin Emma oli haudassa ja kaikki hänen paperinsa olivat visusti tutkittu. Emma oli taas niin ruvennut puhumaan Liisasta ja kaipaamaan häntä. Eikä sitä tietänyt mistä juuresta nekin ajatukset nousivat ja mihin saattoivat johtaa.

Ehkä Amalian omat sanat Liisan rahantarpeesta olivat tukeneet näitä ajatuksia. Liisa oli oikeastaan juuri sellainen, josta Emma piti. Emma oli kai aina pitänyt hänestä enemmän kuin tahtoi näyttää ja tunnustaa. Monestihan hän myöskin oli sanonut suoraan, että Liisalle hän kerran antaa kaikki. Mutta kun se Liisan mies nyt sattui olemaan sellainen, jota ei Emma suvainnut, ei sittenkään ollut luultavaa, että Emma voisi jättää rakkaita rahojaan sellaisiin käsiin.

Ensi aikoina häitien jälkeen oli kyllä näyttänyt huolestuttavalta. Silloin Emma oli ollut kaikinpuolin tyytyväinen sekä Oskariin että Liisaan. Ja kun he joutuivat ahdinkoon, oli Amaliaa jo peloittanut, että Emma rupeaisi avustamaan. Mutta eipähän kuitenkaan. Pysyi luonnossaan ja sanoi tahtovansa nähdä miten nuoret selviytyisivät. Eivätkä näyttäneet selviytyvän. Sehän se sai tuulen kääntymään.

Amalia pyyhkäisi silmiään. Emma ei yleensä pitänyt sellaisista, joille onni oli vastainen. Se oli näkynyt selvästi Albrechtinkin asioissa. Konkurssit, ihmisten epäsuosio ja sensemmoinen oli Emmasta aina saamattomuuden merkki. Eikä hän sietänyt saamattomia ihmisiä.

Amalia huojuttelihe hetken edes ja takaisin tuolissaan.

Albrechtin saamattomuus —, joksi Emma suvaitsi kutsua sitä, — oli kuitenkin jotain aivan toista kuin muiden. Albrecht oli ollut taiteilija. Mutta mitä oli Oskar Malm?

Ovelta kuului kopinaa. Liisa oli varmaan tulossa. Olihan hän joka päivä kuitenkin pistäytynyt, vaikka viime aikoina oli sattunut tulemaan aina Emman nukkuessa.

— Onko se Liisa, — kuului vanhan rouvan huoneesta.

Amalia raotti ovea. Hänen kielensä liikahti kuin kiukun sätkäyttämänä. — Eihän hän vielä ole kerinnyt ovesta sisään. — Kyllä minä heti tuon tänne, — tuli sitten lauhkeammin.

— Vai on mamma niin odotellut? — Liisa kiskaisi päällysvaatteet yltään. Hän muisti Oskarin asioita, tuntejaan ja lapsia, eikä silti voinut olla syyttämättä itseään siitä, ettei ennen ollut kerinnyt tulla.

— Teillä taitaa se elämä taas olla hyvin ahdasta, — Amalia arvaili.

— Eihän se väljäkään, Liisa oli jo menossa sairaan luo.

— Mamma, päivää. — Hän piteli vanhan rouvan kättä omassaan kauan ja hartaudella. Muutos sairaan tilassa oli huomattava. Yhdessäolon hetket olivat luetut. Hän näki sen selvästi. Ja hän tunsu samalla, että kaikki ajallinen — koskipa se niinkin tuiki tarpeellista kuin jokapäiväistä leipää — sittenkin oli vähäistä sen hetken tullessa, jolloin ihmisen oli siirryttävä suureen tuntemattomuuteen.

— Taidat olla hyvin väsynyt? — Hän kumartui sairaan puoleen puhuen lauhkeasti kuin lapselle.

— Kyllä minä taas jaksan vähän paremmin. Istu. Mutta lähelle. Eihän sinulla ole kiirettä?

— Ei — jos sinä tahdot viipymään.

Amalia raotti samassa ovea. — Ethän sinä, Emma kulta, vaan rasitu. Minä olen niin levoton.

Vanha rouva ärähti ensin tuskastuneesti. Sitten oli kuin nauru olisi nykäissyt suupieliä. — Ei sinulla ole syytä, sanoi hän, ja rupesi kuiskaamalla tiedustelemaan mitä Liisalle kuului.

— Nyt riittää, — katkaisi hän äkkiä Liisan kertomiset lapsista. — Minä tahdoin vain kuulla, minkälaista teillä nykyään on. Sitä tulee ajatelleeksi monta asiaa, kun joutuu näin avuttomaksi. Sitä punnitsee, onko kulloinkin tehnyt oikein vai väärin. Sinunkin elämäsi on tullut mieleen. Olen ajatellut että teinköhän oikein, kun otin sinut kasvattaakseni. Elämä ei ole helppoa kaikille. Sinunkin on käynyt raskaaksi. Taitaa rahatkin taas olla ahtaalla?

— Onhan ne, mutta älä nyt ajattele sitä. Me olemme nuoria.

Muutamaan hetkeen ei kukaan sanonut mitään. Sitten vanha rouva pienellä ponnistuksella sai päänsä nostetuksi pielukselta, katsoi Liisaan ja sanoi niin selvään, että Amaliakin kuuli sen avaimenlävestä: — En minä kuitenkaan kadu sitä että otin sinut. Sinusta on tullut oikea ihminen.

Hän painui huohottaen takaisin vuoteelle. Mutta kun Liisa kohenteli hänen päänalustaan ei hän voinut olla lisäämättä: — Enemmän kiitollisuutta olisit kuitenkin saanut osoittaa.

— Mamma, — Liisa painui hänen vuoteensa reunalle ja puhui hiljaa, aivan hänen korvaansa. — Minä en ole lauhkea luonteeltani, enkä osaa näyttää mitä tunnen. Mutta usko minua. Minä olen ollut ja olen kiitollinen.

Vanha rouva katsoi pitkään Liisaan. Silmäyksessä oli tyytyväisyyttä; haikeutta ja vielä jotain, jota Liisa ei voinut selittää. — Se on hyvä, — sanoi hän viimein. Minä olen tyytyväinen. — Mutta miehesi on nahjus.

Hän kääntyi samassa seinäänpäin jättäen Liisan ristiriitaisin tuntein tiedustelemaan itseltään mitä hänen oli tehtävä. Heikkoa sairasta ei sopinut rasittaa hänelle vastenmielisillä puheilla. Mutta toiselta puolelta tuntui yhtä väärältä kuin mahdottomalta olla vastaamatta tällaiseen. Oskar ei ansainnut moitteita, silloin kun häntä, Liisaa, kiitettiin. Mikään ei oikeuttanut sellaiseen, ellei toisten — sellaisten kuin Röllerin ja hänen kaltaistensa ilkeämielisyyttä luettu heidän uhrinsa rikokseksi.

— Mamma, — sanoi hän puoliääneen, — tietäisit miten hyvä Oskar on.

Mutta vanha rouva ei kuullut. Sen sijaan raotti Amalia uudelleen ovea ja vilkutti Liisaa tulemaan. Sisar Emmaa ei saanut mitenkään rasittaa. Hän oli kovin heikko.

Liisa epäröi hetken. — Voisinhan minä jättää lapset Oskarin huostaan ensi yöksi, sanoi hän sitten. Mutta silloin pillahdi Amalia itkuun. Liisa oli sydämetön, kun ei luottanut Salmiskaan ja Amalia-tätiin, vaikka tämä oli sairaan oma sisar. Ja sisar kai kuitenkin oli läheisin — luonnollisesti läheisempi kuin vieras ottolapsi.

Liisa kuuli Amalian haikean, valittavan äänen korvissaan pitkin kotimatkaa. Viime sanoissa tuntui omituisen pistävä oika.

Sydänyön aikana hiipi viikatemies vanhan rouvan vuoteelle. Hän kumartui sairaan puoleen, katsoi häntä silmiin ja sanoi hiljaisen: pian.

Vanha rouva oli nukahtanut. Hän heräsi suureen tuskaan, kohoutui ylemmä vuoteessaan ja katsoi ympärilleen.

Yölamppu paloi äänettömästi ja käryten matalalla tuolilla. Huoneen perällä oli Amalian vuode. Sisar nukkui siinä. Hän makasi selällään, suu oli puoleksi avoinna ja joka henkäyksellä puhalsi hän pienellä äännähdyksellä ilmaa ohuiden huuliensa välistä.

Vanha rouva näki kaikki vastenmielisen selvästi. Hän ymmärsi olevansa yksin ja avuton. Salmiskaa ei näkynyt missään. Jos olisi tehnyt mieli vaikka pappia, ei olisi saanut. Ja niinkuin Amalia kuitenkin oli vakuutellut tekevänsä vaikka mitä sisaren hyväksi.

Eikä se Liisakaan, joka kuitenkin vastikään oli vakuutellut kiitollisuuttaan. Hän tietysti ajatteli lapsiaan. Ja Oskaria, sitä nahjusta.

Vanha rouva tunsi sisäistä raivostumista, jota lisäsi se, että hän nyt juuri oli päättänyt antaa Liisalle osan perinnöstä. Hän oli tähän asti ollut haluton siihen. Hän oli laskenut korkoa koron päälle kaikelle sille, mitä hän Liisan hyväksi oli kuluttanut. Ja se summa oli kasvanut suureksi. Häntä oli oikein vaivannut ajatus, että hän yhden ihmisen hyväksi oli kuluttanut niin paljon. Sentähden oli tuntunut siltä, että nyt hän ei enää anna — ei penniäkään.

Ja kun se Oskar lisäksi oli sellainen nahjus, ihan toisenlainen kuin miksi vanha rouva oli luullut, silloin kun tutustui häneen hänen seisoessaan Röllerin tiskin takana. Silloin hän oli tuntunut kauppamieheksi luodulta, mutta samassa kun hän rupesi omaan itsenäiseen hommaan, oli sekä onnistuminen että taito tipotiessään. Ihanhan täytyisi nousta haudasta sulasta levottomuudesta, jos sellainen mies saisi huolella pidetyn omaisuuden käsiinsä.

Vanhasta rouvasta olisi sellainen teko ollut verrattava hellityn ja huolella hoidetun lapsen kadulle viskaamiseen.

Mutta nyt, kun viikatemies oli tullut ihan viereen ja katsoi silmiin, tuntui siltä kuin juuri se, mikä oli niin vaikeata, olisi ollut tehtävä. Ja Liisaa tekikin mieli auttaa. Lasten osaksi joutuisi siten myöskin joku erä. Sekin ajatus tyydytti. Viattomia, pieniä lapsia Jumalan sanakin käski holhoomaan.

Ehkäpä Jumala sitten pitäisi senkin asian mielessään.

Taas kääntyi ajatus pappiin. Olisi tuntunut turvalliselta puhutella sellaista. Tiesihän semmoinen ihminen kuitenkin paremmin kuin muut, minkälaista oli rajan toisella puolella. Ei silti, että hän olisi käynyt siellä näkemässä enemmän kuin muutkaan. Mutta olipahan kuitenkin ollut opastamassa monta tielle. Ja siitäkkin hän voisi vakuuttaa, että isättömän ja hyljätyn lapsen holhominen on Jumalalle mieluinen asia.

Vanhalle rouvalle tuli suuri hätä omasta avuttomasta tilastaan. Siinä testamenttiasiansakin olisi sekä papista että Salmiskasta ollut apua. Kahdelle ilmaistu tahto pitäisi kai paikkansa, vaikkei ollut testamenttiakaan. Sen tekeminen oli aina ollut hänelle vastenmielinen asia. Ensiksi oman epäröimisen tähden ja sitten siitäkkin syystä, ettei yleensä tehnyt mieli antaa niitä rahoja kenellekään.

Mutta kun se nyt kuitenkin oli tehtävä. Kun se viikatemies vain odotti eikä hellittänyt.

— Amaalia, — A-maa-li-aa.

Tasainen, puhalteleva hengitys kuului yhä vuoteesta.

Suuret hikihelmet nousivat vanhan rouvan otsalle.

Oli aivan kuin tahalla olisivat jättäneet hänet näin avuttomaksi. Salmiska ei tullut vaikka oli luvannut. Ja Amalia nukkui kuin viimeistä untaan.

Vanha rouva otti pöydällä olevan tulitikkulaatikon ja koetti sillä nakuttaa pöytään.

Silloin kävi väristys koko hänen ruumiinsa läpi. Tuntui aivan siltä, että hän ei nakutakaan itse. Se on viikatemies. Tämä ei odota enää. Nyt on oltava valmis lähtöön.

Eikä hän ole.

Kuka auttaa? Kuka opastaa?

Suuret hikihelmet nousivat taas otsalle.

Kun saisikin papin. Kun ei olisi pakko tulla yksin toimeen.

— Isä meidän, — hän alkoi.

Isä, niin isä, kun siinä mielessä vain voisi lähteä! Ei siitä syystä, että isätön lapsi on saanut kasvatusta, eikä muunkaan tehdyn hyväntyön tähden. Enemmän taisi olla laiminlyöntiä kuin tehtyä. Kova ja raharakas oli sydän ollut. Jumalan edessä tilillä tulikin mieleen enemmän kuin olisi muistanut sanoa papille.

Mutta jos kuitenkin uskaltaisi — sentähden, että *Hän* on hyvä ja rakastaa — —

Taas tuli se testamentti mieleen.

Hyvä isänsydän vei ajatukset Liisan lapsiin.

Jos ne nyt näkivät nälkää eikä vanhemmilla ollut leipää heille.

Vanha rouva kohoutui vuoteessa ja huusi. — Liisa, — Liisa. Anna Liisalle!

Sisar Amalia liikahti. Silloin tunsu vanha rouva, että sisar vie häneltä rahat väkipakolla. Hän on asettanut asiat näin, juuri näin. Tämä on kaikki hänen työtään.

Vielä kerran kohoutui sairas vuoteessaan ja aikoi huutaa. Mutta ääntä ei kuulunutkaan. Hän painui takaisin vuoteelle. Suu jäi ammottamaan ja silmissä oli suuren pelästyksen tuska.

Tällaisena löydettiin hänet aamulla vuoteessaan.

4.

Amalia puuhasi hautajaisia suurella innolla ja kaikille nähtävänä olevalla kaipuulla. Hän unohti tyyten luuvalonsa, kolisteli keppineen paikasta toiseen, piti apuihmisiä tiukasti silmällä, ettei vaan mitään katoaisi ja otti syvällä kunnioituksella esille tarvittavat rahat mahonkiipiirongin laatikosta siitä paikasta, jonka Emma-vainaa oli hänelle neuvonut.

Hänen tehdessään sitä sattui silmä vähän kiertelemään muuallakin. Täytyi vilkaista, näkyisikö testamenttia jossain. Mutta ei näkynyt. Ja siitä hän olikin ollut vakuutettu Emman kuolinyöstä asti. Hän oli silloin aivan kuin unissaan kuullut Emman sanovan: — Liisa, — anna Liisalle, — ja siitä hän oli päättänyt, että testamenttia ei ole, varmastikaan ei.

Ajatus oli hykertänyt hänen sydäntään. Vanha sairas ihminen sellainen kuin hän tarvitsi toki paremmin rahaa kuin nuoret ja terveet. Ja hänhän sitäpaitsi oli läheisin ja luonnollisin perillinen.

Silloin yöllä oli tullut vähän niinkuin paha olla, että jos sisar hyvinkin nyt huutaa ja on avun tarpeessa. Kuinka hän sitten saa rauhaa omaltatunniltaan, kun ei ole tahtonut auttaa kuolevaa. Mutta kun hän koetti vähän niinkuin kuulostaa, ei kuulunut mitään. Untahan hän vain oli nähnyt, paha unta. Ja kun hän sitten oli nähnyt Emman suuressa pelossa lasittuneen katseen, oli sekin käynyt tunnolle. Hän oli aina ollut sellainen turhan tarkka ja helläluontoinen ihminen, ihan nuoresta asti.

Hän näki sen nyt siitäkin, että monet asiat ihan loukkasivat häntä Emman puolesta. Sekin ettei Liisa hommannut itselleen eikä lapsille kunnollisia suruvaatteita. Lapset saivat olla siinä missä olivat olleetkin, itselleen Liisa vain osti pienen kaistaleen halvinta suruharsoa etumukseksi vanhaan mustaan leninkiin.

— Että voitkin. — Amalia sanoi sen suoraan. — Hän teki sinusta ihmisen ja kulutti hyväksesi enemmän kuin moni oman lapsensa hyväksi.

— Minä en sure vaatteilla. — Se sanottiin lyhyesti ja jyrkästi. — Liisa oli muutenkin jäykkä ja luolaskematon, — näihin aikoihin suuremmassa määrässä kuin koskaan ennen. Ihan kuin jo olisi kadehtinut sitä perintöä.

— Totta kai sinä tuot lapset haudalle, — huolehti Amalia. Hän tunsu pyhäksi velvollisuudekseen valvoa sisaren muiston kunnioittamista.

— En minä voi ottaa niitä poloisia paleltumaan tähän pakkaseen. Suoraan sanoen ei tytöillä ole vaatteitakaan.

Jokin Amalian sisimmässä tuntui kummasti vavahtavan. Hän katsoi kiireisesti ulos ikkunasta. — Onko

teillä asiat niin huonosti, kysäsi hän samassa.

— On. Se, joka on silmin korvin velassa, ei liiku omillaan. Sellaisella ei ole oikeutta hankkia itselleen muuta kuin tuiki tarpeellista. Tytöt eivät vielä käy koulua. He voivat siitä syystä tulla toimeen vähillä.

— Mutta pikku Oskar? Hän muistaa Emmaa. Liisa ei vastannut mitään ja se harmitti taas Amaliaa. Liisa tietysti ajatteli poikaa, joka oli sellainen arka ja herkkämielinen lapsi, — ei sietänyt mielenliikutusta, ei kylmettymistä, ei kerrassaan mitään.

— Kiitollisuudella ei ole sijaa maailmassa, sanoi Emma-vainaa. — Amalia pyyhki silmiään ja läksi keppiään kolistellen nilkuttamaan keittiöön, josta oli kuulunut epäilyttävää lasin helähdystä. Muutamat ihmiset särkivät kuin hullut käsitellessään toisen omaa.

Haudalla Amalia kuitenkin mielihyvällä huomasi, että hänen sisarelliset kyyneleensä olivat tehneet tehtävänsä. Pikku Oskar seisoj Liisan vieressä pelokkaasti painautuen äitiinsä ja seuraten toimitusta suurin, tuskallisesti tutkistelevin katsein.

Äiti-muori seisoj aivan heidän läheisyydessään huolestuneena tarjoillen heille omaa suojahuiviaan ja tuontuostakin vilaisten heihin levottomasti kuin kana vaarassa oleviin poikasiinsa.

Amalia sai selvän ja voimakkaan tunteen siitä, että hän oli ainoa todellakin sureva tämän haudan partaalla. Ja se tuntui hyvältä — rahojenkin tähden. Siinä oli sekä oikeutta että oikeuttavaa.

Amalian katse sattui kauppaneuvos Rölliin, Oskarin entiseen esimieheen, jonka seuraavana päivänä piti tulla pesää selvittämään. Röller oli sellainen luotettava, kunnan mies. Kyllä hän toimittaisi kaikki parhaimman mukaan.

Amalialle tuli äkkiä kova itkun puuska. Hän huomasi, että ihmiset katsoivat häneen ja se yllytti häntä itkemään yhä enemmän.

Muisto tästä hetkestä rupesi häntä itkettämään seuraavanakin päivänä Röllerin tullessa toimitukseensa. Hän painautui tuolille Röllerin viereen ja nyyhkytti hiljaa. Liisa miehineen istui syrjemässä jäykkänä ja silmän kostumatta.

Kun ei testamenttia ollut eikä useampia läheisiä perillisiä oli asema selvä.

— Tahtoisin minä kuitenkin, että saisit jotain muistoa vanhasta kodistasi, sanoi Amalia toimituksen päätyttyä ja nousi.

Hän irroitti seinältä Emma-vainaan taiteellisten taipumusten ainoan tuloksen, silkikangasompeluksen, pyyhkäisi pölyt siitä hihansa suruharsoon ja ojensi sen Liisalle.

— Ota tämä. Se on Emman nuoruuden taideteos. Sinä tiedät sen.

Amalia pyyhkäisi tyrmistyneenä itkettyneitä silmiään ja katsoi pitkään Liisaan. Tämä hymyili ilmeisesti ottaessaan taulun sellaista omituista hymyä, josta ei päässyt perille mitä se oikeastaan merkitsi.

— Sillä on muistonsa, — sanoi Liisa kääraisten taulun paperikaistaleeseen. Ääni oli omituisen terävä. Ja sanatkin tuntuivat sellaisilta, ettei oikein tietänyt mitä niihin sisältyi.

Amalian sisin vavahti taas. Mutta sitten se rauhoittui. Oli niin paljon, jota täytyi ajatella ja josta huolehtia nyt, kun rakkaan Emman rahat vihdoinkin olivat hänen huostassaan.

Mutta äiti-muori, joka Oskarin ja Liisan poissaollessa oli kainnut lapsia, puhkesi näiden palatessa äänekkäisiin valituksiin.

— Vai ei mitään, ei mitään. Olisin minä kuitenkin luullut Emman jakaneen säästönsä.

Liisa ei puhunut mitään. Hän hääräili lasten kanssa, jotka olivat ikävöineet häntä kotiin. Oskar painui läheiselle tuolille, nojasi päänsä käden varaan ja huokasi raskaasti. Hän tuns kohtalonsa ratkaistuksi.

Äiti-muorin väsyneet kädet alkoivat vapista yhä enemmän. Sukka, jota hän koetti parsia, painui helmaan ja silmiä hämärsi. Hän ei tällä hetkellä kadehtinut ketään niin suuresti kuin Emma-vainaa, jolla olisi ollut mistä antaa, jos olisi tahtonut. Hän olisi mielellään antanut jälellä olevat päivänsä kymmenkertaisesti, jos vain niillä olisi voinut ostaa lapsilleen pienenkin osan perinnöstä.

— Voihan ne rahat vielä kerran kiertyä meille, — sanoi Oskar viimein kuin lohdutellakseen äitiä. — Amalia täti viittaile jo siihen. Mutta nyt ne olisivat tulleet niin kipeään tarpeeseen.

Hän ajatteli ovella olevaa vararikkoo ja tuhannen markan vekseliä, joka lankesi maksettavaksi viiden päivän perästä. Hänellä ei ollut aavistustakaan rahojen saannista. Kaikki tiet olivat tukossa.

— Äiti-muori, — sanoi Liisa samassa. Hän oli saanut lapset nukkumaan ja tuli pöydän ääreen, missä äiti ja poika yhä istuivat. — Tulisitteko te meille pariiksi päiväksi? Minä aion pian lähteä pienelle matkalle.

Oskarin katse kohosi kysyvänä.

— Koululla on ylihuomenna lupa, sitten on lauantai ja pyhä. Maanantai-aamuna olen toivottavasti jo kotona. Tunnit saan kyllä järjestetyksi niin, ettei työ kärsi.

Liisa istui jo parsimassa sukkaa. — Tiistainahan sinun vekselisi lankee, kysäsi hän kuin ohimennen.

Oskar nyökkäsi. Teki mieli kysyäkin jotain, mutta hän tunsu Liisan. Siitä syystä hän vaikenä. Tuli vain kuin helpompi olla. Vaikka samalla tuntui raskaaltakin.

5.

Elna Rönströmillä oli kaksi huonetta lähellä Pitkääsiltaa. Toinen pienempi oli hänen omansa. Toinen suuri kuului tavallaan kaikille.

Alote ja aate oli hänen omansa. Kerran palattuun erään tuttavan luota Karjalta joutui hän Helsingin asemalla odottamaan puolta tuntia myöhemmin lähtevää paikallisjunaa. Istuessaan naisten huoneessa sattui hänen huomionsa kiintymään nuoreen tyttöön, joka paksut konttorikirjat edessään istui ahkerasti kirjoitellen. Neidin pitäessä pientä lomaa. syödäkseen voileipiä, antautui Elna puheisiin hänen kanssaan. Silloin hän sai kuulla, että neiti kävi kauppaopistoa, mutta asui niin ahtaalla, ettei asunnossaan saanut töitään tehdyksi.

Tätä ensimmäistä havaintoa seurasi pian toinen samanlaatuinen.

Elna tuli kerran myöhään kotiin eräästä kokouksesta. Noustessaan portaita hän huomasi nuoren naisen, joka oli nukahtanut porraskierteeseen. Hänen oli mahdoton jättää tyttöä siihen. Hän herätti hänet siitä syystä, otti selkoa hänen oloistaan ja sai niistä yhä selvemmän käsityksen siitä miten paljon Helsingissä oli nuoria, eri aloilla työskenteleviä naisia, joilla ei edes ulkonaisessa suhteessa ollut oman kodin, ei oman huoneen tarjoamaa suojaa.

Elna teki päätöksensä hänelle ominaisella nopeudella. Hänellä oli näihin asti ollut varaa pitää kaksi huonetta itseään varten. Nyt tunsu hän velvollisuudekseen jakaa osansa niiden kanssa, joilla ei ollut mitään. Hän ei enää voinut unohtaa sitä, ettei ihminen voi elää toisista eristettyä elämää, että hän on joko tekemässä elämän helpommaksi tai raskaammaksi kanssaihmisilleen. Hän oli aikansa elänyt sokeana tässä suhteessa. Sentähden hän oli joutunut suureen velkaan.

Hauskasta kodistaan huvilakaupungissa muutti Elna itäisen viertotien varrelle, vuokrasi sieltä itselleen kaksi huonetta ja kalusti toisen aikomaansa tarkoitusta varten. Ovelle hän pani ilmoituksen: Seurustelu ja lukuhuone naisille. Avoinna kl. 9 a.p. — kl. 10 i.p.

Vanha, uskottu palvelija huolehti vieraiden vastaanottamisesta ja poislaskemisesta. Muutamilta yhdistyksiltä ja yksityisiltä Elna sai sekä kirjoja että sanomalehtiä. Sillä lailla alkoi työ hiljaa ja huomaamatta, kunnes "seurusteluhuonetta" ruvettiin käyttämään yhä enemmän.

Elna ei koskaan voinut poistua kotoaan ensin vilkaisematta "seurusteluhuoneeseen". Usein istui siellä hänelle ventovieraita, mutta hän nyökkäsi kuin kotijoukolleen ja hänen jatkaessaan matkaansa oli tietoisuus huoneesta, jossa istui joukko lepääviä, lueskelevia tai kirjoittelevia naisia, hänelle sisäisen ilon ja voiman lähteenä.

Hän ajatteli tätä myöskin asemalla odottaessaan Liisaa.

Liisa ja hän olivat viime vuosina tavanneet ainoastaan harvoin ja pikipäin. Pitemmältä he eivät olleet olleet toistensa seurassa sen junamatkan jälkeen, joka Elnan oloissa oli muodostunut käänteentekeväksi. Senverran Elna kuitenkin oli seurannut Liisan oloja, että hän aavisti tähdellisen syyn aiheuttaneen matkan, jolle Liisa näin keskellä lukukautta ja huolimatta taloudellisesta ahdingostaan läksi.

Juna vihelsi samassa.

— Tuntuu aivan siltä kuin emme olisi tavanneet vuosikymmeniin. — Liisa huoasti sanoessaan sen. Taaksepäin jäänyt taival oli ollut ei ainoastaan pitkä, vaan myöskin raskas.

— Tänne, — tule tänne. — Elna avasi huoneensa oven ja veti Liisan muassaan omalle puolelleen. Sitten hän iloisesti rupesi kertoilemaan omista nykyisistä oloistaan. Joskus hän keskeytti kertomuksensa kuin antaakseen Liisalle tilaisuutta kertomiseen, mutta kun tämä pysyi vaiteliaana, jatkoi hän itse.

Liisa pani merkille, että Elna nykyään oli yhtä innostunut työhön toisten hyväksi kuin ennen oman osansa ottamiseen. Eikä se innostus ollut hetkellistä ja ohimenevää laatua. Elnan elämä ja kehitys oli käynyt tähän suuntaan alkaen tuosta unohtumattomasta illasta rautatievaunussa. Kuka se pieni surupukuinen tyttö oli ollut, oliko hän lapsi, joka oli jäänyt isättömäksi sen suhteen vuoksi, joka sinä vuonna oli ollut Elnan elämän ytimenä, vai oliko hän ainoastaan tietämättään puhunut toisten puolesta, oli Liisalle yhä tietymätöntä. Liisa oli vain nähnyt seuraukset.

Elnan iloinen nauru tempasi Liisan hänen ajatuksistaan. — Huomaatko sinä että asiat eräässä suhteessa ovat samalla kannalla kuin ennenkin. Minä puhun ja puran sisintäni sulle, sinä vaikenet.

Liisa hymyili. — Jokainen mallinsa mukaan. Leivän puolesta ponnistelevalla perheenäidillä ei olekaan sellaista kerrottavaa, mikä voisi olla iloksi toisille. Sinulla on ihanteesi.

— Paljon enemmän kuin ihanteita. Minulla on usko. — Älä nyt ajattele mitään uskonopillista määritelmää. Uskolla tarkoitan luottamuksesta elämämme alkulähteeseen lähtenyt sisäistä voimaa. Kun olin joutunut epätoivoon, tekemäni suuren erehdyksen johdosta, en olisi jaksanut jatkaa elämää, ellen jumalallisesta anteeksiannosta olisi saanut tätä sisäistä voimaa. Se on minulle selvittänyt elämäni tarkoituksen. Se sovittaa elämän ristiriidat ja se auttaa elämään onnellisena riippumatta ulkonaisista oloista.

Elna nousi, kiersi kätensä Liisan kaulaan ja katsoi häntä hetken sydämellisesti silmiin. Sitten hän jatkoi entistä, hilpeän iloista puhettaan.

Mutta monet ajatukset valvottivat Liisaa sinä iltana. Hänen ajatuksensa luistivat Elnasta muutamiin kristillisiin toimihenkilöihin, joiden luona hän edellisenä päivänä oli käynyt pyytämässä lainaa. Mitä oli näillä monen kunnioitusta nauttivilla henkilöillä ollut hänelle antaa? Kun he sanojensa mukaan eivät voineet avustaa häntä, ei pienemmällä eikä suuremmalla summalla, olivatko he edes antaneet rohkaisevaa, eteenpäin auttavaa myötätuntoa? Olivatko tavalla tai toisella ottaneet hänen asiaansa omakseen?

Hän hymyili katkerasti. Muutamat olivat evästäneet häntä tympäisevillä muistutuksilla Jumalan kasvattavasta rakkaudesta, toiset olivat toivotelleet, että muut auttaisivat heidän kieltäytyessään.

Jos Jumalaa rupesi arvostelemaan sen mukaan mitä näki monen "uskovan" elämästä, ei se suinkaan ollut puoleensavetävää.

Mutta Elna oli toisenlainen. Hänen sekä sanansa että elämänsä todistivat hänen uskossaan olevan sitä voimaa, josta hän puhui. Se oli todella kuin elävä, näkymättömistä lähteistä kuohuva virta.

Liisa tunsu sisimmässään syvää, polttavaa janoa. Raskas tie kysyi voimia. Ja se tie, jolle hän huomenna aikoi lähteä, tuntui ylivoimaisen raskaalta. Hän olisi säästynyt siitä, jos jokuukaan vain olisi tahtonut ja voinut auttaa. Mutta kun kaikki tähänastiset keinot olivat näyttäytyneet turhiksi, ei ollut muuta neuvoa. Oli epätoivon rohkeudella turvauduttava viimeisiin hätäkeinoihin.

Hän muisteli hankkimiaan osotteita. Sitten hän suunnitteli mielessään, missä järjestyksessä hänen oli käytävä raskaalla asiallaan. Lähinnä asui eräs virkamies, joka jatko-opistovuosina oli ollut itsepinntaisen sitkeä tunteittensa osoittamisessa ja jolla nyt oli hyvät tulot. Hänen puoleensa oli ehkä ensimmäiseksi yritettävä.

Liisalle nousi kylmä hiki otsalle. Tällainen matka tuntui niin mahdottoman alentavalta. Mutta hänellä ei ollut oikeutta ajatella itseään. Rehellinen konkurssi, niin vaikealta kuin se tuntuikin, ei sittenkään olisi ollut mitään. Mutta Oskarin vekseli lankesi, ei ollut tietoakaan rahoista, ja lapset olivat muutaman päivän perästä suorastaan ilman leipää.

Oskar olisi luonnollisesti vastustanut tätä matkaa, jos olisi aavistanut, minne Liisa aikoi kääntyä. Hän olisi ainakin mieluummin tahtonut mennä itse kuin laskea vaimoan tällaiselle kerjuumatkalle. Mutta hänelle ei ehkä olisi annettu, — siksi täytyi yrittää —

Liisa puri hammasta ja kädet painuivat toisiinsa tuskallisesti kuin kouristuksessa.

Elna oli luvannut antaa minkä ikinä vain irti sai. Mutta hänelläkin sattui olemaan vähän. Jollei kaikki yhteensä riittäisi kipeimpään tarpeeseen, oli vielä turvauduttava siihen viimeiseen, kaikkein enimmin kirvelevään keinoon. Se tuntui tosin eräässä suhteessa aivan kuin oikeuden mukaiselta. Siinä kohdassa

Liisa olisi voinut olla vaatimassa. Raha oli mitätöntä sen rinnalla, mitä häneltä oli riistetty. Ja sittenkin!

Mutta jos hän sen kautta saisi Oskarin vapautetuksi taakasta, olisihan hänen edellisetkin kärsimyksensä sillälailla eräällä, joskin katkeralla tavalla kääntyneet Oskarille ja siten hänelle itselleenkin hyväksi. Ja täytyihän siitä silloin tavallaan olla kiitollinen.

Liisa pyyhki kylmällä kädellä hikistä otsaansa, silmät painuivat väsyneinä umpeen ja sisimmässä tuntui taas syvä, polttavan näännyttävä jano.

6.

Oskar oli Liisaa vastassa asemalla tämän palatessa. Hän pelästyi Liisan väsynyttä ilmeitä, mutta tämä vältti miehensä huolestunutta tiedustelua iloisella: — Minulla on paljon hyvää sinulle. — Kuinka lapset voivat? kysyi hän sitten heidän pyrkiessä tungoksesta aseman edustalla.

— Muut hyvin, mutta Oskar on ollut väsynyt ja yskässä. Minä en antanut hänen mennä kouluun tänään.

Liisa joudutti huomaamattaan askeleitaan, käänsi asemalta syrjäkadulle ja rupesi siellä kertomaan Oskarille matkastaan. Hänellä oli muassaan kaksitoistatuhatta.

— Kaksitoistatuhatta! — Oskar hätkähti. Liisa kuuli äänestä, ettei hän enää jaksanut iloita.

— Se on paljon ja se on vähän, — sanoi hän väsyneesti. — Sinun tekosi on joka tapauksessa sitä mitä se on. — Hän puristi vaimonsa kättä.

— Enhän minä muuten olisi saanut, — rupesi Liisa selittämään, — en edes riittävästi vekseliin, mutta kun en tietänyt muuta neuvoa, menin vanhan parooni Silversköldin luo. Sieltä annettiin koroton laina.

Liisa innostui kertomaan. Hänellä oli jo valmis suunnitelma tulevaisuutta varten. Sekatavarakauppa oli lakkautettava. Se ei menestynyt, ei ainakaan Röllerin eläessä. Velkojen suoritukseen oli summa luonnollisestikin liian pieni, mutta sen avulla saataisiin ehkä sopimus aikaan velkojen välillä. Ja sitten oli Oskarin yritettävä uudelleen, toisella alalla. Kaupunki kaipasi vieraskotia. Sellainen saataisiin ehkä suhteellisen halvalla pystyyn nyt, kun Amalia-täti Pietariin muuton johdosta aikoi myydä talonsa eikä tiedossa oleva ostaja tarvinnut sitä itseään varten. Hän oli muuten kunnan mies, jonka kanssa hyvin selviytyisi asioissa. Liisa voisi lisäksi ruveta pitämään pientä lelu- ja paperikauppaa. Se ei nielisi niin paljon kuin suuri sekatavarakauppa ja voisi kuitenkin tuottaa voittoa semminkin kun sellaisesta oli puute.

— Niin, niin, kyllä sinä olet oikeassa. — Oskar aivan elpyi uutta intoa herättävien ehdotusten johdosta. Hänen nykyisen asemansa mahdottomuus oli ollut painajaisena, joka häneltä riisti kaiken toimintahalun.

— Ajattele vain elämää täydellisessä riippumattomuudessa Rölleristä, hänen alentamistaan hinnoista, hänen salavijhauksistaan ja ostajia onkivasta käytöksestään! — Liisa nauroi entiseen, heleä-ääniseen tapaansa, puisti miestänsä leikkilisesti käsipuolesta ja läksi sitten kiireisesti nousemaan kodin portaita. Hänen painaessaan ovikelloa oli hänen liikkeensä jo hätäisen levoton.

— Äidin oma pikku poju, puheli hän painautuen pikku Oskarin vuoteen laidalle. Käsi laskeutui pojan otsalle. Se poltti.

— Äiti, minä olen niin kipeä.

— Minä näen sen. Sinun ei pidä puhua nyt. Se rasittaa sinua.

Poika painoi silmänsä kiinni ja makasi liikahtamatta kuin nukkuva. Joskus vain kuului hiljaista valitusta. Ja kun lääkäri saapui, seurasi poika tämän liikkeitä suurin, kysyvin silmin. Mutta hän ei sanonut mitään. Vasta toisten nukuttua kutsui hän hiljaa ja heikosti äitiään.

— Äiti, luuletko, että minä kuolen?

— Rakas, älä nyt puhu. Anna minun kertoa sinulle niinkuin ennenkin. Sinähän muistat, että minä kerran kerroin suuresta puutarhasta, jossa lasten sielut lentelevät, ennenkuin ne syntyvät tänne maailmaan.

Poika nyökkäsi.

— Ei kukaan tiedä milloin sanotaan pienelle lapselle: "lennä nyt maailmaan, elämään siellä". Ei kukaan tiedä milloin sanotaan: "tule nyt pois".

— Mutta äiti, minä en tahdo sellaiseen mustaan hautaan kuin vanha mamma.

Liisan sydäntä kouristi. Minkätähden hän aina joutui syylliseksi juuri suhteessaan tähän lapseen? Muutenkin tuntui usein siltä, kuin hänen olisi pitänyt pyytää pojaltaan anteeksi kaikkea, mikä haavoitti tämän äärimmäisen herkkää ja raskasta mieltä. Pitikö hänen vielä syyttää itseään lapsen kuolemastakin?

— Makaa nyt vain ihan hiljaa ja anna äidin hoitaa sinua, niin tulet pian terveeksi.

Poika painoi uudelleen silmänsä umpeen äidin pyyhkiessä hänen polttavia jäseniään vilvoittavalla vedellä. Näytti siltä kuin hän siinä maatessaan vähitellen olisi vaipunut jonkunmoiseen horrostilaan. Mutta hänen rintansa nousi ja laskeutui vaivaloisesti ja tuskan hiki nousi suurina helminä otsalle.

Liisan ajatus kääntyi katkerana Amalia-tätiin. Oli hänkin osannut vedota juuri siihen kohtaan, joka oli arin. Ja kun Liisalla itsellään oli tuoreessa muistissa viime puhelu vainajan kanssa, oli sekin ollut ihan kuin velvoittamassa. Ja sehän se hänet voittikin.

Mutta nyt Oskar kuitenkin juuri haudalta oli saanut sekä vilustumisensa että sen sisäisen kammon, joka näkyi raatelevan häntä.

— Äiti, — suuret surulliset silmät olivat hitaasti auenneet uudelleen, — saanko minä puhua?

— Rakas pikkuinen, saathan sinä.

— Minä tahtoisin tietää, minne sielu lentää, kun se lähtee täältä.

Liisa ei saanut vastatuksi.

— Äiti, kuka kutsuu sitä?

Vastaus viipyi yhä. Liisa ei tahtonut antaa tyhjiä sanoja. Hänen täytyi itse uskoa siihen, jota hän vakuutti lapselleen. Vain sellainen sana oli elävä sana. Eikä muu tässä kelvannut.

Hänen täytyi lapsensa tähden tehdä itselleen selväksi, eikö hänellä ollut mitään, mikä saattoi lohduttaa ja kannattaa. Ja jollei ollut, oli se omistettava — tavalla tai toisella. Tällainen kärsivä pieni raukka ei saanut jäädä ilman apua.

— Muistatko, alkoi hän hiljaa ja epäröiden, — että me kerran yhdessä katselimme suurta, ihmeellistä konetta. Ja muistatko, että koneen vieressä oli mies, joka käytti sitä.

Poika nyökkäsi.

— Joka talven jälkeen tulee kaunis kevät. Uudet kukat nousevat kukkimaan. Uudet pikku lintuset syntyvät ja livertelevät meille. Koko tämä meidän maailmamme on suuri ihmeellinen kone. Kun ei sitä vielä ollut, oli Jumala. Hän antoi tämän maailman tulla näin kauniiksi ja ihmeelliseksi. Hän sanoo: synny ja kasva, mene ja tule. Ja hän rakastaa kaikkia.

— Hän on hyvä, — sanoi poika hiljaa.

Äiti ei uskaltanut jatkaa.

— Äiti, — tuli taas vuoteesta, — luuletko, että minä voin nauraa ja leikkiä Jumalan luona?

Liisa painui polvilleen vuoteen viereen. Koko hänen ruumiinsa vapisi.

— Luulen, oma rakas poikani, — luulen.

— Äiti, silloin minä tahdon päästä sinne, — tuli päättävästi. — Minä tahtoisin olla iloinen, oikein iloinen. Mutta minun tulee niin vaikea olla aina, kun sinä et pidä minua kädestä. Etkä sinä aina jouda tekemään sitä, äiti.

— En rakkaani. — Liisan käsi pyyhki vilvoittelevasti pojan otsaa. Sitten hän painoi sille hellän, hyväilevän suudelman, samalla kuin hän hymyili kaikkein kauneimman ja onnellisimman äidinhymynsä, joka loi heikon kajastuksen lapsenkin kasvoille.

— Jos en saa pitää sinua täällä luonani, tahdon muistaa, että sinulla oli vaikea olla, kun ei äiti pitänyt sinua kädestä ja että sinä sentähden sait lähteä pois.

Hän tunsu sinä hetkenä antavansa pois lapsensa. Ja hän tunsu, ettei antaminen supistuisi ainoastaan sisäiseen tahdon tekoon. Se oli tapahtuva todellisuudessa. Eronhetki lähenei, — — ehkä sitäkin varten, että hän sitten kokonaan ja tarmolla ajattelisi selvitetettäviä asioita ja niitä iloisia tyttöjä, jotka häntä tarvitsivat. Niin kauan kuin pikku Oskar eli, oli hänellä ollut ja oli oleva etuoikeutensa — sen suuren

velan tähden, johon äiti kerran oli joutunut.

7.

Kauppaneuvos Röller istui mukavassa englantilaismallisessa nojatuolissaan. Päivän lehti oli auki levitettyä pöydällä hänen vieressään ja toisella puolella oli pienellä tarjoilupöydällä sisäänkannettu aamiainen. Kauppaneuvos söi aina ensimmäisen, kevyen aamiaisensa työhuoneessaan, jonne palvelija määrättyllä kellonlyöntinä kantoi sen.

Kauppaneuvos söi paraillaan. Hän antoi kahvin höyrytä kupissaan, levitti mielihyvällä voita entistä vahvemmassi leivälle ja pani päällimmäiseksi viipaleen hienointa, savustettua sianlihaa. Sitten hän haukkasi hitaasti ja suutaan maikutellen. Samassa nakutettiin ovelle. Tyytymättömyys nautintorikkaan hetken häiriytymisestä kuvastui kauppaneuvoksen kasvoilla, jonka johdosta kynnykselle pysähtyvä palvelija puoleksi arkailemalla ilmoitti vieraan tiedustelevan kauppaneuvosta.

— Olenhan minä sanonut, että minä tähän aikaan tahdon olla rauhassa.

— Kauppaneuvos pureskeli yhä suutaan mutistellen voileipäänsä.

— Minä sanoin, — mutta hän pyysi niin kovin. Se on herra Malm.

— Vai Oskar Malm.

Röllerin suu meni omituiseen hymyyn ja pienet ihraiset silmät katsoa tiiroittivat uteliaasti ovelle päin.

— Antaa tulla, antaa tulla, — hän sanoi uudelleen haukaten.

— No, terve mieheen! — Kauppaneuvos ojensi toverillisesti kättä tuolistaan ja kulautti sitten kahvia suuhunsa palan painimeksi.

Oskar Malmin katse tarttui muutamaksi sekunniksi aamiaistarjottimeen. Kauppaneuvoksen tavat olivat hänelle vanhastaan tuttuja. — Mutta tällainen pieni, herkullinen aamiainen oli hänelle hänen nykyisissä oloissaan jotain niin tuntematonta, että se vaikutti suorastaan lumoavasti. Hän ei saanut katsettaan siitä irti kiskaistuksi. Silmä söi.

Röller huomasi sen ja se huvitti häntä. — No, Malm, kerran tekin pitkistä ajojin astutte tähän teille jokseenkin tuttuun huoneeseen.

— Minun täytyi tulla — —

— Vai täytymyskö se vain suo minulle kunnian — —

Malmin kasvoille nousi polttava puna. Käsi nutuntaskussa puristui nyrkkiin ja huulille pyrki suora sana pirullisesta pilkasta. Mutta Malm malttoi mielensä. Asia, jolle hän oli lähtenyt, ei sopinut ajettavaksi kiivaudessa eikä persoonallisten tunteiden kuohussa.

— Te tiedätte varmaan, herra kauppaneuvos, että vaimoni kasvatusäidin sisar on heikkona sairaana Pietarissa?

— Aivan niin, aivan niin.

— Me saimme tiedon siitä eilen illalla. Vaimoni tahtoi, että matkustaisimme sinne, koska vanhus tuntuu tahtovan sitä. Mutta matka on pitkä ja kallis. Eikä meidän oloissamme sovi sivuuttaa sitä puolta.

— Mutta kuolevan tähden. Hänhän oli vaimollenne kuin toinen äiti.

Oskar Malm ei vastannut.

— Niin, ja jos sitten vanhus vielä sattuisi muistamaan testamentissaan. Teillä on ehkä jonkinmoisia toiveita? — Röller leikkasi hienon viipaleen juustoa leivälleen ja vilkaisi sitä tehdessään syrjäsilmillä ja tutkivasti Malmiin.

Tämä meni hämilleen samalla kun häntä harmitti, semminkin kun hän ei voinut kieltää asiaa. Hän oli itse tullut ajatelleeksi, että olisi noloa, jos he, ehkä ainoat perilliset, eivät olisi saapuvilla edes hautajaisissa.

Mutta raha, mistä ihmeestä he saisivat sen?

Liisahan se oikeastaan oli yllyttänyt häntä tulemaan tänne, — pääasiallisesti sitä varten, että he Röllerin kautta ehkä saisivat tuoreimmat tiedot sairaan voinnista ja pääsisivät varmuuteen siitä, vieläkö oli toivoa tavata hänet hengissä. Mutta Liisa oli toivonut sitäkin, että Röller, jos kehoitti

matkustamiseen, ehkä itsestään tarjoutuisi lainaamaan matkalle tarvittavat rahat. Liisa ei mitenkään tahtonut laskea Oskaria tuttavien luo suorastaan pyytämään lainaa. Ja oikeassa hän perustelussaan olikin. Ihmisillä oli hyvä muisti eräänlaisissa asioissa etenkin. Tosin perheen raha-asiat olivat vaienneet; sen jälkeen kun Oskar pääsi sekatavaraliikkeestään ja sai sopimuksen tehdyksi velkojiansa kanssa, mutta jos nyt — vaikkapa vain tällaisen tilapäisen lainan vuoksi — olisi turvaututtava pyytämiseen, sanottaisiin pian: jo ovat taas kulkemassa entisiä latuja.

— Niin, kuten jo sanoin, vahvasti Röller, — minusta teidän velvollisuutenne on lähteä.

— Te siis luulette, että vielä ennätämme tavata hänet hengissä?

— Luulisin ainakin. Ja kiitollisuuskin velvoittaa.

— Kyllähän me, — kiiruhti Malm vakuuttamaan, — jollei sattuisi niin vaikeaksi rahojen puolesta.

— Tjaa, tjaa. Mutta saahan sitä aina lainaa. Tehän saitte yks kaks velkasopimuksenkin aikaan — ja teille edullisen, luulen. Nyt olette jo yrittämässä uudella alalla. Onnea vaan!

Malm nousi äkkiä. — Niin hyvästi sitten, herra kauppaneuvos. — Ja anteeksi, että häiritsin aamuateriaanne.

— Ei mitään, ei mitään. — Tällainen pieni puhelu lisää vain ruokahalua. — Röller nousi saattamaan vierastaan ovelle.

Kadunkulmauksessa yhytti Malm Liisan, joka tuli aamutunneiltaan. Heidän katseensa yhtyivät tiedustellen ja vastaten.

— Ei siis mitään? Ja käskettiin kuitenkin lähtemään?

— Niin käskettiin. Kävin nyt tullessa kahden tuttavankin luona, mutta en saanut heiltäkään.

— Siis on minun hankittava.

— Jos on lähdeettävä.

— Meidän on —, koska Röller ei ainakaan tietänyt sanoa mitään siitä, että olisi myöhäistä.

* * * * *

Illalla samana päivänä he istuivat yöjunassa kumpikin likistettynä penkinnurkkaukseen täpötäydessä, raskasilmäisessä vaunussa.

Malm torkahteli silloin tällöin, välillä hän ajatteli Amalia-tädin omaisuutta. Jos se, kuten oli otaksuttavaa, pian olisi heidän hallussaan, oli se tietysti Liisan ja lasten oma. Ja he saisivat totisesti pitää omansa, nyt kun ei enää ollut suurta, varoja nielevää liikettäkään. Kun oli päästy lankeavien vekselien ja ahdistavien velkojien pihdistä, saattoi tulla toimeen vähällä. Tädiltä tuleva pääoma oli siitä syystä kokonaan käytettävä parempien ja rauhallisempien päivien hankkimiseksi Liisalle. Jos liikeneisi varoja muuallekin, esimerkiksi uuteen paperikauppaan, oli se joka tapauksessa asetettava vasta toiselle sijalle.

— Etkö saa unta? — Malm kumartui Liisan puoleen. — Sinä näytät ihan menehtyvältä.

Liisa otti käden silmiltään. — Minä olin kuitti jo meidän lähtiessämme. Ja täällähän on aivan tukehduttavaa.

Malm nousi tarkastamaan venttiilejä. Ne olivat auki, mutta se ei tuntunut missään.

Liisa painoi nenäliinan suulleen ja koetti päästä edes jonkinlaiseen horrostilaan. Koko matka tuntui niin ahdistavalta. Ei olisi tehnyt mieli lähteä ensinkään. Ja se rahanhankintakin oli ollut niin karvasta. Mutta kun toiselta puolelta ei saanut rauhaa siltä ajatukselta, että jos täti hyvinkin elää ja odottaa, eivätkä he tule.

"Hänhän oli vaimollenne kuin toinen äiti", oli Röller sanonut.

Liisan huulia väräytti katkera hymy. Olihan hänellä eräänlaisia kasvattajia luvun puolesta ollut monta. Mutta äidinmieltä hän ei oikeastaan ollut tavannut kenessäkään muussa kuin äiti-muorissa. Ja hänellekin oli oma tietysti oma.

Lapsuudessa alkunsa saanut sisäinen nälkä kalvoi taas kuin jäytävä kipu. Ja samalla täytti toinenkin suuri kaipuu hänen sisimpänsä. Se lapsi, joka erikoisen paljon oli tarvinnut äitiään, oli ollut erikoisen rakas. Hän oli siksi jättänyt suuren tyhjyyden jälkeensä, tyhjyyden, jota ei kukaan nähnyt ja jota vain

harva olisi käsittänyt.

Ajatus luiskahti taas äiti-muoriin ja pysähtyi häneen. Hänellä oli sittenkin oikeata äidinmieltä. Mutta kovaa oli, kun ihminen vanhana joutui niin raatamaan lasten ja lastenlasten hyväksi kuin hänkin usein oli tehnyt.

Jos nyt asiat kääntyisivät paremmalle kannalle, oli todella aika äiti-muorin päästä nauttimaan vanhuuden oikeuttamasta levosta. Luotettava palvelija oli aivan toista kuin määrätunneiksi työhön saapuva apuihminen. Ja kun olisi varaa palvelijan pitämiseen, saisi äiti-muorikin levätä.

Liisa havahtui ajatuksistaan Oskarin käden kosketuksesta. Oltiin jo lähestymässä Pietaria. Pietarin sumuinen ja raaka ilma huokui aamuisen jäätävänä heitä vastaan asemalla.

He saivat ajurin ja läksivät suoraapäätä Amalia-tädin asuntoon. Pitkäaikaisen odotuksen jälkeen tuli viimein uninen palvelija avaamaan. Oven varmuusketju kalisi oven varovaisesti auetessa raolleen. Kuultuaan tulijoiden nimet näytti palvelija kuitenkin rauhoittuvan. Hän irroitti ketjun salvasta ja laski vieraat sisälle. Sitten hän tarjoutui keittämään teetä lämpimiksi. Muuta tarjottavaa hänellä ei ollutkaan. Kuolema oli jo korjannut hänet, jota vieraat kai olivat tulleet katsomaan. Palvelija katosi samassa, mutta palasi pienen ajan kuluttua teetarjottimiseen. Siinä oli muun lisänä kirje. Vainaja oli määrännyt, että se oli annettava esille heti, jos Suomesta tulisi sukulaisia hautaukseen.

Osoite oli Liisalle. Hän mursi kuoren ja luki, sitten hän sanaakaan sanomatta ojensi sen Oskarille.

"Oli jo aikoja sitten luvannut rahansa erääseen hyväntekeväisyyslaitokseen. Röllerillä on testamentti. Hän tietää kaikki." — Oskar viskasi kirjeen luotaan ja painui läheiselle tuolille ähkyen kuin hengenahdistuksessa.

Liisalta pääsi lyhyt, terävä nauru. — Minulle tarjottiin toissapäivänä muutamia lisätunteja. Niillä me toivottavasti voimme maksaa tämän matkamme ja suruharson, jonka eilen ostin velalla.

ONNEN KESÄ

1.

Reetta-muori kuului eroittamattomasti Kukkarannan taloon. Hän oli syntynyt talon maalla, mökkiläisen tuvassa. Pikku tyttönä hän tuli taloon palvelukseen, meni siellä vanhempansa naimisiin talon rengin kanssa ja asettui omien vanhempiensa kuoltua perheineen asumaan syntymämökkiinsä. Siellä hän leskeksi jäätyäänkin asui, teki töitä taloon, huolehti välillä omastaan ja elätti sillä keinoin lapsiaan.

Nyt hän oli vanha. Lapset olivat maailmalla, tyttäret naimisissa, pojista toinen Amerikassa, toinen hyvin toimeentulevana ammattilaisena Itä-Suomessa. Lapset muistivat äitiä silloin tällöin rahalähetyksillä ja Suomessa oleva poika tuotatti äidin omilla varoillaan kahdesti vuodessa käymään luonaan. Äiti ei kuitenkaan koskaan viipynyt näillä matkoillaan kahta viikkoa kauemmin. Hän tuli säännöllisesti kipeäksi, jollei ollut kotona työssään. Hän tunsu sen ruumiissaan.

Ja hänen sielunsa tuli sairaaksi ikävästä kotimökkiin ja eläinten luo.

Reetta oli ikänsä ollut läheisessä suhteessa kaikkiin luontokappaleihin, puhumattakaan niistä, joita hän hoiti. Hän ei ensinkään voinut käsittää niitä, joista eläin oli jotain vallan toista kuin ihminen. Luotu kuin luotu. Ja Reetasta eläinten puhe oli yhtä helposti käsitettävissä kuin ihmistenkin, samoin kuin hän oli varma siitä, että eläimet käsittivät sen, minkä hän sanoi heille. Hän näki sen aina tullessaan poikansakin luo. Pojalla oli kaksi lehmää. Tervehdittyään talonväkeä meni Reetta sanomaan päivää lehmille. Heti ovenavauksesta ymmärsivät lehmät kuka oli tulossa. Ne eivät edes kääntäneet päätäänkään. Ne tunsivat Reetan läsnäolon ja alkoivat ynistä vain odotellen, että vapisevat sormet ystävällisesti alkaisivat raaputella korvanjuuresta ja ryppyinen käsi pehmeästi pyyhkäisisi lanteita.

Reetan palatessa kotiin uudistui siellä jälleennäkemisen ilo sekä kotimökin että talon navetassa. — "Kaikki on niin kuin olla pitää", ynisivät lehmät toisilleen. "Reetta on kotona" — "Reetta on tullut, kukkeli-kuu", ilmoitteli Kalle-kukko hartaasti kuunteleville kanoille, jotka kotkottivat uutisen eteenpäin. Hyvä, turvallinen tunne valtasi heidät kaikki. He tiesivät, että sairauden tai muun ahdingon tullessa oli Reetta tuiki tarpeellinen olemassa, sattuipa tuo vahinko sitten sikojen, lehmien tai minkä perheenjäsenen kohdalle hyvänsä. Reetan sydän sairasti sairastavan kanssa, samalla kun hänen ajatuksensa ja kätensä virkkuna oli auttamassa. Hän valvoi sairaan luona, istua kyyrötti kanalassa tai

sikalassa, hän hieroi ja pehmitteli, voiteli ja ropitti. Ja kun potilas alkoi parantua, ei siitä sanoilla tarvinnut ilmoitella. Reetan silmistä se oli nähtävänä sekä neli- että kaksijalkaisille.

Nyt Reetta istui Kukkarannan aitanportailta päivää paistattamassa. Hän oli kevättalvella käytyään poikansa luona sairastellut kovaa tautia. Toiset olivat jo luulleet sen olevan kuolemaksi ja siitähän se hänestäkin ruumiissa oli tuntunut. Eikä hänellä olisi ollut mitään asiaa vastaan, mielellään hän olisi mennyt, jos syksy tai talvi olisi ollut tulossa. Mutta kun kevät oli ovella ja koko luonto rupesi heräämään iloksi jokaiselle luodulle, tuntui mahdottomalta lähteä. Lehmätkin pääsisivät pian ulos jaloittelemaan auringonpaisteessa. Reetta tunsu vanhassa kipeässä ruumiissaan jo heidän ilonsa. Hän tunsu että kevät pidätti häntä. Hänen täytyi sentähden rukoilla, että hänelle annettaisiin vielä tämä yksi kevät. Ja kun se annettiin, tuli se lahjana, joka täytti hänet aamusta iltaan suurella ihmeellisellä hartaudella. Hän eli kuin pitkää suvista sunnuntaita yhdessä heräävän luonnon kanssa. Ja sitä iloa jatkui yhä, vaikka kesä jo oli täydessä kukassaan.

Hän ajatteli tätä paistattaessaan päivää aitan portailta.

Samassa hän näki venheen laskevan rantaan. Se oli ollut täydessä lastissaan, sen hän ymmärsi nähdessään miten siitä alkoi purkautua sekä joukkoa että tavaroita.

Kolme pientä tyttöä hyppäsi ensimmäiseksi venheestä. He katsoivat hetken arvelevasti ja ihmetellen ympärilleen. Sitten kävi heille kuin laitumelle laskettujen vasikoiden. He hullaantuivat ilosta, rupesivat poimimaan rannalla kasvavia lemmenkukkiä kätet täyteen, juoksivat veräjälle, josta ynähtelevä pieni vasikka ojenteli turpaansa heille ja heläyttivät suuren, iloisen naurun, kun komeasulkainen Kalle lensi aidanseipäälle tervehtien heitä kaikkein juhlallisimmalla kiekunallaan.

Reetta arvasi, että nämä olivat niitä kesävieraita, jolle talon suuri vierassali oli vuokrattu pariksi kuukaudeksi. Hän näki herran ja rouvan kantavan tavaroita rannasta. Lapsetkin tulivat siihen avuksi, touhuten niinkuin näkivät vanhempien tekevän.

Reetta ihan tunsu ruumiissaan, miten hyvillään nämä kaupunkilaiset olivat, kun kerrankin pääsivät oikein maalle, nauttimaan kaikesta siitä hyvyydestä, josta ei saanut kylläkseen sekään, joka aina eli kaiken sen keskellä.

Hänen täytyi taas katsella lapsia. Ne olivat ihan haltioissaan, koettivat auttaa, minkä osasivat, mutta eivät malttaneet olla välillä pistäytymättä katsomaan milloin mitäkin ihmeellistä ja ihailtavaa hauskuutta. Sitten tultiin kilvan kertomaan vanhemmille.

— Äiti, siellä on pieni punainen varsa, jolla on valkoinen tähti otsassa.

— Äiti, tässä sinä saat. — Kourallinen kukkiä täynnä kesäisen metsän tuoksua työnnettiin aivan äidin silmille.

— Ja äiti, me saamme illalla nähdä, kun lehmät lypsetään. Emäntä lupasi.

Äiti hymyili. Reetta näki, että hän oli yhtä hyvillään kuin lapsetkin, ehkäpä vielä iloisempi. Tiesihän Reetta miltä lasten ilo tuntui äidin sydämelle.

Illemmalla Reetan kulkiessa pihan poikki huomasi hän iloa yhä jatkuvan. Nyt ihailtiin huoneita ja niihin tehtyjä makuusijoja. Vanhemmilla oli suuri sali asuttavanaan. He kuuluivat lupailevan ottaa lapset sinne luokseen kylmän ilman tullessa. Mutta tavallisiksi kesäilmoiksi oli lapsille järjestetty huone aitan ylisellä.

Äiti tyttöineen juoksi sinne kilpaa. Sitten alkoi sieltä kuulua ilohuuto toisensa jälkeen.

Ylinen oli suuri ja avara, oikein muhkea "sali". Orsilla riippui kauniita kirjavia vuodepeittoja. Auringon säteet kurkistivat sisään sekä katon että seinien rakosista, katon rajassa riippui muutamia hyvälle tuoksuvia, vastatehtyjä vastaksia ja lattialle tehty kolmennukuttava olkivuode kahisi niin mukavasti.

— Kuules äiti, sanoi Maija-Liisa, — nämä kahisevat ihan kuin aikoisivat kertoa satuja meille.

— Ja katso, äiti, näitä pieniä ikkunoita, joissa on suuret rautaristikot!

— Ettei pienet lapset pääse putoamaan, — arvaili pikku Kaisu.

— Etteivät varkaat pääse jyvääntaan, selitteli äiti.

Vihdoinkin sai Liisa joukkonsa makuulle. Hän käärysi peitteet paremmin vielä ilosta ailahtelevien ympärille, sanoi hyväyötä ja laskeutui sitten yliseltä aitan edustalla olevalle porraskivelle. Siihen hän asettui ihaillemaan mailleen menevää päivää. Hänen oli niin sunnuntaisen hyvä olla. He olivat kauan epäroineet tämän matkansa suhteen. Äiti-muori oli sitä ensimmäiseksi ehdottanut. Hänestä sekä Liisa

että Oskar olivat sen tarpeessa. He eivät ainoanaakaan kesänä olleet levänneet kunnollisesti. Korkeintaan he olivat asuneet jossain pienessä mökissä kaupungin laidassa tai aivan sen ulkopuolella sieltä pitkin kesää hoitaen tehtäviään kaupungissa. Lapsetkaan eivät edes tietäneet, mitä kunnollinen maallaolo merkitsi. Heidänkin tähtensä oli äiti-muorin mielestä lähdettävä, koska nyt kerran oli tapahtunut se ihme, että talven työstä oli jäänyt vähän säästöä, vaikka suurin osa paperikaupan laskuista oli maksettu ja uusi, hyvin järjestetty varasto oli paikoillaan.

Lasten tähden matka sitten lopulta päätettiin. Paperikauppa jäi tottuneen apulaisen hoitoon, ja äiti-muori yhdessä palvelijan kanssa otti vastatakseen vieraskodista.

Jo matka oli ollut ihmeellisen hauska ja virkistävä. Ja nyt tämä perille tulo!

Kuluttava taistelu leivän puolesta oli hetkeksi lakannut. Pitkä arkisenharmaa työpäivä kaupungin tukehduttavassa pölyssä ja kuumuudessa oli päätynyt suviseen sunnuntailepoon Jumalan kukkivan luonnon keskellä.

Liisan helmaan painuneet kädet laskeutuivat kuin itsestään ristiin. Pyhäiset kellot helähtivät soimaan hänen sisimmässään. Hän olisi tahtonut tarttua jokaisen työnsä alle nääntyvän käteen sanoakseen: älä uuvu. Tulee se sunnuntai kerran sullekin.

Hän muisti oman työpäivänsä pituutta. Tuntui ihmeeltä, että hän niinkin oli kestänyt. Ja että hän nyt jaksoi iloita.

— Se tuli mulle, tulee sulle, sanoi hän itsekseen. Ja hänen ilonsa tuntui kasvavan tietoisuudesta, ettei hän iloinnut ainoastaan yksilönä, vaan osana koko siitä kärsivästä kokonaisuudesta, joka kamppailun helteessä kurottaikse kohti lepoa, sopusointua ja rauhaa — —

* * * * *

Oskar tulla astuskeli pihan poikki. Nähdessään Liisan hän tuli ja asettui rinnalle. Liisa hymyili hänelle. — Minä istun tässä yhtä iloissani ja ihmeissäni kuin lapset.

He hymyilivät kumpikin tyytyväisesti, mutta eivät jatkaaneet puhetta. Oli kuin ajatuksetkin olisivat levänneet alkaneen loman ja kesäisen illan rauhan tyyntymänsä.

— Näin tuntuvasti maalla emme ole olleet sitten kuin pikku Oskar sinun syntymäkesänä, sanoi Oskar viimein.

Liisa vavahti ja loi syrjästä pikaisen katseen mieheensä. Oli aivan kuin Oskar olisi lukenut hänen sisimmät ajatuksensa. Ne olivat juuri olleet tuossa kesässä. Muisto sen pimeimmistä hetkistä oli uudelleen pannut hänet ihmettelemään sitä, että hän, joka kerran oli seisonut niin lähellä pohjattominta epätoivoa, saattoi istua kesäillan kirkkaudessa ja — iloita.

— Tiedätkö, — alkoi Oskar odottamatta, — silloin kun sinä Oskar sinun synnyttyä makasit kaupungissa niin heikkona, ettet tietänyt mitään koko maailmasta, sattui meillä maalla jotain, joka minua silloin kovin hämmästytti, vaikka se sitten aivan on unohtunut minulta.

Hän katkaisi sanansa siihen ja näytti katuvan, että oli ruvennut puhumaan. Liisa ei sanonut mitään, mutta hänen katseensa kysyi.

— Ei äitisi koskaan maininnut mitään Silversköldin valokuvasta, tuli viimein hitaasti ja väkinäisesti.

Silloin vasta Liisa heräsi. Hänestä tuntui aivan siltä kuin hänet äkkiä ja armotta olisi kiskaistu pois rauhasta, johon hän kerrankin oli päässyt.

— Äitisi silloin oli meillä.

Liisa nyökkäsi. Häntä vaivasi, että Oskar puhui niin arkailemalla. Hän ei koskaan ollut luonnollinen ja vapaa puhuessaan Berntistä.

— Niin, se oli vain sitä, että Silversköldin valokuva kerran sattui putoamaan jostain laatikostasi. "Kuka tämä on", kysyi äitisi tuimasti tuijottaen siihen. Kerroin silloin, että hän muun muassa oli hankkinut sinulle sen paikan, josta sitten jouduit kasvatusäitisi luo, ja että hän oli naimisissa erään ulkomaalaisen kanssa. Äitisi tuli silloin tyytyväiseksi, enkä ole muistanut koko asiaa vuosikausiin. Ehkä se nyt johtui mieleeni siitä, että nytkin on samanlainen lämmin aurinkoinen sydänkesä kuin Oskar sinun syntyessä.

— Oskar olisi nyt viidentoista, sanoi Liisa nousten. Sitten hän meni yliselle katsomaan, nukkuivatko tytöt.

Mikään ei nyt saanut vetää häntä ristiriitaisuuksien ja elämän ongelmien pyörteeseen. Odottava kesälepo oli annettu hänelle suurena, odottamattomana lahjana. Hän aikoi pitää kiinni siitä.

2.

Reetta-muori istui Kukkarannan portailla jalkansa katkaissut kana sylissänsä ja kolme hartaan osanottavaa katsojaa vieressään.

— Ne sanovat, ettei sinusta enää tervettä tule, puheli muori sairaalleen, — mutta odotahan, kyllä Reetta vielä sinut terveeksi saa.

Pikku Kaisu äännähti kysyäkseen, miksi muori nyt rupesi käärimään tuohenpalasta sairaan jalan ympärille, mutta isommat siskot painoivat päättävästi kaksi sormea Kaisun huulille. Reetan puhellessa eläimilleen, täytyi ihmislasten vaieta. He tiesivät sen. Ja he tahtoivat pysyä hyvissä väleissä Reetan kanssa, joka pitkin kesää oli kantanut heille marjaropeen toisensa jälkeen.

— Osaako tuollainen iso tyttö pitää sairasta sylissänsä? — Reetta katsoi kysyvästi Maija-Liisaan, joka punastuen ilosta hänelle osoitetusta luottamuksesta asettui portaille istumaan pitääkseen kanaa sylissänsä.

Kaikki kolme istuivat portailla juhlallisin ja jännittynein mielin odottaen Reettaa, kun äiti tuli tiedustelemaan, mitä oli tekeillä.

— Emme tiedä mitä Reetta aikoo.

— Hän meni rantaan ja käski pitämään tätä. Ja se pani niin surkeasti — kluk-kluk —. — Tytöt puhuivat kilvan ja yhtäkaaa.

Samassa tuli Reetta. Hänellä oli tuohisessa vettä sairaalleen. Juottaessaan tätä hän koko ajan puheli rauhoittavasti ja toverillisesti. — Pieni kulaus vielä. Noin! Tiedäthän sinä, että Reetta pitää sinua hyvänä! — Sitten muori kääntyi Liisaan päin ja sanoi selittävästi. — Olisin minä ennenkin kerinnyt, mutta kun tamma nukutti lastaan tuolla rannalla, eikä antanut minun ottaa vettä siltä kohdalta, ei vaikka kuinka olisin hänelle selittänyt.

Liisa ei voinut olla hymyilemättä. — Vai sanoi tamma teille nukuttavansa varsaansa?

— Sanoi? — Reetta hymähti ylenkatseellisesti. — Kysyykö rouva äidiltä, joka heijaa lastaan, nukuttaako hän sitä? Näkeehän sen. Varsa maata köllötti mättäällä ja tamma kulki siinä edes ja takaisin vahtimassa.

Kana oli nyt juonut tarpeekseen kestääkseen lastoihin panemisen vaivat. Reetta otti sen syliinsä, hieroi ja asetteli, pani lastat paikoilleen ja tuohipalan päällimmäiseksi siteeksi. Sitten hän kantoi sairaan omaan tupaansa.

Vähän ajan kuluttua, kun lapset jo olivat leikkimässä, mutta Liisa vielä istui talon portailla, näki hän Reetan asettuvan oman tupansa edustalle kuorimaan perunoita. Liisa nousi ja meni lähemmä.

— Reetta, — hän sanoi, — tämä kesä on pian loppunut. Mutta sen muistot tulevat kauan elämään mielessä. Ihminen tulee kuin paremmaksi tällaisen kauniin, kesäisen luonnon keskellä.

Reetan pää kohosi. Hänen katseensa välähti tyytyväistä hyväksymistä. Hän ajatteli omia kokemuksiaan. Ja hän oli hyvillään siitä, että kaupunkilainen tunsii samaa. — Sitähän minäkin ajattelin, kun paranin taudistani, hän vahvisti. — Tein töitäni, kuokin maata ja hoidin lehmät. Mutta sydämessä oli kädet aina kuin ristissä. Nurmi nousi, käet kukkuivat ja hyttysset hyppelivät kevätilojaan. Kaikki lauloivat ja hymisivät kilvan, ihan kuin sitä varten, että minä oikein saisin tuntea tätä kevään autuasta ihanuutta.

Hän pyyhkäisi kurtuisella kädellä kyyneleen silmästään, katseen kuvastaessa syvää sisäistä hartautta.

— Te rakastatte koko luomakuntaa kuin omaa perhettänne. — Liisa sanoi sen syvällä hartaudella.

— Eikö sitten olla samaa perhettä? Eikö Isä luonut meitä rakastamaan toisiamme?

Sisältä kuului Reetan potilaan ääntelyä. Hän nousi, pyyhkäisi perunankuoret sylistään ja kiiruhti sisään. Mutta Liisa jäi yhä paikoilleen. Hän oli pitkin kesää seurannut Reetan elämää ja tämän yksinkertainen ja läheinen suhde sekä koko luomakuntaan että sen luojaan oli muodostunut hänelle yhdeksi tämän kesän suurista antimista.

Tuollainen lapsellinen luottamus oloja ohjaavaan rakkauteen ja siitä johtuva koko ympäristöön kohdistuva vastarakkaus, se jos mikään kykeni antamaan ihmiselle sisäistä sopusointua, rauhaa ja ahdingoissakin kannattavaa voimaa.

Hänen usein katkeraksi käynyt mielensä oli tänä kesänä aivan kuin sulanut sen moninaisen lämmön valossa, josta hän oli saanut nauttia.

Omituinen pyhä hiljaisuus hiipi hänen sisimpäänsä. *Jos*, jos hän todella vielä sulkisi avuttoman pienokaisen rintaansa vasten, tuntuisi suloiselta ajatella, että tämä oli aurinkoisen ja onnellisen kesän lapsi.

Liisa nousi, teki kierroksen metsään päin ja palasi sitten istumaan portaille, jossa hän oli istunut heidän maalletulonsa ensimmäisenä iltana.

Kuinka ihmeellisen ihana olikaan koko täällä kulunut aika ollut! Oskar oli lepäillyt ja nauttinut. Lapset olivat rehoittaneet kilvan kukkivan kesän kanssa ja hän itse oli aivan kuin unohtanut, että elämässä oli muuta kuin lämpimiä, kesäisiä päiviä, jolloin aurinko hyvytyensä runsaudella ilahdutti koko luomakuntaa, sekin saarnaten sitä rakkauden oppia, jota luonnon lähellä elävät ihmiset niin yksinkertaisella ja luonnollisella tavalla näkyivät sekä käsittävän että toteuttavan.

— Sulle ja mulle, toisti hän itsekseen samoin kuin ensimmäisenä iltana istuessaan näillä samoilla portailla. Ja hänen sisimpänsä täyttyi taaskin suurella ilolla siitä, että tämän ihanan kesän antamassa onnessa oli niin paljon sellaista, joka ei ollut olemassa ainoastaan hänelle, vaan kaikille.

Suuri kirkkaan sininen päivänkorento lensi kepeästi kuin henkäys hänen ohitsensa ja pysähtyi nuokkumaan läheiselle heinäkorrelle. Sen ohuet siivet hohtivat auringon valossa.

Liisan olisi aivan tehnyt mieli ottaa se käteensä ja hyväillä sitä. Olihan sekin osa luonnon ihmeellisen rikkaasta kauneudesta.

Mutta samalla hänen kävi sitä niin sääli. Hän ei olisi tahtonut vaihtaa oman elämänsä raskasta rikkautta sen suvisen päivän iloon.

Pikku tyttöjen äänet kuuluivat läheisyydestä. He olivat riipuskelleet aitovarrella katsellen karhia, jota parihevokset vetivät. Nyt he tulivat hengästyneinä kertomaan näkemäänsä. Tellalla oli ollut parinaan nuorempi hevonen. Mutta miehet olivat jostain syystä vaihtaneet ja tuoneet Pollen, joka ennen oli ollut Tellan parina, tämän rinnalle. Ja molemmat hevokset olivat sen johdosta tulleet niin iloisiksi, että painoivat päänsä yhteen ja hörähtivät hyväilevästi toisilleen.

— Sinä et usko kuinka kaunista se oli, äiti, vakuutteli Maija-Liisa.

— Uskon, uskon. Kun kauan on työssä raatanut rinnan, oppii pitämään toveristaan. Sen minä tiedän.

Liisa näki samassa Oskarin nousevan rannasta uistin ja suuri, komea hauki kädessään.

— Tule, tule, viittasi Liisa. Oskar vei hauen keittiön puolelle. Sitten hän tuli ja asettui vaimonsa rinnalle.

— Minä istun tässä mieli täynnä harrasta kiitollisuutta tästä ihmeellisen ihanasta kesästä. — Liisa nojasi miehensä käsivarteen kuin vaistomaisessa tarpeessa jakaa kiitollisuuttaan hänen kanssaan.

Oskarille nousi lämmin laine kasvoihin. Liisa ei yleensä ollut hyväileväinen. Hän esiintyi sitäpaitsi aina vahvempana heistä, sinä, joka sekä ilossa että surussa aina ensimmäiseksi oli selvillä siitä, miten milloinkin oli meneteltävä. Että hän näin tukea etsien ja hyväilevästi nojasi mieheensä, oli siitä syystä yhtä suuri kuin odottamaton ilo.

— Oskar, — sanoi Liisa hiljaa. — Kesämme on pian lopussa. Soisin että voisin sanoa sinulle, miten onnellinen se on ollut.

— Minä olen nähnyt sinun elpyvän ja nuortuvan. Se merkitsee minulle enemmän kuin sanat.

He istuivat molemmat hetken vaiti. — Mutta se on samalla ollut raskasta, sanoi sitten Oskar.

— Minä olen oikein nähnyt, miten sinä olet kulunut minun rinnallani.

— Oskar, älä puhu niin. — Liisa painui lähemmä miestänsä. — Muista aina, että sinä olet tehnyt minut onnelliseksi. Meidän raskaassa raadannassamme näin sinun hienotunteisuutesi, sinun vaatimattomuutesi ja hyvytyesi. Ne ovat säästäneet minua paljosta, mikä vaimolle on köyhyyttä raskaampaa.

Malm puristi vaimonsa kättä. Hän ei saanut puhutuksi. Mutta Liisa huomasi, että hän äkkiä kumartui eteenpäin kuin salatakseen kovaa kipua.

— Oskar, mikä sinun tuli, kysyi hän säikähtyneenä.

— Taisin soutaa liian kiivaasti. — Hän nousi. Liisa huomasi hänet hyvin kalpeaksi ja ajatteli hänen heikkoa sydäntään. Mutta Oskar itse vain hymyili. — Onni yksillä, kesä kaikilla, hän sanoi. — Meille tuli onni kauniin kesän kanssa.

3.

Äiti-muori kulkea hyrräsi edes ja takaisin vieraskodin pitkässä käytävässä. Matkustavia oli ollut erittäin paljon ja sellaisia, jotka vaativat jos jonkinlaista passausta. Soittaa rämisyttivät kelloa yhtenäen, niin ettei tyttö ennättänyt muuta kilin hypätä heidän asioillaan. Ja kuitenkin olisi äiti-muori tarvinnut apua juuri tänä iltana, kun Oskar ja Liisa lasten kanssa olivat tulossa kotiin.

Lasten tilat olivat jo tehdyt ja teekattila hyrisesi hellalla. Pitkäaikaisen helteisen poudan jälkeen olivat ilmat kääntyneet koleiksi. Tuulikin puhalsi oikein vihaisena pohjoisesta. Lämmin juoma saattoi siitä syystä olla hyvinkin tarpeen. Äiti-muori pyörähti keittiöön katsomaan valkeata. Samalla hän vilkaisi valmiiksi katetulle pöydälle ja hymähti hyvämielisesti ajatellessaan lasten iloa. Mummu oli jokaisen lautaselle pannut pienen tervetuliaislahjan. Pieni se oli, vähän vähästä, mutta hyvästä mielestä. Ja vähiin tottuneet lapset tunsivat iloitsemisen taidon.

Kello löi samassa 9. Jollei juna ollut myöhästynyt, saapui se juuri asemalle. Mutta kestihän sitten vähän ennenkuin tavaratkin saatiin pakaasista.

Äiti-muori toivotteli mielessään, ettei tänä iltana tulisi kovin paljon matkustavia. Erilläänhän perheen yksityiset huoneet olivat, aivan rakennuksen toisessa päässä, mutta jos tyttö joutaisi jonkun verran auttamaan lasten kanssa, saisi hän itse istua vähän rauhassa ja kuunnella kesän kuulumisia.

Hänen äidinsydäntään sykähytti. Oskar oli joka kirjeessään tuntunut tyytyväisemmältä kuin koskaan eläessään. Viime kirjeessäkin hän innostuneesti oli kertonut kalamatkasta, jolla hän oli käynyt suuren metsän keskellä sijaitsevalla uutistalolla. Siellä oli rakennuksen ympärillä perunamaat, kylvöheinäniitty ja lainehtivat viljapellot. Isäntä oli itse ihastuneena näytellyt kaikkea ja kertonut, miten hänen oli ollut pakko kaupungista muuttaa maalle, kun maalaiselämä niin veti puoleensa ja miten tyytyväisenä nyt koko perhe aherteli yhteisen kodin hyväksi. Oskar oli tämän johdosta ruvennut miettimään, miten itse pääsisi maalaiseksi, iloksi ja kevennykseksi ehkä heille kaikille.

Äiti-muori oli joka rivistä tuntenut siltä huokuvaa elämän halua. Ja hänen oma kesänsä oli käynyt kauniiksi vain siitä tiedosta, että nyt Oskar kerran — pitkän raadannan jälkeen — saa muistaa elävänsä ja tuntea, että on sitä iloa elämässä säästynyt hänenkin osalleen.

Äiti-muori pysähtyi kuulostamaan, pujahti sitten käytävään ja uskalsi, — kun ei käytävässä näkynyt ainoatakaan päällystakkia, — kurkistaa siihen huoneeseen, jossa asuva hurjasti tupakoiva ja yhtä hurjasti kelloa rämisyttävä herra oli sanonut lähtevänsä iltajunalla.

Ovi ei vielä ollut auennut, kun jo omituisen väkevä käry tunkeutui äiti-muorin sieramiin. Hän kiskaisi oven auki.

— Hyvä Jumala. — Vanhat polvet notkahtelivat ja taipuivat. Äiti-muori tapaili ovenpieltä ja jäi puristamaan sitä tiedottomana kaikesta muusta paitsi siitä kaamean kirkkaasta valosta, johon hänen silmänsä kuin sokaistuina tuijottivat. Ovi pitkään käytävään jäi selkosen selälleen. Ikkuna jossain käytävän perällä oli auki. Tupakoiva herrakin oli jättänyt ikkunansa auki. Äiti-muori seisoikin keskellä ankaraa ristivetoa. Sen raivostuttamina lensivät liekit ahneesti eteenpäin, nuolasivat salaman nopeudella kattoa, viskautuivat aukiolevasta ovesta pitkään käytävään ja siitä eteenpäin huoneesta toiseen.

Odotettujen saapuessa asemalta paloi koti suurena tulisoihduna. Kohta heidän kintereillään tulivat palokuntalaiset. Huimaavasti laukkaavien hevosten kaviot iskivät kumisten katukiviin. Kuului käskeviä ääniä ja ihmisten voivotuksia. Pikku tytöt parahtivat haikeaan itkuun. Oskar Malm loi pikaisen silmäyksen vaimoonsa. "Pidä huolta lapsista", sanoi katse. Sitten hän syöksyi palavaan taloon.

Ihmisiä kiiruhti tulvailemalla paikalle. Toiset jäivät kuin puutuneina tuijottamaan roihuavaan paloon. Monet naisista ja heidän matkassaan olevista lapsista rupesivat itkemään. Osa tyytyi päivittelemiseen. Muutamat koettivat hätäpäissään ja umpimähkäisesti saada edes jotain pelastetuksi, toisten auttaessa palokuntalaisia ehkäisemään tulen muualle leviämistä.

Kadun toiselle puolelle, tuulelta suojassa olevalle pihamaalle olivat ihmiset ruvenneet

kanniskelemaan, mitä sattuiivat saamaan pelastetuksi. Sinne Liisa vei lapsetkin.

Hän piteli heitä kädestä ja koetti puhua heille tyynnyttävästi, mutta katse oli koko ajan kuin kiinninauliintunut palavaan taloon. Minuutit tuntuivat loppumattomilta.

Vihdoin näkyi Oskar. Tuhoavan tulen merkit vaatteissa, käsissä ja kasvoissa ryntäsi hän ulos palavasta talosta. Hän kantoi äitiään.

— Hän elää, sai hän sanotuksi laskiessaan hänet nurmelle Liisan viereen.

— Sinä Oskar. — Liisa katsoi mieheensä.

— Älä säikähdä, tuli hätäisesti. Sitten hän rupeasi horjumaan ja painui maahan äiti-muorin viereen. Liisan kumartuessa auttamaan puristi hän vielä heikosti tämän kättä. Se oli viimeinen elonmerkki.

Onnen kesä oli lopussa.

SEESTYMÄSSÄ

1.

Pureva pohjoinen tanssitti putoavia lumihuutaleita, keräsi kinoksia sekä porttien pieliin että talojen nurkkauksiin, viskasi toisin paikoin vihaisesti lunta ikkunaruuuihin, otti toisin paikoin sitä pyörteisiinsä ja lennätti ilmaan kuin villoja vakasta.

— Aito joulutuisku, sanoivat ihmiset toisilleen. Toiset hymähtivät sitä sanoessaan tyytyväisesti. Heistä pakkanen ja tuisku lisäsivät joulutunnelmaa. Toiset ajattelivat polttopuun menekkiä ja joulun alla muutenkin kasvavia menoja.

Liisakin ajatteli tätä. Hän asui lasten kanssa äiti-muorin kallellaan olevassa talossa kaupungin laidassa. Rakennuksessa oli kaksi huonetta ja keittiö. Molemmissa huoneissa oli kaksi kylmää seinää, keittiössä kolme.

Liisan ajatukset pysähtyivät tähän hänen kuullessaan pohjatuulen vinkumista uuninpiipussa. Sitten hän uudelleen koetti kiinnittää ajatuksensa korjattaviin vihkoihin.

Saatuaan vihkonsa korjatuksi hän otti esille tilikirjansa ja laski uuteen vuoteen mennessä välttämättömästi suoritettavat menot. Sitä tehdessään hän muutaman kerran vilkaisi huoneen perällä läksyjään lukeviin lapsiin. Katseeseen nousi silloin raskasta haikeutta.

Kerran äidin katsoessa lapsiin sattui Maija-Liisan katse nousemaan kirjasta. Hän näki äidin ilmeen ja ymmärsi sen samassa. Kun äidin katse painui takaisin tilikirjoihin, nykäisi hän nuorempia sisaria. Päät painuivat toisiinsa, supistiin ja neuvoteltiin aivan kuulumattomasti. Sitten pistäydettiin viereiseen huoneeseen, jossa tähän aikaan päivästä sai liikkua vapaasti, kun paperikaupan tati, joka muuten asui siellä, nyt oli työssään.

Liisa havahtui työstään, kun kolme pientä tyttöä marssi huoneeseen juhlallisesti asettuen riviin hänen eteensä. Jokaisella heistä oli paras pyhäesiliina päällään, puhdas pitsikaulus kaulassa ja tukka juhlareilassa, hiukset hajalla olkapäillä ja silkkinauha-silmukka päälle.

— Mitä ihmeessä nyt?

— Äiti, emmekö me ole hyvässä juhkakunnossa? — Maija-Liisa otti äitiään kaulasta.

— Niin, äiti, sinun ei yhtään tarvitse ostaa meille uusia pukuja, — vakuutteli innoissaan pikku Kaisu. Ja Anna, iältään keskimäinen, joka pitkin syksyä oli odotellut joulujuhlaa, jolloin he *varmasti* saisivat uudet puvut, kun pitkin syksyä jokaisen tulipalon tähden aret pyhät oli täytynyt olla samassa, nielaisi rohkeasti selittäessään: "Äiti, me tahdoimme näyttää sinulle, miten hyvin me tulemme toimeen näillä."

— Äidin rakkaat, rakkaat tyttöset! — Hän veti heidät kaikki yhtäkaa syliinsä, hyväili juhlauntoon kammattuja päitä ja hääti esiinpyrkivät kyneleet pakosalle äidillisen iloisella hymyilyllä.

— Mikä hätä äidillä, kun omat tyttöset näin auttavat? — Hän nousi pöydän äärestä, keikautti pikku Kaisun korkealle ilmaan ja iloitsi sitä tehdessään siitä voimasta, jota hän vielä tunsikin käsivarsissaan.

Sitten hän otti toisia vyötäisiltä ja antoi heille iloisen pyörähdysten pitkin huonetta.

Mutta kun hän puoli tuntia myöhemmin kiiruhti eteenpäin katua myöten, nieli hän itkua. Lapset olivat rohkeasti kieltäytyneet. Hänelle se oli vaikeampaa. Hänen täytyi kieltäytyä antamisen ilosta.

Hän ajatteli kaikkea mitä pieneenkin kotiin hankittiin jouluksi ja jota hän kuitenkin pyhästi oli päättänyt olla hankkimatta.

Oliko hänen kantansa liioiteltu vai oliko se luonnollinen? Hän ei itse kyennyt sitä ratkaisemaan. Mutta hän oli päättänyt elättää ja kouluuttaa lapsensa edes tilapäisestikään turvautumatta toisten apuun. Ihmiset olivat kyllä sekä tulipalon että Oskarin kuoleman johdosta osoittaneet hänelle suurtakin osanottoa. Mutta he eivät sittenkään olleet unohtaneet entisiä asioita. Siitä hän oli varma. Ihmiset eivät unohtaneet, silloin kun asia koski lähimmäisten luuloteltuja tai todellisia heikkouksia. He olivat yleensä antaneet Oskarille saamattoman ja työhön pystymättömän nahjuksen nimen. Jos hänen leskensä nyt suuressa tai pienessä pulassa turvautuisi ihmisten avuliaisuuteen, antaisi se uutta virikettä vanhoille ajatuksille. "Sellainen hän oli", sanottaisiin Oskarista. "Vaimon täytyi haalia apua toisilta. Lesken täytyy tehdä samoin."

Liisan pää nousi ylpeästi hänen tarttuessaan puodin ovenriipaan. Ei mikään uhraus ollut hänelle liian suuri Oskarin muiston suojelemiseksi.

Puoti oli kuten tavallisesti joulun lähetessä täynnä väkeä. Liike oli Röllerin jälkeläisten ja huoneustokin oli sama, jossa Oskar aikoinaan oli palvellut.

Liisa pysähtyi aivan ovensuuhun. Hänen ei tehnyt mieli tunkeutua etualalle ja siten kiinnittää ihmisten katseet itseensä. Heidän säälivät silmäyksensä vaivasivat häntä.

Hän nojasi raskaasti ovipieleen. Muistui mieleen kerta vuosia takaperin, jolloin hän tässä samassa puodissa odotti jouluostoksiaan. Hän muisti, että hänellä silloin oli ollut jokaiselle vierustoverilleen ilosta helisevää naurua ja monta hyvää joulutoivotusta. Hän kulki silloin itse ruusuilla. Nyt hän oli äiti, joka lasi, saisiko lapsilleen ostetuksi riittävästi ruokaa edes joulun pyhiksi.

Hän värähti tietämättä oliko vilu sisäistä vai ulkonaista. Tuo ruusuilla kulkeva nuori tyttö tuntui hänestä niin kummallisen vieraalta, että hänen täytyi kysyä itseltään, oliko se todella sama nainen, joka nyt seisoj tässä elettyään pitkän, raskaista vaiheista rikkaan elämän yhdessä sen miehen kanssa, joka silloin tuolta tiskin takaa toivotteli hänelle hyvää joulua ja jota, vähävaraista, kohtaan hän silloin tunki onnesta rikkaan sääliä.

Liisa tunsu eläneensä monen ihmiselämän. Monen erilaisissa oloissa elävän vaiheet hän oli kokenut ominaan. Oliko ihme, jos häntä väsytti, jos hänen sielullaan ei enää ollut yhtä paljon voimaa kuin käsivarrella, joka äsken niin kepeästi nosti kymmenvuotiaan koholle lattiasta?

Hän tunsu itsensä vanhaksi. Tämä tunne oli Oskarin kuoleman jälkeen usein uudistunut. Viimeinen onnellinen kesä oli suuresti lähentänyt heitä toisiinsa. Tai ehkä se vain oli suonut heille tilaisuutta huomata, miten lähellä he itse asiassa jo kauan olivat olleet toisiaan.

Suuri taloudellinen ahdinko teki niin monenlaista hallaa ihmiselämässä. Ei muistanut elävänsä muulle kuin leivän hankinnalle. Vielä vähemmän sai sitä toiselle osoitetuksi.

— Rouva Malm, tässä on silli ja riisryynit. Saako olla jotain muuta?

— Kiitos, ei tällä kerralla. — Liisa sulki kiireisesti oven jälkeensä kuin sulkeutuakseen piiloon niiltä sääliviltä ja merkitseviltä katseilta, jotka kai seurasivat häntä.

Sydämellinen osanotto saattoi aivan ihmeellisesti auttaa eteenpäin. Sitä sai joskus osakseen lämpimästä katseesta. Mutta yleensä eivät ihmisten katseet olleet kauniita yhtä vähän kuin heidän ajatuksensaakaan. Siksi niitä mielellään pakeni.

Hän avasi oven paperikauppaansa. Täällä oli kaikenmoista, jota tytöt koululaisina tarvitsivat ja joka samalla saattoi ilahduttaa lapsen mieltä. Puotineidin kanssa oli myöskin puhuttava joululomasta. Aatto sattui sunnuntaiksi. Neiti, jonka koti oli läheisyydessä maalla, saattoi siitä syystä viettää pyhäpäivät kotona. Ja se tiesi sitä, että Liisa tyttöineen saisi olla yksin, vieläpä nauttia siitä, että oli huone toisen lisänä käytettävänä.

Avatessaan kotipiportin säpsähti Liisa ja joudutti askeleitaan. Hän oli ikkunaverhoihin kuvastuvasta varjosta nähnyt mieshenkilön seisovan huoneessa pöydän ääressä. Sähködyksestä; jota hän itse paetessaan "hämähäkkiä" oli tuntenut, oli häneen juurtunut pelko, joka vähästäkin heräsi. Ja lapset tulivat usein olleeksi näin yksin.

Hän kiskaisi oven auki. Pelko laukesi samassa. Sisältä kuului naurua ja iloisia ääniä. Hän tunsu postinkuljettajan ääneti.

— Katso äiti, näin suuri kirje!

— Ja tässä on iso punainen lakka, — joululakkaa, toimittelivat Anna ja Kaisu kilvan.

Liisa kuittasi ja pyysi nauraen lasten arvailemaan, tuliko kirje Euroopasta, Aasiasta vai Ameriikasta. Mutta asetuttuaan keinutuoliin lukeakseen kirjettään, ei hän pitkään aikaan voinut murtaa kuorta. Hän oli tuntenut käsialan ja hän aavisti sisällön. Hän piteli sitä siitä syystä vain kädessään, tuntien, että odottamaton ilo suruihin tottuneelle sydämelle oli kuin ruoka kauan nälkää nähneelle ruumiille. Sitä ei voinut eikä saanut ottaa rohkeasti. Vähin erin ainoastaan. Muuten se teki sairaaksi.

Lopulta hän mursi kuoren ja luki, luki moneen kertaan. Sitten hän avasi laatikon, jossa säilytti rahojaan ja pisti sinne setelin.

Käsi jäi hetkeksi lepäämään laatikon kannelle ja silmä tuijotti kuoreensa sukeltaneeseen seteliin kuin peljäten, että se näkyvistä kadonneena haihtuisi olemattomaksi kuin unikuva.

Hän muisti kaikkia niitä katkeria ajatuksia, jotka pitkin syksyä olivat ahdistaneet häntä, — nyt joulun lähetessä enemmän kuin koskaan ennen. Hän ajatteli maailman suurta koneistoa ja sitä käyttävää johtajaa, josta hän kuolevalle lapselleen oli kertonut. Ja hän muisti, kuinka hän monesti katkerasti oli vakuuttanut, että oli mahdoton luottaa johdatukseen, joka toisille varasi yltäkylläisyyttä ja onnea, toisia varten aina vain käytti ruoskaa.

Kaikenmoinen kristillinen toimintakin oli usein vain katkeroitannut hänen mieltään. Näytti monesti siltä kuin ihmiset olisivat tehneet sitä enemmän huvittavana ajanviettona kuin työnä, jota heidän sisäisestä pakosta täytyi tehdä, silloinkin kun se vei heidät itsensäkieltämisen ja uhrautumisen tielle.

Hän nousi äkkiä. Oikeastaan hän ei itsekään ollut selvillä siitä mitä hän aikoi. Hän tunsu vain olevansa jotain velkaa Elnalle ja sille elämäkatsomukselle, jonka elähdyttämänä tämä jo monta vuotta oli tehnyt työtä, joka ei suinkaan ollut hänelle ainoastaan hupaista ajanviettoa, vaan todella uhrauksia vaativaa, ihmiskatseilta kätkössä tapahtuvaa itsensä kieltämistä toisten hyväksi.

— Lapset, tulkaa! Minulla on jotain kerrottavana.

— Vihdoinkin, — pääsi purkautuvan uteliaisuuden voimalla Annalta.

— Siitä suuresta kirjeestä, — päätti Kaisu nuorimman etuoikeudella kavuten syliin.

— Niin juuri. Mutta se alkaa kaukaa — ihan toisista asioista. Se alkaa siitä ihmeellisestä maailmasta, joka on sekä kaukana meistä että meitä lähellä, jota me emme ole nähneet, mutta josta monet silmät ehkä katselevat meitä.

— Isän ja mummun maailmasta, täydensi Kaisu huolimatta kieltelemisistä, joilla Anna tahtoi varata puheenvuoroa äidille.

— Niin, siinä maailmassa on kaikki kirkasta ja kaunista kuin ihanin kesäinen päivä. Ei siellä ole nälkä eikä vilu. Ei siellä sairastella eikä itketä, eikä kukaan koskaan kuole siellä. — Siinä maassa leijaili kerran ihmeellisen ihana ja kirkas valonsäde. Se säteili ja loisti niin ihmeellisesti siksi, että siinä heijastui koko Jumalan suuri rakkaus. — Silloin Jumala puhui itsekseen: Ihmiset itkevät, surevat ja tekevät paljon paha. Heillä on pimeä ja vilu siinä maailmassa, jonka minä kerran loin niin kauniiksi ja hyväksi. Minun täytyy auttaa heitä. — Ja Jumala sanoi sille kirkkaalle säteelle, joka oli lähtenyt suoraan Hänen omasta sydämestään: Paista maailmaan, että kaikki ihmiset tulisivat onnellisiksi. Ja se kirkas valo paistoi. Mutta Jumala sanoi: Eivät ihmiset ymmärrä tällaista taivaallista kirkkautta. Sinun täytyy lähteä täältä ja elää ihmisenä maan päällä. — Ja se kirkas valo teki niin. Hän jätti sen ihanan kesäisen kodin. Hän syntyi tänne pienenä köyhänä lapsena. Hänen oli usein nälkä ja vilu. Ihmiset olivat pahoja hänelle, hyvin pahoja. Hänellä ei ollut omaa kotia, niinkuin meillä oli ennen tulipaloo. Ja kukkien asemesta antoi maa hänelle pistäviä piikkejä, jotka repivät sekä hänen päänsä että hänen sydämensä verille. Matta hän kärsi sen kaiken mielellään saadakseen tehdä ihmiset oikein onnellisiksi.

— Mutta äiti, — katkaisi Kaisu. — Sinähän kerrot raamatunhistoriaa.

Välittämättä keskeytyksestä äiti jatkoi. — Mitä enemmän ihmiset oppivat siitä suuresta rakkaudesta, sitä onnellisemmiksi he kaikki tulevat. — Muistatthan te lapset Elna tädin, joka kerran kävi meillä?

Tytöt nyökkäsivät. Maija-Liisa vanhimpana ihmetteli, minne äiti oikeastaan tähtäsi.

— Hän oli nuori tyttö silloin, kun äitikin oli sitä, iloisempi ja vallattomampi vielä kuin äiti. Hän ei

ajatellut muuta kuin sitä, mikä hänestä oli hauskaa. Mutta kerran hän kesken iloisen ja vallattoman leikin pysähtyi. Se suuri taivaalta tullut rakkaus puhui hänelle. Sen jälkeen hän ei enää ajattele sitä, mitä hän itse tahtoi tehdä. Hän elää vain ollakseen iloksi muille. Ja sentähden hän nytkin on lähettänyt meille suuren, suuren joululahjan. — Te saatte uudet puvut. Ne ovat tarpeen teille ja nyt minä voin ostaa ne. Me saamme kuusen ja kuuseen kynttilöitä.

Suuri, rajaton riemu syntyi. Pidettiin jouluiloa ja joulutanssia — toivossa olevan kuusen ympärillä.

Ja kuusi lapsensilmää loisti kuusen kynttilöitä kirkkaammin sen suuren ihmeellisen rakkauden tähden, joka oli tullut tuomaan iloa itkeväisille.

2.

Ruskettuneet kentät peittyivät kevään nousevaan vihreyteen. Uusi nurmi vihannoi kuihtuneen tilalla. Uuden kevään kukat nostivat päätään valoa kohti ja edellisen kevään poikaset rupesivat rakentamaan omaa pesää.

Liisastakin tuntui siltä kuin tämä kevät olisi ollut muita ihmeellisempi. Hän kulki arkiaskareissa juhlamielellä. Koulussa tuntui tuntien antaminen helpommalta kuin vuosikausiin. Matka paperikauppaan ja sieltä takaisin meni niin nopeaan, ettei tietänyt, milloin sen oli kulkenut. Hän oli nuortunut — varmaankaan ei voimiltaan, — sen hän joskus äkkiä ja kipeästi tunsi, — mutta sittenkin nuortunut sisimmässään vain sen suuren iloisen toivon elähdyttämänä, joka pitkin kevättä oli kasvanut voimakkuudessaan kuin iloissaan paisuva kevät puro.

Liisa otti pari nuppineulaa lautaselta ja kiinnitti paikoilleen asettamiaan ikkunaverhoja muutamille sievemille poimuille. Sitten hän asettui pieneen valkoiseen keinutuoliin ja katseli ympärilleen.

Kylläpä Maija-Liisa ihastuisi, kun saisi oman omituisen huoneen. Ja kun äiti itse oli maalannut hänelle nämä mummun vanhat huonekalut, jotka nyt vanhoista, jäykistä muodoistaan huolimatta näyttivät niin nuorekkaan sieviltä valkoisessa asussaan. Ne tekivät yksinkertaisesti kalustetun pienen huoneen oikein neitseelliseksi sopeksi.

Taas nousi Liisan rintaan suuri, onnentäysi ihmettely siitä, että paljon kärsinyt ihminen saattoi tuntea näin suurta ja sekoittamatonta onnea.

Oli aivan kuin tuona ihmeellisenä ainoana onnen kesänä. Täytyi vain hiljaisessa hartaudessa ottaa vastaan, mitä pyytämättä ja odottamatta annettiin.

Pihalta kuului nuorempien tyttöjen äänet. Liisa kutsui heitä yhä "pikku tytöiksi", vaikka eiväthän he enää olleet pieniä. Kahden vuoden kuluttua tulisivat he — jos hyvin onnistaisi — kumpikin ylioppilaisiksi. Anna oli heikompi terveydeltään ja oppiminen oli hänelle muutenkin vaikeampaa kuin Kaisulle. Hän eli siitä syystä jäänyt samalle luokalle kuin tämä. Ja hyväksihän se muuten oli joka suhteessa, tuli vain maksamaan paljon, ennenkuin sai heidät niin pitkälle, että kykenivät itse elättämään itseään. Senkin tähden tuntui nyt niin ihmeellisen hyvältä, kun sai odottaa Maija-Liisaa kotiin täysin valmiina opettajattarena, jolla lisäksi oli paikka tiedossa kotikaupungissa.

Maija-Liisan suhteen oli kaikki aina onnistunut hyvin ihan hänen lapsuudestaan asti. Koulussa pitivät sekä opettajat että toverit hänestä. Ja luvut sujuivat kuin itsestään pikkukoulusta alkaen. Kesiksi hän pääsi milloin mihinkin perheeseen auttamaan ja oppimaan. Tällä tavalla hän oli saanut oppia tuntemaan sekä oloja, seutuja että ihmisiä. Usein hän lisäksi oli onnistunut ansaitsemaankin. Ja minkä hän ansaitsi, sen hän myöskin aina käytti sekä järkevästi että usein omaisilleen iloksi. — "Hänellä on sinun kykyisi tulla toimeen elämässä", oli Oskarilla ollut tapana sanoa.

Jo ennenkuin Maija-Liisa sai valkoisen lakkinsa, oli hänellä alkavaksi kesäksi ollut kotiopettajan paikka tiedossa. Sattuipa vielä niinkin hyvin, että hän talven aikana perin halvasta sai asua samassa perheessä auttaen lapsia läksyjien luvussa, samalla kun itse kuuntelijana seminaarissa valmistui hakukelpoiseksi opettajattareksi. Hän ei siinä välillä edes käynyt kotona näyttämässä valkoista lakkiaan äidille. Hänellä oli kuten Liisallakin voimakas tunne siitä, että täytyi tulla toimeen lainailematta. Hän oli äitinsä tyttö.

Ja nyt hän valkolakkineen ja valmiina opettajattarena oli tulossa kotiin juuri täyttäessään kaksikymmentä vuotta.

— Äiti, äiti, nyt me lähemme, kuului puutarhasta.

Liisa pisti päänsä ulos ikkunasta ja vilkutti hyvästiksi asemalle lähteville. — Sanokaa, että odotan, — huusi hän heidän jälkeensä. Mutta sen sanottuaan hän hymyili omalle lapsellisuudelleen. Ei Maija-Liisa sanomisia olisi tarvinnut. Kyllä hän tunsi äitinsä. Jo se, ettei äiti tullut asemalle vastaan, puhui

odotuksen ilosta, joka oli liian suuri syrjäisten tarkastettavaksi.

Painuessaan takaisin Maija-Liisaa odottavaan pieneen valkoiseen keinutuoliin, tunsu Liisa, ettei hän missään niin mielellään olisi odottanut tyttärensä kuin juuri tässä pienessä kodissa, jonka matalat huoneet, nariseva portti ja vingahtavat, vuosikymmenien askeleista kuluneet portaat joka piirteensä ja joka äänensä kautta kertoivat vanhan äidin suuresta rakkaudesta.

Liisalle tuli ilokyyneleet silmiin. Tuntui niin hyvältä, että hänen lapsensa kuitenkin eräältä taholta olivat saaneet osaa äidinrakkauden suuresta siunauksesta, vaikkakin hän itse ikänsä oli sen puutteessa nähnyt suurta, sisäistä nälkää.

Koko tämä pieni koti tuntui tyysijalta, jossa hyvät henget asustivat vain sen uskollisen pikku olennon tähden, joka oli tepastellut täällä, vaalinut kukkia pieniruutuisissa, mataloissa ikkunoissa, puhellut Mirrinsä kanssa odotellessaan poikaa kotiin ja sivellyt pojan antamaa suojahuivia, kun ei uskaltanut sivellä itse poikaa.

Ja pitipä juuri äiti-muorin — suuren tarpeen hetkenä — antaa perintöä niille, jotka turhaan olivat sellaista odottaneet toisilta.

Pieni se perintö oli, tämä koti vain vähäisine irtaimistoineen, tontilla, joka oli toisen oma, mutta joka sai olla rauhassa uusilta rakennuksilta, siksi että paikka oli syrjäinen ja rakentamiselle epäedullinen. Se tarjosi joka tapauksessa heille suojaa juuri silloin, kun heillä ei ollut kattoa päänsä päällä. Se otti vastaan kuin äiti-muorin lämmin syli juuri silloin, kun tuo syli ainaaksi kylmeni.

Palopaikalta oli äiti-muori viety suoraan sairaalaan ja sieltä parin viikon kuluttua Oskarin viereen.

He olivat eläneet ikänsä yhdessä. He seurasivat toisiaan kuolemassa.

Portti narahti, kuului muutamia kepeitä, kiiruhtavia askeleita.

Tuntui siltä kuin kaikki voima Liisasta äkkiä olisi valahtanut olemattomaksi. Hän yritti nousta. Mutta ennenkuin hän ennätti liikahtaa, oli tytär jo hänen sylissään.

Äiti irroittautui ensimmäiseksi syleilystä, työnsi tyttären pienen matkan päähän siten paremmin voidakseen katsella häntä ja hymyili nähdessään pitkän, kauniin ja solakan tytön.

— Lapsi, — rakas lapsi! — Kyyneleet juoksivat Liisan poskipäitä pitkin, vaikka suu oli täydessä naurussa.

— Sinä näet, äitisi alkaa tulla vanhuudenhöperöksi, — puheli hän mutistaen suutaan kuin hämillään oleva lapsi ja uudelleen nauraen.

Mutta äidin suureksi hämmästykseksi ei Maija-Liisa nauranutkaan äidiltä perittyä, iloisenhelisevää nauruaan. Hän otti vain äidin käden omaansa, painoi sen hetkeksi vasten poskeaan ja sanoi äänellä, joka ei ensinkään ollut tavallisesti reippaan Maija-Liisan ääni: — "äiti" — ei mitään muuta.

Liisa kävi aivan levottomaksi. Hän katsoi yhtenäisen tutkivasti tyttärensä ja jota enemmän hän tarkasti, sen selvemmästi hän huomasi työssä jonkun suuren muutoksen tapahtuneeksi. Hän oli sama luonteeltaan, sanonnaltaan ja tavoiltaan, mutta samalla hänessä oli jotain uutta, jota hänessä ei ennen koskaan ollut tuntunut.

"Pikku tytöt" tahtoivat kohta päivällisen jälkeen ruveta asettelemaan Maija-Liisan tavaroita tämän omaan huoneeseen. Sellaista hauskaa ja ihmeellistä hommaa oli mahdoton siirtää.

Maija-Liisa antoi heidän touhuta. Hän tuli itse portaille ja asettui niiden ylimmälle astimelle vastapäätä äitiä, joka oli asettunut läheiselle puutarhapenkille. Hän seurasi katsein pääskysparia, joka rakenteli pesää räystään alle.

— Äiti, — sanoi hän äkkiä, — muistatko, että viime keväänä, juuri ennenkuin läksin valkolakkini hakuun, pääskysset niinkään rupesivat pesän tekoon. Minä luulen, että nämä ovat niitä viime kesän poikasia.

— Niin, — sanoi äiti jatkaen omaa ajatusjuoksuaan, — vähän lapsellistahan se oli, että minä välttämättä tahdoin sinulle omaa huonetta. Mutta sen kuntoon laittaminen oli itselleni suuri ilo. Tämä päivä on ehkä suurempi juhlapäivä minulle kuin sinulle. Sinä et voi aavistaa, miltä minusta tuntuu tietoisuus, että minulla nyt on täysikäinen tytär kodissa ansaitsemassa ja auttamassa. Se tietoisuus nostaa kuin vuosikymmenien taakan hartioiltani.

Maija-Liisa liikahti levottomasti.

— Älä nyt luule, että aion työntää kaikki sinulle. — Äiti naurahti vanhaan veitikkamaiseen tapaansa.
— Mutta sinä, joka olet nuori ja vasta taipaleelle lähdössä, et arvaa, mitä vanha työhevonen tuntee, kun odottamatta saa nuoren ja virkeän toverin rinnalleen.

— Te saitte kuitenkin kauan vetää rinnan isän kanssa. — Maija-Liisa sanoi mielestään niillä sanoilla niin paljon, että kaiken jo olisi pitänyt valjeta äidille. Mutta äiti ei ymmärtänyt. Hän jatkoi vain siitä, mihin hänen omat ajatuksensa olivat pysähtyneet.

— Isä ja minä säälimme aina toisiamme, kun kumpikin tiesi, että toinenkin oli väsynyt. Isällä oli heikko sydän. Se sai ensimmäisen pahan rasituksen sinä kertana, jolloin isä pelasti minut hullun käsistä. Mummu kertoi minulle siitä kerran.

— Mutta äiti, olihan se rinnan kulkeminen kuitenkin hyvin kaunista, vaikka olittekin väsyneitä?

Äiti ei kohta vastannut. Hän istui muistoihinsa vaipuneena.

Maija-Liisa tapaili tapailemistaan sanoja löytämättä niitä Viimein hän muisti Tellan ja Pollen iloa siitä, että pitkäaikaisen eron jälkeen pääsivät rinnan karhin eteen.

— Äiti, muistatko miten ne panivat päänsä yhteen ja hörähtivät toisilleen hyväilevästi ja iloissaan? Se oli niin ihmeen kaunista. Se antoi minulle ensi aavistuksen rinnan kulkemisen runoudesta.

Äiti ei vielääkään huomannut.

— Mahtaa olla ihanaa, kun vuosikausia kestäneen yhteistyön jälkeen jatkuvasti riittää iloa siitä, että saa kulkea rinnan, — vaikkapa karhin edessä. — Mutta äiti, se on ihanaa jo alkupäässä, kun täydellä luottamuksella saa laskea kätensä toisen käteen ja sanoa hänelle iloisen: minä tahdon.

Silloin äiti vihdoinkin havahtui. Hän meni aivan kalpeaksi. Mutta Maija-Liisalla oli jo kädet äidin kaulassa. Onnentäysi katse säesti sanoja elämän alati toistuvasta ja sittenkin yhä uudesta kokemuksesta rakkauden suuresta salaisuudesta.

— Äiti, etkö sinä ymmärrä, — tuli vihdoin arasti, kun ei kuulunut sanaakaan vastaukseksi kaikelle sille, mitä Maija-Liisa oli kertonut.

— En. — Se sanottiin jyrkästi ja kovasti. — Minä en tahdo ymmärtää. Tämä pisara oli minulle karvauudessaan liikaa.

— Mutta äiti, olethan sinä itse ollut nuori. Olethan sinäkin rakastanut.

Äiti pysyi yhä turtona. Ei ainoakaan kieli värähtänyt hänen sisimmässään. Hän ajatteli vain sitä, että se, mikä kauan oli pitänyt hänen sekä ulkonaisia että sisäisiä voimiaan jännitettynä ja jonka varassa hän oikeastaan oli elänyt, nyt oli liukumassa hänen käsistään, että vieras, hänelle tuntematon ihminen oli tullut hänen ja tyttären sekä heitä odottavan iloisen yhteistyön väliin.

— Äiti, sinähän olet äiti!

— Minä tiedän, mitä avioliitto naiselle maksaa.

— Mutta sinä tunnet rinnankulkemisen ihanuuden.

— Minä tunnen myöskin sen raskauden.

— Etkö enää muista oman kevätäkasi rakkautta?

— Minä muistan, mitä pitkä ja raskas elämäni on minulle opettanut.

Ovi painui kiinni hänen jälkeensä. Maija-Liisa seisoj yksin puutarhassa kukkivan kevään keskellä.

Sen iloiset säveleet olivat äkkiä joutuneet kuin sointuja vaimentavan sordinon alle.

Mutta räystäään alla puhua piipertivät pääskysset kotoisen iloisesti. Ne olivat niitä edellisen kesän poikasia, jotka nyt rakensivat pesää.

3.

Suostuminen oli kysynyt Liisalta pitkäaikaista taistelua ja paljon itsensä voittamista, mutta vihdoinkin hän oli myöntynyt. Ja nyt hän, vanha, usein ylivoimaiseen työhön tottunut ihminen oli virkistys- ja lepokodissa hänen tyttärensä ollessa häämatkallaan.

Liisa ei itse ensinkään sitä oikeastaan käsittänyt. Hän suorastaan nauroi omia tekojaan. Kun hän istahti runsasruokaiseen ja kauniisti katettuun pöytään tai otti asettuakseen tyhjänä olevan parvekkeen lepotuoliin, tai jos hän meni omaan yksityiseen, mukavaan ja sievään huoneeseensa — kaikki ominaisuuksia, joita hän nuoresta asti oli huoneelleen toivonut, mutta joista hän ei eläessään paljoakaan ollut saanut nauttia —, muisti hän yhtenä lapsuusaikaista haluaan näyttelymiseen. Hänestä tuntui siltä kuin hän nyt vanhuuden höperyydessä olisi antautunut siihen.

Nuoret olivat häistä suoraan saattaneet hänet tänne ja sitten itse jatkaneet matkaa. Siitä oli ainoastaan muutamia päiviä, mutta hänestä tuntui siltä kuin hän jo viikkomääriä olisi virunut täällä vieraassa paikassa toimettona ja laiskana, vieraiden ihmisten ympäröimänä.

Tällainen lepokodin elämä oli oikeastaan sellaista, jolle hänen täytyi nauraa, ainakin kun se sattui hänen omalle kohdalleen.

Mutta tottapa tännetulo sittenkin oli ollut hänelle tarpeen, koska sekä Maija-Liisa että vävy-poika olivat olleet aivan peräytymättömiä. Tämä hänen lepokotiin lähtönsä asetettiin suorastaan kuin ehdoksi, jotta he rauhassa voisivat viettää häitään. Eikä Liisa enää voinut asettua häitä vastustamaan. Hän oli jo tehnyt sitä aikansa niin jyrkästi, että vähällä oli riistää koko onnen lapseltaan. Vasta tyttären suru oli herättänyt hänet. Hän oli nähnyt, että hän oli ollut itsekäs. Äidillä ei ollut oikeutta kytkeä lapsen elämää omaansa. Nuorella oli oikeus jopa velvollisuus kulkea omaa uraansa ja itse määrätä tulevaisuudestaan.

Ja eikö lapsen onni oikeastaan ollut äidinkin?

Maija-Liisan sulhanen olikin kunnon mies, iloluontoinen kuten tyttö itse, reipas, itseään säästämätön eteenpäin uurastaja. Se ilmeni jo hänen ensi käynnillään Maija-Liisan luona. Ja lisäksi oli hänellä ritarillisuutta sen sanan kauneimmassa merkityksessä, ei keikailevaa seuraelämäritarillisuutta, vaan sellaista hienoa huomaavaisuutta ja halua auttamaan, joka monin tavoin kykeni keventämään naisen elämää.

Liisa oli nuoresta asti pannut erityisen paljon arvoa tällaiseen, — ehkä siitäkkin syystä, että ne molemmat, jotka niin tuntuvasti olivat vaikuttaneet hänen omaan elämäänsä, olivat osoittaneet juuri tällaista huomaavaisuutta, toinen sydämensä hyvyden vaatimana, toinen ulkonaisestikin hienostuneen käytöksen ja hienon luonnonlaadun vaikutuksesta.

Liisan ajatukset pysähtyivät Bernt Silversköldiin. Viime aikoina hän useinkin oli tavannut ajatuksensa näissä ensi nuoruuden muistoissa. Maija-Liisan nuori rakkaus oli kai osaltaan syynä siihen. Tai olisikohan hän jo ehtinyt niin pitkälle iässä, että vanhan ihmisen tavoin rupesi elämään muistoissaan enemmän kuin nykyhetkessä?

Jonain tekijänä oli varmasti sekin, että hän ensi kertaa naimisiinmenonsa jälkeen oli vapaana sekä raha-, talous- että lapsia koskevista huolista. Maija-Liisa oli siinäkin ollut sekä toimekas että menestyksellinen. Hän oli toimittanut molemmat nuoremmat sisarensa perheisiin, joissa kesän aikana tarvittiin nuorten apua. Ja kun se oli tehty, olivat äidin viimeisetkin esteet kesälevon suhteen raivattu tieltä pois. Hänen täytyi taipua, — vieläpä taipua ottamaan vastaan jonkun verran Maija-Liisan edellisenä talvena tekemistä säästöistä lepokodissa olon menoihin. Tämä oli Maija-Liisan sanojen mukaan, — äidillistä suostumusta lukuunottamatta — ainoa häälahja, jota hän itselleen pyysi. Eikä sitä voinut häneltä kieltää.

Liisa kietaisi kepeän kesähuivin hartioilleen ja läksi paistattamaan päivää parvekkeelle, jossa harvoin näin puolisen jälkeen oli muita.

Asetuttuaan mukavaan lepotuoliin antoi hän katseensa hiljaa ja nauttien lipua maisemaa pitkin. Kesäiset kukkanurmet ympäröivät häntä. Näköalana olivat aaltoilevat viljavainiot, kaunis metsäinen mäenrinne ja välkkyvän tyynenä paistava veden pinta.

Hän nautti täysin siemauksin. Ja vaikka hänen nykyinen elämänsä tavallaan tuntuikin epätodelliselta näyttämökoreudelta, täytyi hänen nyt kuten usein ennenkin ihmetellä sitä, että se samalla tuntui kotoisen luonnolliseltakin. Hänen mieleensä johtuivat äidin sanat sinä iltana, joka hänelle muodostui viimeiseksi kotisaarena: "Parempien ihmisten joukkoon minä aina olen aikonut sinua."

Monesti Bernt Silversköldin seurassa — silloinkin, kun hänen pikku tyttönä tämän komeassa kodissa olisi pitänyt olla arka kuin kuninkaan kartanoon eksynyt salon lapsi, — oli hän — aivan ensimmäistä käyntiään lukuunottamatta — tuntenut ihmeellisen kotoista viihtymystä.

Hän muisti äitinsä sanat Isonniityn laidassa: "Sinä rakastit jo pienenä kaikkea kaunista ja puhdasta. Sinä synnyit herraslapseksi."

Mikä oli tässä syynä ja mikä seurauksena? Oliko hänen rakkautensa siihen, mikä oli hienoa ja

kaunista, alkusyynä tuohon viihtyisyyden tunteeseen, vai oliko se vain seuraus syntyperästä, johon äiti oli viitannut?

Hän muisti yhtäkkiä sen Berntin valokuvaa koskevan asian, josta Oskar heidän kesämatkallaan oli kertonut. Se oli oikeastaan ihmeellinen asia, vaikka hän silloin ehdoin tahdoin oli työntänyt sen mielestään. Se tuli silloin epäsoinnutona hänen kesäiseen onneensa. Hänen tunteensa Berntiin oli ollut siksi syvä, ja hän oli, etenkin avioliittonsa ensi aikoina, kärsinyt siitä niin pohjattomasti, että hän Oskarin syntymän jälkeen antamansa lupauksen johdosta oli koettanut unohtaa, jos mahdollista, Berntin olemassaolonkin.

Ulkonaiset olot olivat häntä tässä suuresti auttaneet. Matkoja hän ei voinut tehdä. Kova työ ja taloudelliset huolet kytkivät hänen ajatuksensa kiinteästi jokapäiväisiin velvollisuuksiin, estäen häntä ajattelemasta ja muistamasta sellaistaakin, jota olisi tahtonut muistaa.

Liisan ajatukset luiskahtivat tästä äitiin. Sisintä vihiäsi omituisen kipeästi. Äiti kuului juuri niihin, joita olisi tahtonut ja pitänyt muistaa, mutta joka — ainakin jossain määrin ulkonaisten olojen vaikutuksesta — oli jäänyt syrjään.

Varsinaisia lapsentunteita hän ei tosin koskaan ollut tuntenut äitiään kohtaan, — muuta kuin pienenä, jolloin äiti itse repimällä repi ne hänen sisimmästään.

Äidin tulo heille pikku Oskarin syntymäkesänä olisi voinut lähentää heidät toisiinsa, mutta heidän ensi iltaisen yhdessäolonensa jälkeen oli hän kauan ollut liian heikko jaksakseen ajatella tai keskustella ja äiti olikin matkustanut takaisin kotisaarelle kohta saatuaan nähdä lapsenlapsensa.

Ensi aikoina Liisa kyllä silloin tällöin oli kirjoittanut, esimerkiksi jouluksi tai kun joku lapsista oli syntynyt. Mutta kun äiti ei ollut kirjoitustaitoinen eikä tällaisissa asioissa koskaan tahtonut käyttää toisen apua, oli yhteys heidän välillään vähitellen katkennut.

Etenkin viime aikoina, jolloin Liisa oli tuntenut vanhentuneensa, oli tämä aivan käynyt kanteeksi.

Hän oli siitä syystä iloissaan, kun Maija-Liisa miehineen oli luvannut häämatkalla poiketa kotisaareenkin. He olivat luvanneet katsella kaikkea kuin hänenkin puolestaan, ottaa selkoa äidin ja vanhan Jeren voinnista sekä sitten tuoda terveisiä. Oli se muuten ihmeellistä, miten luja tuo side äidin ja lapsen, omaisen ja omaisen välillä oli. Olosuhteet, ero luonnonlaadussa, sivistystasossa ja muussa saattoi avata syvän, miltei ylipääsemättömän kuilun asianomaisten välille, eikä se side sittenkään lakannut tuntumasta.

Äiti ja hän eivät muuten olleetkaan aivan eri maata. Äidiltä hän kai oli perinyt sekä lujan tahtonsa että rohkean halunsa päästä eteenpäin elämässä. Ja kun äiti kieltäytyi menemästä naimisiin Jeren kanssa, samoin kuin sitten naidessaan hänet —, oli hän menetellyt juuri siten kuin Liisa itse vastaavissa olosuhteissa olisi tehnyt. Hän tunsu sen.

Mutta hyvien puolien ohessa oli äidissä kumman karua jäyhyyttä, ylpeätä muokkaamattomuutta, joka jonkunlaisessa itsetyytyväisyydessä ei pyrkinytkään jo saavutettua tasoa ylemmälle. Liisa oli tuntenut sitä jo lapsena — ja kärsinyt siitä. Vanhempana hän oli paremmin osannut selvittää sitä itselleen ja se oli tullut vedetyksi puolustukseksi sille, ettei hänellä ollut äidille sellaisia helliä tunteita, joita hän ainakin joskus olisi suonut voivansa antaa.

Liisa painui pitkiin ajatuksiin. Äidin itsetyytyväisyydessäkin oli jotain hänelle tuttua. Sen sukuinen tunne oli usein ahtaina aikoina saanut hänen oman päänsä kohoomaan ja auttanut häntä kestäämään ylivoimaisissakin vaikeuksissa. Hän oli pitänyt tätä hyvänä, oli monesti ajatellut, että harva hänen asemassaan olisi niinkään selviytynyt. Mutta kun iltapuoleen ehtineenä painuvan päivän valossa rupesi tarkastamaan kaikkea, näytti moni asia toisenlaiselta kuin ennen. Näki puutteita ja erheitä siinä, missä ennen oli ihmetelty omaa kykyään. Ei enää tuominnut toisten tekoja yhtä ankarasti kuin ennen. Mutta asetti sittenkin päämäärän korkeammalle kuin koskaan.

Joku raotti samassa parvekkeen ovea.

— Käykää sisään, — tehkää hyvin, kehoitti Liisa tuntiessaan neiti Saarnen. Yleensä Liisa ei ollut tutustunut lepokodin vieraisiin. Mutta neiti Saarni oli pöydässä hänen vierustoverinaan, ja hän oli muutenkin jonkunlaisella mielenkiinnolla seurannut tätä naapuriaan. Neiti Saarni oli ikäänsä nähden ehkä kymmenen vuotta Liisaa nuorempi, kai neljäkymmenen maissa oleva. Mutta hän tuntui tavallaan vanhemmalta, ennen kaikkea vähemmän elinvoimaiselta. Hän oli aina ryhdittömän kumarassa, hänen kasvonsa olivat verettömän kalpeat ja koko olemuksessa oli jotain, joka muistutti arkaa, kitukasvuista kukkaa.

— Te lepäilette, — sanoi neiti Saarni kysyvästi asettuen tuolille lähelle Liisaa. — Minä en tahtois

häiritä. Te olette varmaankin hyvin rasittunut.

— Ette te häiritse. Velvollisuuksista ja työstä vapaana oleminen on minulle lepoa tarpeeksi.

Neiti Saarni nykäisi tuolinsa lähemmä Liisaa. — Kuinka onnellista mahtaa olla levätä väsyneenä työstä. Minä olen väsynyt lepäämisestä.

Liisan täytyi hymyillä. Hänestä sellainen väsymys oli helposti autettavissa.

— Eipä niinkään, — vastusti neiti. — Olen aina ollut heikko terveydeltäni ja vanhempani suojelivat minua siitä syystä aina ja kaikesta. Minä olen ikäni ollut kaiken ulkopuolella. Olen elänyt elämättä. — Ymmärrätkö? Ja nyt, kun vanhempani ovat kuolleet, kun olen yksin — nyt on myöhäistä.

Kyöneleet kimaltelivat neiti Saarnen pitkissä silmäripsissä ja hänen siro pieni suunsa oli haikeassa hymyssä. Hän oli kuin hyvä lapsi, joka oli tuomittu ikänsä pysymään lapsena.

Liisan ajatukset luistivat hänen omaan onnelliseen kesäänsä ja sen heleä väriseen kauniiseen päivänkorentoon. Hän muisti sääliä, jota hän oli tuntenut sitä kohtaan. Ja hän tunsu tällä hetkellä jotain samantapaista. Hän ei olisi tahtonut vaihtaa raskaan elämänsä rikkautta suvisen päivän iloihin, mutta ei myöskään tällaiseen "ulkopuolella-olon" tyhjään tyyneyteen.

— Eiväthän ulkonaiset kokemukset kuitenkaan määrää ihmiselämän arvoa, kuuli Liisa neiti Saarnen sanovan. — Sisäinen kirkastuminen, kasvaminen Kristuksen täyteen varrenmittaan, sehän on meidän lopullisena päämääränämme. Ja tällainen, vastoin omaa tahtoa tapahtunut kaiken ulkopuolelle jääminen voi kaikesta huolimatta olla sitä edistämässä. Se ajatus on minua usein lohduttanut.

Liisan täytyi ajatella sitä iltaa, jolloin hän ensi kertaa oli äiti-muorin vieraana ja Oskarin puheista sai entistä voimakkaamman käsityksen siitä, että elämä itse asiassa on sitä, miksi me kukin sen teemme. Tämäkin ulkonaisesti nähden vaivaiseksi kutistunut elämä oli ehkä sisäisesti mieltäylentävän kaunis. Se oli näennäisestä köyhyydestään huolimatta ehkä ollut iloksi monen monelle.

— Teitä paleltaa varmaan. Ottakaa tämä. — Neiti Saarni nousi, kiersi silkkihuivinsa Liisan hartioille toisista huolehtimaan oppineen hellyydellä ja lisäsi sitten. — Minä menen nyt. Levätkää te. Minä tahdon kävellä vähän. — Hän nyökkäsi ja kääntyi menemään, kumaraan painuneena, siro suu kaihomielisessä hymyssä ja kasvoillaan väsyneen lapsen avuttomuutta. Mutta hän oli Liisasta kuin kasvanut. Ulkonaisessa heikkoudessa piili hänen voimansa. Se oli itsensä voittaneen voimaa.

Liisan ajatukset palasivat siihen, johon ne neiti Saarnen tullessa olivat pysähtyneet.

Hän olisi nuorempana yliolkaisesti silmäillyt tällaiseen, hänen mielestään köyhään olemassaoloon. Mutta nyt hän ymmärsi, että silläkin saattoi olla suuruutensa.

Kuka oli oikeastaan suuri ja kiitosta ansaitseva?

Ehkä vain se, joka pyrinässä suureen päämäärään oli tullut oman pienuutensa tuntoon.

Ja eivätkö oikeastaan kaikki ihmiset olleet pieniä, taitamattomia lapsia, joista toiset tietoisesti, toiset sitä itse tietämättä olivat pyrkimässä suurta, määräämättömän etäällä olevaa päämäärää kohti?

Hänen sisimpäänsä tuli suuri rauha hänen ajatellessaan tätä. Omat ja toisten erheetkin joutuivat sen kautta sovittavaan valoon. Erheiden mutkateillä oli varmasti moni syvä totuus selvinnyt ihmisille.

Taas nousi Bernt Silversköldin kuva Liisan eteen.

Heidän yhtymisensä oli hänestä monesti tuntunut niin kokonaan tarkoituksettomalta. Niin kanan kuin hän oli kuvitellut, että hän ikänsä odottaisi Berntiä saadakseen hänet kerran, — joskin ehkä vasta vanhana, oli se ollut hänelle suuri, hänen koko elämänsä täyttävä ja hallitseva kokemus. Hänestä oli tuntunut siltä kuin voisi hän siinäkin tapauksessa, ettei koskaan saisi mennä naimisiin Berntin kanssa, elää rakkaudelleen ja sen rikkauten tyydyttämänä.

Mutta kun sitten Bernt — rakastaen häntä, kuitenkin meni naimisiin toisen kanssa ja hän itse puolestaan teki samoin — herätäkseen tietoisuuteen, että hän maksoi mitä maksoi tahtoi olla uskollinen Oskarille ei ainoastaan ulkonaisesti vaan tunteissaankin —, silloin tuntui siltä kuin kaikki tuo aikaisemmin koettu niin kumman tarkoituksettomasti olisi kajonnut hänen elämäänsä.

Nyt pääsi hän kuin rauhaan siitakin ajatuksesta.

Suhde Berntiin oli joka tapauksessa ollut syväsisältöinen kokemus. Ensi kertaa naimisiinmenonsa jälkeen uskalsi hän ajatella tuon ajatuksen päähän asti tuntematta sen kautta joutuvansa syylliseksi Oskarin edessä.

Mutta samalla nousi sisimpään haikaa ikävä.

Eikö hän koskaan, koskaan enää saisi kuulla mitään Berntistä? Jäisikö tämä ainaisiksi ajoiksi häneltä kadoksiin?

Olisi tuntunut hyvältä kuulla hänestä jotain, jotain hyvää ja kaunista. Silloin olisi ollut helpompi ajatella sitäkin, mikä aikoinaan oli tuottanut kipua ja tuskaa.

Mutta jos he joskus tapaisivat, voisi ehkä jälleennäkeminen antaa kuoliniskun sille, suuresti muotonsa muuttaneelle tunteelle, joka jätteenä keväisestä rakkaudesta vielä tuntui elävän jossain muodossa. Olihan Bernt heikko ja hänen käytöksensä —

Liisa heräsi muistoistaan ruokakellon äänestä. Hän meni tavallisestikin vastenmielisesti yhteisille aterioille. Tällä kerralla tuntui se entistä ikävämmältä.

Ajatuksiinsa painuneena ja vaiteliaana hän asettui paikalleen ruokapöydässä ohimennen vain nyökäten neiti Saarnelle.

Ateria oli vasta puolivälissä, kun palvelija tuli kutsumaan johtajatarta etehiseen. Oli saapunut vieraita, jotka ohimatkustavina pyysivät illallista.

Uusille tulokkaille tehtiin kiireisesti tilaa pöydässä, sen toisella puolella, viistoon Liisasta. Kookas, hienolta näyttävä nainen tuli ensimmäisenä pöytään. Seuraelämään tottuneen kohteliaalla kumarruksella tervehdittyään pöydässä istuvia, hän asettui paikalleen. Ojentaessaan hänelle muutamia läheisyydessä olevia leikkelelautasia kiinnitti Liisa huomiota hänen sulavaliikkeeseen ja miellyttävään käytökseen.

Samassa avautui ovi ja toinen matkustavista astui huoneeseen, tervehti pöytäkuntaa ja asettui vaimonsa viereen.

Liisa vavahti.

Pettivätkö hänen silmänsä? Tai näkikö hän unta? Vai oliko, — oliko se todella. — — Olivatko hänen kaipaavat ajatuksensa äkkiä tuoneet vuosikymmeniä kateessa olleen hänen eteensä? Ja mitä varten?

Hänen täytyi tehdä ankaraa väkivaltaa itselleen pysyäkseen näennäisesti välinpitämättömänä.

Aterian loppupuolella hän selvästi huomasi Berntinkin tunteneen hänet.

Noustiin pöydästä. Liisan sydän takoi ankarasti. Hän ei voinut poistua huoneesta kulkematta aivan Berntin ja tämän vaimon ohi, mutta hän päätti siitä huolimatta mennä. Hänen asiansa ei ollut ensimmäisenä lähestyä.

Samassa seisoivat Bernt hänen edessään. Hän ei puhunut sanaakaan, mutta hän tarttui Liisan käteen ja piti sitä kauan omassaan. Katse oli pohjaltaan sama kuin ennenkin. Aamun hehkuva palo vain oli poissa. Katseen lämmössä oli illan rauhaa.

Liisa ei tietänyt miten kauan he olivat seisoneet silmä silmässä, käsi kädessä. Hän pelkäsi, että sitä jo oli kestänyt huomiota herättävän pitkältä. Hänen katseensa etsi paroonitar Silversköldiä.

Silloin Berntkin havahtui.

— Niin, nyt saan esittää teidät toisillenne. — Äänessä soi peittelemätön ja sydämellinen ilo.

— Tässä on vaimoni ja tässä rouva — — Malm, täydensi Liisa. Hän kuuli samassa, miten arkisen porvarilliselta hänen nimensä tietysti soinnasti tälle ulkomaalaiselle. Sentähden hänen päänsä kohosi tavallisuuttakin pystympään ja katseeseen tuli sitä tuiketta, jota Bernt Silversköld muisti aina erityisesti rakastaneensa.

Muut kaikki olivat jo poistuneet ruokasalista. He olivat kolmisin.

Bernt tarttui vaimonsa käteen. — Olen iloissani siitä, että vihdoinkin olette tavanneet, te kaksi, joita kiitän niin paljosta.

Liisan oli mahdoton saada sanaakaan sanotuksi. Hän näki miten vapaa ja rehellisen luonnollinen Bernt oli. Hän muisti äsken kaipaamaansa muistoa ja hän tunsi, ettei hän koskaan olisi voinut pyytää mitään tämän kauniimpaa — —

Mutta vaimo, tämä paroonitar, jolle — — —

— Emmekö voi asettua istumaan, jonnekin. — Paroonitar tarttui Liisan käteen. — Olisi hauskaa vähän puhellakin. Bernt on kertonut niin paljon teistä.

Liisa antoi ystävällisen käden tarttua hänen omaansa ja kuljettaa häntä eteenpäin. Hän tunsikin kulkevasa kuin unessa.

Mutta Gertrud, meillä ei ole montakaan minuuttia, Bernt huomautti. — Hevoset ovat tuossa paikassa valjaissa. — Hän katsoi kelloaan. — Tahdon välttämättä joutua ajoissa isänkin tähden.

Liisa rupesi tiedustelemaan vanhan paroonin vointia, samalla kun ajatukset luistivat niihin molempiin käynteihin tämän luona, joista Berntillä ei ollut aavistustakaan.

— Isäni on huono, hyvin huono, — sairas sielun ja ruumiin puolesta. Hän on ollut milloin siellä, milloin täällä, — ei viihdy missään, ei voi pysähtyä minnekään. — Bernt katsoi Liisaan. Tämä sai omituisen tunteen siitä, että katseeseen sisältyi jotain, jota hän ei pystynyt ymmärtämään.

— Soisin että hän yrittäisi tänne, — sanoi Bernt samassa, — ehkä hän täällä saisi rauhaa.

— Bernt, katso, hevoset odottavat jo. — Paroonitar ojensi kätensä Liisalle. — Toivon että ensimmäinen tapaamisemme ei jää viimeiseksi. Toivon että pian saamme nähdä teidät meidän kodissamme. — Hän kääntyi vaunuihin päin.

— Märchen Elisabet, kiitos kaikesta! — Bernt nosti Liisan käden huulilleen, katse oli kuin veljen katse.

Liisa jäi pihalle vilkuttamaan heille nenäliinaansa vaunujen pyörähtäessä portista. Kun ne olivat kadonneet näkyvistä, meni hän omaan huoneeseensa, painui avoimen ikkunan ääreen ja kätki kasvot käsiinsä.

Suuret kirkkaat kyyneleet tunkivat esiin sormien lomasta. Ne olivat hänen elämänsä ensimmäiset ilokyyneleet.

4.

Lepokodin johtajatar pysähtyi suuri talousesiliina edessään ja helisevä avainkimppu vyöllään juttelemaan seurusteluhuoneessa istuvan neiti Saarnen kanssa. Hänen olisi tietysti oikeastaan pitänyt olla hyvillään. Niinhän sitä oltiin, kun taloon tuli maksukykyistä väkeä. Mutta tällä kerralla hän oli enemmän huolissaan kuin hyvillään. Parooni Silversköld oli ilmoittanut isänsä tulosta, oli maininnut tämän olevan heikoissa voimissa ja pyytänyt hänelle erikoisen hyvää huolenpitoa. Oma omituinen hoitaja hänellä tietysti oli muassaan. Mutta tuollainen hieno, vanha herra, joka lisäksi oli sairas, oli tietysti tottunut kovin huolekkaaseen palvelukseen, — seurustelusta puhumattakaan.

Liisa kulki samassa huoneen läpi ja pysähtyi kuulemaan mitä asia koski.

— Kertokaa te, neiti Saarni. — Johtajatar helisytti avaimiaan valmiina jatkamaan. — Rouva Malm, joka tuntee nuoren paroonin, voi varmaan olla avuksi. — Johtajatar oli jo menossa, neiti Saarnen toimittaessa hänelle annettua tehtävää.

Vanha parooni oli siis tulossa! Liisa tunsikin, ettei lepo tästä puoleen olisi hänelle levoksi. Ruumis ei voinut vahvistua sielun kärsiessä. Ja ristiriitaiseksi taisteluksi muodostuisi tästä puolin joka päivä.

Liisa ei tahtonut kantaa kaunaa Berntin haudan partaalla olevaa isää kohtaan. Ja kuitenkin — — —

— Neiti Saarni, — kysäsi hän odottamatta, — mitä te ajattelette velvollisuudesta antaa anteeksi? Miksi ihmisen noin vain laupiaasti pitää antaa anteeksi sille, joka esimerkiksi on tuhonnut koko hänen elämänsä?

— Oman sisäisen kehityksensä hyväksi, — tuli empimättä. — Ihminen, joka ei voi antaa anteeksi, ei vielä tiedä, miten helposti kukin meistä erehtyy. "Tout comprendre c'est tout pardonner". Erehtyväisyytensä tunteva antaa mielellään anteeksi.

Mutta Liisa ei antautunut. Oli kai kaikesta huolimatta uskottava maailmaa hallitsevaan vanhurskauden lakiin. Ja siinä tapauksessa oli tuomiollakin sijansa.

— Anteeksianto ei ole kevyttä tehdyn olemattomaksi tekemistä. Se olisi yhtä nurjaa kuin mahdotonta. Jumalallinen anteeksianto nostaa vain hartioiltamme sen entisyyden taakan, joka estäisi meitä kehityksessämme. Siten se tulee meille uuden elämän voimaksi. Ettekö usko, että kaikessa ihmistenkin välisessä anteeksiannossa on jotain samanlaista sisäisenä uudistuksena ilmenevää voimaa?

Liisa ei vastannut. — Te olette ajatellut paljon, neiti Saarni, hän vain sanoi.

Neiti Saarni hymyili melkein veitikkamaisesti, mikä teki hänen miellyttävät kasvonsa tavallista eloisemmiksi. — Jotain etua on "ulkopuolelle jäämisestä". Siellä on aikaa.

Liisa jatkoi matkaansa. Hän istui tavanmukaisella paikallaan lounaisparvekkeella, kun pari tuntia myöhemmin vaunut pyörähtivät pihaan. Tutiseva vanhus palvelevan neidin tukemana astui vaunuista.

Elävinä kuvina astui samassa pitkä entisyys Liisan eteen, alkaen illasta, jolloin "Berntin pikku holhokki" oli ensimmäisellä käynnillään vanhassa, hienossa kodissa Boulevardin varrella — siihen kaikkein tuskallisimpaan muistoon viimekertaisesta tapaamisesta vanhuksen kodissa.

Hänen täytyi taaskin taistella itsensä kanssa. Berntin tähden hän tahtoi olla hyvä vanhukselle. Ja olihan hänellä itselläänkin syytä eräänlaiseen kiitollisuuteen, jos muuhunkin.

Toisten poistuttua ruokasalista käytti Liisa tilaisuutta hyväkseen tervehtiäkseen. Hän läheni.

— Hyvää iltaa, herra parooni, vieläkö te tunnette?

Vanhus säpsähti huomattavasti.

— Äänestä, äänestä kohta, — sanoi hän nousten kumartamaan vanhaan ritarilliseen tapaansa. — Näköni on hyvin huonontunut. Mutta Bernt kertoi teidän olevan täällä. Hän ja hänen vaimonsa lähettivät paljon terveisiä.

Liisa ei voinut olla panematta merkille, miten vapaasti ja luonnollisesti tämä sanottiin, aivan kuin terveiset aina yhdessä olleilta serkuksilta.

Mieli kuohahti täyteen katkeruutta. Nyt sopi näin luonnollisesti tuoda Berntin terveiset perille, nyt ei mikään enää estänyt, — mutta ennen?

Olikohan tämä haudan partaalla seisova vanhus omistanut hetkenkään ajatusta sille, mitä tappavaa väkivaltaa hän sukuyhpeytensä kautta oli harjoittanut kahden nuoren elämälle? Tunsiko hän hituistakaan syyllisyydestään, vai muistikohan hän ainoastaan, että hän kerran oli antanut suurenmoisen korottoman lainan sille naiselle, joka nyt seisoi hänen edessään, vieläpä jalomielisesti vakuuttanut, että hänen ilonsa avustamistilaisuudesta olisi täydellinen, jos summa ikiajoiksi jäisi maksamatta?

Luuliko hän kymmenellä tuhannella ostavansa itsensä vapaaksi syyllisyydestään?

— Ettekö te istu? — Vanhus oli painunut takaisin nojatuoliinsa ja teki kädellään paikkaa tarjoavan liikkeen.

— Parooni on käynyt huonoksi siitä kun me viimeksi tapasimme. — Se sanottiin kylmästi — huolimatta siitä, mitä Liisa vasta oli päättänyt.

— Niin, niin, elämäni on ollut hiljaista kitumista ja riutumista. Yhtämittaista kitumista, — vaimoni kuolemasta saakka. Ymmärrättekö te, mitä se tietää? Tuollaiset kokemukset tuhoavat elämäämme hirvittävästi.

— Ymmärrättekö te sen? — Kysymyksen oka oli peittelemätön. Katse sattui syyttävän, tutkivana vanhaan parooniin.

Tämän huulet vavahtivat. Hän yritti moneen kertaan vastata, mutta turhaan. Viimein hän kuitenkin sai tartutuksi sanaan. — Minä tiedän, mitä te ajattelette, — mutta älkää olko armoton vanhalle miehelle. Te ette tiedä mitä te teette.

— Niin, minähän olen eräänlaisessa kiitollisuudenvelassa! — Katkeruus paistoi uudelleen peittelemättömänä esiin.

— Te olette kova, — kova. Minun ei koskaan olisi pitänyt tulla tänne.
— Hän nousi ja rupesi horjahdellen kulkemaan ovelle päin.

— Herra parooni, antakaa anteeksi, — antakaa minun auttaa. — Liisa kiiruhti hänen jälkeensä, veti hänen kätensä omaansa ja koetti tukea hänen horjahtelevia askeleitaan. — Te annoitte minulle silloin suuresti tuntuvan avun ja olen monesti ollut kiitollinen siitä. Mutta ihmissydämeen mahtuu paljon ja monenlaista. — — Te tiedätte, että äsken tapasin poikanne. En ole koskaan voinut käydä välinpitämättömäksi hänelle. Ja kun itse viittasitte siihen, mitä suuri rakkaus on, kävivät muistot minulle ylivoimaisiksi. Mutta minä lupaan, ettei sellaista uudistu. Olisin mielelläni teille avuksi, jos voisin.

— Kiitos, kiitos! — Berntkin toivoi, että olisimme paljon yhdessä. —

Vanhus vilkaisi avuttomasti ympärilleen.

— Ehkä soitan niin saatte apulaisenne tänne, ehdotti Liisa. —
Tahdotte varmaan päästä levolle?

Vanhus nyökkäsi. Hetken kuluttua hän apulaisensa tukemana oli kulkemassa omaan huoneeseensa.

Mutta Liisa valvoi pitkään sinä yönä. Ajatukset ajelehtivat levottomasti etäisen entisyyden ja käsissä olevan hetken väljää väliä. Milloin ne olivat kotisaarella, jossa Maija-Liisa miehineen ehkä paraikaa katseli hänen lapsuutensa asuinpaikkaa, milloin Boulevardilla siinä vanhassa kodissa, johon liittyi, joskaan ei kovin monta, niin sitä merkittävämpiä muistoja.

Lukemattomat tuskalliset, vuosikausia ummessa olleet kysymykset heräsivät uudella voimalla. Miksi, miksi oli hänen elämänsä muodostunut juuri sellaiseksi kuin oli? Miksi oli siihen kerääntynyt niin paljon sellaista, joka näennäisesti aivan tarpeettomasti ja tarkoituksettomasti oli repinyt ja raadellut?

Jos olisi ollut jotain järjellistä syytä kaikkeen, jos hän elämänsä juoksussa olisi voinut nähdä johdatusta, jonka kautta joku oikeuden tai vanhurskauden vaatimus toteutui, olisi se tuntunut ei ainoastaan selittävältä, vaan myöskin sovittavalta. Ja silloin olisi myöskin ollut helpompi antaa anteeksi. Mutta nyt — —

Mielelläänhän muuten olisi pitänyt voida antaa anteeksi tuollaiselle surun murtamalle vanhukselle.

Kuka hän oli tuomitsemaan haudan partaalla seisovaa?

Liisan täytyi ajatella neiti Saarnen sanoja anteeksiannon voimaa antavasta luonteesta. Hän tunsikin omasta kohdastaan todeksi. Ihmisten välisissä suhteissa muodostui täysi ja rehellinen anteeksianto voimaksi ei ainoastaan sille, jolle se annettiin, vaan sillekin, joka sitä oli antamassa. Täydellinen anteeksianto oli sisäinen voitto. Sen saavuttaneelle avautuivat varmasti uudet sisäiset kehitysmahdollisuudet, jotavastoin anteeksiantamattomuus oli elämää ehkäisevänä routana rinnassa. Oliko ehkä ihmissielun sisäinen kypsyminen riittävän tyydyttävä selitys elämän kaikkein raskaimmillekin kokemuksille? Eikö sellaisen päämäärän saavuttamiseksi kannattanut kärsiä?

Liisa tiesi, että neiti Saarni empimättä olisi myöntänyt tämän. Ja olihan sellainen katsantokanta ihmishengen, hänen sisäisen, pysyvän minänsä kunnioittamista.

Sisäisten kysymystensä uuvuttamana Liisa viimeinkin vaipui uneen.

Herätessään aamusella hän teki sen ihmeellisen huomion, ettei hän herännytkään kuin ventovierasten keskellä. Hän tunsikin, että joku häntä odotti ja tarvitsi. Ja hän näki tunteneensa oikein, kun hän aamiaisen jälkeen lähestyi sitä puutarhan nurkkaa, jonne vanha parooni oli asettunut.

Tämä nousi kohta ja lähestyi tervehtiäkseen. Sitten hän vanhanaikaisella kohteliaisuudella tarjottuaan paikkaa, rupesi tiedustelemaan Liisan vointia, miten tämä oli nukkunut ja tekikö yleensä täälläolo hänelle hyvää.

Liisa ei voinut olla sisimmässään hymyilemättä vanhuksen veriin syöpyneelle kohteliaisuudelle, joka poikkeuksetta ilmeni kaikessa ja yhtä poikkeuksettomasti teki vaikutuksensa häneen.

Muista asioista siirtyi pahe vähitellen häämatkalla oleviin nuoriin.

— Teillä on kai ollut iloa lapsistanne?

Sanat tuntuivat melkein toivomukselta. Ja tuo toivomus lähti kai siitä tunteesta, että lapsista saatu ilo jollain tavoin kykeni sovittamaan toisten rikkomuksia. — Tämä tytär on ainoa täysi-ikäinen, vastasi Liisa kuivasti. — Vanhin lapsemme kuoli.

Hänelle tuli hurja halu taas viskata syyttävä totuus vanhuksen silmille, sanoa suoraan: kuoli lapsena, joka ei koskaan voinut iloita eikä leikkiä — vain niiden repivien ristiriitojen tähden, joihin teidän sukuyhpeytenne minut viskasi. — Mutta hän muisti lupauksensa ja vaiken.

Silloin vanha parooni kuin jatkoksi hänen omille ajatuksilleen sanoi: — Te olette kärsinyt paljon. Mutta olette säästynyt kaikkein kipeimmältä: oman sisimpänne syytöksiltä.

Sanojen haikea sointu kosketti Liisan kuohuvaa mieltä kuin leuto, lauhkea tuulahdus polttavaa otsaa. — Kukapa siitä säästyisi, — hän sanoi hiljaa. — Jota vanhemmaksi käy, sitä tarkkanäköisemmäksi ihminen tulee. Me olemme kai kaikki vain pieniä, usein erehtyviä pyrkijöitä.

Vanhan paroonin silmiin nousi kyöneleitä. Hän ojensi kätensä puutarhapöydän poikki tapailen Liisan kättä. — Kiitos, hän sanoi, — ne olivat lempeitä sanoja. Ja ihminen tarvitsee paljon lempeyttä. Jokainen

joutuu kuitenkin itse ennemmin tai myöhemmin kärsimään siitä, mitä on rikkonut.

Vanhuksen kasvoilla kuvastui suonenedontapaisesti väreilevä tuska, ja kaameana nousi hänen eteensä muisto, joka vuosien kuluessa oli raadellut hänen sisintään. Sinä hetkenä hän äkkiä ja odottamatta joutui unhotukseen haudatun harha-askeleen kierteeseen. Hän ei päässyt pakenemaan puolelle eikä toiselle, ei voinut estää sisäänastunutta miestä puhumasta eikä myöskään voinut kieltää tekoaan, ei tehdä tehtyä tekemättömäksi. Ei hän liioin tietänyt sitä, että hänen vaimonsa oli noussut vuoteestaan ja kuuli kaikki — —

Vanha parooni rupesi hätäisesti kertomaan, miten kauan ja monesti hän oli etsinyt sopivaa seuraa itselleen. Hän tahtoi sanoillaan työntää ahdistavat muistot luotaan.

Liisa tarttui halukkaasti sanottuun. Hän saisi ehkä vihdoinkin kuulla, miksi ei vanhus huolinut häntä seuranaisekseen hänen pyrkiessään tähän toimeen. Se vastoinkäyminen oli aikoinaan ollut kolaus ei ainoastaan hänen rakkaudelleen ja sen toiveille, vaan myöskin hänen itsetunnolleen. Paikka oli ainoa, jota hän eläessään oli hakenut saamatta sitä.

— Eikö sitten mistään löytynyt sopivata, tiedusteli Liisa viattomasti.

— Kyllä ehkä olisi löytynyt — luulin kerran, — mutta hän oli saaristosta — — enkä minä tahtonut saaristossa syntyntyä.

Tumma puna nousi Liisan kasvoille. Hänen katseensa synkkeni ja syytti. Tällaista selitystä hän ei todellakaan ollut arvannut odottaa. Olihan tämä huippuunsa kehittänytä sukuylypeyttä, joka — kaukana siitä, että olisi tahtonut sovittaa rikottua, ilmaisi, ettei edes sietänyt muistutusta siitä.

Vanhan paroonin leuka rupesi vavahtaen nytkähtelemään. Hän ymmärsi osaksi Liisan ajatukset. Ne kohdistuivat syyllisyyteen, jota ei oikeastaan ollut olemassa. Siinä suhteessa hänen oli helppo puhdistautua. Mutta sitä tehden hän paljasti sen paljoa suuremman syyllisyyden, jota hän yhtenä ajatteli ja johon hän oli tähdännyt nytkin ruvetessaan puhumaan saaristosta. Mutta puhe oli saanut sellaisen käänteeseen, ettei hän voinut eikä jaksanut jatkaa. Bernt, joka oli tätä hänen tannetuloaan hommannut, oli tietysti toivonut, että hän täällä saisi puhutuksi ja sitten pääsisi tasapainoon. Mutta Bernt ei ymmärtänyt, mitä tällaisen totuuden sanominen maksoi. Hän ei tietänyt, ettei vanhalla enää ole voimaa, että vaikka tahtois, ei sittenkään jaksa.

— Niin, niin, — hän alkoi tehden uuden yrityksen, — vaimoni oli ollut lievästi sairaana. Hän oli tietämättäni noussut ja tullut huoneeseen, jossa hän kuuli puhetta minun vierashuoneestani. Kun tulin, löysin hänet pyörtäneenä lattialla. Hän houraili herätessään eikä enää hetkeksikään palannut täyteen tajuntaan. Te ymmärrätte — —

Liisa loi tuiman katseen vanhukseen. Hän tunsu tällä hetkellä suorastaan vihaa tuollaista katuvaa kohtaan, joka ajatteli yksinomaan omaan persoonaansa kohdistuvia kipeitä kokemuksia, ei hetkeksikään toisille tekemäänsä vääryyttä.

Nyt, nyt hän kaikesta huolimatta viskaisi totuuden sanan vanhukseen. Hän kertoisi siitä, mitä hän kerran rakkautensa puolesta yritti, hän sanoisi suoraan: "minä se olin", ehkäpä toinen silloin lopultakin heräisi huomaamaan jotain.

Mutta kun Liisa kohotti päänsä hän hätkähti. Pää käden varassa vanhus istui kokoon lyyhistyneenä tuolissaan ja itki.

Silloin kuului hiekkakäytävältä kiirehtiviä askeleita ja iloisen helisevä nauru, joka silmänräpäyksessä nosti Liisan pystyyn.

— Äiti, äiti, täällä me nyt olemme! - Maija-Liisa kieputti äitiään hiekkakäytävää pitkin, suositteli miehelleen pikaista uimaan lähtöä ja kääntyi itse äidin kanssa tämän huoneeseen.

Siellä täytyi taas tanssittaa äitiä lattiata pitkin, nauraa, laulaa ja kertoilla vuoroon.

Heillä oli tietysti ollut äärettömän hauskaa. Ja se äidin kotisaari oli niin kaunis, että sitä kannatti käydä katsomassa, vaikkei siellä olisikaan ollut mitään muuta nähtävänä tai kuultavana. Mutta nyt siellä oli ollut paljon muuta lisäksi.

Maija-Liisa herkesi tanssimasta ja painui sohvannurkkaan. Sitten hän oikein rupesi kertomaan. Mummua he eivät olleet nähneet. Hän oli kuollut sinä kesänä, jolloin he kaikki olivat kesämatkallaan. Mutta vanha Jere eli vielä. Hän oli sellainen hyvä, hiljainen vanhus, jota kaikki kunnioittivat. Hänellä oli ollut niin paljon hyvää ja kaunista kerrottavana mummusta, — sekä siitä, miten hyvä tämä oli ollut hänelle heidän naimisensa aikana, että siitä, miten lujaluontoinen ja erikoinen hän jo nuorena oli ollut. Jere oli kertonut senkin, että isäntä siinä talossa, jossa mummu palveli, kauan oli tahtonut mummua

vaimokseen ja että hän, joka sitten tuli emännäksi, oli tämän tähden ollut vihamielinen sekä mummulle että tämän pikku tytölle.

Maija-Liisa nousi, tuli äidin luo ja kiersi kätensä äidin kaulaan.

— Äiti, siellä missä meri soitteli meille voimakkaita säveliään, siellä sinäkin ja sinun lapsuutesi puhui meille. Sinä et ole itse kertonut paljon. Mutta nyt kertoi toinen. Ja minusta se oli niin velvoittavaa meille sinun lapsillesi. Minä tunnen, että tahtoisin kiittää sinua siitä, mitä olit jo silloin pienenä. Sinä pyrit niin lujasti eteenpäin. Ja sitten — hän painoi päänsä äidin olalle — tahtoisin kiittää sinua siitäkin, että annoit meille kodin. Sinulla ei itselläsi ollut sitä. Nyt minä tiedän senkin. Ja se on kuitenkin hirveä vääryys, kun pieni viaton lapsi ei saa syntyä hänelle kuuluvassa kodissa.

Liisa ei vastannut. Hän kääntyi ikkunaan päin ja jäi siihen katselemaan selälle, jossa aavat vedet välkkyivät auringon valossa kuin ulappa hänen kotisaarensa edustalla. Hän ajatteli ilotonta lapsuuttaan, — ehkä ensi kertaa eläessään ilman minkäänmoista katkeruutta. Sehän ei ollut kulunut turhaan, jos se jossain määrin saattoi olla rakentamassa elämän pohjaa hänen lapsilleen ja ehkä lastenkin lapsille.

Sellainen sana kuin Maija-Liisan, oli sekä lohdullinen että eteenpäin auttava. Se loi sovittavaa valoa takanapäin olevalle, ja se kirkasti vielä kuljettavaa tietä.

— Sinä Maija-Liisa tuot aina iloa äidillesi, — sanoi hän sydämellisesti. Sitten hän rupesi puhumaan muusta.

Muutaman tunnin kuluttua vilkutti hän ikkunastaan hyvästiä eteenpäin pyöräileville nuorille.

Hän ei sinä päivänä enää tavannut muita, ja kun hän seuraavana aamuna tiedusteli vanhan paroonin vointia, lepäsi tämä. Ateriatkin vietiin paroonin omaan huoneeseen. Siten koko päivä kului heidän tapaamatta toisiaan. Ja Liisa oli tästä hyvillään. Hän oli heidän viime keskustelunsa perustuksella tuntenut itsensä omituisesti syrjään sysätyksi tuon vanhuksen elämästä, jossa hän mielestään kuitenkin oli oikeutettu eräänlaiseen asemaan.

Se mitä Berntin vanhemmat olivat tehneet sekä hänelle että omalle pojalleen, ei kai ollut niin vähäarvoista, ettei sitä kannattanut ajatella silloinkaan, kun vanha mies nähtävästi teki jonkunlaista lopputiliä elämästään?

Tai oliko ylhäissyntyisen ja ulkonaisesti arvotonta alkujuurta olevan katsantokannat niin perin erilaiset, etteivät he vanhoina ja kypsyeinäkään voineet käsittää toinen toisiaan? Jos juopa todella saattoi olla näin ylipääsemättömän syvä, oli parasta, että kukin eli omassa maailmassaan. Vanha parooni ajatelkoon vaimonsa ja omia asioitaan. Hänen on hyvä tehdä niin. Liisalla on Maija-Liisan hyvät tuomiset ja lastensa tulevaisuus, jota ajatella.

Mutta seuraavana päivänä Liisan kirjoittaessa kirjettä nuorimmilleen, tultiin häntä kutsumaan vanhan paroonin luokse.

Tämä makasi leposohvallaan ja käsi, joka ojentui Liisalle, vapisi entistä enemmän.

— Anteeksi että vaivasin, — mutta tahdoin niin mielelläni tavata teitä, eivätkä voimat riittäneet tuomaan minua pitemmälle kuin tänne. — Silmä mittaili merkitsevästi vuoteen ja leposohvan väliä.

— Te olette sairas. — Liisa asettui läheiselle tuolille, otti vanhuksen käden omaansa ja tunsi, miten tämän avuton tila rupesi sulattamaan routaa hänen rinnassaan.

Parooni pudisteli päätään. — En sairaskaan. Mutta voimat vähenevät kummasti. Minun ei olisi pitänyt tulla tänne. Se oli erehdys. Enkä nyt jaksaa ajatella poismatkustamista.

— Poikanne tarkoitti parastanne ehdottaessaan tätä. — Liisa ei saanut sanotuksi Berntiä nimeltä.

Parooni nyökkäsi. — Ettekö kutsu toisianne nimeltä? — kysyi hän sitten äkkiä.

— Ei mikään ole oikeuttanut meitä siihen toisten seurassa.

— Te olette ylpeä nainen. Eikö teillä ole ainoatakaan hyvää sanaa minulle?

— Eräänlaista ylpeyttä ihminen ei kadu. Muuta hyvää en tähän voi lisätä kuin sen etten sano tätä loukkautuneena vaan vakaumuksesta.

Parooni makasi hetken puhumattomana. Liisa näki muutaman kyöneleen hitaasti vierivän hänen poskipäitään pitkin.

— Näittekö sattumalta, menikö Berntille kirje? — tuli viimein.

— Ruokasalin pöydällä luulen nähneeni hänelle osoitetun kirjeen.

Vanhus ilostui huomattavasti, käänsi puheen yleisiin asioihin ja näytti hetkeksi virkistyvän. Mutta sitä kesti ainoastaan hetken. Sitten hän vaipui takaisin aikaisempaan voimattomuuteensa. Liisa teki sen johdosta lähtöä.

— Tuletteko takaisin huomenna? — Hän piteli Liisan kättä omassaan odottaessaan vastausta.

— Mielelläni, jos tahdotte.

— Päiväni — ehkä tuntini ovat luetut, — tuli odottamatta. — Jollei se ole teille vastenmielistä, tuntuisi hyvältä usein nähdä teitä täällä.

Liisa ei sinä yönä saanut unta silmiinsä. Ensiksikin hän asettui kirjoittamaan Berntille. Hän tunsu velvollisuudekseen ilmoittaa, miten heikoksi vanha parooni oli käynyt. Ja kun kirje oli valmis, valvottivat ajatukset.

Hän tiesi pian seisovansa kuolinvuoteen ääressä. Hän ei tahtonut lähestyä sitä ilman täydellistä anteeksiantoa sydämessään.

Kerran valoisana kesäyönä muisti hän taistelleensa irtautuakseen suuren rakkauden häntä kahlehtivasta voimasta. Nyt hän taisteli voidakseen antaa sekä sen että lukemattomien muiden päivien ja öiden tuskat anteeksi niiden aiheuttajalle.

Kun hän astui vanhan paroonin huoneeseen, oli hänen kasvoillaan voiton saaneen tyyneyttä.

Kiitollinen katse toivotti hänet jo kynnyksellä tervetulleeksi.

— Yö ei ole ollut pitkä. — Tutiseva käsi puristi Liisan kättä. — Kun suuri majanmuutto on ovella, on paljon ajateltavaa ja selvitettävää.

Liisa korjasi sairaan pielusta, laski hänen jaloilleen lämpimän lisäpeitteen ja asettui sitten, tehtyään pienet palveluksensa, vuoteen vieressä olevaan tuoliin.

— Mitä te ajattelette anteeksiannosta? — kysyi sairas äkkiä.

Liisa ei kohta vastannut. Hän ajatteli omaa yöllistä kokemustaan. Hän tunsu, että anteeksi antanut myöskin on saanut kokea jotain anteeksisaamisen ihanuudesta.

— Minä uskon, — sanoi hän hiljaa ja hartaudella, — että me siinä, missä emme itse voi nähdä mitään erehdystemme sovittamiseksi, saamme syyllisyystaakasta vapauttavaa anteeksiantoa. Ja kun saamme sen Häneltä, joka yksin oli syytön, hyvä ja puhdas, ei se ole mikään erheittemme peite, vaan sisäistä voimaa uhkuva sanoma, joka vie meidät valoon ja vapauteen Isän kasvojen eteen.

— Isä, — toisti vanhus hiljaa, — se on niin kaunis sana — isä, — vaikka — — — Huulet alkoivat väristä ja leuka nytkähteli kuin itkussa.

Liisa tarttui lähellä olevaan vesilasiin, pani kätensä vapisevan pään alle ja tarjosi juomista. Sitten hän laski valkoisen pään hellävaroin takaisin pielukselle ja jäi äänettömänä istumaan jonkinmoiseen horrostilaan vaipuvan viereen.

Oli kulunut ehkä noin tunti, kun hän nousi hiljaa ja huomaamatta poistuakseen. Mutta kohta, kun hän liikautti, avasi parooni silmänsä. Katse näytti pyytävän.

— Voinko ehkä tehdä jotain puolestanne? Se olisi ilo minulle. — Liisa tunsu suurta mielenkevennystä siitä, että sydämestään saattoi vakuuttaa tätä.

Parooni avasi pari kertaa huulensa. — Minä tahtoisin sanoa jotain, tuli heikosti ja vaivalla, — mutta pelkään, että käsitätte minua väärin. — Se — se — mitä te sanoitte velaksi — on kaikesta huolimatta painanut teitä, — niinhän?

— Hyvä parooni, — älkää nyt ajatelko sitä, — rukoili Liisa kaikkein pehmeimmällä äänellään.

Vanhus avasi silmänsä ja katsoi Liisaan läpitunkevaksi terästyvällä katseella. — Minä tiedän, että olette suora, sanoi hän.

— Se oli ja on ollut vaikeata. En voi kieltää sitä. Mutta en koskaan ole sitä katunut. Ensiksi siksi, että tein sen keventääkseni mieheni ylivoimaisen raskasta taakkaa ja — teidän ystävällisyytennekin —.

— Te luulitte, että sillä tahdoin ostaa anteeksiantoa Berntin suhteen?

Liisa ei vastannut.

— Mutta minä toivon, että nyt uskotte, kun vakuutan, ettei ollut niin. Ettekä saa panna pahaksi kun sanon: se velka ei ole enää mikään velka. Se on ollut vain etukäteenmaksu siitä, mikä testamenttini kautta joutuu lapsillenne.

Liisan oli mahdoton sanoa mitään. Kiittää hän ei voinut, kysyä hän ei uskaltanut. Rajun sekasortoisina risteilivät ajatukset ja tunteet hänen sisimmässään.

— Te ette ymmärrä, — mutta minä en jaksa, — en saa sanotuksi. — Sanokaa vain annatteko anteeksi? — Parooni puhui hiljaa ja sopertavasti.

Liisa kumartui hänen puoleensa. — Kaiken koko sydämestäni, — sanoi hän asettuen uudelleen vuoteen viereen.

Siihen katkesi puhelu. Vanhus vaipui taas horroksentapaiseen uneen.

Illalla sairaan nukkuessa ja hoitajattaren istuessa hänen vieressään Liisa vihdoinkin pistäytyi omaan huoneeseensa.

Avatessaan huoneensa oven näki hän kirjeen pöydällä. Hän otaksui sen olevan Maija-Liisalta, mutta ottaessaan sen käteensä hän tunsu Berntin käsialan.

Hän jäi ajattelemaan. Kirje saattoi tuskin olla vastaus hänen omaansa. Sen tulo ihmetytti häntä siitä syystä.

Kuorta murtaessaan näki hän takasivulla lyijykynällä sanat: "Tulemme yöjunalla."

Hän vetäisi kirjeen kuoresta ja luki ensimmäiseksi sanat: Märchen Elisabet.

Se vaikutti vastenmielisesti. Hän sysäsi kirjeen luotaan. Ei tehnyt ensinkään mieli jatkaa.

Hän nousi kävelemään edes ja takaisin lattiata pitkin.

Viimein kutsui hän koko sen tinkimättömän luottamuksen, johon Berntin käytös oli häntä velvoittamassa, avukseen. Hän tarttui uudelleen kirjeeseen ja rupesi lukemaan.

Märchen Elisabet.

Näin saan nytkin — totuttuun ja rakkaaseen tapaan alkaa — joskaan ei samalla oikeudella kuin ennen, niin kuitenkin yhtä läheisellä ja luonnollisella.

Kirjoitan tämän isän puolesta. Vanhuutensa ja heikkoutensa tähden hän ei ole saanut sanotuksi sinulle sitä, mitä kuitenkin tahtoisi sanoa. Siksi teen minä sen.

Kun vanhempani vastustivat avioliittoamme, tapahtui se alussa siksi, että he katsoivat asiaa vanhan suvun perinnäiseltä kannalta, mutta isäni pitkittyvään vastarintaan oli toinen syy.

Sen sain vasta tänä kesänä tietää. Sinä et nähtävästi ihme kyllä vieläköän tiedä mitään siitä.

Äitisi oli kerran käydessään Helsingissä kuullut huhuna kerrottavan, että sinä ja minä olimme kihloissa. Kun hän ei osannut kirjoittaa ja kun ei itse tahtonut tulla puhumaan asiasta, tuli Jere hänen puolestaan isäni luokse.

Äitini oli silloin juuri sairaana, joskin aivan lievästi. Hän sattui kuulemaan, kun Jere ilmoitti isälle, että sinä olet sisareni ja tämä tiedonanto maksoi äidille hengen.

Isäkin murtui tämän jälkeen, kuten tiedät. He olivat yleensä olleet onnellisia. Tämä oli isäni sanojen mukaan hänen ainoa uskottomuutensa. Ja minä uskon omastakin puolestani, että niin oli.

Tunnen elämäsi syvät ja kipeät kärsimykset. En etsi niille selittäviä enkä sovittavia sanoja. Sellaisia ei löydy.

Muistat, että kerran suuren tuskan hetkenä sanoin sinulle: Märchen Elisabet, minä kiitän ja siunaan sinua lujuudestasi.

Noilla sanoilla oli paljon syvempi sisältö kuin silloin aavistinkaan, — järkyttävän syvä.

Sinä ratkaisit kokonaan suhteemme luonteen. Se olisi voinut muodostua aivan toisenlaiseksi, jos sinä olisit ollut toinen.

Sinä ymmärrät, mitä tämän johdosta tunnen.

Uskon myöskin, ettet käsitä minua väärin sanoessani, että tuntuu hyvältä veljen oikeudella ja rakkaudella tästä puoleen saada huolehtia sinusta ja lapsistasi.

Tapaamme pian.

Bernt.

Liisa laski kirjeen pöydälle ja jäi tuijottamaan eteensä.

Valkotukkainen itkuun painunut pää häämöitti hänen silmiensä edessä. Käsittämättömät sanat ja ajatuksen käänteet saivat luonnollisen selityksensä.

Kun hän vihdoin nousi, meni hän suoraapäätä tapaamaan johtajatarta.

Seurusteluhuoneessa istui neiti Saarni kirja kädessään. Hän rupesi kohta tiedustelemaan vanhan paroonin vointia. Se oli arvattavasti huononpuoleista, koska johtajatar vastikään oli puhunut siitä, ettei paroonia hetkeksikään saisi jättää yksin.

— Olkaa hyvä ja sanokaa johtajattarelle, että parooni Bernt Silversköld rouvineen saapuu yöjunalla. Heillä pitää olla hevoset vastassa asemalla. — Liisa aikoi jatkaa matkaa, mutta jäikin paikoilleen aivan kuin odottaen jotain.

— Neiti Saarni, sanokaa minulle hyvä sana. Minä olen sen tarpeessa.

Pyyntö tuli niin odottamatta ja sellaisena, että vastaus viipyi.

— Te surette "ulkopuolelle" jäämistänne, — jatkoi Liisa silloin itse, — mutta sisäpuolella voi elämä käydä liian rikkaaksi, — repivän, niin, murtavankin rikkaaksi.

— Ei, tuli päättävästi, — se ei käy, ei liian rikkaaksi eikä liian köyhäksi kenellekään meistä. Me saamme juuri sen, jonka avulla parhaiten voimme kasvaa ja kypsyä. — Hän hymyili kaunista lempeätä hymyään samalla kun tarttui Liisan käteen puristaen sitä.

— Elämäni toimettomuudessa, jatkoi hän hetken kuluttua katse yhä sydämellisesti kohdistuneena Liisaan, jonka kasvoille suuri mielenliikutus oli luonut kalpeutta, — muistan usein niitä, jotka ovat pyörteiden keskellä. Minä en tunne heitä. Minä tiedän vain, että heidän joukkonsa on lukematon ja minä olen hengessä hiljaisin rukouksin heidän luonaan.

— Kiitos. — Liisa puristi hänen kättään. Sitten hän jatkoi matkaa.

Sulkiessaan portin näki hän vilahdukselta neiti Saarnen. Tämä oli tullut portaille, jossa hän pitkässä vaaleassa kesätakissaan seisojautuneena kaidetta vastaan.

Liisan täytyi ajatella papitarta hiljaisessa uhrilehdossa.

Kuva taulusta, joka hänen omassa elämässään oli merkinnyt niin paljon, nousi hänen eteensä. "Uhrilehtoon" astui kulkija toisensa jälkeen laskeakseen uhrinsa alttarille. Mutta lehdon takaa häämöittivät valkeat muurit, joiden eristetyssä hiljaisuudessa polvilleen painuneet olennot hiljaisin rukouksin kannattivat kamppailevia.

Liisa kääntyi astumaan kuusimetsään painuvaa polkua.

Kello oli jo yli 10. Tiet olivat tyhjinä. Hiljaisuus vallitsi kaikkialla. Silloin tällöin vain kilahti kello laidunmailta.

Päivä oli ollut helteinen ja auringonlasku komea. Tulisena kiekkona painuneen päivän jälkihehkuna näkyi vielä taivaalla kapeita, kirkkaanpunaisia viiruja.

Niissä oli kesäisen illan rauhantäyttä kirkkautta kajastuksena kadonneen päivän helteestä.

Liisa kierteli kiertelemistään polkuja pitkin, tietämättä oikeastaan minne hän meni tai mitä hän ajatteli.

Milloin oli äiti mielessä, milloin Bernt, milloin oman sydämen kipeimmät kärsimykset.

Sitten tulivat lapset mieleen ja heistä tulevaisuuden ihmeellisesti keventynyt taakka.

Mutta silloin hänessä nousi jotain. Oliko se jo lapsuudessa tueksi ja suojaksi otettu ylpeys vai oliko se välitön oikeaan johtava tunne? Hän ei itsekään voinut vastata kysymykseen. Mutta hän muisti, mikä erinomainen joskin kova kasvattaja köyhyys on nuorille, yrittelleville ihmislapsille. Miksi riistäisi hän omilta lapsiltaan sen siunauksen? Eikö heille olisi tukea tarpeeksi tietoisuudesta, että heillä hädän tullen oli mistä ottaa, jos se kävi välttämättömäksi? Oikeastaan nuo rahat aivan kuin kuuluivat toisille, lähinnä niille kodin suojaa vaille jääneille, joilla ei ollut mitään.

Hän vavahti ilosta.

Saisiko hänkin ehkä kerran antaa, ei vain pyytää? Saisiko hän oman elämänsä kärsimyksien kautta olla lieventämässä kodittomina syntyneiden kohtaloa?

Liisan katse kääntyi lahdenpoukamaan, jonka yläpuolella olevalla niityllä kepeät usvat väikkyivät.

Hän muisti Oskarin rakastamaa runoa "Drömliv" ja Rydbergin sanoja: "Sumupiiriä katso sä karkelevaa. Oi sä kuule ja oivalla kuisketta siis ajan entisen henkein, kun luokse ne saa."

Aika ja iäisyys tuntuivat hänestä ojentavan kättä toisilleen. Hän tunsu olevansa lähellä sekä menneiden että tulevien sukupolvien elämää. Ja yhdyssiteenä, kynnyksenä oli se ihmeellinen kokemus, että hän, isätön, oli löytänyt isänsä.

Hänen sisimpänsä täyttyi suurella hiljaisella ilolla siitä, että hän tätä ennen oli taistellut taistelunsa ja voittanut, niin että hänellä nyt oli valmis, täydellinen anteeksianto isälleen.

Hän kääntyi äkkiä takaisin kartanolle päin ja joudutti askeleitaan.

Sisään tultuaan hän hiljaa hiipi sairashuoneeseen, käski siellä valvovan hoitajan levolle ja asettui itse tämän paikalle.

Yön tunnit kuluivat Liisan tietämättä, kuluivatko ne nopeaan vai hitaasti. Hän istui vain tarkaten pieluksella lepäävää, valkean hiuskiehkuran ympäröimää päätä.

Muutaman kerran nukkuva liikahti, yritteli avata silmänsä, mutta jatkoikin untaan.

Päivän kajastuksessa hän alkoi hengittää levottomasti ja raskaasti. Liisa asettui seisomaan vuoteen viereen siten paremmin voidakseen seurata joka vivahdusta nukkuvan kasvoilla.

Äkkiä avautuivat silmät puoleksi, käsi etsi haparoiden tukea ja kärsivä syvännen uurtui suupieliin.

Liisa tarttui haparoivaan käteen. Hän kumartui lähemmä ja kysyi hiljaa, voisiko auttaa.

Vastausta ei kuulunut, mutta hetkeksi painuneet silmäluomet kohosivat uudelleen ja tutkisteleva katse nauhautui kiinni Liisaan.

Silloin tämä laski kätensä valkohapsiselle päälle, kumartui entistäkin lähemmäksi ja sanoi harvukseen mutta kuuluvasti: "Isä."

Käsi, joka piteli hänen toista kättään puristi sitä, katse kohosi lempeänä, anteeksipyyttävänä ja kiittävänä, mutta samalla jonkun verran harhailevana. Sitten kohonneet silmäluomet uudelleen painuivat umpeen.

Viimeiseenkö uneen? Vaiko vielä auetakseen katsomaan ympärille kokoontuneita lapsia? Liisasta näytti toinen yhtä mahdolliselta kuin toinenkin.

Joka tapauksessa hän tiesi, missä hänen paikkansa oli. Hän jäi seisomaan vuoteen viereen isän käsi omassaan.

Vasta pihalta kuuluva pyörien rätinä havautti hänet:

Gertrud ja Bernt saapuivat.

*** END OF THE PROJECT GUTENBERG EBOOK NAISKOHTALO: ROMAANI ***

Creating the works from print editions not protected by U.S. copyright law means that no one owns a United States copyright in these works, so the Foundation (and you!) can copy and distribute it in the United States without permission and without paying copyright royalties. Special rules, set forth in the General Terms of Use part of this license, apply to copying and distributing Project Gutenberg™ electronic works to protect the PROJECT GUTENBERG™ concept and trademark. Project Gutenberg is a registered trademark, and may not be used if you charge for an eBook, except by following the terms of the trademark license, including paying royalties for use of the Project Gutenberg trademark. If you do not charge anything for copies of this eBook, complying with the trademark license is very easy. You may use this eBook for nearly any purpose such as creation of derivative works, reports, performances and research. Project Gutenberg eBooks may be modified and printed and given away—you may do practically ANYTHING in the United States with eBooks not protected by U.S. copyright law. Redistribution is subject to the trademark license, especially commercial redistribution.

START: FULL LICENSE
THE FULL PROJECT GUTENBERG LICENSE
PLEASE READ THIS BEFORE YOU DISTRIBUTE OR USE THIS WORK

To protect the Project Gutenberg™ mission of promoting the free distribution of electronic works, by using or distributing this work (or any other work associated in any way with the phrase “Project Gutenberg”), you agree to comply with all the terms of the Full Project Gutenberg™ License available with this file or online at www.gutenberg.org/license.

Section 1. General Terms of Use and Redistributing Project Gutenberg™ electronic works

1.A. By reading or using any part of this Project Gutenberg™ electronic work, you indicate that you have read, understand, agree to and accept all the terms of this license and intellectual property (trademark/copyright) agreement. If you do not agree to abide by all the terms of this agreement, you must cease using and return or destroy all copies of Project Gutenberg™ electronic works in your possession. If you paid a fee for obtaining a copy of or access to a Project Gutenberg™ electronic work and you do not agree to be bound by the terms of this agreement, you may obtain a refund from the person or entity to whom you paid the fee as set forth in paragraph 1.E.8.

1.B. “Project Gutenberg” is a registered trademark. It may only be used on or associated in any way with an electronic work by people who agree to be bound by the terms of this agreement. There are a few things that you can do with most Project Gutenberg™ electronic works even without complying with the full terms of this agreement. See paragraph 1.C below. There are a lot of things you can do with Project Gutenberg™ electronic works if you follow the terms of this agreement and help preserve free future access to Project Gutenberg™ electronic works. See paragraph 1.E below.

1.C. The Project Gutenberg Literary Archive Foundation (“the Foundation” or PGLAF), owns a compilation copyright in the collection of Project Gutenberg™ electronic works. Nearly all the individual works in the collection are in the public domain in the United States. If an individual work is unprotected by copyright law in the United States and you are located in the United States, we do not claim a right to prevent you from copying, distributing, performing, displaying or creating derivative works based on the work as long as all references to Project Gutenberg are removed. Of course, we hope that you will support the Project Gutenberg™ mission of promoting free access to electronic works by freely sharing Project Gutenberg™ works in compliance with the terms of this agreement for keeping the Project Gutenberg™ name associated with the work. You can easily comply with the terms of this agreement by keeping this work in the same format with its attached full Project Gutenberg™ License when you share it without charge with others.

1.D. The copyright laws of the place where you are located also govern what you can do with this work. Copyright laws in most countries are in a constant state of change. If you are outside the United States, check the laws of your country in addition to the terms of this agreement before downloading, copying, displaying, performing, distributing or creating derivative works based on this work or any other Project Gutenberg™ work. The Foundation makes no representations concerning the copyright status of any work in any country other than the United States.

1.E. Unless you have removed all references to Project Gutenberg:

1.E.1. The following sentence, with active links to, or other immediate access to, the full Project Gutenberg™ License must appear prominently whenever any copy of a Project Gutenberg™ work (any work on which the phrase “Project Gutenberg” appears, or with which the phrase “Project Gutenberg” is associated) is accessed, displayed, performed, viewed, copied or distributed:

This eBook is for the use of anyone anywhere in the United States and most other parts of the world at no cost and with almost no restrictions whatsoever. You may copy it, give it away or re-use it under the terms of the Project Gutenberg License included with this eBook or online at www.gutenberg.org. If you are not located in the United States, you will have to check the laws of the country where you are located before using this eBook.

1.E.2. If an individual Project Gutenberg™ electronic work is derived from texts not protected by U.S. copyright law (does not contain a notice indicating that it is posted with permission of the copyright holder), the work can be copied and distributed to anyone in the United States without

paying any fees or charges. If you are redistributing or providing access to a work with the phrase "Project Gutenberg" associated with or appearing on the work, you must comply either with the requirements of paragraphs 1.E.1 through 1.E.7 or obtain permission for the use of the work and the Project Gutenberg™ trademark as set forth in paragraphs 1.E.8 or 1.E.9.

1.E.3. If an individual Project Gutenberg™ electronic work is posted with the permission of the copyright holder, your use and distribution must comply with both paragraphs 1.E.1 through 1.E.7 and any additional terms imposed by the copyright holder. Additional terms will be linked to the Project Gutenberg™ License for all works posted with the permission of the copyright holder found at the beginning of this work.

1.E.4. Do not unlink or detach or remove the full Project Gutenberg™ License terms from this work, or any files containing a part of this work or any other work associated with Project Gutenberg™.

1.E.5. Do not copy, display, perform, distribute or redistribute this electronic work, or any part of this electronic work, without prominently displaying the sentence set forth in paragraph 1.E.1 with active links or immediate access to the full terms of the Project Gutenberg™ License.

1.E.6. You may convert to and distribute this work in any binary, compressed, marked up, nonproprietary or proprietary form, including any word processing or hypertext form. However, if you provide access to or distribute copies of a Project Gutenberg™ work in a format other than "Plain Vanilla ASCII" or other format used in the official version posted on the official Project Gutenberg™ website (www.gutenberg.org), you must, at no additional cost, fee or expense to the user, provide a copy, a means of exporting a copy, or a means of obtaining a copy upon request, of the work in its original "Plain Vanilla ASCII" or other form. Any alternate format must include the full Project Gutenberg™ License as specified in paragraph 1.E.1.

1.E.7. Do not charge a fee for access to, viewing, displaying, performing, copying or distributing any Project Gutenberg™ works unless you comply with paragraph 1.E.8 or 1.E.9.

1.E.8. You may charge a reasonable fee for copies of or providing access to or distributing Project Gutenberg™ electronic works provided that:

- You pay a royalty fee of 20% of the gross profits you derive from the use of Project Gutenberg™ works calculated using the method you already use to calculate your applicable taxes. The fee is owed to the owner of the Project Gutenberg™ trademark, but he has agreed to donate royalties under this paragraph to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation. Royalty payments must be paid within 60 days following each date on which you prepare (or are legally required to prepare) your periodic tax returns. Royalty payments should be clearly marked as such and sent to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation at the address specified in Section 4, "Information about donations to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation."
- You provide a full refund of any money paid by a user who notifies you in writing (or by e-mail) within 30 days of receipt that s/he does not agree to the terms of the full Project Gutenberg™ License. You must require such a user to return or destroy all copies of the works possessed in a physical medium and discontinue all use of and all access to other copies of Project Gutenberg™ works.
- You provide, in accordance with paragraph 1.F.3, a full refund of any money paid for a work or a replacement copy, if a defect in the electronic work is discovered and reported to you within 90 days of receipt of the work.
- You comply with all other terms of this agreement for free distribution of Project Gutenberg™ works.

1.E.9. If you wish to charge a fee or distribute a Project Gutenberg™ electronic work or group of works on different terms than are set forth in this agreement, you must obtain permission in writing from the Project Gutenberg Literary Archive Foundation, the manager of the Project Gutenberg™ trademark. Contact the Foundation as set forth in Section 3 below.

1.F.

1.F.1. Project Gutenberg volunteers and employees expend considerable effort to identify, do copyright research on, transcribe and proofread works not protected by U.S. copyright law in creating the Project Gutenberg™ collection. Despite these efforts, Project Gutenberg™ electronic works, and the medium on which they may be stored, may contain "Defects," such as, but not limited to, incomplete, inaccurate or corrupt data, transcription errors, a copyright or other intellectual property infringement, a defective or damaged disk or other medium, a computer virus, or computer codes that damage or cannot be read by your equipment.

1.F.2. LIMITED WARRANTY, DISCLAIMER OF DAMAGES - Except for the "Right of Replacement or Refund" described in paragraph 1.F.3, the Project Gutenberg Literary Archive Foundation, the owner of the Project Gutenberg™ trademark, and any other party distributing a Project Gutenberg™ electronic work under this agreement, disclaim all liability to you for damages, costs and expenses, including legal fees. YOU AGREE THAT YOU HAVE NO REMEDIES FOR NEGLIGENCE, STRICT LIABILITY, BREACH OF WARRANTY OR BREACH OF CONTRACT EXCEPT THOSE PROVIDED IN PARAGRAPH 1.F.3. YOU AGREE THAT THE FOUNDATION, THE

TRADEMARK OWNER, AND ANY DISTRIBUTOR UNDER THIS AGREEMENT WILL NOT BE LIABLE TO YOU FOR ACTUAL, DIRECT, INDIRECT, CONSEQUENTIAL, PUNITIVE OR INCIDENTAL DAMAGES EVEN IF YOU GIVE NOTICE OF THE POSSIBILITY OF SUCH DAMAGE.

1.F.3. LIMITED RIGHT OF REPLACEMENT OR REFUND - If you discover a defect in this electronic work within 90 days of receiving it, you can receive a refund of the money (if any) you paid for it by sending a written explanation to the person you received the work from. If you received the work on a physical medium, you must return the medium with your written explanation. The person or entity that provided you with the defective work may elect to provide a replacement copy in lieu of a refund. If you received the work electronically, the person or entity providing it to you may choose to give you a second opportunity to receive the work electronically in lieu of a refund. If the second copy is also defective, you may demand a refund in writing without further opportunities to fix the problem.

1.F.4. Except for the limited right of replacement or refund set forth in paragraph 1.F.3, this work is provided to you 'AS-IS', WITH NO OTHER WARRANTIES OF ANY KIND, EXPRESS OR IMPLIED, INCLUDING BUT NOT LIMITED TO WARRANTIES OF MERCHANTABILITY OR FITNESS FOR ANY PURPOSE.

1.F.5. Some states do not allow disclaimers of certain implied warranties or the exclusion or limitation of certain types of damages. If any disclaimer or limitation set forth in this agreement violates the law of the state applicable to this agreement, the agreement shall be interpreted to make the maximum disclaimer or limitation permitted by the applicable state law. The invalidity or unenforceability of any provision of this agreement shall not void the remaining provisions.

1.F.6. INDEMNITY - You agree to indemnify and hold the Foundation, the trademark owner, any agent or employee of the Foundation, anyone providing copies of Project Gutenberg™ electronic works in accordance with this agreement, and any volunteers associated with the production, promotion and distribution of Project Gutenberg™ electronic works, harmless from all liability, costs and expenses, including legal fees, that arise directly or indirectly from any of the following which you do or cause to occur: (a) distribution of this or any Project Gutenberg™ work, (b) alteration, modification, or additions or deletions to any Project Gutenberg™ work, and (c) any Defect you cause.

Section 2. Information about the Mission of Project Gutenberg™

Project Gutenberg™ is synonymous with the free distribution of electronic works in formats readable by the widest variety of computers including obsolete, old, middle-aged and new computers. It exists because of the efforts of hundreds of volunteers and donations from people in all walks of life.

Volunteers and financial support to provide volunteers with the assistance they need are critical to reaching Project Gutenberg™'s goals and ensuring that the Project Gutenberg™ collection will remain freely available for generations to come. In 2001, the Project Gutenberg Literary Archive Foundation was created to provide a secure and permanent future for Project Gutenberg™ and future generations. To learn more about the Project Gutenberg Literary Archive Foundation and how your efforts and donations can help, see Sections 3 and 4 and the Foundation information page at www.gutenberg.org.

Section 3. Information about the Project Gutenberg Literary Archive Foundation

The Project Gutenberg Literary Archive Foundation is a non-profit 501(c)(3) educational corporation organized under the laws of the state of Mississippi and granted tax exempt status by the Internal Revenue Service. The Foundation's EIN or federal tax identification number is 64-6221541. Contributions to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation are tax deductible to the full extent permitted by U.S. federal laws and your state's laws.

The Foundation's business office is located at 809 North 1500 West, Salt Lake City, UT 84116, (801) 596-1887. Email contact links and up to date contact information can be found at the Foundation's website and official page at www.gutenberg.org/contact

Section 4. Information about Donations to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation

Project Gutenberg™ depends upon and cannot survive without widespread public support and donations to carry out its mission of increasing the number of public domain and licensed works that can be freely distributed in machine-readable form accessible by the widest array of equipment including outdated equipment. Many small donations (\$1 to \$5,000) are particularly important to maintaining tax exempt status with the IRS.

The Foundation is committed to complying with the laws regulating charities and charitable donations in all 50 states of the United States. Compliance requirements are not uniform and it takes a considerable effort, much paperwork and many fees to meet and keep up with these requirements. We do not solicit donations in locations where we have not received written

confirmation of compliance. To SEND DONATIONS or determine the status of compliance for any particular state visit www.gutenberg.org/donate.

While we cannot and do not solicit contributions from states where we have not met the solicitation requirements, we know of no prohibition against accepting unsolicited donations from donors in such states who approach us with offers to donate.

International donations are gratefully accepted, but we cannot make any statements concerning tax treatment of donations received from outside the United States. U.S. laws alone swamp our small staff.

Please check the Project Gutenberg web pages for current donation methods and addresses. Donations are accepted in a number of other ways including checks, online payments and credit card donations. To donate, please visit: www.gutenberg.org/donate

Section 5. General Information About Project Gutenberg™ electronic works

Professor Michael S. Hart was the originator of the Project Gutenberg™ concept of a library of electronic works that could be freely shared with anyone. For forty years, he produced and distributed Project Gutenberg™ eBooks with only a loose network of volunteer support.

Project Gutenberg™ eBooks are often created from several printed editions, all of which are confirmed as not protected by copyright in the U.S. unless a copyright notice is included. Thus, we do not necessarily keep eBooks in compliance with any particular paper edition.

Most people start at our website which has the main PG search facility: www.gutenberg.org.

This website includes information about Project Gutenberg™, including how to make donations to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation, how to help produce our new eBooks, and how to subscribe to our email newsletter to hear about new eBooks.